

BATI ANADOLU ANTİK YERLEŞİMLERİNDE KENTSEL MEKAN KURGUSU ARAŞTIRMASI

95901

Dokuz Eylül Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı

Mine TANAÇ

TEC YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Temmuz, 2000

İZMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU

Mine Tanaç tarafından, Prof. Dr. Recep Meriç yönetiminde hazırlanan “Batı Anadolu Antik Yerleşimlerinde Kentsel Mekan Kurgusu Araştırması” başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

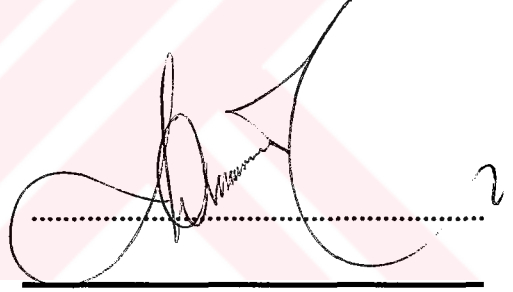
Prof. Dr. Recep MERİÇ

Yönetici

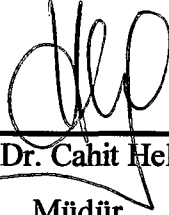

Doç. Dr. Etil Akyüz Levi

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Cahit Helvacı

Müdür

Fen Bilimleri Enstitüsü

TEŞEKKÜR

“ Batı Anadolu Antik Yerleşimlerinde Kentsel Mekan Kurgusu Araştırması “ konulu bu çalışmanın hazırlanması sürecinin her aşamasında , değerli yardım , katkı ve önerilerini esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Recep Meriç’e teşekkürü bir borç bilirim . Ayrıca , yardımlarını ve ilgilerini esirgemeyen Doç. Dr. Eti Akyüz Levi’ye ve Yrd. Doç. Dr Akın Ersoy’a teşekkür ederim.

Tüm öğrenim hayatım boyunca bana, sürekli olarak maddi ve manevi açıdan desteklerini esirgemeyen, Anneme , Babama başından itibaren çalışmalarımı izleyen ve arazi çalışmalarımda katkıda bulunan Aybars Onur Kiray’a ve Kardeşime bana moral açısından sürekli destek çıkan tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

ÖZET

Batı Anadolu antik yerleşimleri belirli bir toplumsal örgütleniş biçiminin kent planlamasına bir yansıması olarak gelişmiş kentsel yerleşimlerdir. Bu çok sayıda bulunan kentsel yerleşimlerinin gerek kent planlamaları , gerek kent mekanları ve gerekse bu kentsel mekanların kurgulanması bağlamında birçok ortak yönleri vardır. Bu tez kapsamında Batı Anadolu Antik yerleşimleri bu gözle incelenerek belirli kent planlamaları ve kentsel mekanlarının bu kent planı üzerinde kurgulanmaları kapsamında belirli bir sistematığe gitmek hedeflenmiştir. Oluşturulan bu modeller çerçevesinde antik kent yerleşimlerinin henüz gün ışığına çıkmamış olan mekanları hakkında tahminler yürütülebilecektir.

Yukarıda anlatılan kapsamda hazırlanan tezin birinci bölümünde amacı , kapsamı ve nasıl bir yöntem izlenerek çalışıldığı anlatılmaktadır.

Toplumsal örgütlenmenin kent planlamasını ve kentsel mekan kurgularını doğrudan etkileyen bir faktör olması nedeniyle , ikinci bölümde Yunan kent devletlerinin oluşumları ve sosyal organizasyon süreçleri incelenerek tanıtılmıştır.

Toplumsal örgütlenmesi incelenen Yunan toplumunun örgütlenmesinin planlamaya yansıması olan Arkaik dönemden Hellenistik dönem sonuna kadar Hellen kent planlamasının gelişimi incelenerek anlatılmıştır. Yunan kenti bu üç dönemde planlaması ve kentsel mekan kurgusu gelişimi , kentlerin nasıl planlandığı , yerleşim alanı seçimi gibi başlıklar altında incelenmiştir.

Kent planlamaları incelenen Batı Anadolu antik yerleşimlerinin bu kent planlamaları doğrultusunda , kentsel mekanlarının arazi üzerinde nasıl

kurgulandıkları incelenmiştir. Arkaik dönemden Hellenistik dönemin sonuna kadar geçen süreçte kentsel mekanların oluşumları , gelişimleri , kent içerisinde kurgulandıkları alanlar araştırılarak aktarılmıştır.

Üçüncü ve dördüncü bölümler sonunda Batı Anadolu'daki antik yerleşimlerinin iki farklı model kent planlaması olduğu savına varılmıştır. Bu farklılaşan iki model planlamanın birbirleriyle olan benzerlikleri ve farklılıklarının ortaya konabilmesi için her model kent kapsamında incelenecek somut bir kent örneği seçilmiştir ve bu kentler oluşum süreçleri ve gelişim süreçleri ile karşılaştırılmışlardır. Oluşturulan bu modellerden birincisi olan ızgara planlı kentlere örnek olarak Priene kenti , ikinci kent modeli olarak da araziye bağımlı kent olarak ise Pergamon kenti incelenerek Batı Anadolu ölçeğinde antik kent planlamacılığı kapsamında iki kent modeli oluşturulmuştur. Bu modeller ışığında henüz çok sayıda kentsel mekanı günışığına çıkarılmamış olan Metropolis antik kentine bir kent planı önerisi çizilmiştir.

ABSTRACT

The Ancient settlements of western Anatolia were urban settlements which were developed by the social organizations of the society. The planning of these cities were the reflections of this social organization of the society to the town planning. All of these ancient settlement had very much common points which have included the principles of planning the cities , the city buildings and the settling down the city buildings on the city plans. In this Thesis , the ancient settlements of Western Anatolia were examined considering this common points of the ancient settlements. A systematic of the planning methods of the cities and settling the city buildings was tried to established. The purpose of the study was forming the models of the city planning . These models will help us to find out where can be the city buildings of the unexcavated ancient settlements .

The second chapter is about , the formation of the Greek city states , and the steps of the societies social organization periods , due to their importance of influencing the formation of the regular pattern of the city planing.

The city planning of the ancient cities were observed starting from the archaic period till the hellenitic period. The formation of the city planning , settling down the city buildings on the city plans and how these city buildings settle down on the landscape were examined including the periods mentioned before.

In the forth chapter the principles of settling down the city buildings on the city states were examined , according to the planning principles of Greek cities which were examined in the third chapter. The development of the city buildings were studied.

After examining the planning principles of the Greek cities and settling down the city buildings on the city plans, two different models of the city plans were found. In order to bring up the similarities and the differences these two city models, two samples were chosen to examine. Priene was chosen as the example of the regular city plans, Pergamon was chosen as the example of the irregular city plans. After examining these two cities, the models of the city plans of Western Anatolia were defined clearly. By using these models a city plan for Metropolis was suggested.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
RESİMLER LİSTESİ.....	xvi
HARİTALAR LİSTESİ.....	xvii

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1. Giriş.....	1
1.1. Amaç.....	2
1.2. Yöntem.....	3
1.3. Kapsam.....	4

BÖLÜM 2

KENTLEŞME SÜRECİ, KENT DEVLETLERİNİN OLUŞUMU

2. Giriş.....	5
2.1. Toplumun Sosyal Organizasyonunun Kentleşme Sürecine Etkileri	5
2.1.1. Anadolu'da Kentleşme Süreci	11
2.1.2. Anadolu'da Kent Devletlerinin Oluşumu	22
2.1.2.1.Polis Kavramı	22
2.1.2.2.Kent Devletlerinin Meydana Gelişi	24
2.1.2.3.Monarşi , Oligarşi Ve Demokrasi Yönetimlerinde Polisin Gelişimi.....	28
2.2. İklim Ve Bitki Örtüsündeki Doğal Değişiminin Kentleşme Sürecine Etkileri...	33
2.3. Jeomorfolojik Yapının Kentlerin Devamlılığına Etkileri.....	34

BÖLÜM 3

HELLEN KENTİNİN GELİŞİMİ

3. Giriş.....	39
3.1. Düzenli Planlı Şehirciliğin Batı Anadolu’da Gelişimi Arkaik Dönem Kenti.....	40
3.2. Düzenli Planlı Şehircilik Klasik Dönem Kenti.....	47
3.2.1. İlk Izgara Planlı Şehirler	50
3.2.2. Gelişkin Izgara Plan.....	50
3.2.3. Ege’de Izgara Planı İyonya Tarzı Hippodomik Plan.....	57
3.2.4. Düz Arazide Kurulmuş Kıyı Kentleri.....	66
3.2.5. Yamaca Kurgulanan Dağ Kentlerinde Kentsel Mekan Kurgusu	75
3.2.6. Yamaca Kurgulanmış Kıyı Kentlerinde Kentsel Mekan Kurgusu.....	79
3.2.7. Ulaşım Akslarının Farklılaşması.....	82
3.3. Hellenistik Dönem Kenti.....	86

BÖLÜM 4

KENTSEL MEKAN KURGUSUNDAKİ DEĞİŞİKLİKLER

4. Kentsel Mekan Kurgusundaki Değişiklikler	93
---	----

BÖLÜM 5

KENT MODELLERİNİN OLUŞTURULMASI

5. Giriş.....	112
5.1. Priene Kenti Gelişim Süreci	116
5.1.1. Priene Kentinin Planlanması	121
5.1.2. M.Ö.4. Yy’da Priene Kenti	123
5.1.3. M.Ö. 3.Yy’da Priene Kenti	131
5.1.4. M.Ö. 2 . Yy’da Priene Kenti	136
5.2. Pergamon Kentinin Gelişimi.....	152
5.2.1. Pergamon Kenti Kent Planlaması.....	155
5.2.2. Pergamon Kenti Gelişimi.....	157
5.2.2.1 I. Eumenes dönemi:	157
5.2.2.1.1 Attalos Dönemi:.....	159
5.2.2.2 II. Eumenes Dönemi:	164
5.2.2.3.II: Attalos Dönemi:	173

5.3. Hellenistik Dönem Batı Anadolu'sunda Ortaya Çıkan İki Ayrı Model Kent Planlaması.....	173
5.3.1. Sokak Dokusundaki Farklılaşma.....	175
5.3.2. Kentsel Mekanlardaki Farklılaşma :.....	178
5.3.3. Kentin İskan Bölgelerine Ayrılması :.....	181
5.3.4 Arazi Kullanımı.....	184
5.3.5 Kent Modellerinin Fonksiyon Şemalarının Çıkartılması.....	187
5.3.5.1 Izgara Planlı Kent Modeli Fonksiyon Şeması.....	188
5.3.5.2 Araziye Bağımlı Kalan Kent Modeli Fonksiyon Şeması.....	189
5.3.6 Kent Modelleri Işığında Metropolis Kent Planlaması.....	190

SONUÇ

KAYNAKÇA

TERİMLER

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1 Anadolu Neolitik Yerleşmelerinin Yüzölçümleri.....	13
Tablo 3.1 Batı Anadolu Izgara Planlı Yerleşimlerinin İnsula Boyutları.....	57
Tablo 5.1 Kent Modellerinin Karşılaştırılması.....	174

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1 Önemli Yerleşimlerin Aynı Ölçekte Gösterimi	13
Şekil 2.2 Çatal Höyük Tabaka VIII	15
Şekil 2.3 Çatal Höyük Tabaka VIB	16
Şekil 2.4 Thermi Yerleşme V	17
Şekil 2.5 Troya II g.....	18
Şekil 2.6 M.Ö. 13. yy. Miken Sarayı	25
Şekil 2.7 Batı Anadolu Kıyı Yerleşimleri	35
Şekil 2.8 Tarih İçinde Ephesos , K.Menderes Nehrinin Konumunun Değişimi	37
Şekil 2.9 Symrna Körfezi	38
Şekil 3.1 Eski Çağda Ege Bölgesi Kıyıları	42
Şekil 3.2 Symrna Kenti Kent Planı.....	43
Şekil 3.3 Symrna Kenti Aksonometrisi.....	44
Şekil 3.4 Koloni Kentleri.....	46
Şekil 3.5 Pire Kenti Kent Planı.....	48
Şekil 3.6 Efes Kuretlar Caddesi.....	53
Şekil 3.7 Kremna Kenti Kent Planı	53
Şekil 3.8 Labranda Kenti Kent Planı	55
Şekil 3.9 Ege Tipi Izgara Plan Şeması.....	56
Şekil 3.10 İtalya Tipi Izgara Plan Şeması	56
Şekil 3.11 Milet Kent Planı.....	59
Şekil 3.12 Milet Kent Merkezi	60
Şekil 3.13 Priene Kent Planı.....	62
Şekil 3.14 Olinthos Kenti Kent Planı.....	63
Şekil 3.15 Olinthos Kenti Sokak Dokusu	64
Şekil 3.16 Milet Kenti Kentsel Mekan Kurgusunu Gösteren Fonksiyon Şeması	68

Şekil 3.17 Milet Kent Planı.....	69
Şekil 3.18 Milet Kent Merkezi Aksonometrisi.....	69
Şekil 3.19 Pire Kenti Kentsel Mekan Kurgusu Fonksiyon Şeması	72
Şekil 3.20 Pire Kenti Kent Planı.....	73
Şekil 3.21 Priene Kenti Kentsel Mekan Kurgusu Fonksiyon Şeması.....	76
Şekil 3.22 Priene Kenti Yamaca Kurgulanma Şeması.....	77
Şekil 3.23 Priene Kent Planı.....	77
Şekil 3.24 Knidos Kenti Kentsel Mekan Kurgusu Fonksiyon Şeması	80
Şekil 3.25 Priene Kenti Farklılaşan Sokak Dokusu.....	83
Şekil 3.26 Milet Kenti Farklılaşan Sokak Dokusu	85
Şekil 3.27 Knidos Kenti Farklılaşan Sokak Dokusu	86
Şekil 3.28 Bergama Kent Planı.....	89
Şekil 4.1 Phaestos Sarayı.....	95
Şekil 4.2 Triyins Şatosu.....	96
Şekil 4.3 Lato Agorası.....	98
Şekil 4.4 Magnesia Agorası.....	99
Şekil 4.5 Magnesia Agorası Görünüşü	99
Şekil 4.6 Milet Kenti Agorası.....	102
Şekil 4.7 Priene Kenti Agorası.....	103
Şekil 4.8 Priene Kenti Meclis Binası ve Agorası Bağlantısı.....	104
Şekil 4.9 Priene Kenti Zeus Tapınağı	105
Şekil 4.10 Bergama Yerleşimindeki Tapınak Planları.....	106
Şekil 4.11 Priene Kenti Athena Polias Tapınağı	107
Şekil 4.12 Magnesia Kenti Artemis Kutsal Alanı	107
Şekil 4.13 Milet Kenti Bouleuterionu.....	108
Şekil 4.14 Milet Kenti Bouleuterionu Aksonometrisi	109
Şekil 4.15 Milet Kenti Gymnasionu	109
Şekil 4.16 Magnesia Kenti Zeus Tapınağı Planı	110
Şekil 4.17 Assos Kenti Agorası.....	111
Şekil 5.1 Priene'nin M.Ö.4.yy'daki Konumu.....	117
Şekil 5.2 Priene Kentinin Günümüzdeki Konumu	118
Şekil 5.3 Melie Yerleşiminin Konumu	120

Şekil 5.4 Priene Kenti Aksonometrisi.....	122
Şekil 5.5 Priene Kenti Arazi Kesiti.....	124
Şekil 5.6 Priene Kentinin Araziye Kurgulanma Yöntemi.....	126
Şekil 5.7 Priene Kenti Athena Tapınağı M.Ö.4.yy Planı.....	126
Şekil 5.8 Priene Kenti Athena Tapınağı Sunağı.....	127
Şekil 5.9 Priene Kenti Athena Tapınağı Aksonometrisi.....	127
Şekil 5.10 Priene Kenti M.Ö. 4.yy Aksonometrisi.....	130
Şekil 5.11 Priene Kenti M.Ö. 3.yy Agora Planı	132
Şekil 5.12 Priene Kenti M.Ö. 3.yy Bouleuterion Planı.....	133
Şekil 5.13 Priene Kenti M.Ö. 3.yy Kent Planı Aksonometrisi.....	135
Şekil 5.14 Priene Kenti M.Ö. 2.yy Agora Planı	137
Şekil 5.15 Priene Kenti Agorası Aksonometrisi.....	138
Şekil 5.16 Priene Kenti Zeus Tapınağı	139
Şekil 5.17 Priene Kenti Kutsal Stoası Dış Perspektifi	140
Şekil 5.18 Priene Kenti Kutsal Stoası İç Perspektifi.....	141
Şekil 5.19 Priene Kenti M.Ö. 2.yy Bouleuterion Planı.....	142
Şekil 5.20 Priene Kenti M.Ö. 3.yy Bouleuterion İç Perspektifi.....	143
Şekil 5.21 Priene M.Ö.2.yy'da Athena Temenosu.....	144
Şekil 5.22 Priene Kenti Athena Tapınağı Propylonu.....	145
Şekil 5.23 Priene Kenti Stadion Planı.....	146
Şekil 5.24 Priene Yukarı Gymnasion.....	147
Şekil 5.25 Priene Aşağı Gymnasion	147
Şekil 5.26 Priene Tiyatrosu Planı.....	148
Şekil 5.27 Priene Kenti Tiyatrosu Aksonometrisi.....	149
Şekil 5.28 Priene Kenti M.Ö.2.yy. Kent Planı Aksonometrisi.....	151
Şekil 5.29 Pergamon Kenti Arazisi.....	152
Şekil 5.30 Pergamon Kenti Arazisi Kesiti	152
Şekil 5.31 Pergamon Kenti Heroon Planı.....	159
Şekil 5.32 Pergamon Kenti Heroon Aksonometrisi.....	160
Şekil 5.33 Pergamon Kenti I. Attalos Sarayı Planı.....	160
Şekil 5.34 Pergamon Kenti Arsenal Planı	161
Şekil 5.35 Pergamon Kenti Yukarı Agora Planı.....	162

Şekil 5.36 Pergamon Kenti Kütüphane Planı ve Aksonometrisi.....	165
Şekil 5.37 Pergamon Kenti Tiyatro Planı	166
Şekil 5.38 Pergamon Kenti Tiyatro Terası Aksonometrisi	166
Şekil 5.39 Pergamon Dionysos Tapınağı	167
Şekil 5.40 Pergamon Kenti Zeus Tapınağı	168
Şekil 5.41 Pergamon Kenti Aşağı Agora Planı	168
Şekil 5.42 Pergamon Kenti Aşağı Agora Aksonometrisi.....	169
Şekil 5.43 Pergamon Kenti Kral Sarayları.....	170
Şekil 5.44 Pergamon II. Eumenes Dönemi Kent Planı Aksonometrisi.....	172
Şekil 5.45 Izgara Planlı Kent Fonksiyon Şeması.....	188
Şekil:5.46 Araziye Bağımlı Kalan Kent Planlamasının Fonksiyon Şeması.....	189
Şekil 5.47 Metropolis Kenti Izgara Planı Oluşturulma Yöntemi.....	194

RESİMLER LİSTESİ

Resim 3.1 Knidos Kenti Arazisi.....	79
Resim 3.2 Priene Kenti Kent Merkezi.....	82
Resim 3.3 Priene Kenti Ana Caddesi Batı Kapısı Caddesi.....	83
Resim 3.4 Milet Kenti Farklılaşan Sokak.....	84
Resim 4.1 Magnesia Kenti Zeus Tapınağı.....	100
Resim 5.1 Mykale Dağı.....	119
Resim 5.2 Günümüzde Priene Agorası.....	138
Resim 5.3 Günümüzde Priene Bouleuterionu.....	143
Resim 5.4 Günümüzde Priene Tiyatrosu.....	149

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 3.1 Milet Kenti Kentsel Mekan Kurgusu Haritası	70
Harita 3.2 Pire Kenti Kentsel Mekan Kurgusu..Haritası.....	74
Harita 3.3 Priene Kenti Kentsel Mekan Kurgusu Haritası.....	78
Harita 3.4 Knidos Kenti Kentsel Mekan Kurgusu Haritası.....	81
Harita 5.1 Priene Kenti M.Ö. 4.yy Kenti	129
Harita 5.2 Priene Kenti M.Ö. 3.yy Kenti	134
Harita 5.3 Priene Kenti M.Ö. 2.yy Kenti	150
Harita 5.4 Pergamon I. Eumenes Dönemi Kent Planı.....	158
Harita 5.5 Pergamon I. Attalos Dönemi Kent Planı.....	163
Harita 5.6 Pergamon II. Eumenes Dönemi Kent Planı.....	171
Harita 5.7 Priene Kenti Sokak Dokusu.....	176
Harita 5.8 Pergamon Kenti Sokak Dokusu.....	177
Harita 5.9 Priene Kenti Kentsel Mekanlarındaki Farklılaşmalar.....	179
Harita 5.10 Pergamon Kenti Kentsel Mekanlarındaki Farklılaşmalar	180
Harita 5.11 Priene Kenti İskan Bölgeleri.....	182
Harita 5.12 Pergamon Kenti İskan Bölgeleri.....	183
Harita 5.13 Priene Kenti Arazi Kullanımı.....	185
Harita 5.14 Pergamon Kenti Arazi Kullanımı.....	186
Harita 5.15 Metropolis Kenti Mevcut Kent Planı.....	191
Harita 5.16 Metropolis Kenti Kent Planı Önerisi.....	192

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1. Giriş

Batı Anadolu kıyıları; tarihe damgasını vurmuş olan Yunan kent devletlerinin geliştiği , farklılaştığı bir bölge olmuştur. Arkaik dönemden , Hellenistik dönemin sonuna kadar geçen süreçte Batı Anadolu kıyıları coğrafi konumları nedeniyle kent devleti olgusunun gelişimine zemin hazırlamıştır.

Klasik dönemin sonuna kadar Yunan kent devletleri birçok yerleşim bölgesinde kurguladıkları ızgara planlı kentleri ve kentsel mekanlarıyla çok önem kazanmışlardır. Kent devleti kavramı , Hellen kenti ve kentsel mekanları Yunanistan ve Ege Adalarına Batı Anadolu kıyılarından yayılım göstermiştir. Hellenistik döneme gelince ise , Batı Anadolu Krallık yönetimi ile tanışmıştır. O döneme kadar kent anlamında bir yerleşime sahip olan yerleşimler krallar tarafından ele geçirilmişlerdir. Batı Anadolu'da o güne gelinceye kadar kent anlamında bir yerleşime sahip olamayan dağınık köy yerleşimleri ise kralların egemenliği altına girmişlerdir. Bu bağlamda Hellenistik dönemde iki farklı sosyal örgütlenme oluşmuştur. Bu oluşumlar demokrasi ile yönetilen kent devletleri ve krallar tarafından yönetilen krallıklardır.

Bu tez kapsamında ortaya çıkan bu farklı iki örgütlenmenin kent planlamasına ve kentsel mekanlara yansımaları incelenecektir. Oluşan iki farklı tipteki kent planlaması ve bu planlamanın kentsel mekanlarının oluşumları ortaya konarak , farklılıkları ve benzerlikleri bulunarak kent bu bilgiler ışığında kent modelleri oluşturulacaktır.

1.1. Amaç

Bu tez kapsamında Batı Anadolu Antik yerleşimlerinin kent merkezlerinde konumlanan kentsel mekanların(agora ,agora stoaları, bouleterion, prytaneion, agora tapınakları...) ızgara planlı kentlerde ve araziye bağımlı kalan kentlerde nasıl kurgulandıkları, kentin çekirdeğinin kurgusunun ortaya çıkardığı farklı oluşumların nedenlerinin incelenmesi ve bu iki ayrı kent planı tipinden doğan farklılık gösteren kentsel mekan oluşumlarının karşılaştırılması amaçlanmaktadır.

Kentsel mekanlar olarak kent merkezinin (agora ve agora çevresindeki yapıların) seçilmesinin nedeni : Arkaik dönemden Klasik döneme geçilirken Arkaik dönemde tanımsız olan kamu yapılarının halkın sosyalizasyonu sonucu ihtiyaçlarının biçimlenerek mekana dönüşmesinden ötürü tanımlı hale gelmesi ve artık kentin ana unsurlarının tapınaklar ve konutlar değil de , kamu yapılarının olmasıdır. Arkaik dönem kentlerinde tüm fonksiyonların çözümlendiği mekan olan Agora klasik döneme geçildiğinde artık ihtiyaçları karşılayamamıştır ve barındırdığı işlevler ayrı ayrı mekanlara , yapılara dönüşmüştür. Agoranın içinde yapılan meclis konuşmaları bouleterionda , dini törenler agora tapınağında , eğitim gymnasionda yapılmaya başlanmıştır.

Kentsel mekanların kurgusunun iki ayrı kent planında ki oluşumlarının süreci incelenerek bu oluşumlara kent planlarının girdileri araştırılacak, iki ayrı tip kent planında bu sürecin nasıl oluştuğu gözlemlenecektir. Karşılaştırma yapılabilmesi için her tipten plan özelliklerini en iyi yansıtan iki kent yani. ızgara planlı kentlerden ; Priene , Araziye bağımlı kalan kentlerden; Pergamon kentleri araştırma kapsamına alınmıştır.

Bu tezin önemi kent planlarındaki farklılıklardan ötürü kent mekanlarının kurgusunun oluşumunun ve biçimlerin saptanmasıdır. Bu bağlamda Priene kentindeki kent merkezinin kurgusu Pergamon kentindeki kent merkezinin kurgusundan farklılık gösterecektir. Her ikisi de aynı işlevi tanımlarken , her ikisi de yamaca kurulmuş kent olup , hemen hemen aynı topoğrafik özelliklere sahip

olmalarına rağmen kent merkezlerindeki kamu yapıları farklı kurgulara farklı konumlara sahip olacaklardır. Bu farklılıkların nedeninin bulunması bu tezin önemini kapsamaktadır.

1.2. Yöntem

Batı Anadolu Antik Yerleşimlerindeki kentsel mekan kurgusu araştırması yöntemi gerek bu konuda yapılmış olan yayınların taranmasıyla gerekse yerine gidip arazide incelemeler yapmakla olacaktır.

Yayınların taranması günümüze kadar bu kapsamda yazılmış olan kitaplar, makaleler, kazı raporlarının toplanmasıyla gerçekleştirilmiştir. Priene kazıları 1895-98 yılları arasında Humann - Th. Wiegand başkanlığında Berlin Kraliyet Müzesi tarafından yürütülmüştür. Daha sonra 1977-82 arası ve 1992'den günümüze kadar w.Koenings-W. Raack başkanlığında yürütülmektedir. Miletos kazıları 1955'ten beri D. Niemeier-V.von Grave başkanlığında Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul bürosu tarafından gerçekleştirilmektedir. Pergamon kazıları 1957'den beri E. Boehringer-W.Radt başkanlığında Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul bürosu tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda kazılarla ilgili yapılmış olan yayınların bulunmasında Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul bürosu kütüphanesinden yararlanılmıştır. Diğer yayınların taranması amacıyla ODTÜ genel kütüphanesi, Ege Üniversitesi kütüphanesinden yararlanılmıştır. Her sene çıkan kazı raporları takip edilmiştir..

Arazi çalışmalarında Antik kentler ziyaret edilerek gerekli yapıların eskizleri çıkarılıp, fotoğrafları çekilerek arazi içindeki konumları saptanmış ve yapıların biçimlenişleri araştırılmıştır. Bunun yanında ilgili Antik Kentlerin buluntularının sergilendiği müzeler gezilmiştir.

Kaynakların elde edilmesinden sonra hepsinin taranarak kentler hakkındaki teorik bilgiler ışığında Antik Kentlerdeki arazi çalışmalarının yürütülmesi yöntemi izlenilmiştir.

Antik dönem kent planlaması ; Arkaik dönemde planlama , Klasik dönemde planlama ve Hellenistik dönemde planlama olarak üç evrede incelenmiş , bu üç evrede kent planlamasının geçirdiği gelişmeler saptanmıştır. Bu dönemler kapsamında oluşturulan planlama prensipleri ve kentsel mekan kurguları ışığında Batı Anadolu kıyı yerleşimlerinin kent planlamaları belirli bir sistematığe sokularak Batı Anadolu'da antik dönemde kurgulanan kent planlama çeşitlerinin prensiplerini gösteren kent modelleri oluşturulmuştur. Bu kent modelleri oluşturulurken Batı Anadolu Antik yerleşimlerinin sosyal , siyasal örgütlenmeleri incelenmiş ve bu toplumsal örgütlenmenin ne derecede planlamaya yansıdığı saptanmıştır. Tüm Batı Anadolu yerleşimleri plan kurguları ve kentsel mekanları bağlamında incelenerek kent modelleri çıkartılmıştır.

1.3. Kapsam

Kent devletlerinin oluştuğu , geliştiği ve yayılım gösterdiği alan olan Batı Anadolu kıyıları inceleme alanı olarak seçilmiştir. Antik kentlerin kurgulanma prensipleri tartışılarak Batı Anadolu kıyıları özelinde yerleşmiş olan antik kentler ve bu kentlerin kurgulanma prensipleri incelenmiştir.

Bu tez kapsamında incelenen ve saptanan kent planlama prensipleri ve kentsel mekan kurguları Arkaik dönemden Hellenistik döneme kadar geçen süreç kapsamında incelenmişti. Hellen kentinin doğuşu Arkaik dönemde başlamış , Klasik dönemde gelişimini tamamlayarak Hellenistik dönemde son halini almıştır.

BÖLÜM 2

KENTLEŞME SÜRECİ, KENT DEVLETLERİNİN OLUŞUMU

2. Giriş

Batı Anadolu ve Ege kıyılarında M.Ö. 15. yy'dan itibaren toplumların yerleşik düzene geçişlerinden başlayarak , konumuz olan antik döneme gelinceye kadar geçen süreçte; birtakım küçük köy yerleşimlerinden, antik dönemdeki kent devletlerine geçiş süreci yaşanmıştır. Bu kentleşme sürecini oluşturan etmenler ise toplumun yapısal, ekonomik, politik, teknolojik, demografik yönde örgütlenmesi şeklinde oluşmuştur.

Bu bölümde neolitik çağdan başlayarak örgütlenen toplumun, kent-devleti kavramı oluşumunu nasıl hazırladığını gözlemlenmektedir. Kentleşme sürecini oluşturan etmenler:

- Toplumun sosyal, politik ve ekonomik açıdan örgütlenmesi ve bu örgütlenmenin mekan kurgularına yansımaları,
- İklim ve bitki örtüsündeki doğal değişim,
- Jeomorfolojik yapıdaki değişim süreci şeklinde gelişmiştir.

2.1. Toplumun Sosyal Organizasyonunun Kentleşme Sürecine Etkileri

Kentleşme olgusu yerküre üzerinde Mezopotamya ve Mezo Amerika olmak üzere iki kez keşfedilmiştir. Bu iki bölge kentleşmenin ilk adımlarının atıldığı bölgelerdir.

Kentleşme, Anadolu ve Yunan adalarına Mezopotamya'dan yayılım göstermiştir (G.SJOBERG, 1960, s:26).

Endüstri öncesi kentlerinin oluşum süreçlerinde neolitik ve kentsel devrim olmak üzere iki devrim süreci yaşanmıştır. Bu süreçler toplumun ekonomik ve sosyal açıdan örgütlenmesini sağlamıştır. Neolitik Çağ toplumları, avcılık ve toplayıcılık süreçlerinden sonra, tarım yapmayı ve hayvanları evcilleştirerek hayvancılık yapmayı öğrenmişlerdir.

İlk etapta kendilerine yetecek kadar besin üretebilen bu toplumlar, doğa koşulları elverdikçe daha fazla besin üretmişler ve besin fazlalığı ortaya çıkmıştır. Bu artık ürünlerin depolanma sorununu, tarım yaptıkları yerlerin yakınına köyler kurarak çözmüşlerdir. Madenlerin ve bronz aletlerin başka toplumlarla takas edilmesi, neolitik çağdaki ilk ticaret biçimidir. Zaman içerisinde kurmuş oldukları yerleşim yerlerinin hem sayısı hem de buralarda yaşayan insan nüfusu artmış ve böylece ilk olarak kentleşme süreci başlamıştır (S.AKTÜRE, 1994, s:4).

Kentleşme sürecindeki yerleşimlerde toplumsal örgütlenmeye baktığımızda sadece çiftçi sınıfından oluşan bir toplum değil de çeşitli meslek ve sınıfları içeren toplumlar görülmektedir. Meydana gelmiş olan bu sınıf farklılıkları kentsel mekan oluşumlarını da farklılaştırmıştır. Kent unsurlarının farklılaşmasıyla kalıcı yapılar olarak kulübe ve çiftlik evlerinin yerine tapınaklar, saraylar, ev , anıt mezarlar inşa edilmeğe başlanmıştır. Nüfusun artmaya devam etmesi sonucu ikinci devrim olan “kentsel devrim” ortaya çıkarak Kentleşme süreci başlamıştır.

Ancak kentleşme sürecinin başlaması hatırı sayılır miktarda fazla ürün elde edilmesine bağlı olmuştur. Bu sayede tarımla uğraşan çiftçi kesiminin yanında geçimini avcılıkla sağlayan, zanaat ve ticaretle uğraşan diğer kesim oluşacaktır. Tarım dışı işlerle uğraşan bu sınıflar toplum adına düşünüp karar veren beyin kısmını meydana getirecek, ürünü elinde toplayacak, parayı yönetecek ve toplumun egemen sınıfı haline gelecektir (G.SJOBERG, 1960, s:28).

Yukarıda anlatılan kentsel devrime ilk örnekler olarak; M.Ö. 3000 yıllarında Mısır, Mezopotamya ve İndüs vadisinde kurulmuş olan yerleşim yerleri gösterilebilir. Daha sonraki tarihlerde bu bölgelerden Anadolu'ya, Girit adasına ve diğer Yunan adalarına oradan da Avrupa'ya doğru bir yayılım görülmüştür. (V.G.CHİLD,1978,s:142). M.Ö. 4000 yıllarında, Doğu Akdeniz ve çevresinde Hindistan'a doğru tüm kıraç topraklarda çeşitli toplumlar yaşamaktaydı. Bu toplumlar yerel koşulları doğrultusunda birtakım ekonomik özgürlüklere sahiptiler, kimileri avcılık yaparak, kimileri de yerleşik olarak çiftçilik yapıp geçimlerini sağlamaktaydılar. Bu topluluklar , ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla belirli bir örgütlenme oluşturarak kentsel devrimi gerçekleştirmişlerdir. Topografya, jeoloji, astronomi, kimya, zooloji ve botanik gibi bilimsel veriler ve tarım, mimarlık gibi uygulamalı uğraşı bilgilerinin birikimini yapmağa başlamışlardır. Ticaret ve insan eylemleri sonucu bu bilgiler tüm dünyaya yayılarak yerel grupların ayrıcalıkları giderilmiş, toplumsal örgütlerin katılığı yumuşatılmış, kendi kendilerine yeterli topluluklar ekonomik bağımsızlıklarını yitirmek zorunda kalmışlardır. Bu son gelişmeler en çok Nil vadisinde, Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki milli topraklarda, İndus ırmağı kıyılarında, yani, Mısır, Mezopotamya ve İndus vadisinde gerçekleşmiştir. Bu alanlarda bol ve aksamayan su kaynakları, sellerle yenilenen verimli topraklar bol besin sağlıyor ve nüfus da kolaylıkla artıyordu. Aynı zamanda ırmakların yakınlarındaki bataklıkların kurutulması, ormanların temizlenmesi zorunluluğu halkın büyük bir düzen içerisinde çaba göstermesini gerektiriyordu. Ancak bol ve verimli bu vadiler uygar bir yaşam için gerekli başka ham maddelerden yoksundu. Örneğin en basit olarak ev yapmak için gerekli olan taşlar bu çevrede yoktu. Böylece bu yağlı ovalar ve ırmak boyu düz alanları korumak için sosyal örgütlenme, birleşme ve ekonomik yöntemi bir özekte toplamak gerekiyordu. Aynı zamanda gerekli hammaddelerin sağlanması için birbirleriyle ticaret yapmaları ya da takas sistemini kurmaları gerekiyordu (V.G.CHİLD,1978,s:144).

Verimli araziler ve nehirlerin varlığı sonucu rahatça yapılabilen ticaretin gelişmesine paralel olarak oluşan yeni ekonomik yapı toplumsal yapıyı etkileyerek yavaş yavaş toplumda tabakalaşmayı doğurdu. Köylünün ürettiği artık ürün sadece malların takasında kullanılmıyor, malları getiren tüccar ve taşıyıcı işçilerin ihtiyacı

için de kullanılıyordu. Zaman içinde ticareti yapılan malları koruyan asker sınıfı, artan ticareti kaydeden bir yazıcı sınıfı ve resmi görevliler ortaya çıkmaya başladı. Tarihte yaşanan bu olaylar sonucu toplumların belirli bir refah seviyesinde yaşayabilmesi için aynı çatı altında bir araya gelmeleri ve belirli bir düzen içinde yaşamaya başlamaları gerekti ve böylece bir çatı altında toplanmaya başlayan küçük köy yerleşimleri kentleşme adımı atarak ilk kentleri oluşturdular. (V.G.CHILD,1978,s:146).

M.Ö. 3000 yılına gelindiğinde Mısır, Mezopotamya ve İndüs vadisinde basit çiftçilerden oluşan küçük toplumlar değil, çeşitli meslek ve sınıfları içeren devletler bulunmaktaydı. Bu yeni toplumsal sınıfların tümü de artık besin üretimi işinden uzaklaşarak kalıcı yapılar olan anıt-mezar, tapınak , atölyeler ve saray oluşumlarını tamamlamışlardır. Yapılarının içlerinde günlük ihtiyaçların karşılanabildiği eşyalar yanında süs eşyalarına da rastlanmaktadır. Ekonomik değişiklikler ve toplumsal sınıflardaki değişiklikler nüfus artışını doğuracak, insanlar kendine yeterli besin üreticiliğinden uzmanlaşmış imalat ve dış ticarete dayalı bir ekonomiye geçecek ve ilk kent devletleri böylece ortaya çıkacaktır.

M.Ö. 3000 yılında kentsel devrim ile değişen toplumlarda her kentte Tanrılar ve Başbuğlar ortaya çıkacaktır. Başbuğlar kendilerini tanrının vekili ve aynı zamanda kral olarak ilan etmişlerdi. Ve devlet başbuğ ile birlikte kendini toplumdan ayırarak, toplumun üzerine çıkarmıştır. Kralın varlığı toplumdaki sermaye birikimini arttırmıştır.

Kent öncesi toplumları; insan ve hayvan gücünü kullanan, tarım dışında başka bir işte uzmanlaşmamış, işgücü açısından farklılaşmamış, sosyal tabakaların oluşmadığı ilkel toplumlardır. Bunun yanında kentleşme sürecindeki toplumlar ise; insan, hayvan, su, rüzgar güçlerini kullanan, düşük düzeyde de olsa uzmanlaşma ve işgücüne sahip, sosyal farklılaşma ve tabakalaşmanın oluşmaya başladığı feodal toplumlardır. Toplumsal örgütlenme, toplumları bu yönlerden birbirlerinden farklılaştırmıştır.

Toplumsal örgütlenme hem politik, hem de ekonomik boyutları olan bir olgudur. Sosyal tabakalaşmada ortaya çıkan kral ve yönetici sınıf, artık ürünleri toplayıp, bu ürünlerin kullanılmasını denetlemekteydiler. Kenti denetim altında tutan bu grup, nüfusun % 5-10 unu kapsamaktaydı. Bu zümre kentin merkezinde oturmaktaydı. Yönetici sınıfın oluşması, toplumsal örgütlenmenin bir boyutuydu. Toplumsal örgütlenmenin bir diğer boyutu da ekonomik eylemlerdir. Uzmanlaşmanın oluşmaması, üretimin lonca sistemi içinde sürdürülüyor olması, ilk kentsel yerleşimlerde konut ve işyerlerini birbirinden ayıramamıştır. Bu da kentin, aynı işlerle uğraşan, aynı sosyal tabakalaşmadan oluşan insanların oturduğu homojen mahallelerden meydana gelmesini sağlamaktaydı. Fakat daha sonraları ticaretin gelişmesiyle artık ürünü oluşarak ekonomi gelişmiştir. Ekonominin gelişmesi ekonomik örgütlenmeyi, ekonomik örgütlenme de toplumsal örgütlenmeyi doğurmuştur. Toplumsal örgütlenme mekansal yapıda gerçekleştirdiği değişikliklerle kentleşme sürecini başlatmıştır.

Kentleşme sürecini başlatan toplumsal örgütlenmenin sonucu olan sosyal tabakalaşma mekansal yapıyı da tabakalaştırmıştır. Şöyle ki; yönetici sınıfın oluşturduğu topluluk, kent merkezinde kendileri için inşa edilmiş saray ve buna bağlı mekanlarda iskan etmeye başlamışlardır. Yönetici sınıfın bir alt zümresi olan tarım dışında başka işlerle uzmanlaşan alt katmanlar, yönetici sınıfın yanında yer almaktaydılar. Kentin çeperlerinde ise en fazla nüfus yoğunluğuna sahip olan toplum dışı gruplar iskan etmekteydiler .

Bu yeni devrim bu üç önemli özekte kurulduktan sonra, ikinci derecede de önemli özeklere yayılım göstermiştir. Önce bu üç ana özeğin sınırlarına yakın yerlere oradan Yunan adaları, Suriye, Asur, İran'a ve daha sonra da Anadolu'ya ve Yunan yarım adasına yayılmıştır.

Kentleşme sürecinin Anadolu'ya yayılması, Toros dağlarından Mezopotamya'ya ihraç edilen bakır, gümüş gibi madenlerin Mezopotamya ile olan ticareti doğurmasına ve Anadolu'da Kapadokya'da yeni bir kentsel uygarlığın doğmasına neden olmuştur. Mezopotamya ile oluşan bu ticaret ,Anadolu'da M.Ö. 2500 yılında

var olan köy yerleşimlerini endüstriye dayalı kentlere dönüşümde bir numaralı rolü oynamıştır.

M.Ö. 2500 yıllarında Girit adasında kentlerde yaşamakta olan Minos halkı da endüstri ve ticaret ile geçinmekteydi. Yunan yarımadasındaki toplumlar ticaret ve endüstri ile geçimlerini sağlamaya Girit adasındaki Minos toplumundan çok sonra başladılar. Giritlilerden çok sonra kentleşen bu insanlar ticaret ve endüstriye daha az bağımlıydılar.

Özetlersek, besin maddelerindeki üretim fazlasının doğurduğu nüfus artışı sonucu oluşan ve tarım dışında ticaret, işçilik gibi işlerle geçimlerini sağlayan toplulukların oluşması, ticaret yapanları koruyan asker sınıfını ve tanrının vekili olan başbuğ ile, yazışmaları yapan topluluklar yani kısaca kentleşmenin oluşması sonucu kentleri yöneten kral yanında yönetici sınıfını da oluşturmuştur. Bu sınıf askerler, rahipler ve sivil yöneticilerdir. Bütün bu oluşumlar toplumsal örgütlenmenin belirli bir düzeye geldiğini gösterir(G.V.CHILD,1978,s:44).

Endüstri öncesi kentlerde, neolitik çağda ekonomik örgütlenmenin üç ana yöntemi vardır. Bunlar, öncelikle avcılık daha sonra bitki yetiştirerek tarım yapma ve o dönemin tekniğine uygun alet üretme şeklindedir. Gerekli malzemelerin bulunamaması eksik materyalin dışardan alınması ile sağlandı ve böylece her sınıftan insan nüfusunda belirli artışlar meydana geldi (CİPPOLA,1980,s:44). Teknolojinin gelişimi tohumun bulunup ekilmesiyle başlar. Arpa , buğday ekilir, hayvanlar evcilleştirilir. Tekerleğin bulunması başlı başına bir devrimdir. Evcilleşen hayvanlarla veya tekerleğin kullanılmasıyla elde edilen ürünlerin ihracı diğer yerleşim bölgeleriyle iletişimi sağlamıştır. Aslında kentleşmeyi teknoloji ve toplumun ürettiği bir unsur olarak düşünmek daha doğru olacaktır(BENEVOLO,1981,s:6). Teknoloji düzeyinde görülen gelişmeler, artık ürün elde etmeyi hızlandıracak ve kentleşme süreci başlatılacaktır.

Kentleşme sürecinin gelişme evrelerine bakarsak; yaşamlarını önceleri avcılık ve toplayıcılıkla sağlayan insanlar daha sonra tarım ve hayvancılığı öğrenerek

göçebelikten yerleşik hayata geçmişlerdir. Neolitik döneme özgü küçük köy yerleşimlerini kurmuşlardır. Daha sonraları ise ürettiklerinde fazlalık meydana gelmiş, oluşan artık ürünler tarım dışında bir üretimle uğraşan uzmanlaşmış bir zümreyi de besleyebilecek hale gelmiştir. Teknolojinin daha da gelişmesiyle ihtiyaçları olan ancak yerleşim bölgelerinde bulunmayan materyalin ithali gündeme gelerek, toplumlararası ticaret ortaya çıkmıştır. M.Ö. 3000 yıllarında sabanın kullanılması, sulama kanallarının yapılması, taşımacılıkta evcilleşmiş hayvan ve icat edilmiş olan tekerleğin kullanılması dış ticareti iyice geliştirmiş, toplumlar arasındaki ilişkiler artmış, birbirlerinden yeni şeyler öğrenen toplumlarda teknoloji patlaması yaşanmıştır. Nüfusları artan kentlerde artık ürünleri elinde toplayan kral yönetimi ele geçirmiştir. Buna ek olarak kentlerde asker sınıfı, rahipler, yazıcı sınıfı gibi doğrudan tarımla ve hayvancılıkla uğraşmadan geçimini sağlayan topluluklar meydana gelmiştir. Toplumsal örgütlenmenin mekansal oluşumları da ticaretin gelişmesi ile ihtiyaç duyulan bir Pazar yerinin kent merkezinde kurulmasını, yönetici kesimin elinde biriken ana malın, saray, tapınak gibi yapılara dönüşmesini doğurdu.

Buraya kadar anlatılanların özeti olarak; kentleşmenin ön şartları, ekolojik, temel, tarımsal ve tarım dışı toplumlarda ilerlemiş teknoloji, kompleks sosyal organizasyon ve iyi gelişmiş bir iktidar yapısı şeklindedir.

2.1.1. Anadolu'da Kentleşme Süreci :

Yukarıda genel olarak anlatılan Anadolu'da kent oluşum sürecini incelersek: M.Ö. 9000 yılı ve daha öncesinde komşu kabilelerle takas yöntemi ile ihtiyaç ürünlerinin elde edildiğini ve bu şekilde ticaretin başladığını görülür. Zaman içerisinde düzenli alışveriş yapan kabileler süreklilik talebi ile, yerleşik düzene geçmişlerdir. Böylece ihtiyaç duydukları maddeleri elde edebilmek için uzak mesafelerdeki kabilelerle ticaret yapmaya başlamışlardır. Dışarı ile gerçekleştirilen bu ticaret sonucunda: kentler hem depolama , hem de üretim işlevinin birlikte yerine getirildiği bir model haline dönüştü. Ekonomi hem yerel hem de dışsal istekleri karşılayıcı bir nitelik kazandı. Uzak mesafelere ihraç edilen malzemelerin dayanıklı olması gerekliliği av hayvanı yerine canlı hayvan ihracatına yol açtı. Bu

süreçte de hem hayvan ithal eden hem de hayvan ihraç eden yerleşim yerleri hayvanları evcilleştirmeyi öğrendiler. Böylece kentlerde hayvancılık ve tarım alanlarında gelişmeler sağlandı. Ekonomideki bu gelişim kentin mekansal yapısına da yansdı. Ticaretin artmasıyla ihraç edilen mallar ve hayvanlar için kentin genellikle merkezinde bu malların satılabileceği Pazar yerlerinin oluşmasına imkan verdi. Pazar yerlerini oluşturan meydanları kent çevre alanlarına bağlayan, malların taşındığı yollar yapıldı. Yine ticaret nedeniyle çevredeki göçebe yerleşimler gereksinimlerini karşılayabilmek için kente yerleştiler. Kent nüfusları da giderek arttı.

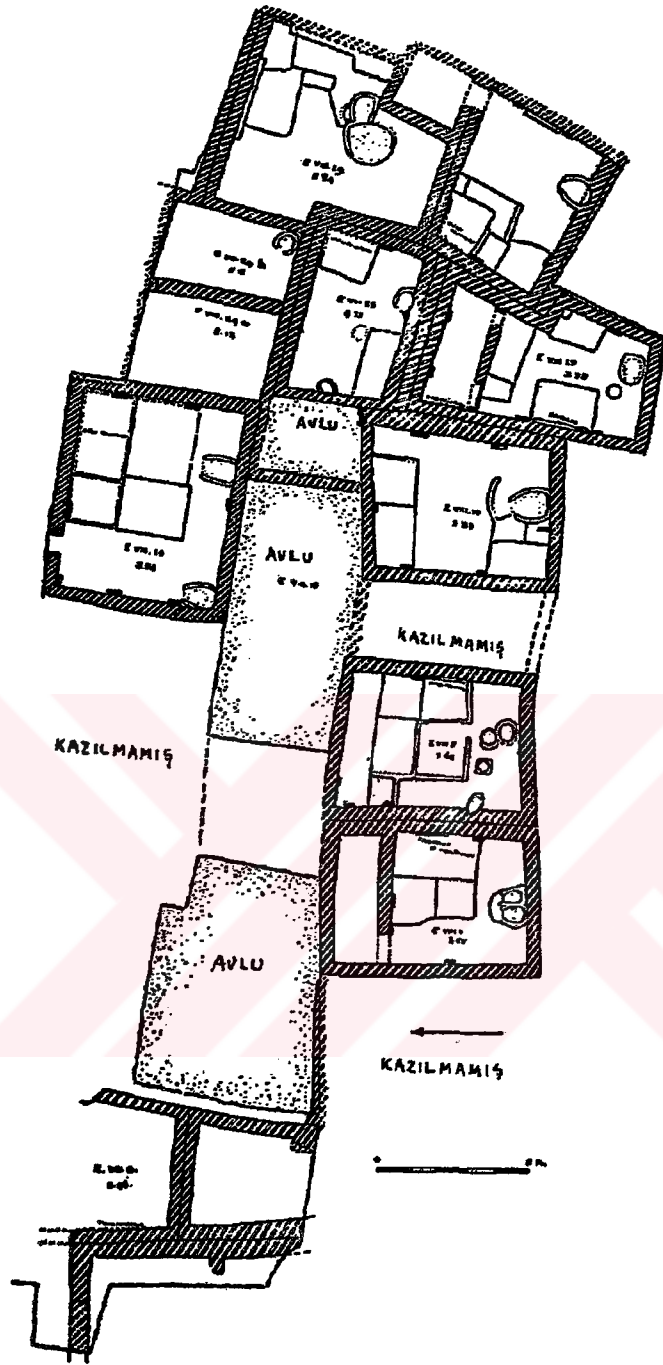
Tarım ve hayvancılıktan elde edilen karma üretim sürecinin mekansal yansımaları; M.Ö. 6350-5900 yılları arasında sadece avcılıkla geçinen toplumlarda gözlemlenen yan yana gelmiş konutlardan farklılaşan, konut grupları arasında oluşan avlu mekanlardır. Bu avlu mekanları çiftçilik konusunda yeni denemelerin yapıldığı ve halkın bir araya toplandığı mekanlar olarak işlevlendirilmekteydi (S.AKTÜRE 1994, s:29).

Anadolu'da kent ve kentleşme tarihi araştırmalarında başlangıç evresi olarak alınabilecek iki ana bölge Ege uygarlıklarının etkisi altında kalmış olan Troas yöresi ve Mezopotamya ile yoğun ticari ilişkiler içindeki Orta Anadolu'dur.

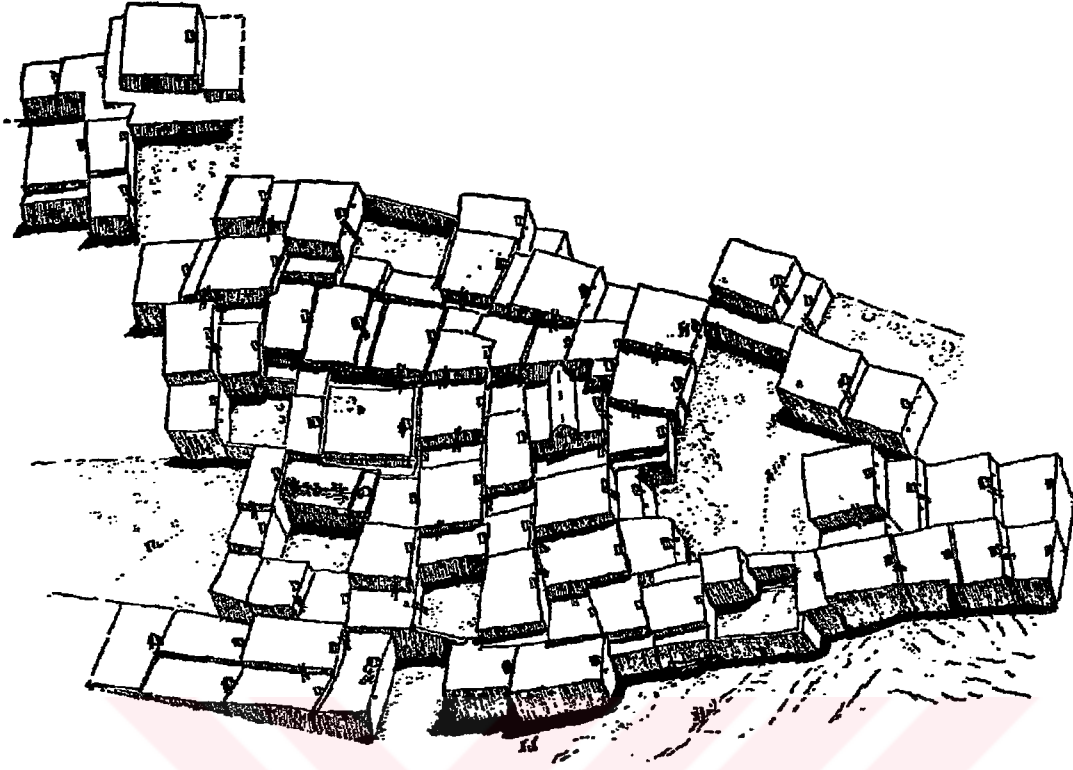
Anadolu'da neolitik çağ kentlerine bakıldığında o dönemlerde, kalelerin ya da başkentlerin büyüklüklerinin genellikle beş hektarı aşmadığı görülmektedir. Köysel yerleşimler ise 10 hektarı geçmemektedir. Aslında köy ve kentler arasındaki sınırlar da tam olarak belli değildir. Bu yerleşmelerin köy ya da kent oldukları ,yüzölçümlerinden çok, bu yerleşim yerlerinde yaşayan yurttaşların hukuk durumlarına ve sosyal tabakalaşmalarına göre belirlenmekteydi.(R.NAUMANN 1998 ,4.Baskı, s:222) Neolitik çağ Anadolu yerleşimlerini yüzölçümleri açısından aşağıdaki tabloda karşılaştırmalı olarak görülebilir: (Tablo 2.1)

Bilinen en eski kapalı yerleşim yeri olan Çatalhöyük, Naumann'ın tablolarında özetlediği üzere artık kentleşmiş bir yerleşmedir. Yerleşmede VIII-V'in şekilde de görüldüğü üzere küçük kutsal hücrelerine ve ambarlara sahip konutları vardır. Ama yerleşmede halka açık yapılara rastlanmamaktadır. Bu da Çatalhöyük yerleşmesinin yüzölçümü açısından kentleşmiş bir yer olmasına rağmen, toplumsal açıdan bir örgütlenme yaşandığını gösteren mekansal farklılaşmanın olmamasından dolayı, Çatalhöyük yerleşmesinin bir kent değil de geniş bir yüzölçümüne sahip olan bir köy yerleşmesi olduğunu gösterir (R.NAUMANN ,1998 4.Baskı, s:223).

Çatalhöyük'te en son aşama olan artık ürün elde edilmesi sonucunda, bu ürünleri elinde toplayan yönetici sınıfının oluşumu gerçekleşmemiştir. Toplum yapısındaki değişiklik tam anlamıyla gerçekleşmediğinden kentin mekansal kurgusunda değişiklik gözlenmemiştir. Sadece konut aralarında kurgulanan avlu mekanları oluşmuştur. Oysa artık ürün elde edilmeğe başlanmış olunsaydı, bu ürünleri elinde toplayacak olan bir yönetici sınıfı oluşacak ve bu bağlamda kentsel mekanlara konutlardan başka yeni kentsel unsurlar eklenmiş olacaktı. Ticaret gelişecek, bir merkez niteliğindeki Pazar yeri kurgulanacaktı. Yönetici sınıfın elde ettiği gelirlerle saraylar, tapınaklar ve bu gibi yeni kent unsurları kente katılacaktı. Halbuki burada yönetici sınıfı oluşmamış, küçük ve gösterişsiz konut dokusu farklılaşmamıştı. Çatalhöyük'te karma üretimin mekansal anlamda ortaya koyduğu şey sadece konutlar arasında oluşan avlu mekanlardı(Şekil:2.2-2.3).

Şekil 2.2 Çatal Höyük Tabaka VIII (R.NAUMANN 1998 4.Baskı, s. :225,
Res:279)

Şekil 2.3 Çatal Höyük Tabaka VIB (R.NAUMANN 1998 4.Baskı, s. :227, Res:282)

Thermi II yerleşmesi de Çatalhöyük'e benzer şekildedir. Yerleşme IVb ye bakıldığında ise köy yerleşiminin kurgulanmasında belirgin değişiklikler izlenir (Şekil: 2.4). Konutlar , birbirine paralel giden tüç yol boyunca sıralanarak kurgulanmıştır. Yerleşme V de artık hemen hemen kurallaşmış, düzenli , enine ve boyuna düzenlenmiş bir sokak dokusu kurgusunun varlığı gözlenmektedir. Yeni ve diğerlerinden büyük bir ana yol oluşturulmuş, bu yolun güneyinde kalan konutlar yola göre yön alacak şekilde kurgulandırılmışlardır. Evlerin arka duvarları ya doğrudan ya da kendi bağımsız duvarları ile hisar duvarlarına yaslanmaktadır. Bu bağlamda Thermi V yerleşmesi kentleşmiş bir yerleşmedir (R.NAUMANN 1998 4.Baskı, sh:223-224).

Şekil 2.4 Thermi Yerleşme V (R.NAUMANN 1998 4.Baskı, s. :232, Res:288)

Norşuntepe’de tahıl deposu olarak kullanılan büyük küplerin saklandığı alanların yaşama mekanlarından daha büyük olması, tarımın o dönemlerde ne derece gelişmiş olduğunun iyi bir göstergesidir. Aynı yerleşmede işlik olarak kullanılan birtakım mekanlara da rastlanmaktadır. Bu işlik mekanları örgütlemeye başlayan toplum ihtiyaçlarının mekana yansımalarının bir şeklidir (S.AKTÜRE,1984,sh:103).

Batı Anadolu'nun kentleşme sürecine baktığımızda da bu bölgenin gelişimini Ege Denizi ve Balkanlar yoluyla gelen etkilerde bağımsız olarak ele almak olmayacaktır. Çanakkale Yarımadası da konumu nedeniyle bu etkilere en fazla maruz kalan yerleşmelerin beşiği olmuştur (S.AKTÜRE,1984,s:107). Bahsedilen devirlerde Çanakkale yarımadasında Troya yerleşim yeri konumlanmaktaydı.

Troya IIg yerleşmesine baktığımızda, Eski Başhisar II'nin yıkılmasından sonra buraya yerleşen topluluk, eski megaronu halk evi olarak kullanmış ve bu yapıya ek olarak dar sokaklar boyunca, küçük megaronlar konumlandırılmıştır (R.NAUMANN , 1998 4.Baskı, s:223-224) (Şekil:2.5) .

Şekil 2.5 Troya II g (R.NAUMANN 1998 4.Baskı, s. :234, Res:290)

Troya IIg (M.Ö. 2500) yapı evresindeki konutların planlarına bakıldığında, megaron tipi konut planının türevlerinden oluştuğu görülmektedir. Bu da Troya IIg yerleşiminde yaşayan toplumun belirli bir sosyal organizasyona, sosyal sınıflanmaya sahip olduğunu göstermektedir (S.AKTÜRE,1984,s:112). Troya I (M.Ö. 3000-2500) ile Troya IIg yerleşmeleri arasındaki fark, Troya I'in etrafı surlarla çevrili kent öncesi tarımla uğraşan köy yerleşimi iken, Troya IIg nin gelişmiş bir metal işleme endüstrisine sahip olması ve geçimini , ürettiği bu metal eşyaların ticaretiyle sağlaması, metal üretimi için uzmanlaşmış bir sınıfın bu alanda çalışması, tarımsal üretimden ve dış ticaretten elde edilen artı gelirin toplandığı bir yönetici sınıfının ; kral ve askerlerinin Troya'yı bir kent-devlet olarak yönetiyor olmaları, yerleşmenin orta noktasında yükselen toplantı ve kabul salonu olarak işlev gören büyük megaron

kenti çevreleyen anıtsal surlar mekansal çeşitlenmeyi sağlayarak yeni kentsel mekanları ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda Troya II yerleşmesinde standartlaşmanın ve seri üretimin ortaya çıktığını gösteren çömlekçi çarkının kullanımına da başlanmıştır (S.AKTÜRE,1984,s:114). Troya II yerleşmesinde metalbilim ve yapı teknolojisinde gelişmiş bir dönem yaşanarak ekonomi canlanmıştır.

Yukarda anlatılan ve kendisini Troya I'den farklılaştıran özellikleri ile Troya II yerleşmesi, M.Ö. 3000 yılının ortalarında ortaya çıkan Anadolu'nun en eski kentlerinden biridir. Troya kentinin coğrafi konumunun sağladığı avantajları ile Anadolu kentleşme tarihi açısından ilk örnek olma özelliğini taşır. Bir yerleşimin kent olma özelliklerinin hepsine sahiptir.

Anadolu'daki kentsel yerleşmeler Batı Anadolu'daki Troya veya Thermi yerleşmelerinden farklıdır. Anadolu yerleşmelerinde yapısal etkinlikler ihtiyaca göre düzenlenmemiştir. Belirli bir tipolojisi yoktur. Alishar'a bakıldığında konut kalabalığı içerisinde kaleye doğru yönelmiş yelpaze biçiminde bir yol kurgusu gözlenir. Konutlar kent duvarına bitişik kurgulanmamıştır. Boğazköy aşağı kent örneğine bakıldığında ise birbirini dik kesen sokakların kurgulandıkları gözlenir

O devirlerde bu yerleşimlerde toplumsal örgütlenmenin yaşandığını ve bu toplumsal farklılaşma sonucunda kentsel mekan kurgusunun değişikliğe uğradığını ve birtakım yeni kent unsurlarının ortaya çıktığını gözlemlenmektedir. Bu yeni kent unsurları; saraylar, tapınaklar, depolar ve su duvarları gibidir. İnşa edilen ve toplumsal tabakalaşmanın, mekana yansımalarının birebir göstergesi olan saray yapıları ; boyutları bakımından olağan ev tipini aşan, ya da bir yerleşme içinde, egemen bir kişinin konutu olarak yorumlanabilecek bir biçimde, büyük bir ev olarak abartılmış olan tüm yapılardır. Batı Anadolu'da kurgulanan saray yapılarından en çarpıcı örnek Troya yerleşmesindeki kral kalesidir. Tabaka II de tüm detayları ile ortaya çıkan bu yapı 85x100 mm genişliğinde bir alan kaplamaktaydı. Ön avlu ve saray bölümleri ekonomik yönetim ile ilgili bölümlerdir. Sarayda yiyecek-içecek ambarı niteliğini taşıyan çok odalı, kapalı mekanlara da rastlanır (R.NAUMANN 1998 4.Baskı, s:398) .İç Anadolu örneği olan Hitit krallarının başkenti olduğu

kesinlikle kanıtlanmış olan Boğazköy Kral Kalesi, en önemli Hitit Saray yerleşmesidir. İlk önceleri yalnızca özel konut niteliğini taşıyan mekan kurguları daha sonraki dönemlerde resmi niteliklerini kazandılar. Büyük Krallık çağında ise tüm kale bir başkent olarak kurgulanmıştır. Bu güçlü kalenin ana girişi, güney batı köşede kurgulanmıştır. Bu girişe dik bir yokuşla ulaşılır, eğik açılı köşeleri olan bir kale kapısı avlusuna girilir. Bu kapının yakınında ve batısında bir yan kapı, Aşağı Kent ve Büyük Tapınak ile bağlantı kurmakta ve Geçit Töreni Kapısını oluşturmaktadır (R.NAUMANN 1998 4.Baskı, s:406).

Ender durumlarda ve sadece başkentlerde özel biçimleri olan yapılara rastlanmaktadır. Bu yapılar belirli amaçlar için kurgulanmışlardır ve arşiv ve yönetim yapıları olarak kullanılmaktadır. Bu tür yapıların en ilginçleri Hitit Krallarının kalesinde bulunmaktadır.

Anadolu'da neolitik çağdan tarih çağlarına gelinceye kadar , kentler şu evrimleri geçirmişlerdir. ; neolitik çağda toplumsal tabakalaşmanın oluşmadığı dönemlerde , yerleşmeler sadece konut dokusundan oluşmaktaydı. Konutlar başlangıçta birbirlerinden uzakta ve birbirlerinden bağımsız şekilde yapılanmışlardı. Daha sonraları nüfus çoğaldıkça konutların aralarındaki boşluklara , tekil konutlar yapılanmaya başladı. Artık konutlar birbirlerine bitişik olarak kurgulanmaktaydılar. Bu sayede dışarıdan gelen tehlikelere karşı kendilerini koruyabilmekteydiler. Çatıların yerleştirilebilmesi için her evin duvarı ayrı yapılmıştır. Kalkolitik döneme geçildiğinde ise en büyük gelişim , içlerine yalnız tavanından girilebilen , alt katları ambar görevinde olan iki katlı konutların oluşumudur. Fakat o dönemin yerleşmelerinde ki , bu yerleşmeler kentsel yerleşmeler değillerdir, konutların belirli bir tipolojiye uyduklarını gözlemlenmektedir. Her yerleşim kendine özgü konut tipini oluşturmuştur. Erken Tunç çağına gelindiğinde ise Batı Anadolu'da türdeş bir konut tipinin oluştuğu gözlemlenir. Bu konut ; arkaya dizilmiş birçok odası olan , dar uzun dikdörtgen bir yapı şeklindedir. Konutlar daha önceki devirlerde olduğu gibi birbirlerine bitişik konumlanmaktadırlar. Yerleşme içerisinde konutları birbirine bağlayan , düzenli ya da yarı düzenli sokak dokusu oluşmuştur. Konutlar hisar duvarlarından artık bir sokak ile ayrılmışlardır. Bu konutların yanında , bu

konutlardan alan olarak kat kat büyük olan konutlara rastlanmaktadır. Savunma olgusu , artık neolitik dönemde olduğu gibi birbirine bitişmiş konutların duvarlarının savunma duvarı olarak kullanıldığı gibi ilkel değil de , konutlardan farklılaşan üzerinde burçlar olan hisar duvarına dönüşmesi şeklinde gelişmiştir. Bu bağlamda hemen hemen eşit büyüklükte kurgulanan konut dokusundan , büyüklük olarak farklılaşan , megaron egemen bir kişiye ait olan bağımsız bir ev olma özelliğini taşır. Sıkışık yerleşmedeki evler ise halkın yaşadığı konutlar olarak düşünülebilir. Bunun sonucu olarak erken Tunç Çağ yerleşimlerinin ; Troya , Thermi gibi , kentsel kentleştikleri söylenebilir.

Kentleşme gerek Anadolu'da, gerekse diğer bölgelerde olsun belirli süreç içinde gelişmiş, politik ve ekonomik örgütlenme toplumsal örgütlenmeyi oluşturmuş, toplumsal örgütlenme de mekansal yapıda değişiklikleri doğurmuş ve bu sürecin sonunda Bronz çağı yerleşimleri Demir çağ imparatorluklarına dönüşerek kentleşme olgusunu başlatmışlardır.

Erken tarih çağlarına bakıldığında , Batı Anadolu yerleşmeleri ile Anadolu yerleşmelerindeki , konut tipinin artık birbirinden kesin bir çizgi ile ayrılmaktadır. Bunun nedeni ise Batı Anadolu yerleşmeleri olan Troya , Thermi ve Beycesultan 'ın sürekli Ege Adaları ve Yunanistan'daki yerleşmelerle ticaret bağlantıları içinde olmaları ve o yörelerden sürekli göç almalarıdır. Bu farklılaşma en çok konutlarda izlenmiştir. Batı Anadolu evi megaron biçimini almış ve tek katlı bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Anadolu evi ise , ekleme yöntemi ile önyüzlerinde girintiler olan ve içlerinde düz giden duvarları olamayan çok odalı bağımsız bir ev haline dönüşmüştür.

Megaron tarzında gelişen konut yapısı , daha sonraki çağlarda gelişen ızgara planına çok rahatlıkla uyum göstermiştir.

2.1.2. Anadolu’da Kent Devletlerinin Oluşumu

2.1.2.1. Polis Kavramı

Polis ; çevre köyleri içine alan ve genellikle tabii sınırlara dayanan siyasi bir topluluktur(S.SALTUK, 1997,3.baskı,s:143) .Yunan orta çağının sosyal ve siyasi alanda ortaya koyduğu en büyük yenilik ‘polis’ adını taşıyan şehir devletlerinin kurulmuş olmasıdır. Polisler Yunan yarımadasının Anadolu’nun batı kıyılarını , Ege adalarını ve güney İtalya ve Sicilya’nın belirli bir bölgesini kapsayan Eski Yunan dünyasının en parlak döneminin toplumsal ve siyasi örgütleniş biçimi olmuştur (A.M.MANSEL. , 1984 s:38).

Şehir ve devlet kavramları Eski Yunan’larda birbirinin içine girmiş iki kavramdır. Kent devleti tanımı tamamıyla polis terimini karşılamamaktadır. Polis terimi kent anlamına gelmekten başka hem devlet hem de kent anlamına gelmektedir. Devletin özünü siyasi faaliyetlerin toplandığı şehir devleti teşkil ediyordu ve bu devlete de ‘şehir devleti deniyordu’. Yunan polisleri varlıklarını çok uzun süre devam ettirebilmişlerdir. Bunun nedenleri ise siyasi toplum mitosuna ile donatılmış olmalarıydı. Polisleri kendi içinde eritecek merkezi ve siyasi iktidarın var olmayışı şeklinde açıklanabilir(M.A AĞAOĞULLARI,1984 ,s:34).

Şehir devletlerinin belirli bir coğrafi bütünlüğü vardı , siyasi faaliyetler bir merkezde yani şehirde yürütülüyordu ve yüzölçümleri küçüktü. Beldelere *asti* ; köylere ise *kome* denmekteydi. Komeler yani köyler herhangi bir siyasi karaktere sahip olmayan , açık ya da koruma amacıyla surlarla çevrili olan küçük yerleşimlerdi .

Polislerin nüfusları ve yüzölçümleri çok büyük farklılıklar gösteriyordu. Fakat özde aynı niteliklere sahiptiler. Kalıcı olma amacını içinde taşıyan polis , devletten daha kapsamlı bir kuruluştur. Çok örgütlenmiş bir yapısı olan polisin uygarlığı barbarlıktan ayıran önemli bir ölçüttü. Polis aynı zamanda kutsaldı. Tanrıların Yunanlılara bağışladığı değerli bir armağan olarak kabul ediliyordu. Bu nedenlerden

ötürü polis düzenini bozmak Tanrılara karşı gelmekle eş anlamlıydı. Her Yunanlı kendini önce bir yurttaş olarak algıladı. Polisin dışında o hiçbir şeydi.

Fakat nedeni ne olursa olsun polisler parça parça birbirlerinden farklı bir şekilde varlıklarını sürdürebiliyorlardı. Polisler belirli bir merkezi otorite etrafında birleşmiyorlardı. İyonya'daki polislerin durumu genellikle bunların ardında güçlü devletlerin bulunması ve bu nedenle polislerin karada genişleyemeyip kıyılarda küçük alanlar üzerinde tutunabilmeleriyle açıklanır.

Polisler zaman zaman ortak bir düşmanı püskürtmek ya da ortak çıkar elde etmek amacıyla , kendi aralarında anlaşmalar yaparak geçici bağlaşımlar gevşek federasyonlar kurmakla birlikte tam anlamıyla siyasal bir birleşme gerçekleştirememişlerdir. Polisler savaş yaptıklarında yenilen polis zorunlu bir bağlaşıklık durumuna gelirdi.

Yunan şehir devletleri arasında düzenli hukuk ilişkileri olmamasına rağmen müşterek dini görüşlerin bu şehirlerin bazı hallerde birleşmesini sağlamıştır. Kutsal bir yerin etrafında bu yeri taarruzlara korumak için “ amfiktiyani” adını taşıyan dini birlikler oluşturmuşlardır. Bu bağlamda bir amfiktiyaniye üyeliği bulunan şehir devletleri aralarındaki anlaşmazlıkları yok sayarlardı. Bu kurallar arasında Anadolu'da ilk önce dini sonraları siyasal bir nitelik taşıyan 12 iyon şehrinin Mikale'de “ panionion birliği örnek gösterilebilir. Apollon'un doğum yeri olduğundan Delos çok önemli bir amfiktiyon merkezi idi.

Polisler arası ilişkiler savaşlar üzerine kuruluydu. Bundan dolayı polisler askeri bir birlik olma niteliğini taşımaktaydılar. Polisler arası savaşlardan merkezi bir devletin ortaya çıkmamasının bir nedeni de içlerinden hiçbirinin bunu başarabilecek denli güçlü olmaması buna karşılık hepsinin sivrilen bir polisi engellemeye yetecek kadar bir gücü ellerinde bulundurmamalarıydı.

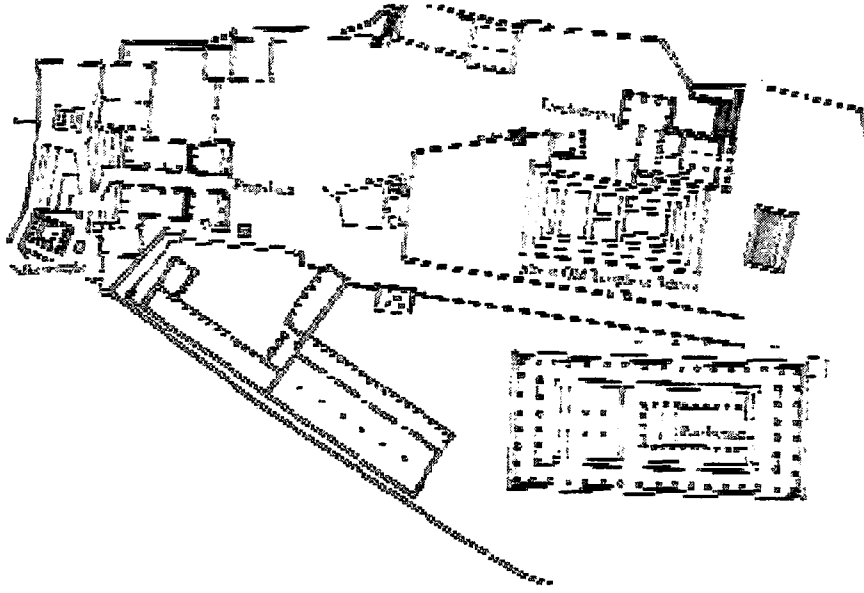
Yunan şehir devletlerinin yararlarına ve özelliklerine değinmek gerekirse her özgür vatandaşın eşit haklara sahip olması ve devlet sistemi bakımından büyük bir

yenilik ortaya koymakta ve cumhuriyetin temellerini atmaya başlamaktadır. Yunan şehirlerinin ortaya çıkması ile idare belirli bir şehirde toplanmıştır. Ve kabile teşkilatında olduğundan çok daha organize , sürekli ve geniş yetkili bir hükümet modeli ortaya çıkmıştır. Şehirde yaşayan vatandaşları münadiler yoluyla toplamak çok daha kolay olmuştur. Bu yolla eli silah tutan erkekler kabile toplantıları yerine şehir içinde halk meclislerinde (ekklesia) toplanmışlar bu platformda tartışmalar yapmışlardır. Hükümetlerin çeşitli şehirlerde merkezleşmesi siyasal, ekonomik ve kültürel hayatın canlanmasına gelişmesine , çeşitlenmesine yol açmıştır

2.1.2.2. Kent Devletlerinin Meydana Gelişi

M.Ö. 20.yy'da Yunanistan'da kralların veya beylerin idaresinde bulunan kent-devletleri bulunmaktaydı. Bu krallar ve beyler yüksek bir tepe üzerinde etrafı kalın surlarla çevrili bir şatoda ikamet etmekteydiler. Halk toprağa bağlı yaşamaktaydı ve şatonun eteğinde kasabalarda veya köylerde yaşamlarını sürdürmekteydi (A.M.MANSEL, 1984, 4.Baskı,s:63). Bu yerleşmeler ; gerek yüzölçümlerine bakıldığında gerekse farklılaşan kentsel mekanlarıyla birer kent yerleşmeleridir. Bir yönetici sınıfı oluşmuştur ve bu yönetici sınıfının yaşadığı saray yapıları bulunmaktadır. Halk ise tarımla uğraşır ve yönetici sınıfından farklı olarak konutlarda yaşarlar.

Bu Aka kent-devletleri birbirlerinden bağımsız olarak Yunanistan'ın çeşitli bölgelerinde yerleşmişlerdir. Bu kent-devletlerinin tahkimli şatolarının en önemli olanları Mikenai ve Tirins şatolarıdır (Şekil:2.6).

Şekil 2.6 M.Ö. 13. Yy. Miken Sarayı (D.WATKİN, 1992, ikinci baskı, s .: 12)

M.Ö. 1400 –1200 yılları arasında Akalar siyasi yönden çok kuvvetli bir duruma geldiler. Anadolu’ya akınlar yaparak yerleşmeye başladılar. Kendi kültürlerini , kent –devleti kavramlarını Anadolu’ya taşıdılar Miken kültürü Anadolu’daki kültürle yoğruldu.

M.Ö. 11.yy’da Yunanistan’ı Dorlar işgal etti. Bu istila sırasında Akaların bu akımı işgalden sonra daha da hızlandı. Batı Anadolu bu sayede Dor işgali altında gerileyen Yunanistan’dan daha çabuk gelişti. Dor göçleri Batı Anadolu’da Yunan kent devletlerinin kurulabilmesi için etnik zemini hazırladı (B.MUTLU,1996,sı :42).

Bu bağlamda Dor göçleri ile Anadolu’ya yayılan Miken kent devletleri . Batı Anadolu’da yerleşik hayata geçtiklerinde , meydana getirdikleri yerleşimler birer kent devleti niteliğini taşıyan yerleşimlerdi ve Yunan kent devletlerinin temelini oluşturdular. Bu temel üzerine inşa edilen Yunan kent devletleri birer Anadolu kültürü ile harmanlanmış Miken kültürü sentezinden oluşmuşlardır.

M.Ö.9.yy’dan sonra başlayan karanlık devir süresince , Ege havzasında yerinden edilmiş uygarlıklar , birbirlerine karışarak sonradan monarşik bir yapıya dönüşen ilkel polis birimlerini oluşturmaya başladılar. Antik devir yazarı Aristo politika isimli

yapıtında eski Hellen'lerin polisinde üç evre olduğundan bahseder. Bu evreler ; basit ve doğal haliyle aile (oikia) sonraki evrelerinde çekirdeğini oluşturmuştur. Aile birimleri birleşerek köy haline gelmişler ve bunlara kome adı verilmiştir. Bir çok kmenin birleşmesi ile oluşan devlet yapısı polisi oluşturur. Tüm kuramları aile kurallarına dayanır ve ataerkil bir yapısı vardır (ARİSTOTALES , s:10).

Aynı ırktan olan bu ilkel kabileler aynı dili konuştukları için ve birbirine benzer geleneklere ve teşkilatlara sahip oldukları için deniz ulaşımının gelişmesiyle ticari ve kültürel birlikler kurarlarken zorluk çekmemişlerdir.

Aile patriyarka görüşlerine göre kurulmuştur. Bir erkek kaçırdığı veya satın aldığı kadınla evlenir ve bu kadından sahip olduğu çocuklarını egemenliği altında bulundururdu. Bu küçük birime aile adı verilirdi. Ailelerin birleşmesiyle oluşan topluluklara ' genos' sülale adı verilirdi. Belirli bir süreç içinde genoslar kendilerini korumak için birleşip kardeş birlikleri yani fratrileri oluşturmuşlardır. Kan bakımından kabile birliğini temsil eden ' file' ler kurulmuştur. Din bakımından da bu kabileler bir birlik teşkil ediyorlardı ve bu birliği özgür erkekler temsil ediyorlardı. Bir savaş anında bu erkeklerden ' basilevs' adını verdikleri bir şef seçerlerdi. Bu kabile ya da ordu komutanlarını belirli bir işin yapımında görevlendirilmiş bir memur olarak görürlerdi. Bu seçilen kişi kabilenin bir nevi kralı idi. Bu gelişim Yunanistan'a Dorlar tarafından getirilmiştir ve uygulanmıştır. Bu düzen ülkenin geçireceği gelişim sürecinin temeli olmuştur.

Aka'lar , M.Ö. 8.yy'da yarı göçebe çoban toplulukları olarak yaşıyorlardı. Örgütlenme biçimleri ataerkil klan örgütlenmesi şeklindeydi. Bu klan aynı atadan gelen ve aynı ataya tapan bireylerden oluşmaktaydı. Klanlar bir araya gelerek fratriyi oluşturdular. Fratriler de birleşerek kabileleri yani fileleri oluşturdular. Polis terimi bu dönem içinde çevreye hakim olan fiziki konumda sur duvarları ile çevrili tepe için kullanılıyordu. Bu tepede kabilenin yöneticisi olan basilevs yaşamaktadır. Halk ise bu tepenin eteklerinde savunma duvarı olmayan dağınık yerleşmede yaşamaktadır. Bu bölgeye aasty adı verilir. Polis adı ilk kez M.Ö.6.yy'da tüm kent için kullanılmaya başlandı. Eski alana ise akropolis adı verildi.

Kentlerin kuruluşuna baktığımızda , kentler önceleri güvenlik probleminden dolayı genellikle savunmaya elverişli tepelerde kurulmuşlardır. Daha sonraki yıllarda aşağılara doğru yayılmıştır. İlk önceleri polis sözcüğü “ yüksek kent “ için kullanılıyordu. Aşağı kente “ asty “ deniliyordu. Daha sonra polis tüm kenti, devleti kapsayan bir anlam kazandı.

Tüm Yunanlıların siyasal yaşayışları için son derece önemli ilk şehir devletlerini İyonya’da kurmuşlardır. Şehir Devletlerinin İyonya’da kurulmasının nedenleri arasında ; Anadolu’ya karışık kitleler halinde geçmiş olan Aka’ların anayurtlarında ki kabile teşkilatını yabancı bir ülkede aynen uygulamaya imkan bulmaları Aka’larda öteden beri şehir kavramının var oluşu, Aka’ların Anadolu kıyılarında Hitit’ler zamanından kalma şehir ve kasabalar bulmuş ve buralara yerleşmiş oldukları gösterilebilir.

Fakat Aka’lar uzun süre eski Anadolu adlarını korumuş olan ve büyük bir kısmının tahkimli olduğu anlaşılan bu şehirleri sadece işgal etmekle kalmamışlar , bunların çevresindeki toprakları da ele geçirmek suretiyle şehri belirli ve sınırlı bir bölgenin siyasal ve kültürel merkezi haline sokmakla ‘polis’ kavramının özünü meydana getirmişlerdir. ‘polis ya da ‘ptolis’ sözcüğünün büyük bir ihtimalle yunanca olmayıp bir Anadolu sözcüğü olması da bu olayı desteklemektedir. Homeros destanları zamanında tüm batı Anadolu kıyılarına bu polisler o derece egemendir ki , şairler bundan başka bir devlet şekli tanımamaktadırlar.

Polisler ilk önce kökenlerinde yatan kabilesel örgütlenmeyi üstlerinden atamadılar. Polis bir ya da birkaç kent ile bunun çevresindeki kırsal bölgeyi kapsıyordu. Ülke ya da devlet anlamında değil de kent anlamında polis , çeşitli tapınakları , devlet binalarını, agorayı, spor alanları , açık hava tiyatrosuyla düzenli ve kompleks bir yapılanma görünümünü vermektedir.

Şehir devletleri gelişirken aristokrasi ,oligarşi , tiranlık ve demokrasi rejimlerini geçirmiş ve bu şekilde gelişimini devam ettirmiştir.

2.1.2.3. Monarşi , Oligarşi Ve Demokrasi Yönetimlerinde Polisin Gelişimi

Kabileler birliğinin yönetim sistemi polisin devlet yapısını şekillendirmiştir. Her kabileden belirli etkin kişiler polisin yönetim yetkilerini paylaşıyorlardı. Bu etkin kişiler seçkin ailelerden meydana geliyorlardı. Bu kişiler askeri seferlerde komutanlık , dinsel törenlerde rahiplik gibi görevler de üstleniyorlardı. Bu tip yöneticilere örnek olarak Ephesos polis'inde kralın yanında kentin kurucusunun soyundan gelme Basilidae ailesinin yönetim yetkisi vardı (G.GLOTZ.,1965,s :13). Polisin yönetiminde etkin olan azınlık seçkin aileler , kendilerini ayrıcalıklı , kökeni eskilere uzanan ortak ataya dayandırmakta olduğunu savunurlardı.

Yunan Dünyası 8.yy'dan itibaren ekonomik açıdan büyük bir canlılık içine girdi. Denizaşırı ticareti güçlendirdi. 6. yy'da bozuk paranın kullanılmaya başlanması Pazar ilişkilerinin gelişmesine yol açtı. Denizaşırı ticaretin gelişmesinin bir sonucu olarak her türlü işte çalıştırılmak üzere çok sayıda köle Yunan dünyasına sokuldu. Köle ticareti tüccar sınıfının yükselişinde önemli bir etken oldu. Bu bağlamda 5. Yy'da polis toplumu üç kesimden oluşmaya başladı.

1. Yurttaşlar (politai)
2. Yabancılar (Metoikoslar)
3. Köleler

Üretim alanında değişiklik meydana geldi. Üretim büyük ölçüde köle emeğine dayalıydı. Kölelerin polisin maddi gereksinmelerini sağlamaları yurttaşların çeşitli kültürel etkinliklerde bulunmaları ve siyasetle uğraşmaları için gerekli boş zamanı yarattı. Böylece doğrudan demokrasinin gelişmesine uygun bir ortam hazırlanmış oldu. Bu değişim toplumsal yapının değişmesine neden oldu. Polise hükmeden soylu sınıfı oluştu. Borç köleliği olgusu belirdi. Böylece polislerde genellikle toplum dört ayrı sınıfa bölünmüş oldu.

1. Büyük toprak sahibi soylular yani eupatritler
2. Ticaret ve zanaatlarla zenginleşen kentli orta sınıf
3. Küçük toprakları olan yoksul köylüler
4. Toprakları ve belli bir işleri olmayan kentli emekçiler

Krallıktan azınlık yönetimine geçiş süreci başladı. Toprakların az sayıda eupatrid'lerin elinde toplanmasından sonra 9.yy'da önce İyonya'da daha sonra da Yunan Dünyasının çeşitli polislerinde krallık ya önemsiz bir dinsel memurluk görevine indirildi ya da tümüyle ortadan kaldırıldı.

Yönetim azınlığın eline geçti. Yunanlılar genellikle bu tür rejimleri “en iyilerin yönetimi” anlamına gelen aristokrasi değil de , “ azınlığın yönetimi “ oligarşi diyorlardı. Ekonomik açıdan hızlı bir biçimde gelişen ve toplumsal yapıları karmaşıklaşan polislerde , servetin toprak dışında taşınabilir mallardan da elde edilmeye başlanmasıyla zenginlerin yönetimine eğilim başladı.

Yunanlılar için yasa , polis düzenini diğer toplumların örgütleniş biçiminden ayıran en önemli öğeydi. Bu yasalar Yunanlıyı barbardan ayırmaktaydı. Polis düzenini belirleyen yasalar ilk zamanlarda aristokratik içerikli sözlü yasalardı. Kökenleri bilinmeyen bu yasalara thesmoi deniyordu. Yunanlılar bu yasaları Tanrıların koyduğu sonsuz kutsal kurallar olarak görmekteydiler. Bu yazılı olmayan yasalar yalnızca soylular tarafından yorumlanıp uygulanırdı. Bu olay halkın hoşnutsuzluğunu arttırınca yargı kararlarında tutarlılığı sağlamak amacıyla yasalar yazılı hale getirildiler.

Yazılı yasalara dönüşüm eupatridlerin thesmoiyi çıkarları doğrultusunda yorumlamalarını engelledi. Fakat yine de bu yasalar insan yapısına uygun yasalar değildi. Ve anlaşmazlıkların düzenlenmesi için yeterli olmuyorlardı.

Bunun sonucu olarak 624'de Drakon çok ağır bir ceza yasası hazırladı. Siyasal iktidarın sınırlarını belirlemiş oldu. Birey hukuksal bir kişilik kazandı. Yasalar artık Tanrının isteklerinden karşılanmıyordu.

Drakon'dan sonra Solon'un Reformları halkın düşünüş biçimini biraz daha değiştirdi. Halkın sosyalizasyonu sağlandı. Yapılan değişiklikler ana başlıklarıyla şöyleydi.

- Toplumsal yapıda değişiklikler oldu.
- Geniş kitleler siyasal yaşama katılmaya başladı.
- Eski kurumları korudu bunlara yenilerini ekledi. Bunlar:
 - Halk Meclisi (ekklesia)
 - Dörtüzlüler Meclisi (Boule)
 - Halk Mahkemeleri (Heliaia)

Fakat toplumsal sorunların çözümlenmesi için bir takım yazılı yasalar çıkartan bu reform niteliği taşıyan sürecin sonucunda hedeflendiği gibi bir düzen sağlanamadı. Hatta sınıf çatışmaları giderek arttı. Sonuçta Yunan dünyası tiran rejimi ile tanıştı.

Tiranlık; 6.-7.yy'larda ortaya çıkmıştır . Halk kanunların saptanmasıyla yetinmemiş devlet işlerine faal olarak katılmak ve en yüksek resmi makamlara çıkmak için mücadelelerini sürdürmüştür. Bu mücadeleler sonunda hükümete katılma konusunda asilik yerine servet ve geliri göz önünde bulunduran birtakım anayasalar yürürlüğe konmuştur. Bu çeşit anayasalar Anadolu kıyılarında başlamıştır. Anadolu'dan Atina'ya doğru yayılım göstermiştir. Bazı şehir devletlerinde ise daha şiddetli ve sürekli olarak yapılan sınıf mücadeleleri aristokrat hükümetlerin yetkilerini daraltmaya ve hatta demokrasiye geçişi hızlandırmaya neden olmuştur. Fakat siyaset ve kültür bakımından ilerlemiş durumda olan İyonya ve istmos şehirlerinde aristokratik hükümetle demokratik rejim arasında yer alan yeni bir hükümet şekli ortaya çıkmıştır ve buna '*Tiranlık*' adı verildi. Bu yönetim şekli halk kitlelerine dayanarak meşru olmayan bir yoldan bir hükümet darbesi ile servet sahibi kimselerin idareye hakim olmalarıdır. Bu rejim diktatörlükle kıyaslanabilir. Yunanlılar Tiran sözcüğü ile bazen halk tabakasına bazen de yüksek sınıflara mensup , fakat alt tabakaların güven ve sevgisini kazanmış , bu tabakalara dayanarak bir hükümet darbesi sonunda iktidar mevkiine çıkmış ve tek başına saltanat sürmeye

başlamış kişileri kastetmiştir. Tiranlarla krallar arasındaki fark tiranların yasa ya da kanunlarla uygun olmayan bir şekilde hükümetlerin başına geçmiş olmalarıdır.

Sınıf çatışmasının keskin boyutlara ulaştığı böyle bir ortamda zenginlere ve soylulara karşı halkın savunucusu rolünü üstlenen kişiler tiranlık rejimini kurdular. Yunanlıların gözünde tiranın kraldan farkı yoktu. Farkı mutlak bir iktidara sahip olması değil , bunu yasal ve geleneksel olmayan yollardan keyfi bir biçimde sürdürmesiydi. Bu rejim diktatörlükle kıyaslanabilir.

Tiranlar genellikle çok yetenekli kişiler olmakla, parti kavgalarını ortadan kaldırarak yurtları içinde sükunet, güvenlik ve düzeni sağlamak ve ahlaki iyileştirmekle , askeri ve ekonomik gelişime önem vermekle, oturdukları şehirleri anıtsal binalarla süslemekle, dine ve güzel sanatlara karşı özel bir ilgi göstermekle beraber halk tarafından daima bir gasp sayılmışlardır. Bu görüş daha çok iktidarı ellerinden kaçırmış olan aristokrat sınıf tarafından ortaya çıkmıştır bu görüşün etkisi altında tiranları öldürmek bir yurt ödevi sayılmıştır. Bir süre sonra yeni hükümetin iyi tarafları görülmemeye başlanmış ve sadece kusurları göze çarpmıştır. Halk arasında oluşan büyük mutsuzluk ve bıkkınlık tiranlara karşı büyük suikastlere girişilmesine yol açmıştır. Tiranlar aslında memleketin ve şehir devletlerinin çıkarlarını koruyarak çalışmışlardır. Fakat buna rağmen birçok ayaklanmaya neden olmuşlardır. Bu nedenlerden dolayı çok sağlam temellere dayanan tiranlık bile uzun süre dayanamamıştır ve iki ya da en fazla üç kuşak sonra devrilmiştir. Yunan tarihinin en eski tarihi kişileri olan tiranlar hakkında pek fazla bilgimiz yoktur. Tiranların üç ayrı yörede gelişim gösterdikleri bilinmektedir bu yöreler İyonya , Yunanistan ve Sicilya'dır.

Tiranlık ilk önceleri İyonya bölgesinde oluşmaya başlamıştır. İyonya'da ortaya çıkmasında sınıf mücadelelerinden çok İyonya'nın gerisinde kurulan ve izlediği emperyalist siyasetin bir sonucu olan sınırlarını Akdeniz kıyılarına kadar genişletmek isteyen Lidya kralığı tehlikesi karşısında hükümetin ve ordunun idaresini yetenekli bir kişinin eline vermek kaygısının rol oynamasından kaynaklandığı düşünülür. Miletos'lu Trasibu yukarıda anlatıldığı gibi gayet yetenekli , tiranlık sanatının tüm

inceliklerini bilen ve muhaliflerini ortadan kaldırmakta usta bir kişilikti. M.Ö.7.yy'da ana şehrini Lidya'lılara karşı başarıyla savunmuştur ve bununla kalmayıp Miletos'u büyük bir refaha kavuşturmuştur. Ve Miletoslu'ların Karadeniz'de koloniler kurmalarında büyük rol oynamışlardır. Lesbos'taki sınıf mücadeleleri ve birçok gruplara ayrılmış olan aristokratlar arasındaki gerginlik 6.yy'ın başlarına doğru Pittakos adında bir kişinin 10 yıl için iktidarı ele almasına yol açmıştır. Bazen kral bazen 'aisimnet ' bazen de tiran olarak gösterilen Pittakos Lesbos'ta birtakım kanunlar çıkararak yurdunun barış , güvenlik ve sükun içinde kalmasını sağlamış 10 yıl sonra da bu makamdan kendi isteğiyle çekilmiştir.

Büyük İyonya Tiranlarının sonuncusu Samoslu Polikrates olmuştur. M.Ö.6.yy'ın ilk yarısında Anadolu'daki Yunan şehirlerinin Pers baskısı altında bulunduğu bir zamanda Samos da iktidarı ele geçirmiştir. Polikrates içte karşılaştığı bütün engelleri önledikten sonra 100 gemilik bir donanmayla tüm Ege Denizi'ni ele geçirmiştir. Polikrates Samos'u o çağın en büyük ticaret merkezlerinden birisi haline getirmiştir.

Menemen yöresinde Larisa(Buruncuk) 'da Anadolu tiranlarından birisinin olduğu düşünülen bir şatoya rastlanmıştır. Bu şato bize canlı bir fikir verebilecek niteliktedir. Kalın surlarla çevrili bir tepenin ortasında yüksek kaideli bir tapınak ve onun yanında megaron şeklinde tiranın sarayı yer almaktadır. Pers istilasından sonra bu megaronun yanında cephesi kule şeklinde çıkıntı arasında sütunlu portikten meydana gelen ve bu bakımdan Pers saraylarını küçük çapta taklit eden ikinci bir saray yapılmıştır.

Tüm polislerde görülen iktidar mücadeleleri bütün Yunan Dünyasını kapsayan bir tür iç savaşın siyasal düzeydeki görünümündeydi. Bir polis sınıf savaşını yitiren ya da yandaş sınıflardan yardım istemekte buluyordu. Yunan dünyası birbirine dış bileyen iki düşman partiye bölünmüş durumdaydı. Sonuçta polis içi ve polis dışı savaşlardan zayıflayan Yunan dünyası Makedonya'nın egemenliği altına girdi. Bu durum 146 yılına dek sürdü. Bu tarihten sonra Roma bu toprakları işgal etti. Atina ve Sparta'nın dışında kalan tüm kentler bağımlı kentler haline geldiler. 86'da Yunan ayaklanmasını bastıran Romalılar , polisin hukuksal ve siyasal varlığına son verip bunu tarih sayfasından sildiler.

2.2. İklim Ve Bitki Örtüsündeki Doğal Değişiminin Kentleşme Sürecine Etkileri

Kentleşme sürecinin başlamasının en büyük adımı, ilkel toplulukların toplayıcılık ve avcılık yaparak geçirdikleri göçebe hayatlarını, tarım yapmayı öğrenip yerleşik hayata geçirdikleri evredir. Tarım yapmaya başlayabilmelerinin en önemli etkeni iklim koşullarının buna el vermesidir. M.Ö. 10.000-9000 yılları arasında değişen iklim koşulları, buzulların erimesine neden olarak tarım yapılabilmesi için elverişli olan ortamları insanlara sunmuştur.

Bu bağlamda yeni yaşam koşulları ortaya çıkmaya başlamıştır. İnsanlar bitkileri yetiştirmeyi öğrenmeye başlamışlar, ekim yaptıkları arazilerin yakın çevrelerinde iskan etmeye başlamışlar, yerleşik hayata geçmişlerdir. Elde ettikleri ürünleri taşımak amaçlı debisi düşük olan nehirlerden yararlanmışlardır. Dolayısıyla genellikle ilk yerleşimler nehir kenarlarında olmuştur. Mısır'da yönetim merkezi niteliğine sahip kentlerin yer seçiminde de hep Nil nehri dikkate alınmıştır. Nil nehri Mısır medeniyetine sulu tarım ve taşımacılık olanaklarını sunmuştur. Tarihte bu süreç tarım devrimi veya neolitik devrim olarak nitelendirilmektedir.

Anadolu'ya bakıldığında durum Mezopotamya veya Mısır'daki gibi değildir. Anadolu'daki nehirlerin debileri Nil nehrinde olduğu gibi sürekli aynı değildir. Debileri sürekli değişkenlik gösteren bu nehirler taşımacılıkta fazla yarar sağlayamamıştır. Bundan ötürü Anadolu yerleşmelerinde ticaret olgusu Mezopotamya'daki süratle erişememiştir. Anadolu'da uzmanlaşmış üretime ve Pazar ilişkilerine ancak M.Ö. 8.yy da geçilebilmiştir. O dönemde ise deniz aşırı ticaret gelişmeye başlamış ve yerleşimler kıyılara konuşlanmıştır (S.AKTÜRE,1994,s:66).

Anadolu insanının bir araya gelerek ortak iskan etme ihtiyaçlarına baktığımızda ortak düşmana karşı kendini koruma isteği, ender rastlanılan su kaynaklarını birlikte kullanma zorunluluğu, besin üretimi için mevcut tarım toprağının ortaklaşa kullanımı gibi nedenlerden kaynaklandığını görmekteyiz (S.AKTÜRE,1994,s:67).

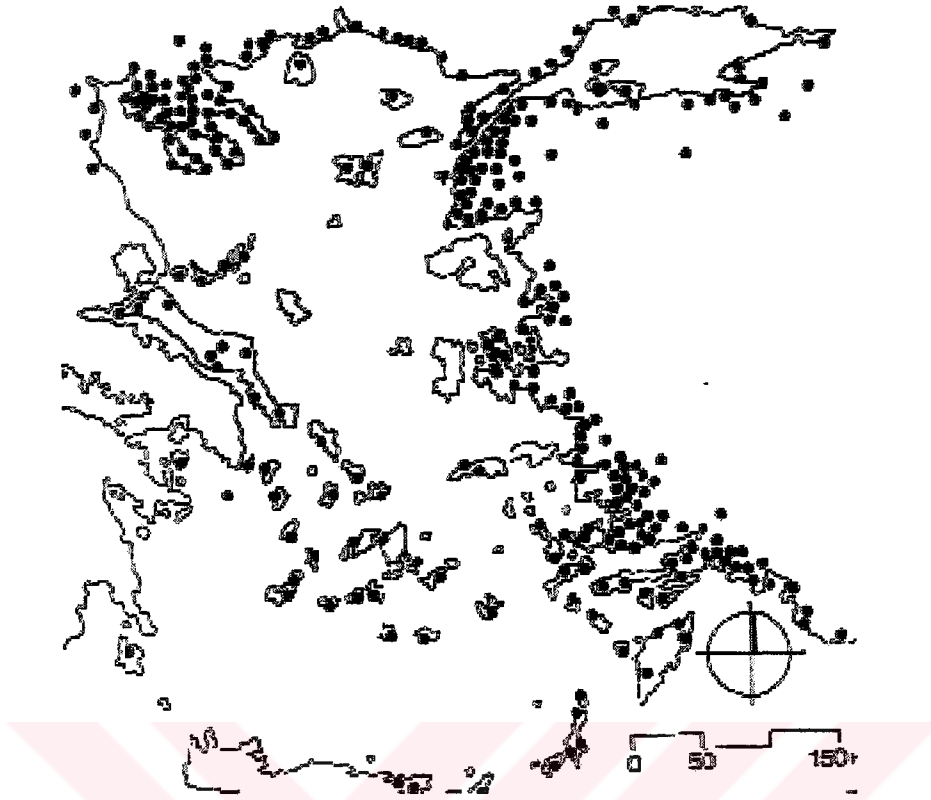
İklim ve bitki örtüsünün doğal değişimi sonucunda ortaya çıkan tarımcılık sayesinde gelişen ekonomik seviye, toplumun artık ürün elde etmesi, kentleşme sürecinin başlamasını hızlandıran etmen olmuştur. Anadolu'da bulunan nehirlerin düzenli nehir olmamaları da ticaretin gelişmesini engelleyici unsur olmuştur.

2.3. Jeomorfolojik Yapının , Kentlerin Devamlılığına Etkileri

Batı Anadolu'nun coğrafi durumu elbette kentlerin yer seçimini etkilemiştir. Buna paralel olarak da yerleşmelerin birbirleriyle olan ilişkileri, birbirleriyle ne ölçüde ticaret yapabildikleri ve birbirlerinden ne ölçüde bilgi ve teknoloji transfer edebildikleri ile çok yakından ilgilidir.

Ege kıyılarının çok girintili ve çıkıntılı olması iyi korunmuş sayısız koylara ve limanlara sahip olması , denize doğru uzanan sıra dağların arasında verimli vadilerin yer alması , deniz ticaretini doğurmuştur. Ege bölgesi genişliği , hiçbir yerde 400 km'yi aşmayan bir dörtgen şeklindedir. Ege Denizi ; kavimleri , bir bölgeden ötekine geçmelerini sağlayan doğal bir yoldu. Batı Anadolu kıyıları coğrafi özelliklerinden ötürü , Ege denizine açılan vadilere ve düzlüklere sahip olmasından dolayı Yunanistan'a göre birtakım yüksek kültürlerin beşiği olmuştur (A.M.MANSEL 1984, 4.Baskı,s:2).

Ege Bölgesindeki vadiler ve düzlükler , aradaki vadiler nedeniyle , birbirlerinden kopuktur. Ege kıyılarındaki yerleşimler karayolu yapımının gelişimine kadar geçen süreçte birbirleriyle olan ulaşım sorununu deniz ulaşımı ile çözümlemişlerdir. Bu nedenledir ki kendi bölgelerinin pazaryeri işlevlerini gören Batı Anadolu yerleşmeleri , yer seçimi olarak Ege Denizi'nin kıyı çizgisi boyunca yoğunlaşmışlardır (S.AKTÜRE, 1994, s:69) (Şekil:2.7).

Şekil 2.7 Batı Anadolu Kıyı Yerleşimleri (N.J.POUNDS 1969,sı : 136, şekil 1)

Anadolu'nun Batı kıyıları , iyi korunmuş koy ve limanlara sahiptir. Bu bölgenin sıradağları , birbirine paralel olarak batı kıyılarından içlere doğru uzanmakta aralarında Maiandros gibi büyük ırmaklarla sulanan ve kıyılara kadar uzanan geniş vadilere sahiptir (A.M.MANSEL, 1984, 4.Baskı,s. :3).

Batı Anadolu'da dağlar Ege Denizine dik seyreder ve birbirlerinden kopuk kopuktur. Dağların arasında Gediz, Küçük ve Büyük menderes nehirleri ile sulanan verimli tarım arazileri vardır. Bu nedenle kentlerin yerleşmesi Ege Denzinin kıyı çizgisi boyunca olmuştur (POUNDS ,1969 s : 67). Ticaret yolu olarak da nehir debileri düzenli olmadığından deniz yolu tercih edilmiştir.

Batı Anadolu'nun jeomorfolojik özellikleri , bu bölgelerde neolitik çağ ve öncesinden birçok yerleşmenin beşiği olmasına neden olmuştur. Sıradağların konumu araziye parçalamış ve korunaklı küçük alanlar haline dönüştürmüştür. Irmakların denizden karaya , sıradağlar boyunca konumlanmaları , her yerleşimin su kaynağını kolaylıkla bulmasını sağlamıştır. Bu nedenle hem korunaklı hem de sulak

avantaj olarak kullanarak , hem tarım hem de ticaretle uğraşarak korunaklı arazilerinde Neolitik çağdan öncelerinden bu yana yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu özelliklerinden ötürü Batı Anadolu kıyıları çok göç almışlardır.

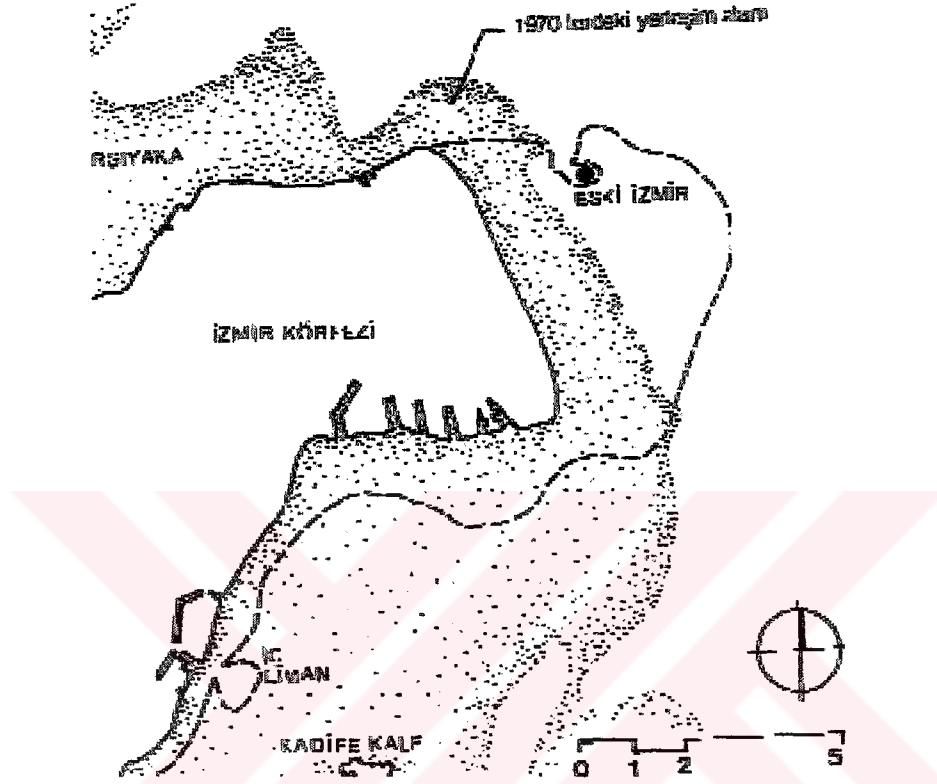
Tarım arazileri , önceleri kıyı ovalarda ve nehir vadilerinde gelişmiş olduğu gözlemlenir. Dik yamaçlar , burunlar , yarımadalar ormanlarla kaplıdır. Nüfus arttıkça ve tarım teknolojisi geliştikçe ormanlık alanlar daha içlere çekilmişlerdir. Tarla , zeytinlik alan gibi kullanımlar için ve ilk çağ polislerinin kereste gereksinimleri için ormanların tüketimi hızlanmıştır. Ormanların azalmasına neden olan bir diğer etmen ise yangındır (G. GLOTZ,1965,s:283).

Tarla , zeytinlik ve meyvalık gibi kullanışlar için ormanlardan arazi kazanılma yoluna gidildi. Bunun dışında da ilk çağ polisleri , gemi yapımı ve diğer kereste gereksinimleri için ormanların tüketimini hızlandırmışlardır. Jeomorfolojik değişimler bu bağlamda toprağın aşırı derecede kullanılmasına bağımlı olarak doğmaktadır. Doğal bitki örtüsünün değişimi ardından erozyon gerçekleşmiştir. Bu doğal felaket sonucu , yerleşimler başka bölgelere taşınmak zorunda kalmışlardır.

Peloponessos yarımadası messenia bölgesindeki çamların azalması hemen M.Ö. 2000 yıllarında Miken yerleşimlerinde izlenir (DOXIADİS,s:16).

M.Ö. 8.yy dan başlayarak yavaş yavaş ortaya çıkan kent devletleri Ege bölgesinin jeomorfolojik durumundan ötürü, birbirinden bağımsız yaşam sürmekteydiler. Ekonomileri bölgede yetişen zeytin ve çam ormanlarına bağılıydı. M.Ö. 5.yy da Batı Anadolu'ya baktığımızda; o dönemin teknolojik koşullarında nüfus ile ekilebilir tarım toprağı ve diğer doğal kaynaklar arasında kurulmuş olan denge Perslerin istilasından sonra bozuldu. Ege devletleri, bu ortak düşmana karşı örgütlendiler. Atina'dan yardım alarak M.Ö. 478 yılında bir antlaşma yaptılar ve bunun karşılığında Atina'ya bir miktar vergi vermeğe karar verildi. Yaklaşık 340 kent devletinden oluşan bu antlaşmada Batı Anadolu kent devletleri vergilerini ödeyebilmek için tarım alanlarını genişlettiler. Ormanlık alanlarda tarım arazileri

kara parçası özelliğini kaybetti. Bunun üzerine kent bugünkü Bayraklı tepelerine taşındı (Şekil: 2.9).

Şekil 2.9 Symrna Körfezi (S.AKTÜRE, 1994, s. :75 , şekil : 23)

Tarih içerisinde kentlerin kurgulandıkları alanlar jeomorfolojik açıdan hızlı değişimler geçirdikleri için , Batı Anadolu'daki liman kentlerinin bazıları zaman içerisinde önemlerini yitirdiler. Bu kentler yerine başkaları önem kazanmaya başladılar. Bazı yerleşmeler ise tümüyle terk edildiler.

BÖLÜM 3

HELLEN KENTİNİN GELİŞİMİ

3. Giriş

Düzenli planlı şehirlerin oluşumlarından önce kentlerin düzenli olmayan gelişigüzel kurguları vardı. Düzensiz planlı şehirlerde , Şehrin kuruluşu ve gelişimi fertlerin isteğine bırakılmıştır. Şehre karakterini veren unsur, evlerin arazi üzerindeki dağılışı şeklidir. Bunlar içice geçmiş , karışık kümeler halindedir. Sokaklar arazinin iniş ve çıkışına uyar. Bu dönemde şehrin ikinci önemli unsuru ise tapınaklarıdır. Arkaik dönem kentleri çok büyük ve çok heybetli tapınakların yapımına sahne olmuşlardır. Batı Anadolu'da Ephesos kenti için yapılmış olan Artemis Tapınağı Didyma'daki Apollon Tapınağı Arkaik dönem Tapınak yapılarına birer örnek teşkil eder. Kentin yerleşme alanları içinde kıvrılıp giden sonra da kırlara doğru yayılan ana caddelere uygun bir odak sağlanarak az çok kentin merkezindeki bir alana agora konumlanırdı. Arkaik Dönemde halkın sosyal açıdan gelişmesi tam sağlanamamıştı. Agora o dönem için sosyal hayatın tümünün geçtiği tek bir kamu yapısıydı. Politika agorada konuşulur, alışveriş agorada yapılır, kutsal törenler , gösteriler agorada yapılırdı. Gerektiğinde ise eğitim agorada verilirdi. Agora tüm kamu yapılarının işlevlerini bünyesinde barındırırdı. Gerektiğinde bir bouleterion olurdu, gerektiğinde bir eğitim yapısına dönüşürdü. Kamu yapıları daha tam anlamıyla yapılaşmamışlar agora yapısından ayrılamamışlardı. Bu tip şehircilik anlayışı Arkaik dönemde görülürdü ve klasik döneme geçerken yerini düzenli planlı şehirlere bırakmaya başladı. Düzensiz planlı şehirler Atina başta olmak üzere daha çok Yunan kentlerinde görülüyordu (DOXIADİS ,1972s:32) .

3.1. Düzenli Planlı Şehirciliğin Batı Anadolu'da Gelişimi Arkaik Dönem Kenti

Hellen Kent planlamacılığı, M.Ö. 8. yy'dan başlayarak , önce arkaik dönemde temellerini atmış, klasik dönemde şekillenmiş ve Helenistik dönemde kentsel mekanlardaki oluşumları ile birlikte gelişimini tamamlamıştır. Bu gelişim sürecinde hammadde bulumu için ana kentten uzaklaşan koloni devletlerinin aynı zamanda da toplumun politik yapısının değişiminin çok önemli etmenler oldukları tartışılmaz gerçeklerdir. Polisin siyasal toplumsal ve dinsel kurum olarak evrimleşmesi ve Hellen kent planlamacılığının buna paralel olarak gelişim göstermesi de bir rastlantı değildir.

Fakat elbette ki bu kent planlaması kendi kendine ortaya çıkmamıştır. Helenistik dönem kent planlamasının bazını oluşturan ızgara planlı yerleşimlerin öncülleri vardır. Yunanlıların düzenli kent planlamasını aldıkları ve geliştirdikleri en olası alanlar Yakın Doğu yerleşimleridir (E.J.OWENS, 1994, s: 31). Düzenli planın temelleri Nil vadisinde Indus Vadisinde atılmıştır. Bu toplumlar bir lider tarafından yönetilen oligarşik toplumlardır. Bunun dışında düzenli plana sahip olduğunu ipuçlarını veren diğer yerleşimler ; Hindistan'da Mohenjo-Daro ve Harappa (M.Ö. 3000-2000) , Mısır'da Kahun (M.Ö.1897-1879), Tell el Amarna (M.Ö. 1369-1354) , Mezopotmaya'da Khorsabad şeklinde özetlenebilir (A. KRIESIS,1965,s:47). Fakat Yakın Doğu yerleşmeleri coğrafi ve iklim özellikleri açısından Anadolu'daki yerleşmelere benzememektedir. Coğrafi açıdan Eski Yunan yerleşmelerine daha yakın bir örnek olarak dik açılı kesişen ana yolları ve kare insula planı ile Urartu kenti örneklenebilir (E.J.OWENS, 1994, s: 31).

M.Ö. 8. yy'da , antik yazar Homeros'unda anlattığı gibi Yunan Dünyasında dışarı ile olan ticari ilişkiler gelişim göstermiştir. Örneğin Yunanlı paralı askerler Mısır'da hizmet vermekteydiler. Bu tip veriler Yunan Dünyasının dışarı açıldığını kendilerinden farklı uygarlıklarla ilişki içerisinde olduklarının göstergesidir. Anadolu'nun ve çevresi ile olan ilişkileri doğrultusunda , ilk düzenli Yunan

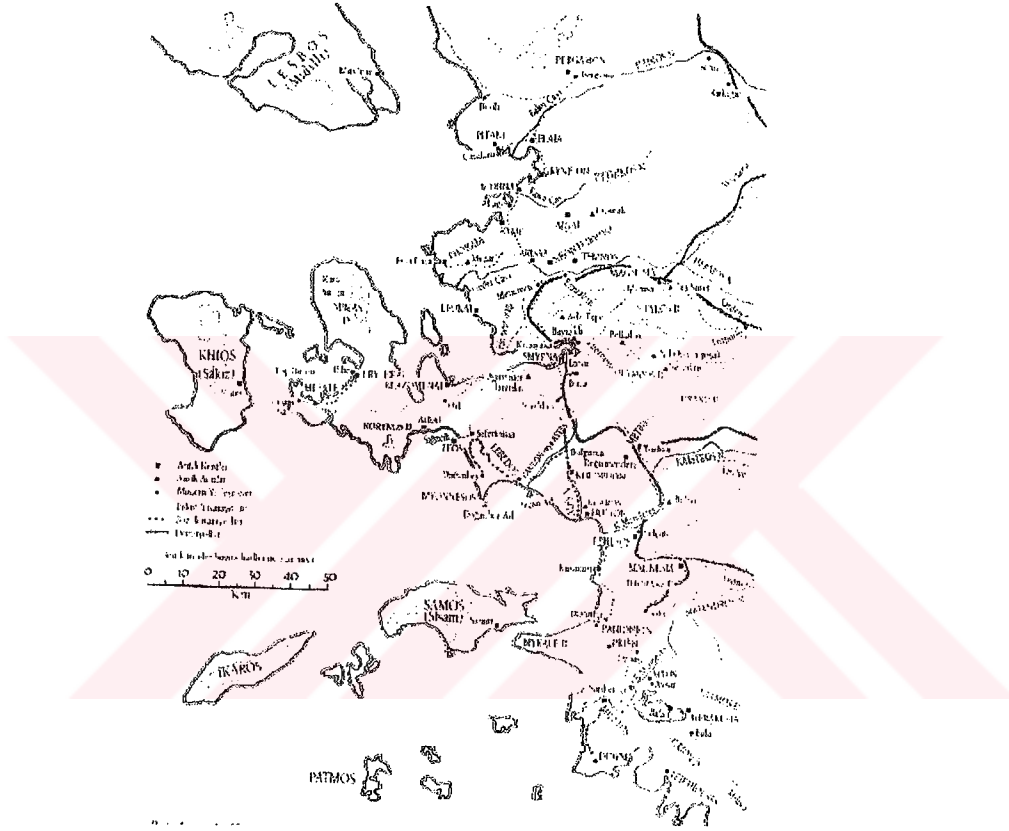
kentlerinin temellerinin Yunanistan'da değil de Anadolu'da atıldığını görülmektedir (E.J.OWENS, 1994, s: 31).

Arkaik dönemde ilk örneklerini veren Hellen kentinin son derece sade bir yapısı vardı. M.Ö. 1.binin ilk yarısında yavaş yavaş gelişimine başlayan ve 6.yy'da siyasal bakımdan yüksek bir düzeye erişen Yunan kenti 5.yy'ın ilk yarısında Pers İmparatorluğu tarafından yok olma tehlikesiyle yüz yüze kalmıştır. Bunun doğrultusunda oluşan klasik dönem Hellen kentinde siyasal örgütlenmenin ve toplumsal sınıflanmanın plana yansımaları gözlemleriz. Pers istilasından sonra yıkılan kentlerin yeniden inşası sırasında daha kolay ve hızlı yöntemlerle kentleri kurmak amacıyla , arkaik dönemde temellerinin atıldığı ızgara planlama sıkça kullanılmıştır.

Başlangıca döndüğümüzde klasik Hellen Uygarlığının hemen hemen aynı derecede başarılı olan daha önceki kuşakların geleneklerinin oluşturduğu bir çekirdeğin çevresinde biçimlendiği görülür. Hellen kentleri kurulmadan yaklaşık bin yıl önce merkezi Girit olan Minos kültürü Ege bölgesinde yaşayan önemli medeniyetlerden birisiydi. Hellenler adıyla bilinen bu topluluklar iki bin yıl süresince bölgeye sızdılar. Kültürlerini Miken kentine göturdüler. Dor akınları ile parçalanmış Minos-Miken kültürü dağılım göstermiştir (R.E.WYCHERLEY,1986, s: 2).

Minos ve Miken kentlerinin bazı yönlerden Hellen kentine öncülük ettikleri hususu doğrudur. Minos kenti, bir sarayla şenliklerin ve olasılıkla siyasal toplantıların yapıldığı açık bir alan olan bir çeşit agoradan oluşmaktaydı. Miken kenti'ne baktığımızda ise tahkimli bir kaleye ekli yerleşim alanlarından oluşmaktaydı. Minos ve Hellen kentleri merkezi bir yapıya sahiptiler. Dor göçleri sonrası Batı Anadolu'ya akın eden kavimlerin Minos ve Miken uygarlıklarının kültürlerini bu topraklara taşıdıkları düşünülürse Hellen kenti Minos ve Miken kentleri arasındaki bağlantı bu bağlamda kurulabilir, fakat gelenekler ve elde kalanlar bir nüve oluşturmuş olsalar bile , Hellen kenti temelde çok farklı ve yepyeni bir olguydu (R.E.WYCHERLEY,1986, s: 3).

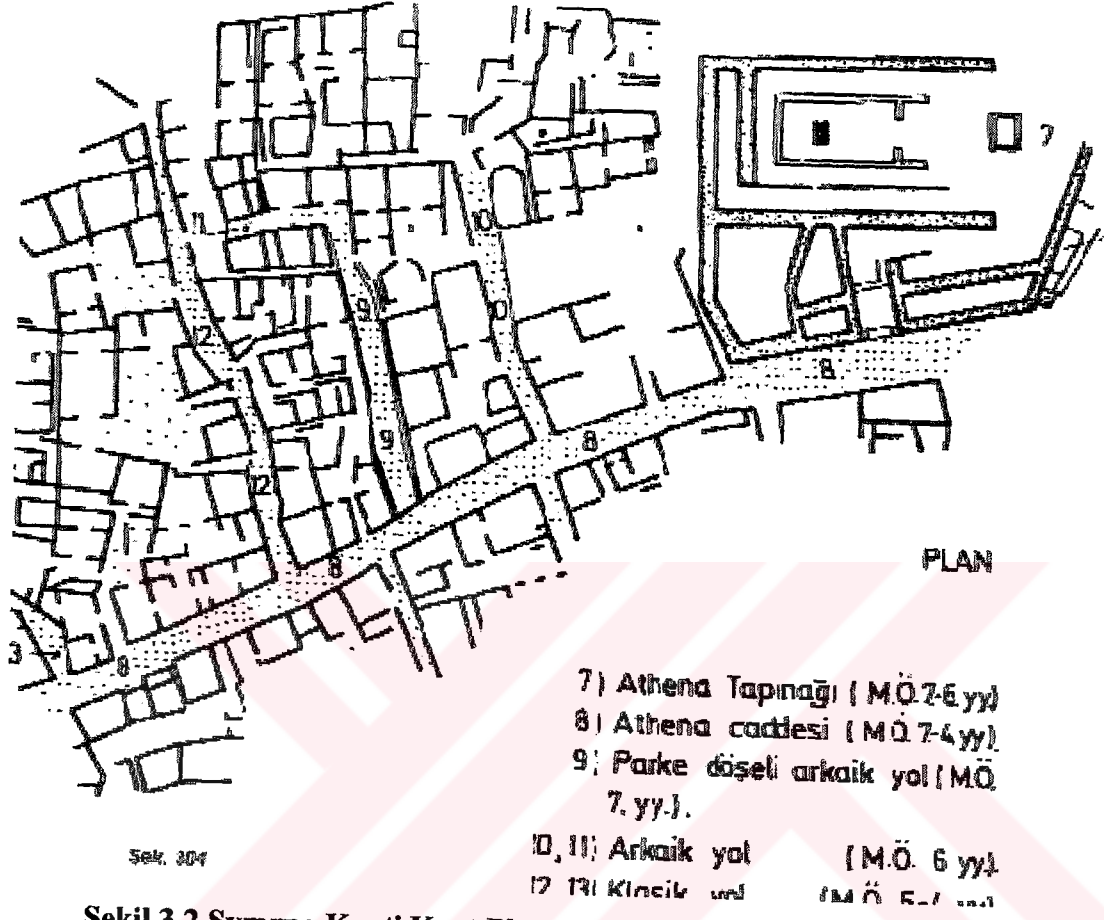
M.Ö. 8.yy'da Ege kıyılarına baktığımızda çok sayıda yerleşim görmekteyiz(Şekil:3.1) . Dönemin çok güvensiz olması ve yerleşmelerin kendilerini savunabilmeleri için savunulması kolay , dağlık alanlarda yerleşmeyi seçmişlerdir. Bu olgular düzenli bir plan sisteminin kurulmasını zorlayan etmenlerdi . Fakat buna rağmen eski Smyrna ve Miletos Ege'de yeni bir kent planlama yaklaşımına ilişkin en erken bulguları vermiştir (E.J.OWENS, 1994, s: 32).

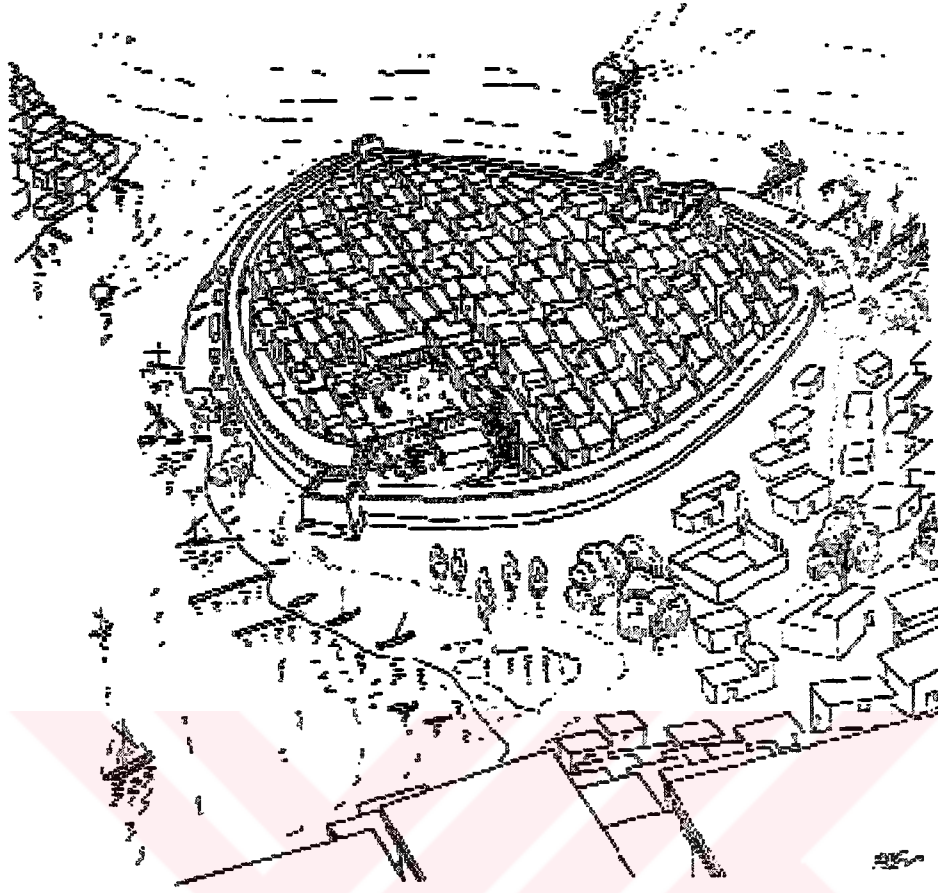
Şekil 3.1 Eski çağda Ege Bölgesi Kıyıları (G.BEAN,1997, s :1 Şekil :1)

8.yy'ın sonunda Smyrna kenti bir depremle yıkıma uğradı. Bu felaket sonucunda kentin yeniden planlanması gündeme geldi. Kentin üzerinde yer aldığı yarımada bir paralel sokaklar sistemi ile bir dizi yapı şeridine bölündü. Kentin kuzeyinde kuzey kapısında yakında bulunan mevcut kamusal alanlar genişletildi. Aynı alanda tapınak inşa edildi ve böylece kentte konut alanlarının dışında, dinsel ve kamusal bir alan elde edilmiş oldu (E.J.OWENS, 1994, s: 32) . Hellenistik planlamanın özelliklerinden olan yapıları işlevlerine göre zonlara bölme olgusu ve birbirini dik kesen ızgara planlı sokak şeması bu tarihlerde temellerini atmış oldu.

Kent daha sonra M.Ö. 7.yy'da yıkılıp tekrar yeniden inşa edildi. Bu dönemde de yine düzenli plana göre inşa edilmiştir (Şekil: 3.3).

Şekil 3.2 Symrna Kenti Kent Planı (E.AKURGAL , sk:304 ,s : 369)

Şekil 3.3 Symrna Kenti Aksonometrisi (A.AKARCA, s :31, şekil:3)

Arkaik dönemin erken Hellenistik kent örneklerinden olan Miletos'a baktığımızda boyutlarının etkileyiciliği kentin önemini yansıtmaktadır. Maeandros Nehrinin denize döküldüğü yerde bir yarımada üzerinde konumlanmış bir kettir. Pers saldırıları sonrasında da yerle bir olan kenti Miletliler yine aynı yerde kurmuşlardır. Kent arkaik dönemde Kuzeyde Aslanlar Koyundan , güneyde Kalabaktepe'de bulunan akropole kadar uzanmaktaydı. Eski kentin merkezi Athena Tapınağı yakınlarında,kentin iki limanı arasında uzanmaktaydı. Günümüzde eski yerleşim hakkında kesin verilere sahip olmamamıza rağmen sokak dokusunun düzenli bir plana sahip olduğunu söyleyebilmekteyiz. Hatta bu plan ağının Milet kentinin klasik dönem kentinin gelişmesine de çok katkısı olduğu ve belkide , yerleşim zonlarının eskisinden direk alınarak kullanıldığı söylenebilmektedir.

Tahminlere göre değişimler M.Ö.8.yy'ın ortasında başlamış olmalıdır. Belki de bu değişimlerin başladığı tarih Symrna kentinden daha önce ortaya çıkmıştır. Kentteki kamu yapıları ve konut yapıları birbirlerinden ayrılarak farklı zonlarda gruplandırılmışlardır. Birbirini dik kesen sokak dokusunun mevcut olduğu düşünülmektedir. Farklı mahallelerde sokakların yönlenmeleri aynı olmasa da düzenli bir plana göre yerleşmiş olduğu bilinmektedir (E.J.OWENS, 1994, s: 33-34).

Izgara planının kullanıldığı ve belkide temellerinin atıldığı erken dönem örneklerinde gördüğümüz üzere , bu tip planlamada ana hedefler:

- İşlevlerine göre yapı gruplarını belirli alanlara ayırmak ,
- Merkezi bir yaklaşımla agora, tapınak gibi kamu yapılarını kent merkezinde kurgulayıp konutlara olan mesafeyi azaltmak ,
- Birbirini dik kesen sokak dokusu içerisinde yapı adaları oluşturup, bu yapı adalarında yapıları kurgulamak şeklinde arkaik dönemden hellenistik dönemin sonuna kadar gelişim göstermiştir.

O dönemlerde başlayan kolonizasyon hareketi düzenli kent planlamacılığını ivmeleyen bir unsur olmuştur. Yeni pazarlar , hammaddeler ve toprak arayışı içerisinde olan Yunanlılar M.Ö. 8.yy'dan itibaren tüm Akdeniz çevresinde ve Karadeniz kıyıları boyunca yeni ve sürekli yerleşimler kurdular (A.M.MANSEL, 1984, s: 158) (Şekil:3.4). Bu bağlamda yeni kentler kurmanın pratik zorlukları ile karşılaştılar. Yerleşmeciler için konut alanları , ekip biçecekleri toprak ve ana kentten getirdikleri tanrıları için ve yeni kentin ortak kullanımları için mekanlara gereksinimleri vardı (E.J.OWENS, 1994, s: 34).

Şekil 3.4 Koloni Kentleri (W.G.FORREST s : 73)

Kolonizasyon hareketi kentsel gelişmede daha biçimsel bir yaklaşımı gerektirmiştir. Yunanlılar koloniler kurarlarken kent planlama deneyimine de olanak verecek birçok fırsatı kullanmışlardır. Fakat gerek koloni devleti olarak ana yerleşimden uzaklaşıp yeni kent kurmaya çalışan yerleşimciler , gerekse yerleşimleri Pers savaşından sonra tamamen yıkılan ve kentlerini yeniden inşa etmek zorunda kalan yerleşmeciler için en pratik yol düzenli planlı bir yaklaşımla hareket etmektir. Bu bağlamda da aynı dönemlerde toplumun siyasal açıdan örgütlenmesi , demokrasinin doğuşu gibi etmenlerle düzenli planlı şehircilik ivmelenmiş oldu.

3.2. Düzenli Planlı Şehircilik Klasik Dönem Kenti

Düzenli kent planlamasının oluşumu, Yunan kentinin gelişmesi açısından önemli bir aşamadır. Düzenli kent planlamasının ilk adımları bölümün başında da anlatıldığı gibi Miletos ve Symrna 'da gördüğümüz üzere M.Ö.8.yy'da atılmaya başlandı. İşlevlere göre araziyi bölgeleme ve düzenli ızgara sokak planlaması arkaik dönem Hellen kent planlamacılığının en önemli özelliğidir. Araziyi fonksiyonlara göre belirli bölgelere bölme işlemi sonucunda her mahallenin gerektiğinde diğerlerinden bağımsız olarak gelişmesini sağlandı.

Izgara planına sahip sokak dokusu, yerleşmeyi parsellere bölmekteydi. Bu modül sistemi ilk etapta her biri birbirine eşit büyüklükte konut alanlarının oluşumunu sağlıyordu. O dönemin politik inancı olan , birbirine eşit olan halk felsefesi , bu bağlamda kentin planına yansıtılmış oldu. Fakat arkaik dönemde arazi dağıtımını eşitlik sağlama amacıyla yapılmamıştır.

Erken dönem Yunan planlaması ivedilik gerektirdiği için uygulama esaslıydı. , bu da kentin kurulduğu arazinin topografyasının ve coğrafyasının kent planını asıl etkileyen olgular olmasını doğurmaktaydı. Yamaçta kurulacak olan bir kent için su akışının sağlanması çok önemliydi, sokakların yönlenmesi ise araziden en etkin biçimde yararlanmak amaçlı sağlanmalıydı. Tuhaf biçimli artık parseller kent yaşamında sorunlar yaratacaktı. Bu gibi nedenlerden ötürü radikal çözümlere gidilmeye çalışıldı. Bunların yanında erken dönem kentleri henüz yapay oluşumlardı (E.J.OWENS, 1994, s :49).

Sonuç olarak Klasik ve Hellenistik Dönemlerde evrimini tamamlayan ve son derece gösterişli ve işlevsel hale gelen Yunan kenti yeni kentler kurma veya varolan bir kenti yeniden tasarlanmasına ilişkin sorunları çözmek doğrultusunda ortaya çıktı. Düzenli planlama doğmakta olan kente gelişmesi için mekan sağlamak aynı zamanda hem bireye hem de genel olarak topluluğa düzenli bir çerçeve içerisinde özgürlük olanakları vermek amaçlı oluştu (E.J.OWENS, 1994, s :51). Yayılmasını sağlayan en önemli etmenler:

yaptığı yeni tarz. “ olarak nitelendirir. Hippodamos’un adı diğer antik yazarlar tarafından da şehirleri kuran kişi olarak belirtilir. Bundan dolayı bu tip düzenli planlara Hippodamik Plan denilmektedir (A.AKARCA, 1972 ,s: 31).

Aristo’ya göre Milet’li Hippodamus Atina’nın liman kenti olan Pire’nin inşa edilmesini denetledi. Diğer antik kaynaklara göre ise Thuri ve Rhodos’un planlanmasını da Hippodamus gerçekleştirmiştir. Plato ve Aristo’ya göre Hippodamus ilk Yunan şehir plancısı olarak bilinen ilginç bir tarihi karakterdir. Kendisinin ızgara planını uyguladığı bu kadar çok örnek olduğu düşünülmesine rağmen, bazı konularda kronolojik hataların olduğu düşünülür. Çünkü eğer Hippodamus 497’de yeniden inşa edilen Milet’i planladıysa yaklaşık M.Ö. 500’lerde doğmuş olması gereklidir. Bu bağlamda 450’de inşa edilen Pire’yi planladığı doğru olabilirken 408/7 ‘lerde kurulan Rhodos’u planladığında 90 yaşlarında olmuş olması gerekir. Bu durumda ya Milet’i , ya da Rhodos’u planlamış olduğu verilerinden biri yanlıştır (A. BRUNS , 1976, s:415).

Aristo kentleri bölmeyi icat ettiğini söylediği Hippodamus için oluşturduğu dikdörtgen parseller arasındaki konutlara hippodamik tarz konutlar denmiştir. Hippodamus daha sonraları gridal sistem olarak anılan, ortogonal sokak gridini bulmuştur. Aslında o dönem düşünüldüğünde ızgara plan kullanılarak kentleri kurmak en yaygın yöntemdi. Bu , Batı Anadolu yerleşmelerinde yada Yunan kolonisi olarak ana kentten ayrılan ve İtalya, Karadeniz , Ege Denizi , Akdeniz gibi civarlara yayılan Koloni devletlerinin kuruluşunda gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Aristo’nun dediği gibi Hippodamus’un ızgara planını keşfetmiş olması fikrini reddeder.

O zaman Hippodamus’un keşfettiği nedir diye sorulacak olursa , Hippodamus kenti düzenli bir sistemde bölmenin teorisini bulmuştur. Hippodamus toplumu üçe bölmüştür. Bu sınıflar zanaatkarlar, çiftçiler ve vatan savunucuları olan askerlerdir (A.KRİESİS , 1965,s: 65). Buna paralel olarak da Hippodamus toprağı kutsal, devlet, özel olmak üzere üçe bölmüştür.

Aslında Hippodamus ideal toplum, politika, sosyal ve kamusal organizasyonlar üzerine bu kavramları şehir planına yansıtan bir teori geliştirmiştir.

3.2.1. İlk Izgara Planlı Şehirler

Yunan Dünyasında ızgara planı ilk defa 6. ve 7. yüzyıllarında görülür. Eski Doğu medeniyetlerinde çeşitli devirlerde sokakları dik açılı , düzenli şehirler, mimari kompozisyonlar vardı. Yunanlılar 8. Yüzyıldan itibaren bu memleketleri tanımaya başlamışlardır. Bu dönem Yunanlıların Akdeniz’de yeni yerleşmeler kurmaya başladıkları devirdir. Yunanlıların bu çağlarda karşılaştıkları sorun yeni yerleşmelerin tanzimiydi. İlk yerleşmeler belirli bir plana göre düzenlenmemişlerdi. Karada sağlam bir yer elde edildikten sonra yerleşmeye bir düzen verme fikri ortaya çıkmıştır. Arsaların eşit olarak parsellenmesi ve bu işin oldukça süratli yapılması düzene yol açmıştır. Izgara planının oluşması toplum içinde bir eşitlik fikrinin doğmuş olduğunun da bir göstergesidir.

Izgara planının ilkel halini Rodos’ta görülür. Rodos’ta evler aynı istikamette yönelmişlerdi. Başka bir ilk ızgara planı örneği ise Symrna’dır. Bayraklı Tepesinde yapılan kazılar 7.yüzyılın sonlarında bu şehir evlerinin kuzey – güney yönünde fakat gevşek bir düzende inşa edildiğini gösterir. Milet antik kenti de arkaik dönemde bu düzende bir şehir planına sahipti. Bu Milet’in Karadeniz’de bir kolonisi olan Olbia yerleşmesinde de 6.yüzyılda görülür.

3.2.2. Gelişkin Izgara Plan

Gelişkin şekli ile ızgara planlı kentler Ege’de ve İtalya’da 5.yüzyılda aşağı, yukarı aynı yıllarda ortaya çıkmıştır. Batı Anadolu’daki yerleşimlere bakıldığında Milet’te 479’da , Priene’de , Menderes Magnesia’sında ve Latmos Herakleia ’sında 350’de uygulanmıştır.

Gelişkin ızgara planı artık arkaik dönemde başlayan ve giderek gelişimini sürdüren klâsik dönem kentlerinde uygulanan plânlamadır. Klasik dönemde ızgara

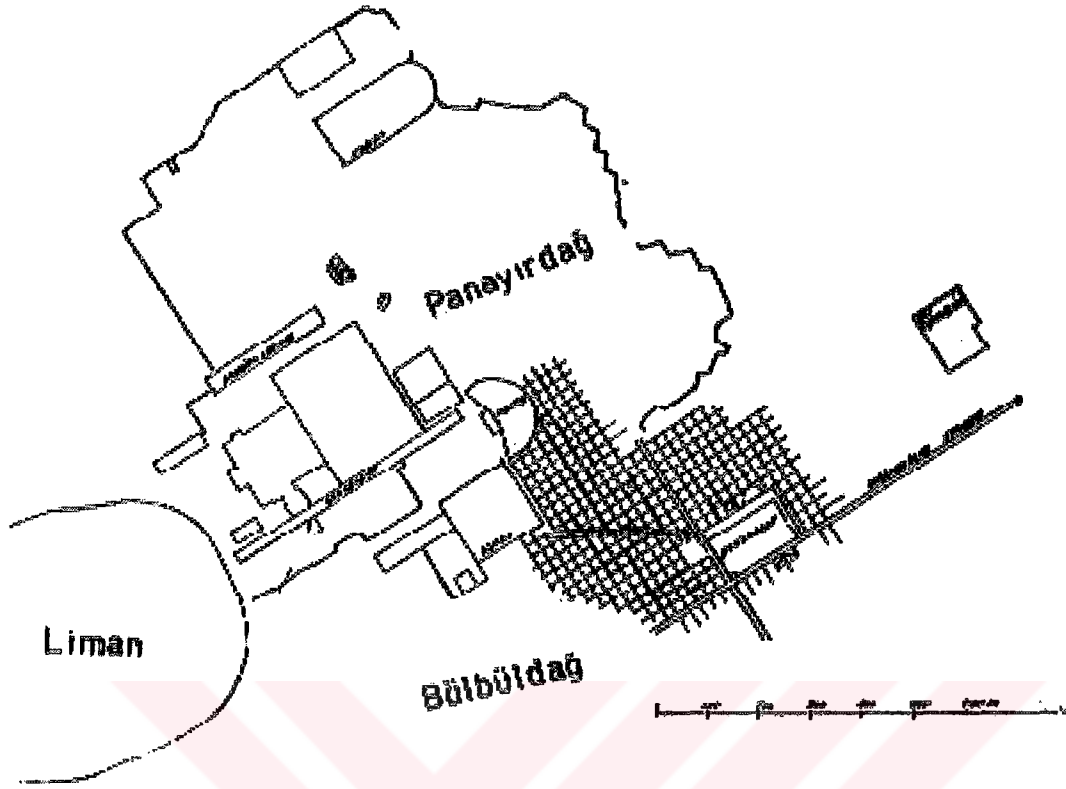
işlevsel olarak kullanılıyordu. Hippodamus 'un yöntemleri diğer klasik dönem kentlerinin gelişimini doğrudan etkilememektedir. Kullanılan grid sisteminin temelinde yatan insula birimleri gerek kentin ilk hali , gerekse kentin daha sonraki hali farklı öğeler arasında bütünlük kurulmasını sağlıyordu. Klasik planlamada arkaik planlamadan farklı olarak kentte görsel peyzaj etkileri yaratmak yolunda da çabalar harcanmıştır. Arazi görsel etkileri yaratmak amaçlı kullanılıyordu. Bu da o dönemin plancısı ve mimarı olarak Hippodamus'un söylemlerinin etkisinde doğmuş bir gelişmeydi. Kamu yapıları görsel zenginlik yaratacağından yalnızca hakim noktalarda değil , aynı zamanda kent dokusu içerisinde kentsel peyzaj yaratacak bir biçimde kent bütününe yayılıyordu. Eğimli arazide kenti konumlandırmak ve bunu ustalıkla gerçekleştirmek bir gelenek haline gelmişti. Batı Anadolu İonia bölgesindeki Priene ve Herakleia kentleri bu bağlamda ızgara planının eğimli araziye uygulanan önemli örneklerindendir. Eğimli arazide kullanılan teraslama üzerinde yapılar manzaraya hakim, birbirini engellemeden yükseliyorlardı. Aynı zamanda da eğimli arazi bu yapıların birbiriyle bağlantılı olduklarını gösteren işlevi yerine getiriyordu. Hippodamus 'un bu planlamaya etkisi anıtsallık ve arazinin görsel amaçla kullanılması şeklinde özetlenebilir (E.J.OWENS, 1994, s:73-74). Bu bağlamda ızgara planının erken örneklerinde uygulanmaya başlanan üç ana konseptte, klasik dönemde bir dördüncüsü eklenmiş oldu. Ve düzenli planlama kriterleri şu şekilde değişim gösterdi:

- İşlevlerine göre yapı gruplarını belli alanlara ayırmak (kamu yapıları Konut alanları gibi)
- Merkezi bir yaklaşımla kamu yapılarını kent merkezinde kurgulamak.
- Birbirini dik kesen sokak dokusu içerisinde yapı adaları oluşturup, bu yapı adalarında yapıları kurgulamak.
- Kente anıtsallık getirmek , tekdüzelikten kurtarmak ve arazinin görsel amaçlı kullanımını sağlamak.

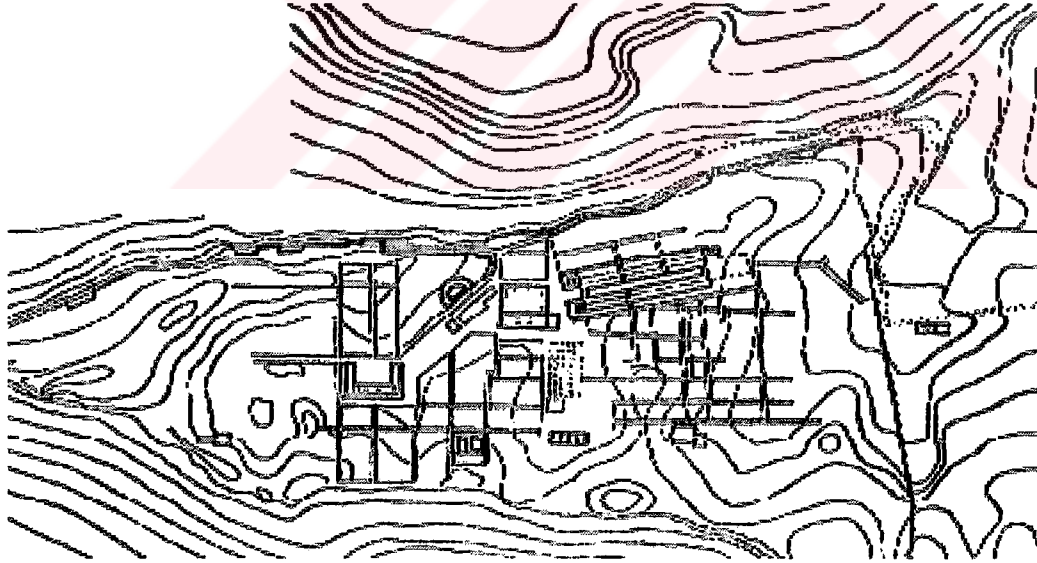
- İnsula biriminin temel planlama ve kentin daha sonraki gelişmesini yönlendiren öge olarak kullanılması.

Gelişkin ızgara planında sokak sistemi ızgaraya benzemektedir. Hakim eksenler yoktur ve sokaklar genellikle dar olup, şehir içinde sadece geçit vazifesi görürler. Sokakların ızgara şeklinde çizilmesinden dolayı şehir anıtsallıktan yoksundur. Bunun tersine hacim ve kitlelere karşı bir kayıtsızlık görülür. Plan sert ve renksizdir (A.AKARCA, 1972, s: 33).

Bazı daha gelişmiş ve nüfusu kalabalık kentlerde , birbirini dik kesen sokakları çapraz keserek , kentin iki önemli kentsel mekanını birbirine bağlayan ana cadde niteliğinde bir caddesi oluşur. Bu cadde iki merkez arasındaki mesafeyi kısalttığı gibi yan sokaklardan trafiğin merkeze akmasını da sağlar. Böylece ızgara planının sakıncalı yanlarından biri olan ulaşım zorluğu az çok hafifletilmiş olur. Batı Anadolu antik yerleşimleri arasında bu tarz bir caddesi olan antik kent Ephesos'tur. Ephesos'ta iki agorayı birbirine bağlayan Kuretler Caddesi bu kentin en işlek caddesidir (Şekil:3.6). Kamu yapılarının büyük bir çoğunluğu bu caddeye cephe vermektedir. Bu tarz bir caddeye sahip diğer örneklerse Kremna ve Olinthos kentleridir. Kremna Kentinde ana kapıyla agorayı birbirine bağlayan , Olinthos'ta tepe ile limanı bağlayan böyle bir cadde mevcuttur.

Şekil 3.6 Efes Kureter Caddesi (A.AKARCA , 1972, s :50 şekil. 20)

Şekil 3.7 Kremna Kenti Kent Planı (A.AKARCA , 1972, s :78 şekil. 43)

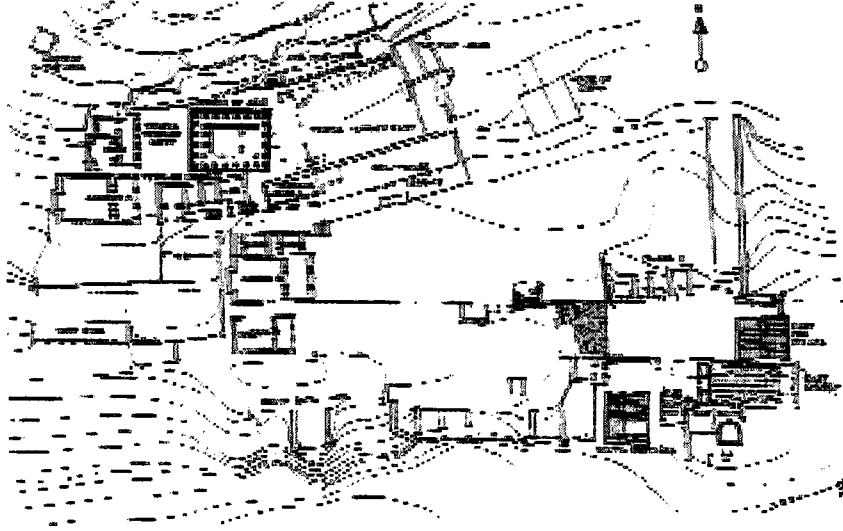
Izgara planlı kent planlarının ana unsurları insula adı verilen adalardır. Adaların büyüklüğü genel olarak bölgeye ve çağa göre değişiklik gösterirdi. Şehrin genel planı kolaylık ve yararlılık esaslarına göre düzenlenmişti. Plana sadelik hakimdi. Şehir iş

esasına göre bölgelere ayrılmıştı. Sosyal faaliyet yerleşimin ortasında toplanmıştı. Mahalleler bir başka deyişle konut yerleşimleri sosyal faaliyet merkezi etrafında ve bu merkeze kolayca ulaşılabilir şekilde yerleştirilmiştir. Plan gelecek kuşakların ve yüzyılların ihtiyacını karşılayacak şekilde kurgulanmıştır. Bu maksatla gelecekte yerleşime yeni yapılar eklenebileceği düşünülerek boş yer bırakılmıştır. Izgara planında kentsel mekanlar , düzensiz planlı kentlerin kentsel mekanlarından farklı değildir. Farklı olan kentsel mekanların kurgulanmasıdır. Düzensiz planlı kentlerde karışık halde olan kentsel mekanlar ızgara planında bir düzen içine sokulmuştur.

Izgara plan her çeşit arazide ; ovada , tepede , yamaçta uygulanmıştır. Bu yukarıda da belirtildiği üzere klasik dönem planlama özelliğidir. Aynı zamanda ilk örneklerini İonya topraklarında verdiği için de İyonya tarzı planlama da denilmektedir. Izgara plan düz arazide duru ve renksizken , eğimli arazide uygulanınca hareket kazanır , monotonluktan kurtulur. Arazi görsel olarak katkıda bulunur. Eğimli araziye uygulanan ızgara planlı kentlerden en çarpıcı örnek Priene ve Latmos Heraklieası 'dır. Priene Mykale Dağının eteklerine , Herakliea ise Latmos Dağının eteklerine kurulmuş yamaca uygulanan ızgara plan örneğidir. Her iki kentte yamaca uygulanan ızgara plan örneğidir. Büyük kitleler ızgara içerisinde ustalıkla yerleştirilerek planın tek düzeliği yitirilmiştir. Plan yamaca uygulanınca setleme yapılması zorunlu olur. Bu şekilde de daha bir anıtsal , daha bir heybetli gözükürler. Kent hakim olduğu topografyasıyla ve setlemelerle oluşan kentsel mekanlarıyla düz araziye kurulmuş ızgara planlı kentlere oranla çok daha gösterişli , anıtsal olur. Böyle bir topografyada bir yöndeki sokaklar düz , öbür yöndekiler yokuş olurlardı. Dik sokaklar çok defa merdiven şeklini alır (A.AKARCA , 1972, s:35).

4.yüzyılda Labraunda Tapınağı araziye fazla zorlamadan , ızgara plan üzerine yerleştirilmiştir. Burada yerine göre setlemelerle düzenli bir plan elde edilmeye çalışılmış , yerine göre de araziye uyulmuştur. İskender çağında kurulan Symrna da Labraunda tarzında bir planlama yapıldığı Strabon'dan öğrenmekteyiz. Sokaklar mümkün olduğunca dikey ve yatay geçirilmişlerdir. Batı Anadolu'dan bir başka örnekte Menderes Magnesia'sıdır. Magnesia'da arazi biçimlenmesinden

ötürü.Artemis Tapınağı dikey-yatay istikamette giden ızgara planından farklı olarak araziye oturtulmuştur .

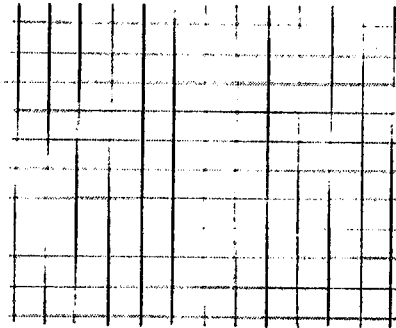

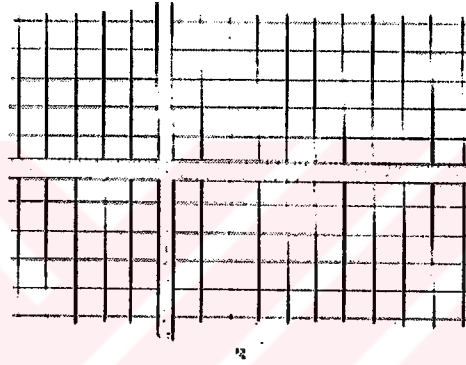
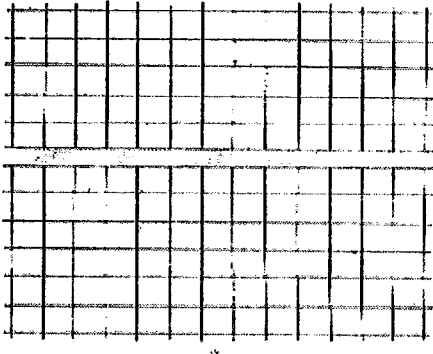
Şekil 3.8 Labranda Kenti Kent Planı (E.AKURGAL 1996 s .: 477 şekil: 365)

Bu eğilim Hellenistik Çağda bazı tepe şehirlerinde daha da ileri götürülmüştür. Izgara planlı şehirlerde sokak sistemi iki şekilde çiziliyordu

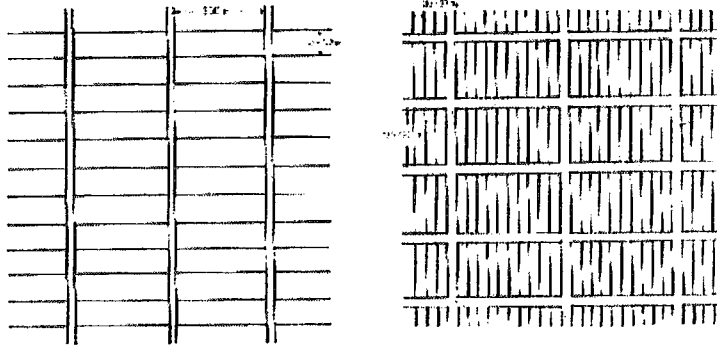
Aynı dar ölçüde sokaklardan meydana gelen plan(Şekil:3.9).

Geniş cadde ve dar sokak esasına dayanan plan (Şekil 3.10).

Şekil 3.9 Ege Tipi Izgara Plan Şeması (A.AKARCA , 1972, s:35 şekil. 6)

Şekil 3.10 İtalya Tipi Izgara Plan Şeması (A.AKARCA , 1972, s:61 şekil. 21)

Birinci şekilde kurgulanan sokaklar Ege'de ve Hellenistik Çağda Suriye'de kullanılmıştır. Bu tarz hippodomik planın ilk örneklerini Batı Anadolu yerleşmelerinde ve özellikle İonya kentlerinde görülmektedir. Bu nedenle bu tarz plânlama ; İyonya tarzı planlama veya İyonya tarzı Hippodomik plan olarak

adlandırılır. İkinci şekildeki sokak kurgusu İtalya ızgara planının özelliği olmuştur. Bölgelere göre ayırım yapılarak birinci tipe İyonya , ikinci tipe İtalya tarzı ızgara planlaması denilmiştir.

3.2.3. Ege’de Izgara Planı İyonya Tarzı Hippodomik Plan

Ege tipi ızgara planında sokaklar dar ve aşağı yukarı aynı genişlikteydiler. Priene’de 3.20-4.40 m. , Miletos’ta 4.00-4.50m. uzunluğundaydı. Adalar çok defa birbirine eşittiler. 5.ve 4. Yüzyıllarda Priene’de ve Milet’te ada oranları kısa ve toplu, Magnesia’da ise adalar ince ve uzundu (Tablo 3.1).

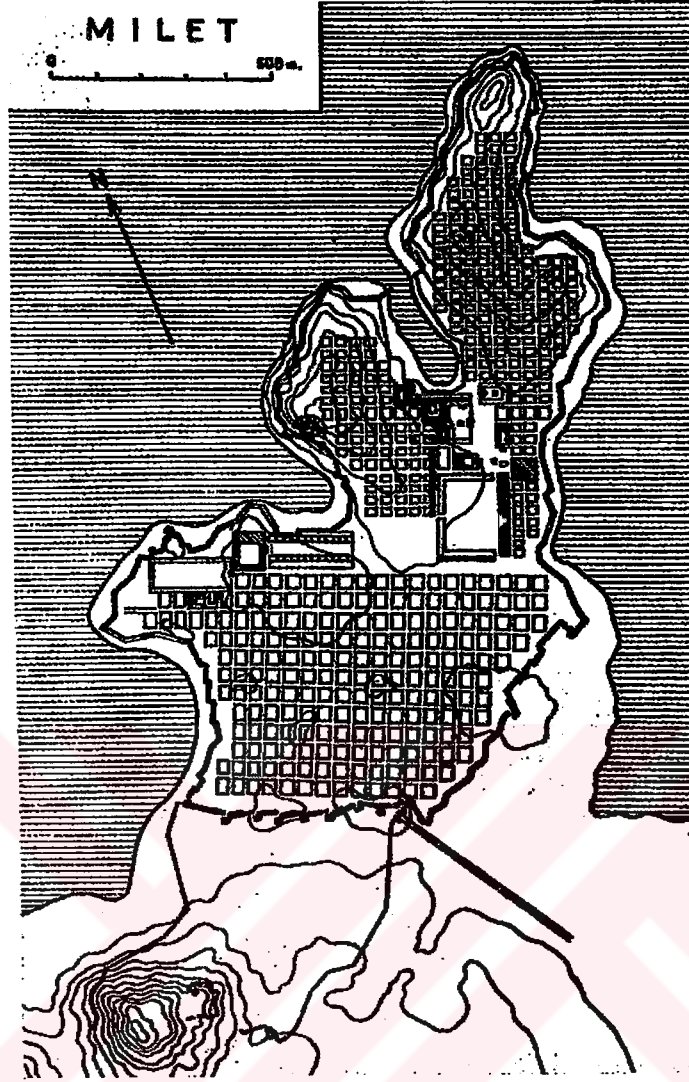
Tablo 3.1 Batı Anadolu Izgara Planlı Yerleşimlerinin İnsula Boyutları

Şehir	Tarih	Adalar	Oran
Miletos (Güney)	479’dan sonra	51.60×29.50 (170 ayak×100 ayak)	7 : 4
Miletos (Kuzedoğu)	479’dan sonra	20.75×17.70 (70 ayak ×60 ayak)	7 : 6
Priene	350	47.20×35.40 (160 ayak×120 ayak)	4 : 3
Magnesia	350	98.50×42.50	9 : 4
Herakleia	350	300 ayak×130 ayak	9 : 4
Knidos	350	98.50×42.50	9 : 4
Ephesos	287	280 ayak×140 ayak 140 ayak×140 ayak	2 : 1 1 : 1

Adaların kısa ya da uzun oluşu sokak sayısını etkilerdi. 4.ve5. yüzyıllarda Ege’de sokak oluşumları gelişmeler göstermiştir. 5.yüzyılın başında kentteki sokakların genişlikleri birbirlerine eşitken ve hiçbir ana cadde mevcut değilken ; yüzyılın sonuna doğru şehrin ortasından ana trafiğin geçtiği bir sokağın diğerlerinden daha geniş olması ihtiyacının doğmasıyla , uygulamada şehrin ortasından geçen bir sokak

yandaki adaların daraltılmasıyla iki metre genişletilmiştir. Bazı kentlerde ise bu tek aks yeterli kalmamıştır ve biri daha geniş , biri daha dar olmak üzere iki ana cadde kurgulanmıştır. Ana cadde daima şehrin ortasından agoranın bir kenarından geçerdi. Daha dar ve daha kısa olan ikinci aks ise agoranın bir köşesinde ana cadde ile kesişirdi. Milet gibi liman şehirlerinde caddeler faaliyet merkezi olan limanın gerisinde oluşurdu. Böylece iki cadde şehrin tam ortasında değil de , ortanın bir yanındaki aksta birbirini keserdi. 4.yüzyılda Priene’de ise şehrin ortasından ve agoranın önünden geçen diğer sokaklardan hemen hemen iki misli büyüklükteki bir cadde oluşmuştu.

Milet kenti M.Ö. 494’de İonia ihtilalinde Persler tarafından tamamıyla yıkılmıştır. M.Ö. 479’da yeniden yapılanma çabalarına girmiştir. Düzenli planlı şehirlerin kurulmasını hızlandıran ikinci etmen olan savaşlar veya doğal afetler sonucu kentleri yerle bir olan halkın tekrardan kısa bir sürede kentlerini kurma ihtiyacına paralel olarak Milet şehri eski iskan üzerine yeniden kurulmuştu (Şekil:3.11)Düz arazide kurgulanan kent planı klasik dönem Yunan kentinin getirdiği tüm yenilikleri içermektedir (E.J.OWENS, 1994,s:54).Kent bir yarımada üzerine kurulmuştur. Tiyatro limanı ve Aslanlı Liman olmak üzere iki limanı vardı. Bu limanlar iki ayrı koya bakmaktaydılar. Kentsel mekanlar fonksiyonlarına göre bölgelere ayrılmıştır. Plan üç iskan bölgesi esasına göre yapılmıştır. Kuzeydoğu, kuzey-güney bölgeleri. Her bölge dik açılı sokaklarla , düzenli dikdörtgen adalarla bölünmüştür. Arazinin tam ortası ve en alçak bölgesi ; resmi yapılara ayrılmıştır. Bu düğüm noktası üç iskan bölgesini hem birbirinden ayırmaya , hem de bağlamaya yönelikti. Bir mafsalsal noktası olma niteliği taşımaktaydı. Kentin, ticaret, idare ve din merkezi burada toplanmıştı. Liman tesisleri , çarşılar, agora, bouleterion, tapınaklar, gymnasion, burada kurgulanmıştı. Tiyatronun yeri topografik veriler doğrultusunda seçilmiştir (E. AKURGAL, 1993,s:452).

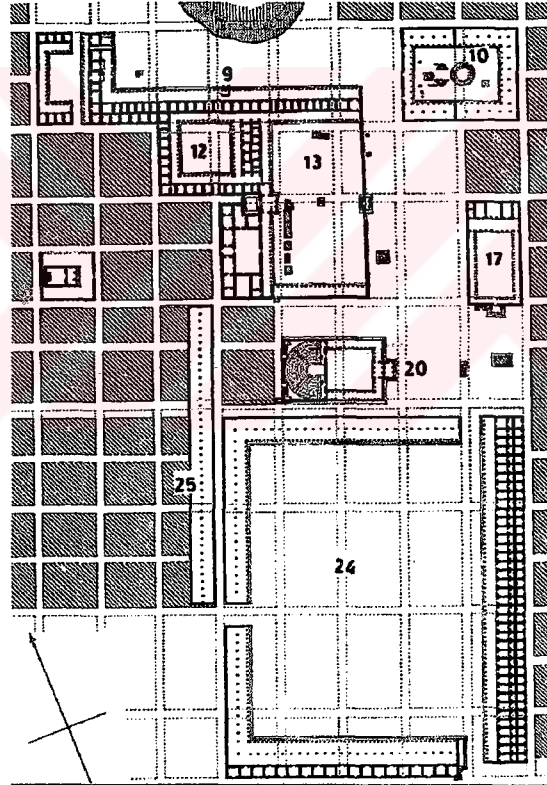
Şekil 3.11 Milet Kent Planı (A.AKARCA,1972,s : 36,şekil: 7)

Kentin merkezini çevreleyen konut alanları, iki ayrı bölgede kurgulanmıştır. Kent planının kuzey ve güney bölgelerine yerleştirilen bu konutların oturduğu arazideki grid sistemleri birbirinden farklılık gösterir. Bu bölgelerdeki insulaların oranları birbirinden farklı olarak kurgulanmışlardır.

Sokaklar birbirlerini dik keserek kenti düzgün insulalara ayırıyorlardı. Sokak genişlikleri iki ana yol dışında birbirleriyle aynıdır. Bu iki ana yol agorayı limana bağlayan ve liman agorasıyla ticaret agorasını birbirine bağlayan caddelerdi (A. AKARCA, 1972, s :36)

Milet'e hem topografik açıdan hem de plan kurgusu açısından benzerlik gösteren ızgara planlı kent Peiraeios'dir. Pire kenti düzensiz bir kent olan Atina'nın liman kenti olarak Pers savaşlarından sonra M.Ö. 450 yılında Milet'li Hippodemos tarafından inşa edilmiştir. Pire'de Milet gibi bir yarımada üzerine kurgulanmış bir kıyı kentidir.

Kentsel mekanlar fonksiyonlarına göre arazide bölgelere ayrılmıştır. Kentin üç limanı bulunmaktadır. Merkezde her iki koya hakim bir alanda kentin kamu yapıları kurgulanmıştır. Agorası iki liman arasında boylu boyunca uzanmaktadır (AKARCA, 1972, s : 38) (Şekil: 3.12).

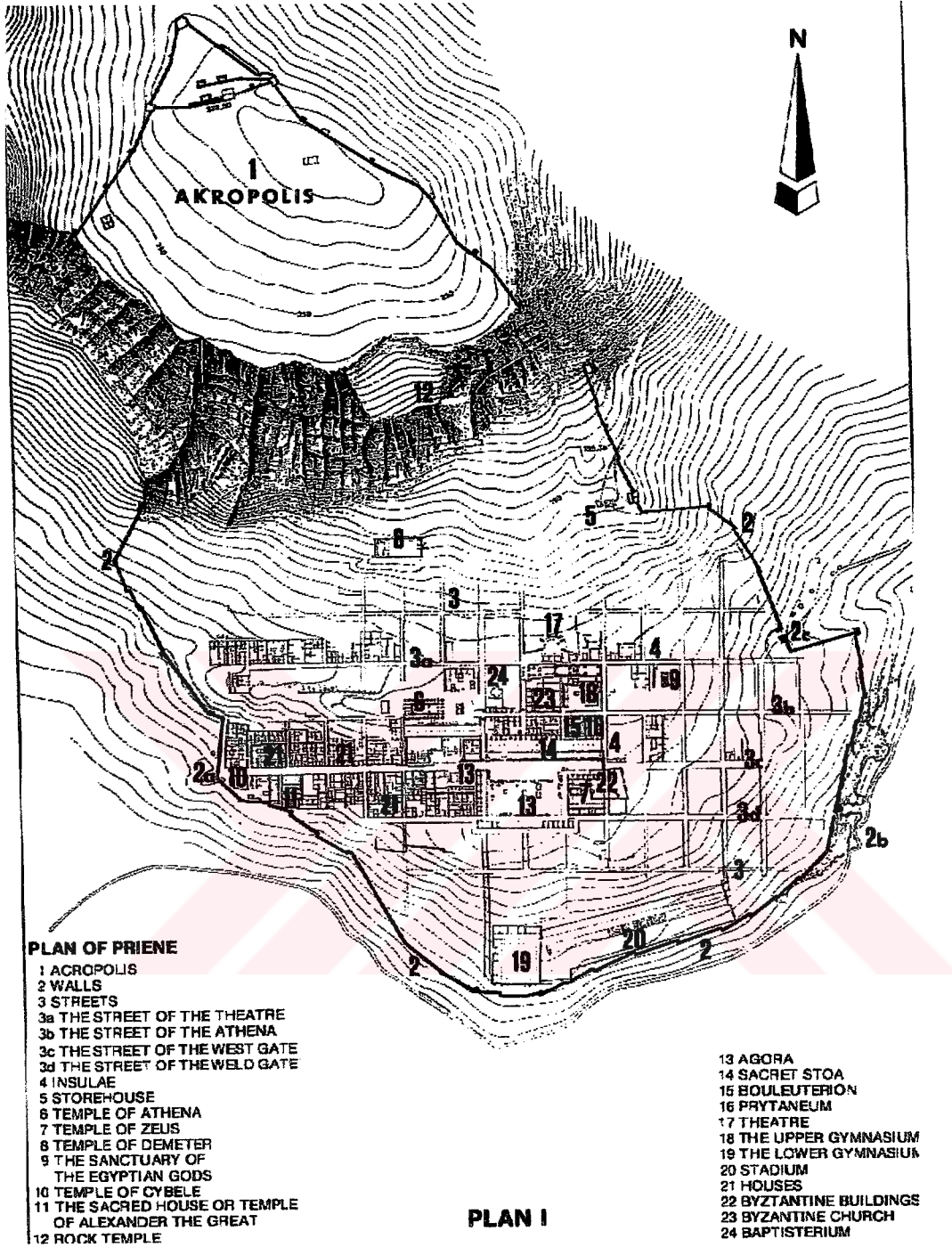
Şekil 3.12. Milet Kent Merkezi(E.AKURGAL,1993, s : 448,şekil: 348)

Priene tepe eteğine kurulmuş ızgara planlı kentlerden en iyi korunmuş örnektir. Menderes'in taşması sonucu , birikintilerinin sürüklenmesi ile şehrin eski yerleşim yeri oturulması imkansız bir hale gelmiştir. Pers savaşlarından sonra bugünkü yerine antik adıyla Mykale , günümüz adıyla Samsun dağının eteklerine kurulmuştur.

Priene 4.yy'ın ortasında M.Ö. 350 senesinde Mykale Dağının güney yamacına , Menderes Ovasına kademe kademe inen dört set üzerine yeniden kurulmuştur. Priene'nin 12km uzağında Naulochos adında birde limanı vardır.

Kent planına baktığımızda ızgara planının ustalıkla Mykale Dağının eteğine yerleştirilmiş olduğu gözlemlenir. Doğu- batı yönünde yedi tane düz, kuzey-güney yönünde dik ve merdivenli on beş sokağı bulunur. Şehrin ana caddesi olan Batı Kapısı caddesi 7.36m genişliğindedir ve tekerlekli araçlar sadece bu yoldan geçebilir. Bu cadde şehir merkezinden geçer, daha sonra konutların arasından yokuş aşağı iner ve Nehir Kapısıyla buluşur.

Priene kentindeki kamu yapıları kentin tam merkezinde konut dokusunun çevrelediği nispeten daha düz olan alan üzerine uygulanmış üç set üzerinde üç ayrı kotta kurgulanmıştır. Kentin tam ortasında agorası ve buna bağlı hizmet eden diğer kamu yapıları aynı kotta yerleştirilmişlerdir. Agoranın bulunduğu kottan kentin diğer sokaklarından iki katı daha geniş olan Batı kapısı caddesi geçmektedir.

Şekil 3.13. Priene Kent Planı

Izgara kent planının kullanıldığı bir başka çarpıcı örnek batı Anadolu'da olmayan bir yerleşme olan Olithos'tur (Şekil: 3.14). Bu yerleşme bir Batı Anadolu yerleşmesi olmamasına rağmen plan tipi klasik dönem Batı Anadolu kentlerinin plan tipi olan İonia tarzı hippodomik planla örtüşür. Kent kuzey-güney yönünde uzanan

ve birbirinden bir çöküntü ile ayrılan iki alçak tepe ve bu tepelerin doğusundaki ovada kurgulanmıştır.

Şekil 3.14 Olinthos Kenti Kent Planı (A.AKARCA,1972,s: 39,şekil:9)

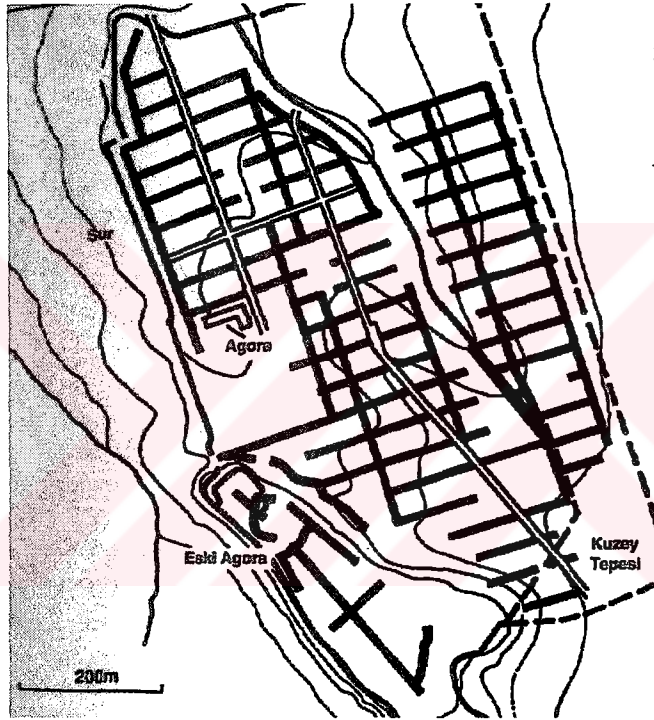
Kuzeyde bulunan yeni mahallenin planı iyonya tarzı hippodomik plana sahipti. Birbirini dik kesen sokak dokusunun içerisinde oluşturulan insulalarda konutlar kurgulanmıştır.

Kentin kamu yapıları kazılar sırasında tamamiyle çıkarılamamış olsalar da kentin ticaret merkezinin kent içerisindeki konumu belirlenebilmektedir. Kentin ticaret merkezi konut dokularının tam ortasında , kentin iki mahalleden de rahatlıkla ulaşılabilir uzaklıkta kurgulanmıştır.

Tepe boyunca kuzey-güney yönünde uzanan sokaklar , diğer istikamettekilerle nazaran kısmen daha geniştir. Bu sokaklara cadde adı verilmekteydi. Bu yönde tepede beş adet ovada ise iki adet olmak üzere toplam yedi adet sokaktan meydana

gelmekteydi. Bu sokaklardan ikincisi diğer sokaklardan geniş ve yedi metre genişliğindedir. Diğer sokaklar beş metre genişliğindedir(A. AKARCA , s: 39-40).

Başlangıçta aynı genişlikte olacak şekilde kurgulanan sokak dokusunun değişimi kuzey kapısını tepenin güney ucunda bulunan agoraya birleştiren bir ana kuzey-güney alteri yaratmak amaçlıydı. Aynı mantıkla Agoradan limana ulaşımı kısaltmak amaçlı agora ve liman arasında diyagonal bir yol geçirildi (E.J.OWENS, 1994, s:64)(Şekil:3.15).

Şekil 3.15 Olinthos Kenti Sokak Dokusu

Olinthos kentinin üzerine kurulduğu arazinin düz oluşu görsel ve estetik çekiciliğin eksik olmasına sebebiyet vermiştir. Fakat ızgara planının düz arazide kurgulanmasından ötürü planlama çok kolaylaşmıştır.

Knidos kenti’de eski yerleşiminden , yeni yerleşim yeri olan Deveboyu yarımadasının güneyine M.Ö. 4.yy’da kaldırılmıştı. Strabon’un anlattıklarına göre ; o dönemde kent hem kara üzerine hem de dik yamaçlı küçük ada üzerine ızgara planlı olarak kurulmuştu. Arazi eğimli olduğundan Knidos yerleşmesi de Priene’de olduğu

gibi arazinin setlenerek oluşturulan düzlükleri üzerine kot kot yerleştirildi. Bu özellikleri ile gerek Priene gerekse Knidos klasik dönem kent planlamacılığının , arkaik dönem planlamacılığına getirdiği yenilik olan araziye hakim olmak ve kenti monotonluktan kurtarıp anıtsal hale getirmek çabalarıyla kurgulanmışlardır.

Arazi , kentsel mekanların fonksiyonlarına göre bölgelere ayrılmıştır. Bu anlamda üç bölge yaratılmıştır. Bu bölünme ; kamu yapılarını içine alan bölge, konut yapılarını içine alan bölge ve son olarak da liman bölgesi şeklindedir. Bu üç ayrı zona ayrılmış fonksiyonlar ızgara planında oluşturulan birbirini dik kesen sokaklarla birbirlerine bağlanıyordu.

Eğime paralel sokaklar düz, eğime dik olan sokakları yokuş ve merdivenli idi. Bu özellik yamaca uygulanan ızgara planlı kentlerde kaçınılmaz olan bir olgudur. Ana cadde dışında kalan sokaklarının genişlikleri birbiriyle aynıydı. Kentin ortasından geçen doğu-batı istikametindeki ana cadde , batıdaki limanın arkasındaki kuzey-güney yönünde geçen ikinci bir cadde ile kesişiyordu. Bu caddelerin genişliği diğer sokaklardan daha fazla olup 10m idi. Bu ana caddeler limanı , agoraya ; agorayı da kentin iki ana kapısına bağlamaktaydılar (A. AKARCA, s : 45-46).

Yine antik yazar Strabon'un kitabında bahsettiği üzere Magnesia kenti de Priene ve Herakleia kentleri ile aynı nedenlerle Mykale dağının bir devamı olan Thoraks dağı eteklerine M.Ö. 350 yılında kaldırılmıştır. Izgara planı araziye uydurularak kuzey-güney doğrultusunda oturtulmuştur. Kent çok eski bir din merkezi olan Artemis Leukofriene tapınağı ve topografya dikkate alınarak araziye kurgulanmıştır.

Sonuç olarak örneklerini incelediğimiz klasik dönem Yunan kentinin özelliklerini özetlersek, karşımıza aşağıdaki gibi bir tablo çıkacaktır.

Yunan kentlerinde , kentsel mekanlar fonksiyonlarına göre , arazi üzerinde belirli bölgelere ayrılırlar. Bu bölgeler ; konut alanları, dini , politik, ticari amaçlı kullanımları olan kamu yapıları alanları şeklinde ayrılırlar. Kent halkının boş zamanlarını değerlendirdikleri tiyatro ve stadion gibi kamu yapıları ise arazi

verilerine göre kent planı içerisinde kurgulanırlardı. Yine de , bu gibi alanlar kent planında kurgulanırlarken diğer kamu yapıları ile bir bütün içinde çözümlenmeye çalışılır. Bu oluşturulan iki ana yapı bölgesi için yani konut yapıları bölgesi ve kamu yapıları bölgeleri için arazi verilerine göre yer seçimi yapılır. Kamu yapıları kentin merkezinde , her yerden ulaşımın kolaylıkla sağlanabildiği bir alanda konumlandırılırdı. Fakat kentin oturduğu topografya bu konumlanmayı etkileyebilen bir etmendi. Bu bölgelerin kurgulanmasını saptayabilmek için Batı Anadolu çerçevesinde incelediğimiz örneklerden yola çıkarak kentlerin kurgularını değiştiren üç çeşit topografya olduğunu söylenebilir. Bunlar :

- Düz arazide üzerine kurulmuş kıyı kentleri. Bu tip kentlere örnek olarak Milet ve Pire kentlerini verilebilir.

- Yamaç üzerine kurulmuş dağ kentleri : Bu tip kentlere örnek olarak Priene ve Magnesia kentlerine verilebilir.

- Yamaç üzerine kurulmuş kıyı kentleri: Bu tip kentlere örnek olarak Knidos ve Herakleia kentlerini verilebilir.

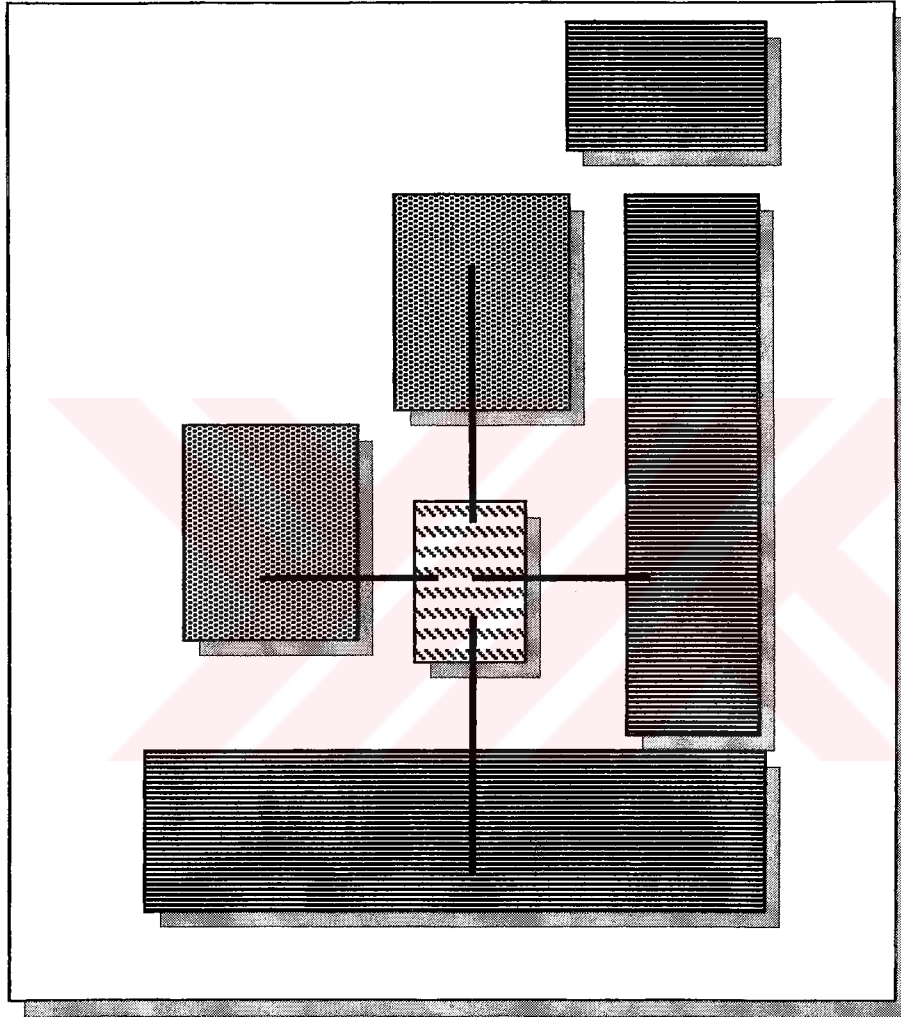
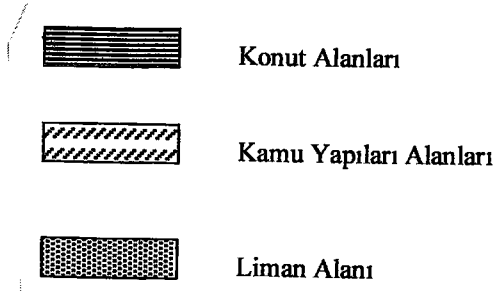
3.2.4. Düz Arazide Kurulmuş Kıyı Kentleri

Düz arazide kurulmuş kıyı kentlerinde ; kıyı kenti olmalarından ötürü liman oluşumlarına sahiptirler. Ege’de ve Ege adalarındaki hemen hemen düz arazi üzerine konumlanmış olan kıyı yerleşimleri bir yarımada üzerindedirler ve bundan ötürü de birden fazla limanları bulunmaktadır. Milet’in iki , Pire’nin ise üç limanı bulunmaktadır. Bu tip yerleşimlerde yapıları gruplarken bir üçüncü grup olan liman ve liman yapılarını içeren oluşumlar meydana gelecektir ve aynı zamanda bu yapıların diğer yapılarla olan bağlantısının kurulması gerekecektir. Kent üç bölgeye bölünür. Bu bölgeler liman bölgesi , kamu yapıları bölgesi ve konut bölgesi şeklindedir. Kamu yapılarının büyük olmaları , yerleşim planında diğer kentsel mekanlara nazaran daha düz ve geniş alanlarda konumlanmaları ihtiyacını doğuracaktır. Aynı zamanda kamu yapıları için ayrılan alana diğer bölgelerden en

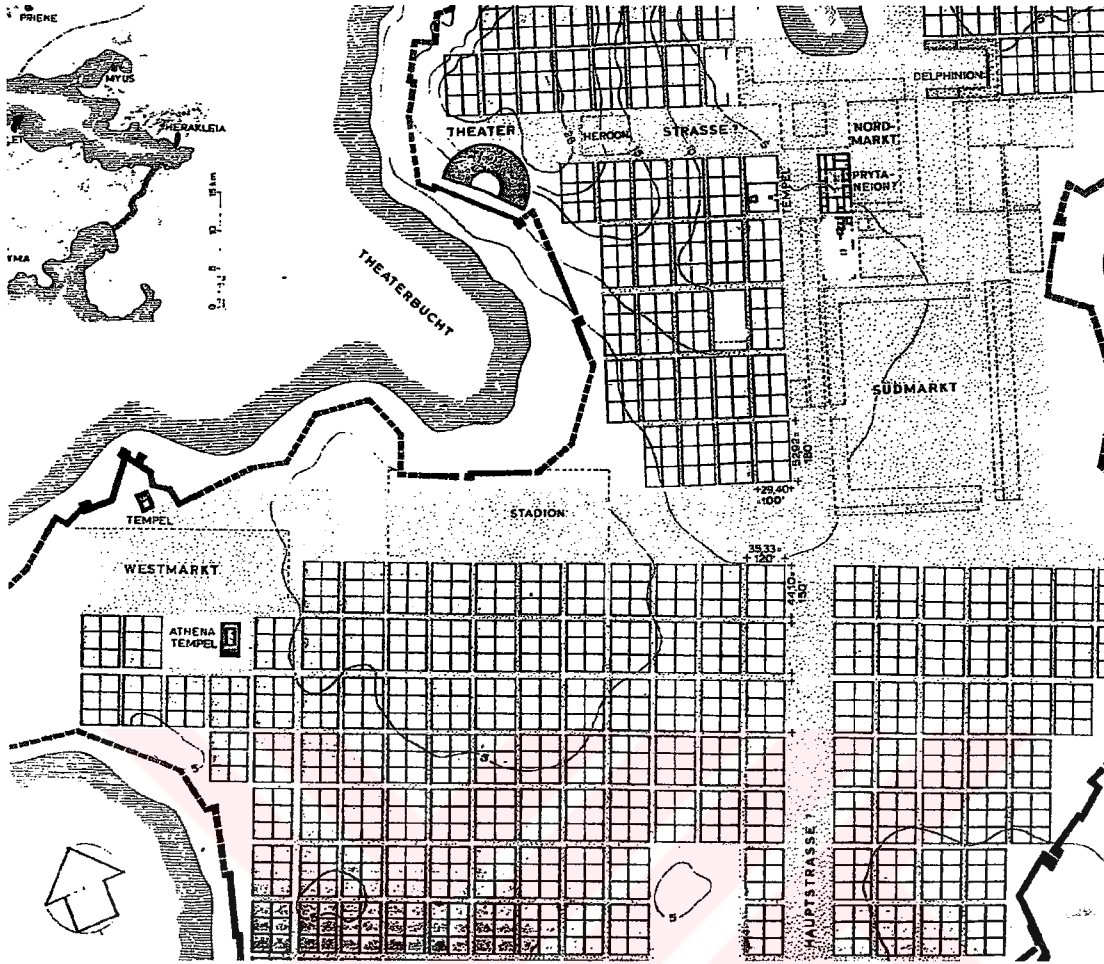
kısa şekilde ulaşımın sağlanması gerekmektedir. Yani yerleşim planında konum olarak kamu yapıları en düz ve geniş alana yerleştirilirken, bu alanın konut dokusuna ve limanlara olan mesafelerine dikkat etmek gerekecektir. Bu denge hem Milet'te hem de Pire'de başarılı bir şekilde sağlanmıştır(Şekil:3.17).

Milet'te en düz ve geniş alana yerleştirilen kent merkezi, iki liman bölgesi tarafından çevrelenmektedir. Konut yerleşimleri ise daha engebeli olan arazide kent merkezini saracak şekilde birbirlerinden farklı istikamette iki parçaya bölünerek araziye oturtulmuşlardır. Kent merkezindeki agoranın iki yanından geçen iki ana cadde limanlarla agoraları birbirine bağlayan niteliktedir (Şekil:3.18).

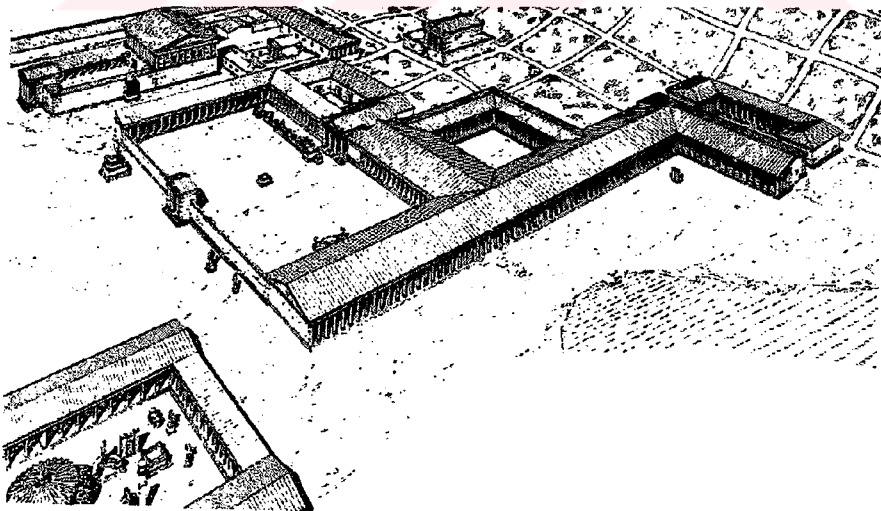
Düz arazide kurgulanan liman kentlerinin özelliği olan kentin üç ana bölgeye bölünmesi esası Milet antik kentinde uygulanmamıştır. Kent merkezi en düz ve geniş alana yerleştirilmiştir. Kent merkezinin konumu gerek iki liman bölgesinden gerekse iki konut bölgesinden kolaylıkla ulaşılabilinecek mesafede olarak kentin hemen hemen ağırlık merkezine yerleştirilmiştir.

Şekil 3.16 Milet Kenti Kentsel Mekan Kurgusunu Gösteren Fonksiyon Şeması

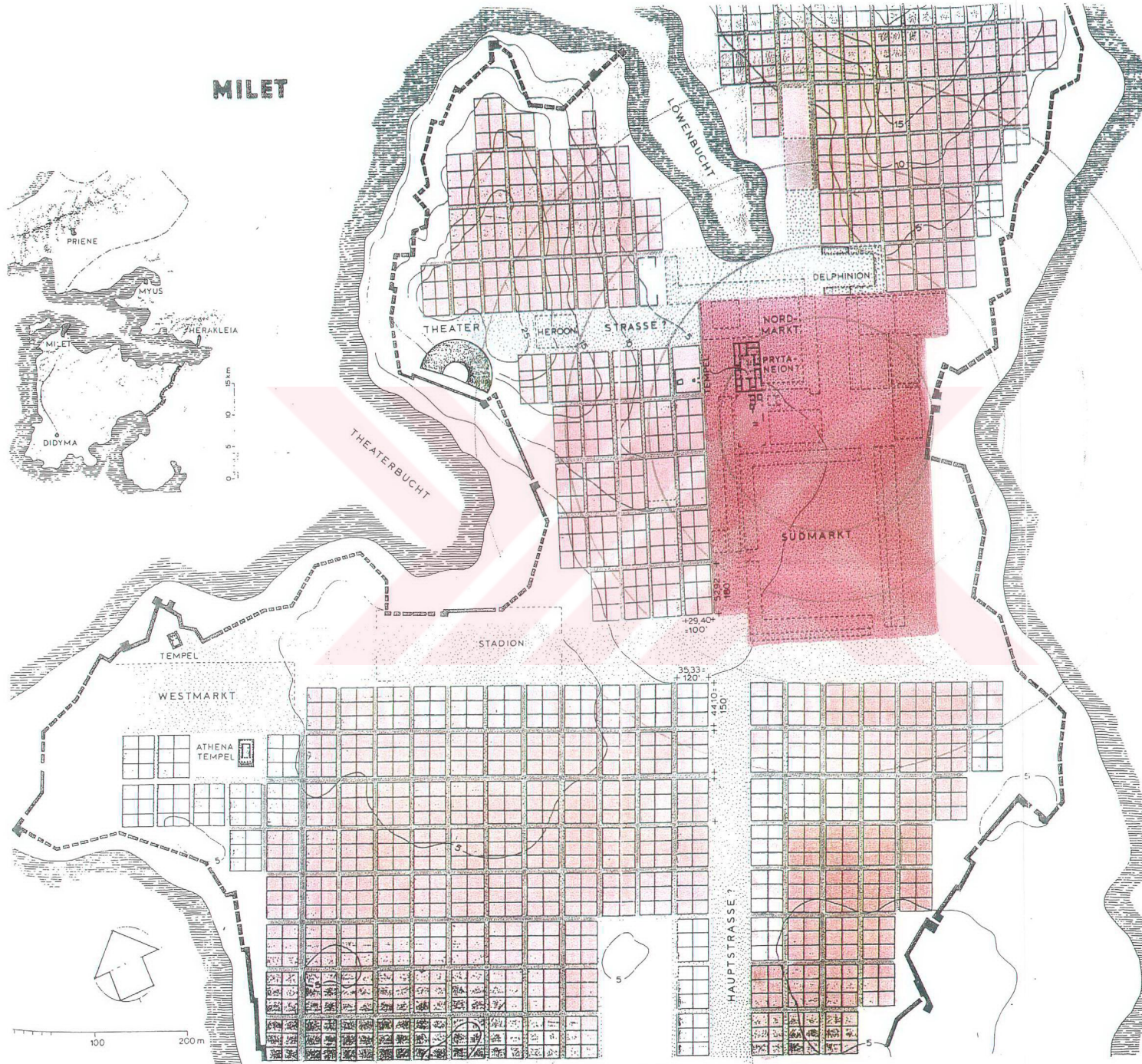

Şekil 3.17 Milet Kent Planı

Şekil 3.18 Milet Kent Merkezi Aksonometrisi

- KAMU YAPILARI BÖLGESİ
- KONUT YAPILARI BÖLGESİ
- LİMAN BÖLGESİ
- YOLLAR

Harita 3.1 Milet Kenti Kentsel Mekan Kurgusu Haritası

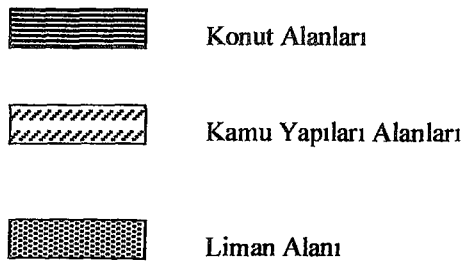
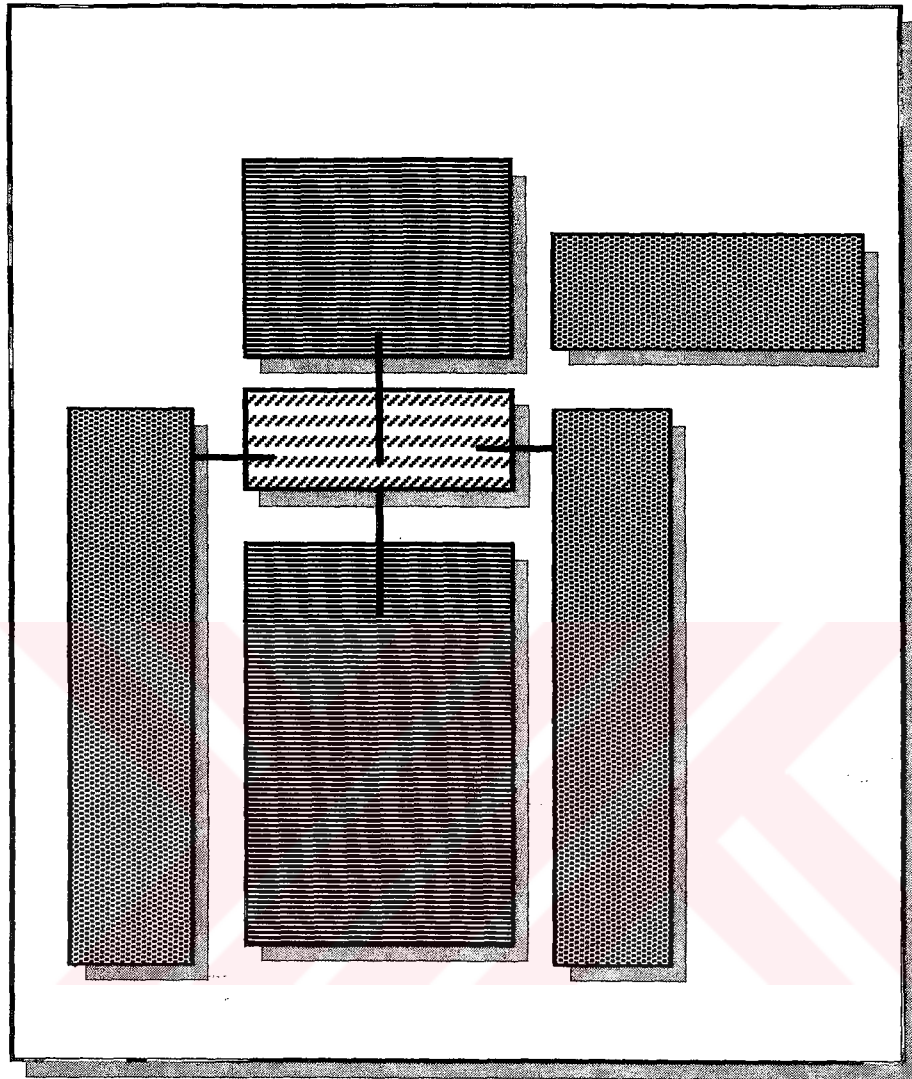
Kent merkezinin arazinin tam ortasındaki boş ve düzlük araziye yerleştirilmiş olması kentsel mekanlar bağlamında üç önemli unsur olan kamu yapıları, konut yapıları ve liman dokusunu hem birbirine bağlayan hem de birbirinden ayıran bir kilit noktası olması özelliğini katmıştır.

Pire kenti de Milet kenti gibi düz bir araziye kurgulanmış bir liman kentidir. Bir yarımada üzerinde kurgulanmasından ötürü üç limanı bulunmaktadır. Pire kentinin de kentsel mekan kurgusu Milet kenti ile aynı prensipte çözümlenmiştir.

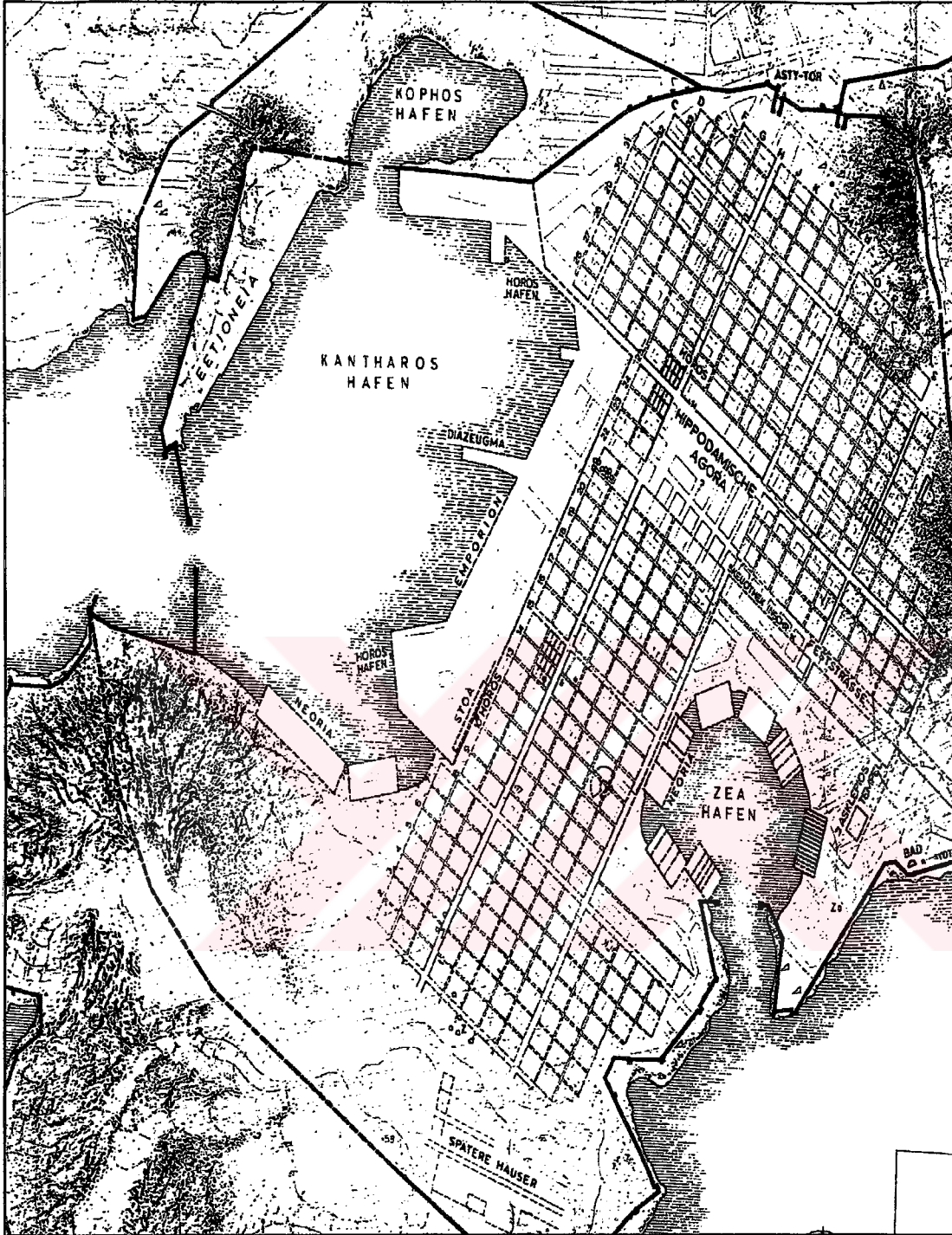
Kent üç ana bölgeye bölünmüştür. Bu ana bölgeler liman bölgesi , kamu alanlarının yer aldığı kent merkezi bölgesi ve konut bölgesi şeklindedir.

Üç limanı olan Pire kenti üç ayrı liman bölgesine bölünmüştür. Bu üç liman bölgesine kent merkezinden ulaşımın kolaylıkla sağlanabilmesi için kent merkezi üç liman bölgesinin hemen hemen ağırlık merkezine gelecek şekilde oturtulmuştur. Bu alan aynı zamanda yarımada'nın burun parçasının da ağırlık merkezidir (Şekil:3.20).

Kent merkezi için seçilen alan planın tam ortasında arazinin en düz ve geniş olan yeridir. Bu konumlanma ile kent merkezi kenti dörde böler .kentini iki tarafını liman bölgeleri sarar. Konut bölgesi ise bu oluşumun arasında , kent merkezinin arkasında ve önünde olmak üzere iki ana alana bölünmüştür. Bu anlamda da kent merkezinin bir ağırlık merkezi olduğu daha kuvvetli bir biçimde vurgulanmıştır.

Şekil 3.19 Pire Kenti Kentsel Mekan Kurgusu Fonksiyon Şeması

Şekil 3.20 Pire Kenti Kent Planı

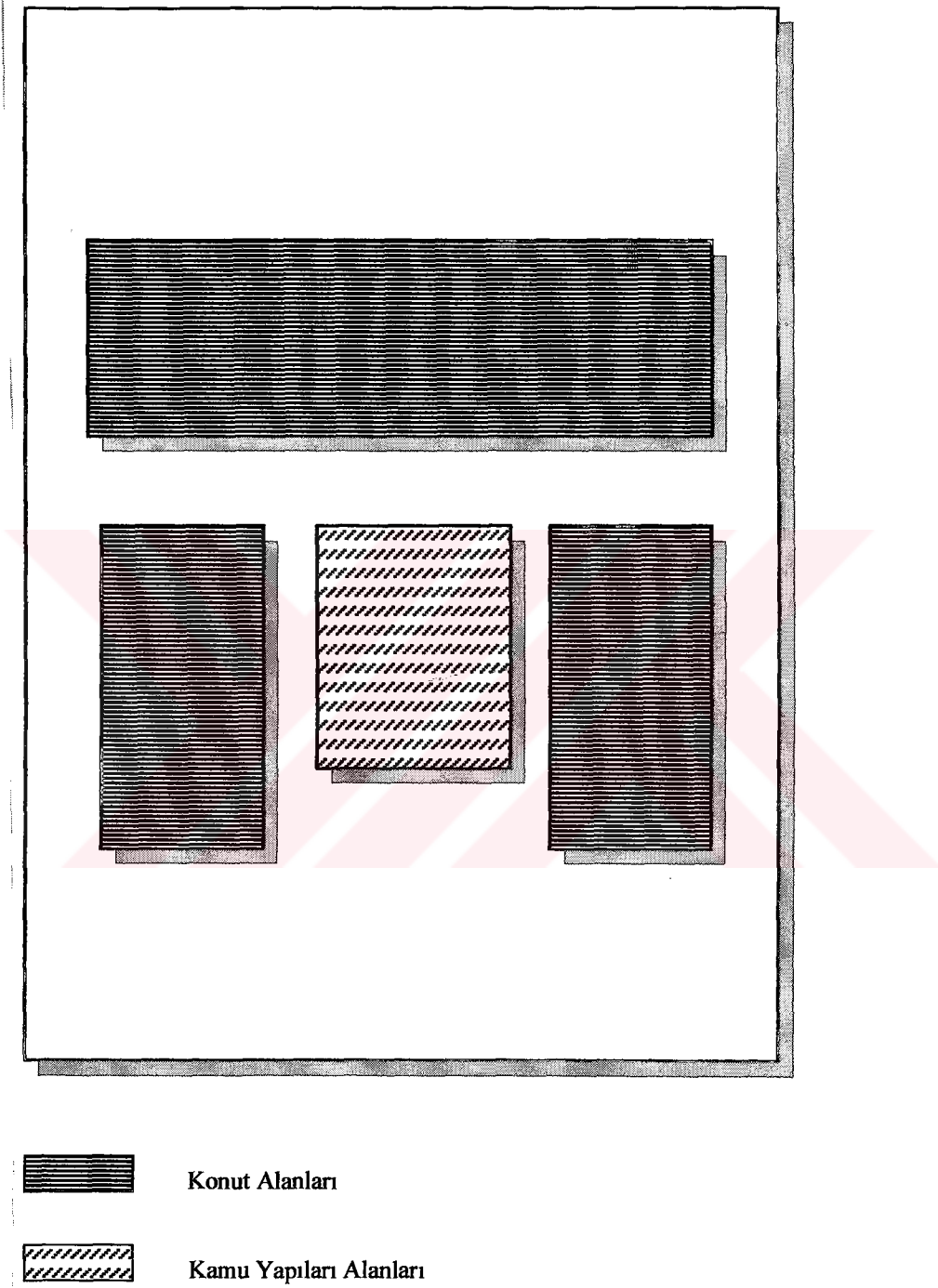
3.2.5. Yamaca Kurgulanan Dağ Kentlerinde Kentsel Mekan Kurgusu

Yamaca oturtulan ızgara planlı kentlerde ise bu farklı yapı bölgelerinin araziye oturtulması açısından önemsenmesi gereken kriterler; kamu yapılarının Yunan kenti özelliği olan merkeziyetçilik fikri ile arazinin ortasına yerleştirilmesi ve kamu yapılarının konut yapılarına nazaran daha düz ve daha geniş alanlara ihtiyaç duyması aynı zamanda kamu yapılarının yerleştirilmiş oldukları bölgenin diğer yapı gruplarının oluşturdukları bölgeler tarafından kolaylıkla erişilebiliyor olması şeklindedir.

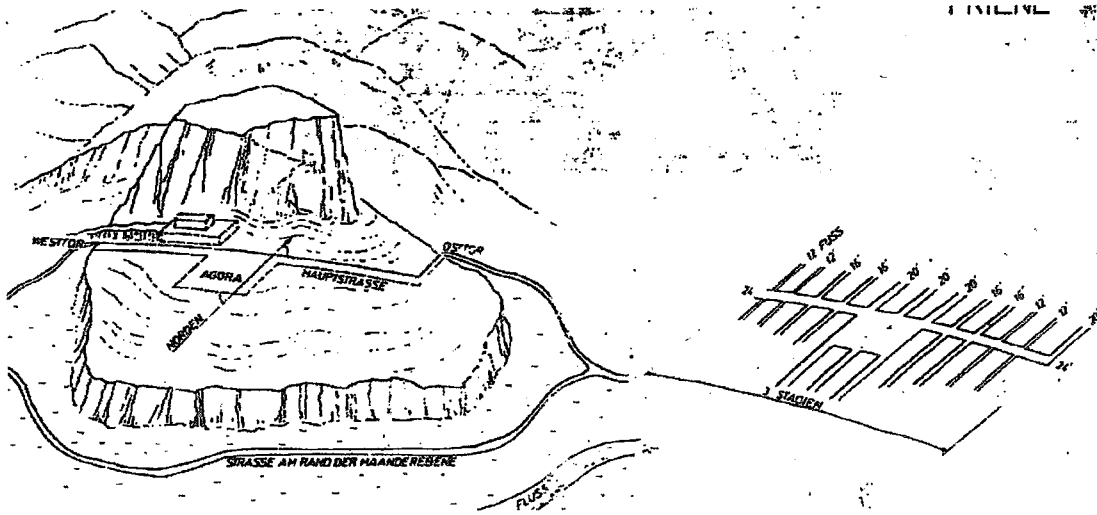
Priene kenti yamaca ustalıklı uygulanmış ızgara planlı bir kenttir (Şekil:3.22). Bu tipe uyan en önemli örnektir. Arazinin en düz ve en geniş olan bölümüne kentin agorası ve bu yapıya bağlı gelişen stoalara meclis binası yerleştirilmiştir. Kentin ana caddesi olan ve ana iki kapısını birbirine bağlayan Batı kapısı Caddesi bu alan üzerinde kurgulanmıştır. Kamu yapıları ilişkilerine göre sınıflandırılarak arazide oluşturulan dört set üzerine yerleşmiştir. Bu sınıflandırmaya göre gymnasion ve stadion arazi verilerine göre birbirlerinden ayrılmadan en alt kotta yerleştirilmişlerdir. Agora ve agoraya bağlı olarak çalışan stoa , bouleterion yapıları ; arazinin en düz ve geniş alanında , kentin ağırlık merkezinde olacak şekilde ikinci kotta ve Athena Polias Tapınağı ve tiyatro da bir üst sette yer almaktaydılar. Dördüncü sette ise diğer tapınak binaları yer alıyordu. Agora ve agoraya bağlı diğer yapıların konumlandığı set , kentin ana kent merkezini oluşturmaktaydı (Şekil:3.23).

Konut dokusu ; kentin merkezini sararak , kent merkezini bir çekirdek durumuna dönüştürmüştür. Kamu yapılarının arazinin eğiminden ötürü Milette olduğu gibi aynı düzlemde kurgulanamaması , klasik dönem kenti özelliği olan arazi kullanımının görsel etki yaratıp , kenti monotonluktan kurtaran , anıtsal görünüme büründüren bir etki yaratıyordu.

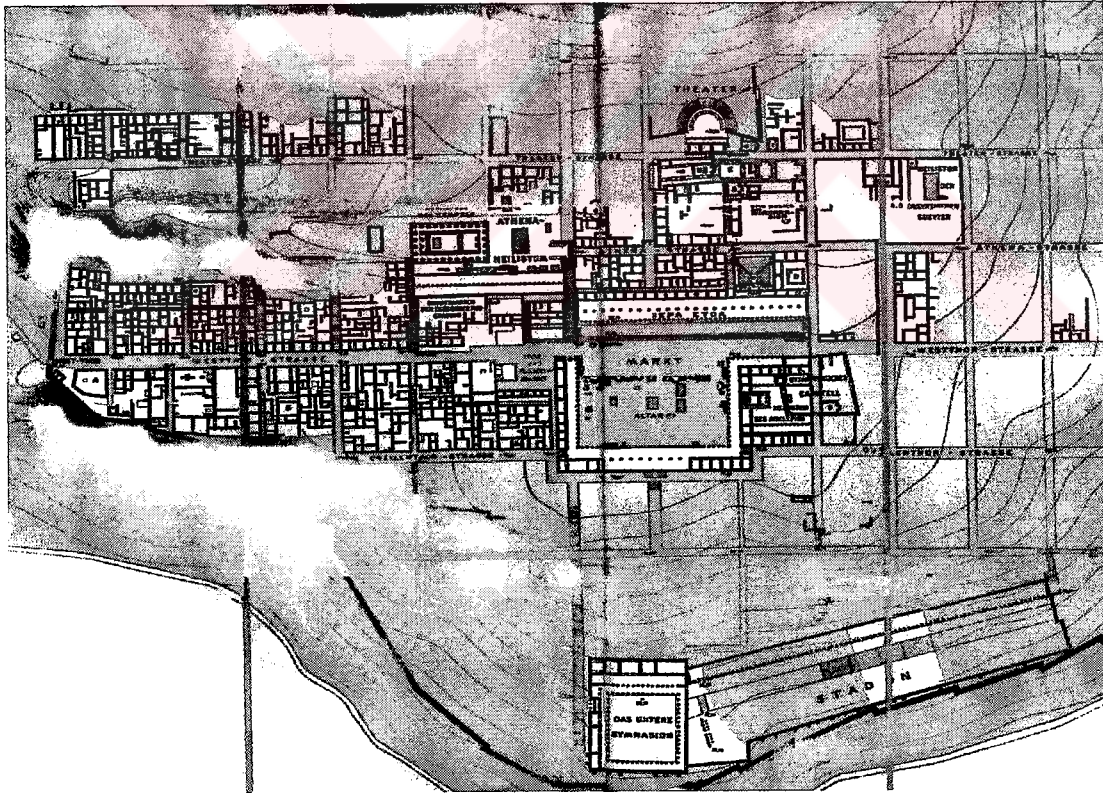
Kıyı kenti olmamasından ötürü , Priene kenti iki ana bölgeye bölünerek planlanmıştır. Bu iki bölge konut bölgesi ve kamu yapılarının konumlandığı kent merkezi bölgesidir.

Şekil 3.21 Priene Kenti Kentsel Mekan Kurgusu Fonksiyon Şeması

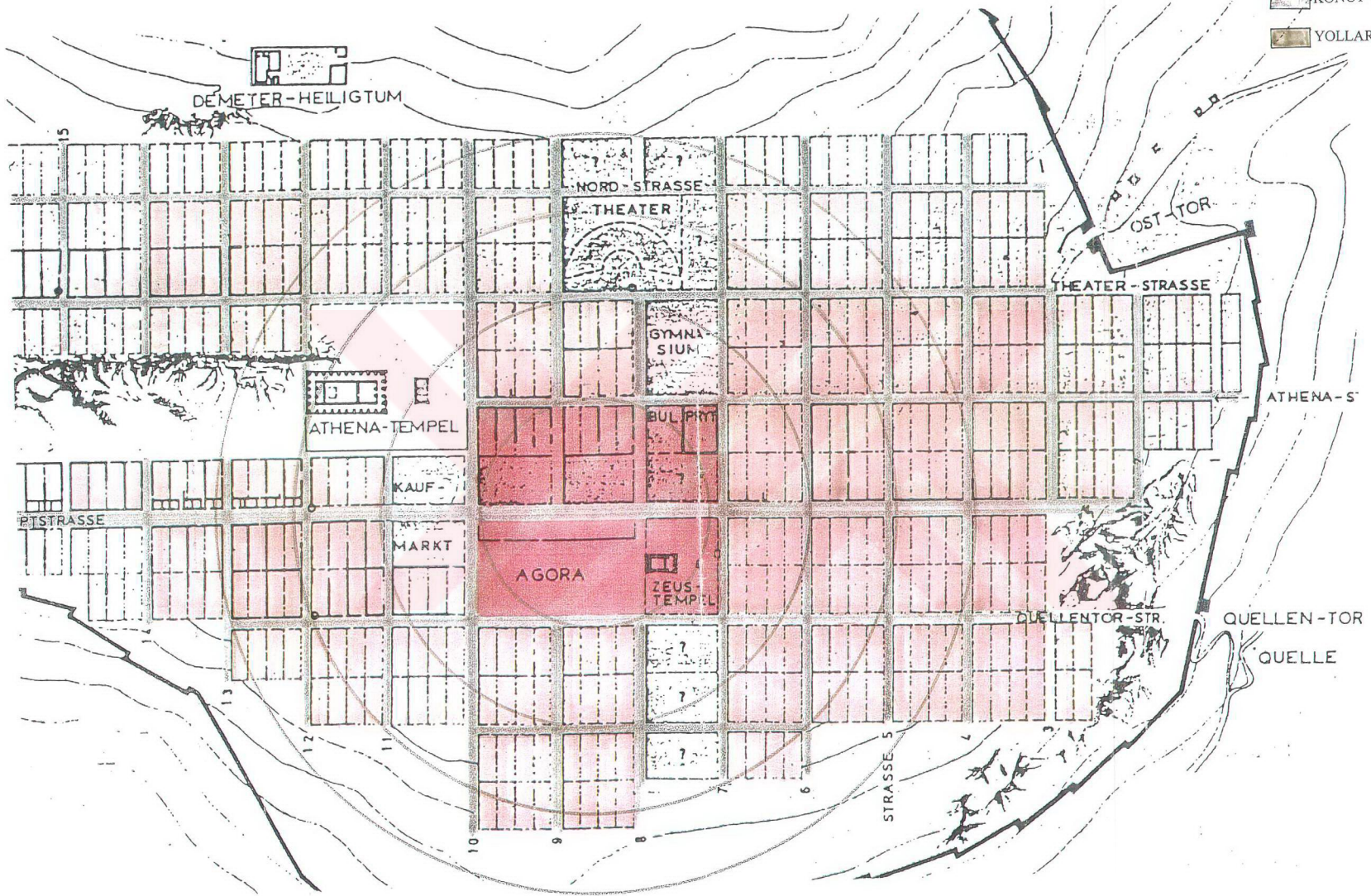

Şekil 3.22 Priene Kenti Yamaca Kurgulanma Şeması
 (W.HOEPHENER.1986,s :143,şekil : 147)

Şekil 3.23 Priene Kent Planı (F.RUMSCHEID,2000,s :1 ,şekil:1)

- KAMU YAPILARI BÖLGESİ
- KONUT YAPILARI BÖLGESİ
- YOLLAR

Harita 3.3 Priene Kenti Kentsel Mekan Kurgusu

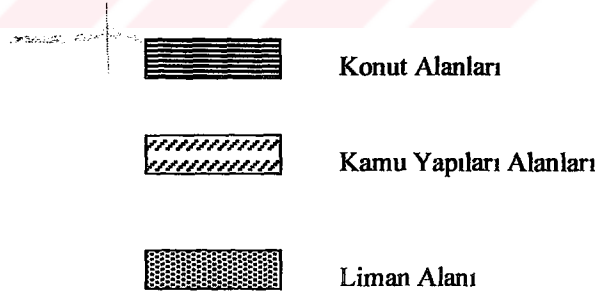
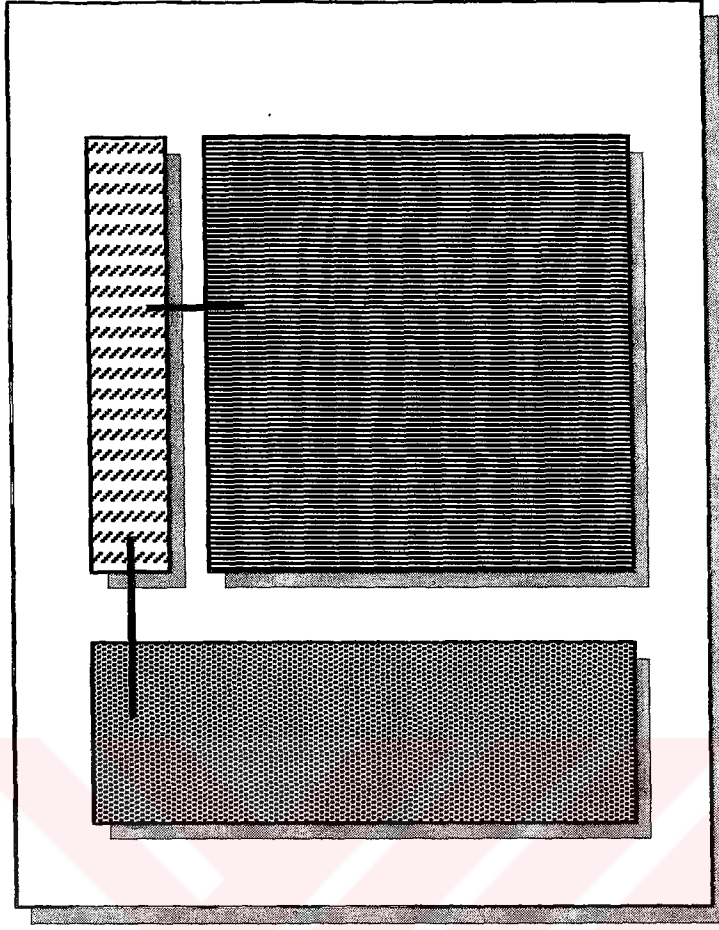
3.2.6. Yamaca Kurgulanmış Kıyı Kentlerinde Kentsel Mekan Kurgusu

Hem yamaca oturup , hem de kıyı kenti olan kentlerin kentsel mekanlarının kurgulanmasında ; yukarıda anlatılan her iki tip kent için geçerli olan tüm kriterlerin kullanılması gerekmektedir. Çünkü yamaca oturan kıyı yerleşimleri hem yamaca oturmalarından kaynaklanan araziye uyma kaygısı ve bu arazi üzerinde kent merkezini yerleştirme sorunu ile yerleştirilen bu kent merkezinin hem liman bölgesiyle hem de konut bölgesi ile olan ilişkisinin kurulması sorunu vardır. Hem Milet kentinde hem de Priene kentinde bulunan çözümler üst üste karşılaştırılarak uygulanmalıdır.

Kamu yapıları kentin merkezinde , kentin ağırlık merkezine en yakın alanda yerleştirilmeye çalışılırken, arazide hem en düz hem de en geniş alanın bu iş için seçilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda bu en düz ve en geniş olan alanın limana ve konut bölgelerine ulaşımının yakın olması gerekmektedir. Bu tip yerleşim şemasına uyan Knidos'da bir üçgen metodu geliştirilerek üçgenin dik köşesine; liman ve konut bölgelerinin arasına, kamu yapılarının oluşturduğu alan kurgulanmıştır. Konut bölgesi daha dik bir araziye oturtulmuştur (Resim:3.1).

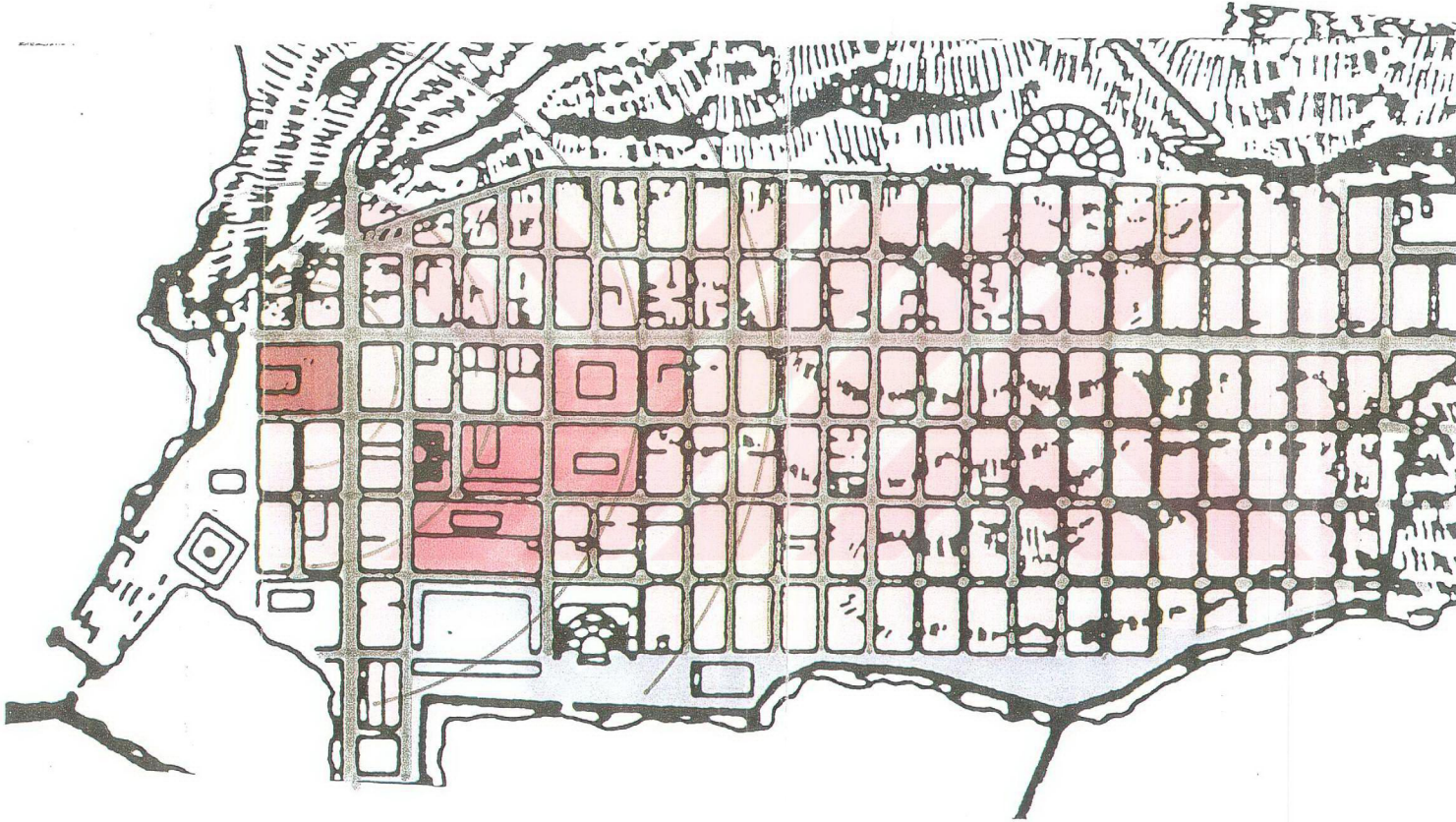

Resim 3.1 Knidos Kenti Arazisi

Şekil 3.24 Knidos Kenti Kentsel Mekan Kurgusu Fonksiyon Şeması

- KAMU YAPILARI BÖLGESİ
- KONUT YAPILARI BÖLGESİ
- LİMAN BÖLGESİ
- YOLLAR

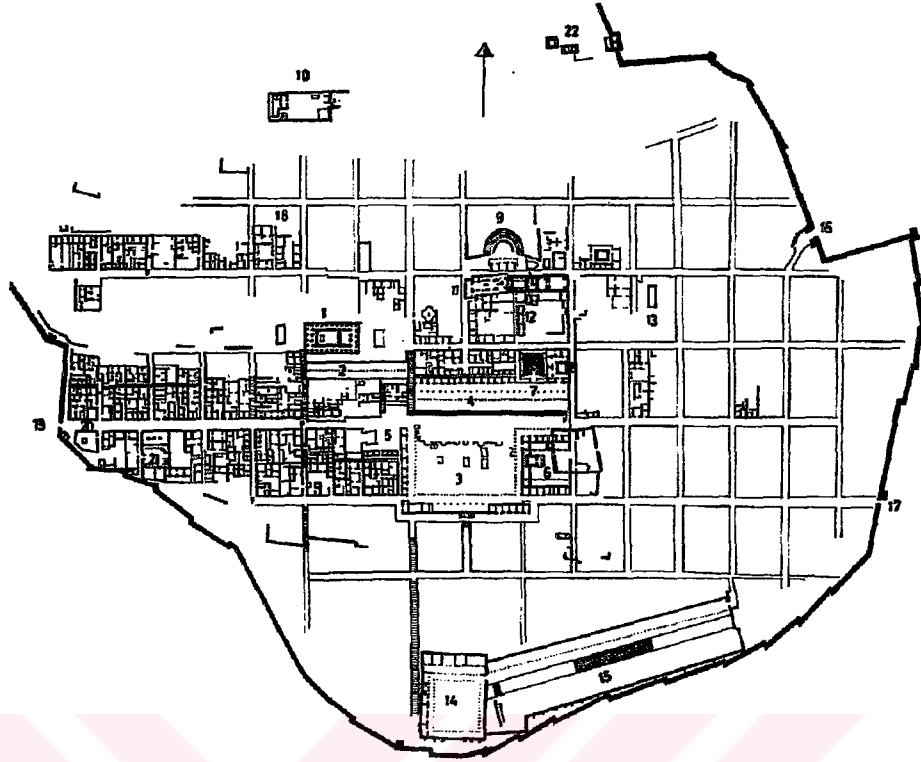
Harita 3.4 Knidos Kenti Kentsel Mekan Kurgusu Haritası

3.2.7. Ulaşım Akslarının Farklılaşması

Klasik dönem Yunan kentinde arkaik dönem kentinden farklılaşan bir başka olgu ise artık gridal dokunun çok net bir şekilde okunabilmesi ve kent planının değişen ve gelişen kentsel mekanları ile zenginleşmesi , şeklindedir. Bunun dışında bu belirli gridal sistemde kurgulanan kentlerin sokaklarının belirli bir dönemden sonra genişliklerinin değişim gösterdiğinden bahsedilmiştir. İncelediğimiz örneklerde bazen iki sokağın, bazen de bir sokağın genişliğinin diğerlerinden farklılaştığını gözlemlenir. Bu sayıdaki farklılık yine kentin oluşturduğu araziye göre farklılık göstermektedir. Eğer kent merkezini oluşturan bölgenin kendinden başka tek bir bölge ile ilişkisi varsa , Priene kenti örneğinde olduğu gibi kamu yapıları arazi verileri göz önünde bulundurularak önce en düz ve en geniş alana kamu yapıları kurgulanacaktır. Kamu yapıları bir çekirdek niteliğine bürünecek şekilde daha sonra da konut alanları kamu yapısı alanının çevresini saracaktır. Merkezde kurgulanan kamu yapılarından tek bir bölgeye dağılım sağlanacaktır. Bunun sonucu olarak Priene’de tek bir sokak diğerlerinden farklılaşmıştır. Bu sokak agoranın önünden geçerek kent merkezini ikiye böler ve kentin iki ana kapısı ile kent merkezini ve kent merkezi ile konut dokusunu birbirine bağlar (Resim:3.2,Şekil:3.25).

Resim 3.2 Priene Kenti Kent Merkezi

Şekil 3.25 Priene Kenti Farklılaşan Sokak Dokusu

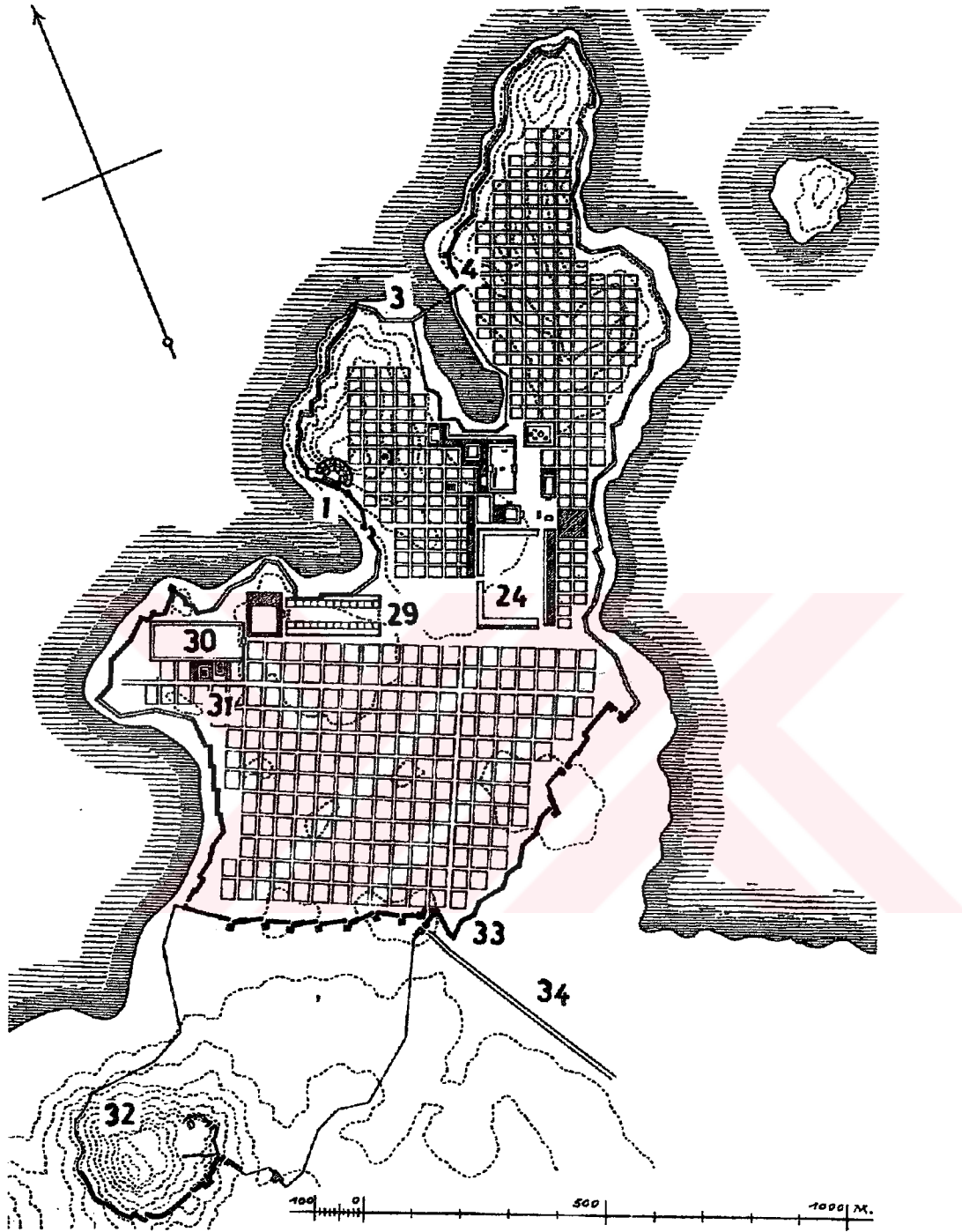
Resim 3.3 Priene Kenti Ana Caddesi Batı Kapısı Caddesi

Bu bağlamda fonksiyon olarak üç ana bölgeye ayrılan kentlerde yani liman olgusuna sahip olan kıyı kentlerinde , diğerlerinden farklılaşan iki sokak tespit edilir. Bu ana sokaklar kent planında artı (+) yada L formunda etkiler verirler.

Milet bir düz araziye uygulanmış kıyı kenti olarak diğer sokaklarına göre farklılık gösteren iki sokağı bulunur. Fakat bu farklılaşan sokaklar Priene’de olduğu gibi agoranın ortasından geçmezler. Bu sokaklar agoranın kenarlarından geçirilerek köşesinde çakıştırılırlar. Bu ana iki sokak iki limanla agorayı birbirine bağlar . üç merkezin birbirine bağlanabilmesi için iki sokak gerektiğinden bu iki sokak diğerlerinden farklılaştırılarak genişletilmiştir.

Resim 3.4 Milet Kenti Farklılaşan Sokak

Şekil 3.26 Milet Kenti Farklılaşan Sokak Dokusu

Knidos'da durum farklı değildir. Kıyı kenti olmasından ötürü üç ana bölgeye ayrılan kentte, iki sokak diğerlerinden farklılaşmıştır (Şekil:3.27). Bu iki sokak düşey aksta gelişen sokakla kent merkezini limana ve kent kapısına bağlarken , yatay aksta gelişen sokak ise kent merkezini konut bölgesine bağlamaktadır.

Şekil 3.27 Knidos Kenti Farklılaşan Sokak Dokusu

3.3. Hellenistik Dönem Kenti

Arkaik dönemden başlayarak klasik dönem sonuna kadar geçen süreçte , toplumun ihtiyaçları , sosyal organizasyonu , politik etmenler gibi nedenlerle gelişen Yunan kenti Hellenistik döneme gelindiğinde de gelişim geçirmeye devam etmiştir. Bu değişimin en büyük nedeni Büyük İskender'in fetihlerinin zaferle sonuçlanması ve buna paralel olarak yeni siyasal , toplumsal ve ekonomik koşulların Hellenistik krallıklar oluşturmasıydı. Yunan kentleri yeni bir siyasal yaşamla iç içe kalırlarken aynı zamanda , fethedilen topraklardan gelen yerel yaşam geleneklerinden de etkilenildi.

Izgara planlama Hellenistik dönemde de düşman topraklarda yeni bir kent kurmanın hem en uygun hem de en hızlı yöntemi olma özelliğini devam ettirmiştir (E.J.OWENS, 1994, s. :75).

Klasik dönemde başlayan ızgara planından kaynaklanan görsel monotonluğu kırma çabaları bu bağlamda kente kazandırılmaya çalışılan anıtsallık Hellenistik dönemde gerçekleştirilen ve Yunan kent planlamacılığının geliştirildiği nokta olmuştur.

Klasik dönemde tekil yapılarda gerçekleştirilen anıtsallık , kentlerin tasarımındaki anıtsallık ve görsel kompozisyonla bütünleştirildi. Arazinin eğimli ve hareketli olmasından faydalanıldı. Topografya ile doğal bir biçimde etkileyici silüetler yaratılmaya başlandı. Özellikle Batı Anadolu’da Büyük İskender’in oluşumunu gerçekleştirdiği krallıkların hanedanlarının arasında anıtsallık ve ihtişam yarışı başladı. Bu bağlamda Yunan kentinin en son sentezinin oluşumu gerçekleşti (E.J.OWENS, 1994, s:76).

Artık klâsik dönemdeki gibi yapılar kent silüeti içerisinde tekil olarak yükselmemekteydiler. Tüm yapılar araziyle bir bütün olarak tüm ihtişamları ve anıtsallıkları ile yükseliyorlardı. Kentler bu krallıklar sayesinde ekonomik zenginlikler sağlayıp bunu kentlerine yeni anıtsal kentsel mekanlar yapmak amacıyla kullandılar.

Klasik dönem Priene kent merkezi , Kappodokialı kral kardeşlerin taht kavgasından sonra tahta geçemeyen kardeş Orophernes’in Priene’ye sığınarak tüm servetini kentin kalkınmasında kullanılmasıyla kent çok büyük değişikliklere uğramıştır. Hellenistik dönemde kent merkezindeki kamu yapıları Orophernes’in altınları ile inşa ettirilen birçok stoa yapısıyla zenginleşti. Kutsal stoa , Athena Tapınağının önündeki stoa , Athena Polias Tapınağının propylonu Zeus Tapınağının stoaları o dönemde inşa edilmiştir. Kent merkezindeki yapılar bütünlük kazanıp anıtsallaştırılmıştır. Arazi kullanımı öne çıkarılmıştır.

Hellenistik planlamadaki gelişmeler Yunan kentinin anıtsallaştırılması ile sınırlı kalmadı. Simetri ve aksel düzenleme gibi unsurlar gerek mimariye , gerekse planlamaya yansıtıldı. Bu gelişmenin oluşumu dikdörtgen sokak ağının araziye

insulalara bölmesi ve tüm yapıların bu insulaların içerisine yerleştirilmesinden ötürü yapıların dikdörtgen oluşumlar olarak ortaya çıkmalarından kaynaklanmış olduğu düşünülmektedir.

Fakat Hellenistik döneme gelindiğinde artık kentler en büyük başarı saydıkları bağımsızlıklarından yoksun kaldılar. İkinci bölümde anlatılan ve kent - devleti kavramına sahip olan Yunan kentleri İskender ve adıllarının kurduğu birtakım krallıkların koruyuculuğu altına girdiler. Bu etmenler yukarıda anlatılan kentlerin anıtsallaştırılmasına sebep olmuştur. Asya'da Büyük İskender ve adıllarının kurdukları birçok yerleşmede Hippodamos yöntemlerinin yaygınlığı görülmektedir. Bu bağlamda konumuz olan Batı Anadolu da , bu dönem çerçevesinde kuzeybatı yerleşmelerini incelediğimizde Hellenistik bir Yunan kenti olan Pergamon karşımıza çıkar. Pergamon Hellenistik dönem kent planlamacılığının anıtsallığı ve arazideki görsel peyzajı yakalama verilerinin ustalıkla kullanıldığı bir kenttir.

Pergamon buraya kadar anlatılan hippodomik tarzla kurulan kentlere hiç benzememektedir (Şekil:3.28). Örneğin Priene ve Pergamon 'u incelediğimizde aralarındaki karşıtlıktan daha iyisi başka iki şehirde bulunmaz. Pergamon buraya kadar anlatılan Hellen kentlerinin tersine yani Hippodamos kentlerinin tersine gerçek bir kent plancısının işidir. Pergamon Priene gibi bir kent devleti değildir. M.Ö. 3.ve 2.yy'da krallarınca inşa ettirilen Pergamon , kralların kente olan egemenliklerinin bir göstergesi olarak adeta halkına biz buradayız dercesine tepeden ovaya bakan , anıtsal yapıların ard arda inşa ettirildiğinden ötürü bölümün başından bu yana anlatılan eşit halk, demokratik hayatla yoğrulmuş halkın kurduğu yaşam biçiminin bir yansıması olarak gelişmiş bir kent planı olan ızgara planlamadan çok farklılıklar gösterir.

Şekil 3.28 Bergama Kent Planı (V.W. RADT , 1989 , s:38),

Bu bağlamda iki farklı toplumsal örgütlenmenin biçimlendirdiği Priene ve Pergamon gibi kentler , plan anlayışı bazında birbirlerinden farklılıklar göstereceklerdir. Bu konu sonuç bölümünde tekrar tartışılacaktır.

Bunların sonunda şöyle bir sonuca varılabilir ki Hellenistik dönem , Batı Anadolu yerleşmelerini klasik dönemde yaşanan toplumsal örgütlenmenin tersine bir oluşum sürecine sokmuştur. Krallıkların kurulmasına paralel olarak gerek hippodamik planlı

kentler değişim sürecine girmişler, gerekse Pergamon gibi krallıkların yönetiminde krallık kentleri ortaya çıkmıştır. Bu Anadolu'da kurulan kentleri iki biçimde etkilemiştir. Bunlar :

- Anadolu'da o döneme kadar varolan kent-devletleri , ızgara planlı, düzenli bir yapıya sahiptiler. Krallık döneminde bire bir kralların boyunduruğu altına geçmemelerine rağmen , artık klasik dönemdeki özgürlüklerine sahip değillerdi. Çeşitli kralların ekonomik gelirlerini kullanarak , kralların gövde gösterisinin yapıldığı kentlere armağan ettikleri birçok heybetli anıtsal yapıya sahip oldular. Bu kamu yapıları o dönemin mimari özelliği olan stoaların çok sık kullanılarak yapıları birbirine bağlama kaygısıyla , kentlerin merkezinin anıtsal ve kent silüeti içerisinde bir bütün olarak algılanmasını sağladı. Klasik dönemde ise yapılar kent silüetinde tekil olarak algılanmaktaydılar.
- Batı Anadolu'da kent-devleti olarak değil de dağınık yerleşimlerin Hellenistik dönemde önem kazanarak , Hellenistik dönem kralları tarafından yönetilmeye başlanması sonucu bu yerleşmelerin önemli birer krallık haline dönüşmesi ile yeni kentler oluşmuştur. Bu kentler varolan bir yerleşimin üzerine eklendikleri için yeniden bir planlama yapılmaktansa kralların oturacağı bir akropolün inşası ihtiyacı doğmuştur. Bu akropol halkın yaşadığı yerleşime hakim bir noktada kurgulanmıştır. Söz konusu nokta genellikle bir dağ tepesi olarak seçilmiş, konut dokusu dağın yamacında ya da dağın hakim olduğu bir ovada yer almaktadır. Bu bağlamda tepeye oturtulan kentin yönetim kısmı için araziye, yer yer setleme yapılarak, veya arazi doldurularak geniş düzlükler oluşturulmuş ve buralara kamu yapıları oturtulmuştur.

Gerçekte bu tarz planlama bu bölümde tartışılan Yunan kenti kavramına tek noktada aykırı düşmektedir. O nokta da kentin belirli, birbirini dik kesen sokak sisteminin ve adalarının olmayışdır. Bunun dışında kamu yapıları ve konut yapılarının birbirinden ayrılarak farklı bölgelerde kurgulanması ve arazinin ustalıkla

kullanılarak kamu yapılarının bir bütün olarak anıtsal bir görünümde kent silüeti içerisinde yükselmesi şeklinde araziye uydurularak inşa edilmiş bu kentler Hellenistik kentlerdir.

İzlediğimiz Yunan kenti ve bu kentin kurulma ilkeleri, klasik dönemin sonuna gelinceye kadar tekken, Hellenistik döneme gelince toplumların örgütlenmesinin değişikliğe uğramasıyla birbirinden farklılaşmış iki tip kent planlaması oluşmuştur. Bu kentlerin ortak noktaları anıtsal kamu yapılarının, arazi peyzajı ile birleşerek bir bütün oluşturması ve kent silüetindeki farklılaşmadır.

İskender haleflerinden Lysimakhos Batı Anadolu'ya hakim olduğu dönemlerde Efes'i ovidan Bülbul dağı eteklerine kaldırmıştır. Bunun nedeni Küçük Menderes nehrinin birikintilerinin limanı doldurması, bu oluşumun da kentin çevresinde bataklık alanlar yaratmış olmasıydı. Aynı zamanda da kentin konumlandığı ova savunma açısından güçlü değildi. Kent bu tarihlerde Bülbul dağının etekleri ile Panayır dağının güney ve batı yanına setlemelerle yerleştirilmiştir. İzgara planlı bir kenttir. Kamu yapıları Bülbul ve Panayır dağlarının eteklerindeki düzlüklere konumlandırılmıştır. Konut dokusu bunları sarmaktadır. Liman agorası ile devlet agorasını birleştiren çapraz yol kentin ana caddesidir.

Kentin ızgara sistemi kentin dışındaki Artemis Tapınağının doğrultularını tutmaktadır. Bunun dinsel amaçla yapıp yapılmadığı bilinmemektedir (A.AKARCA s:50-51).

Hellenistik dönem Herakleia'sı klasik dönemdekinden farklılıklar gösterir. Yeniden kurulmuş bir kent gibidir. Çok dik bir yamaca uygulanan ızgara planda sokak yönleri tüm zorluklara rağmen yerli yerindedir. Yalnız Athena Tapınağı ızgara planına uyum göstermemektedir. Bunun dışında tüm kamu yapıları ızgara dokusuna uymaktadır. Arazinin çok dik olması kent silüetinde ve peyzajında görsel etkiler yaratmıştır. Kamu yapıları arazinin doğal olanaklarından sonuna kadar faydalanılacak şekilde yerleştirilmiştir. "Helenistik dönem kentleri ,etkileyici konumlarla büyük ölçekli peyzaj düzenlemelerinin, anıtsal yapılar ve yapı

komplekslerinin, Hellenistik dönem hanedanlarının siyasi kararlılığı ve parasal kaynakları ile birleşmesi sayesinde dönüşüm geçirmişlerdir” (E.J.OWENS,1994 s:86-87).

Priene, Herakleia , Knidos gibi yamaç yerleşmelerinde ızgara plan ustalıkla ve başarıyla uygulanmıştı. Ancak ızgara planının tehlikesi, düzenli bir kentsel çevrenin yaratılmaya çalışılmasında ortaya çıkan ürünlerin yapay olmasıdır. Bu tip planlı kentlerde tüm yapılar bu grid sistemine uymak zorundadır. Dolayısıyla kentler etkileyiciliklerini yitirmektedir. Kentleri etkileyici kılan esas unsur, araziye serbestçe ama doğal şekline uygun olarak kullanmakla ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Hellenistik dönemde Anadolu’da güçlü yöneticiler kenti kendi başarılarının bir simgesi olarak görmeye başlamışlardır. Buna paralel olarak da kentlerde peyzaj düzenlemeleri yapılmağa başlanmış, Yunan kentsel mekanları anıtsallaştırılmış, arazi içerisinde birbirinden kopuk ve tek tek yükselmiş olan kamu yapılarının bütünleşmesi yönüne gidilmiştir. Bu da Yunan dünyasının en ihtişamlı kentlerinin oluşmasını sağlamıştır (E.J.OWENS,1994 ,s:87).

BÖLÜM 4

KENTSEL MEKAN KURGUSUNDAKİ DEĞİŞİKLİKLER

4. Kentsel Mekan Kurgusundaki Değişiklikler

Kent planlamasının sürekli değişim gösterdiği Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönemlerde , bu gelişen kent planlamalarına paralel olarak kentsel mekanlarda değişim göstermişlerdir.

Hellen kenti kentsel mekanlarını ve bunların gelişimini , kent planlamasındaki gelişime paralel olarak bu bölüm kapsamında incelenecektir.

Toplumun gelişmesi ve örgütlenmesi kentsel mekanların zonlara bölünerek birbirlerinden ayrılmaları, kamusal alanların konumlandırıldığı , kent merkezinin farklılaşmasını hızlandırdı. Kamu yapılarındaki farklılaşmalar toplumun sosyal davranışlarının değişikliğe uğramasına paralel olarak daha belirgin bir şekilde ortaya çıktı. Bunun yanında konut dokusunda değişiklik gözle görülür düzeyde olmadı.

Kentsel mekanlardaki değişiklikler toplumun organizasyonu ve örgütlenmesinin kente yansıdığı mekanlar olan kamu yapılarının organizasyonunda gözlemlenmiştir. Kentsel kamu mekanları farklılaşmış ve sayıları artmıştır.

Kamu yapılarının kurgusunun oluşturduğu kent merkezlerine bakıldığında Hellenistik dönem oluşumlarının , arkaik dönem ve öncesinde halkın toplanabileceği ve tüm sosyal aktivitelerini gerçekleştirebileceği tek bir yapı olan agoradan geliştiği ve arkaik dönem ve öncesi agorasının Hellenistik dönem kent merkezindeki tüm

kentsel mekanların fonksiyonlarını içinde barındıran bir yapı kompleksi olduğu gözlemlenir.

Agora oluşumuna başladığında basit bir yapıya sahipti. Agoranın konumlanması için gerekenler ; düz ve geniş bir alandı. Aynı zamanda kentin bir toplanma mekanı özelliği taşımasından ötürü , kentin merkezinde bir yerde konumlanması tercih edilmekteydi (R.E. WYCHERLEY , 1993 , s:45).

Arkaik dönemin başlarına bakıldığında Hellen kentinin birbirine eşit ağırlıklı iki merkezinin olduğu gözlemlenir. Bu merkezlerden biri kentin en yüksek noktasında konumlanan ve savunma gibi ihtiyaçlara hizmet eden akropoldür. Bir diğer merkez ise aşağıda , yerleşmenin merkezinde kurgulanan halkın eğlence , sanatsal faaliyetler toplanma , tartışma yapma , alışveriş yapma amaçlı kullandıkları mekan olan agoradır.

Zaman içerisinde bu iki merkez birbirleriyle yer değiştirerek önemlerini değiştirdiler. Arkaik dönemin başlarında , kent devletleri oluşmadan önce kentin en önemli merkezi olan akropol , Hellenistik dönem sonuna kadar değişen toplumsal yapı ve bunun yansıması olan kentin değişimi süresince önemini yavaş yavaş yitirerek , Hellenistik dönemde simgesel bir alan olma özelliğine büründü. Bunun yanında agora önemini giderek artırarak kentin ana merkezi oldu. Agoranın biçimi ilk dönemlerde oldukça basitti. Tüm amaçlara hizmet eden bir açık alandı. Halk buralarda toplanır , tartışmalar yapar , şenlikler , yarışmalar düzenler alışveriş yapardı. Gerektiğinde bir tiyatro olarak bile kullanılırdı (R.E. WYCHERLEY , 1993 ,s:46).

Yunan agorasının öncüllerini incelediğimizde karşımıza Minos ve Miken medeniyetleri çıkar. Minos yerleşimlerindeki kamu yapılarının oluşturdukları merkezler , saraylardır. Bu saraylarda halktan ayrılan elit kesim sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için , giriş mekanları , toplantı salonları ,balo salonları gibi mekanlar onlara hizmet etmekteydi. Bunların dışında ana mekan etrafı bir portiko ile çevrili olan büyük , geniş , merkezi bir açık alandı. Bu mekan Yunan agorasının bir

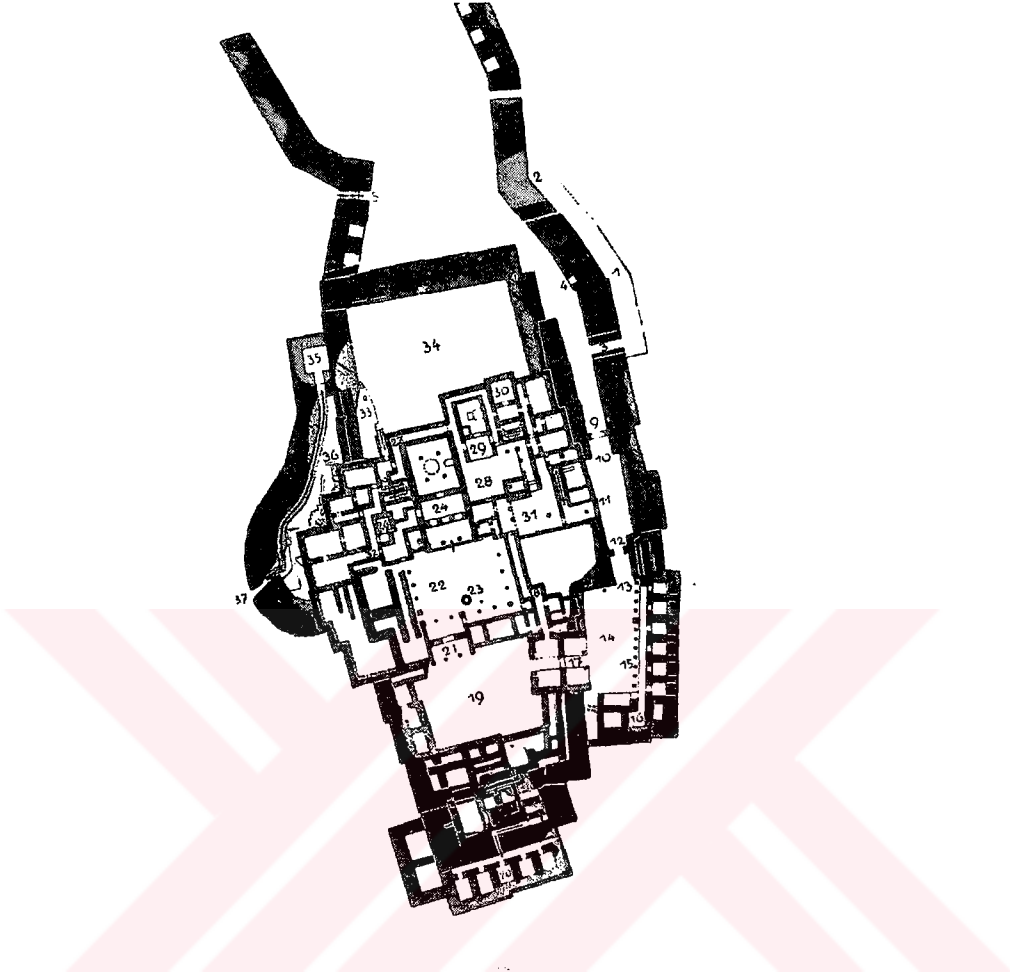
prototipi olarak düşünülebilir. Bu büyük ana mekanın yanında , yine bu mekan gibi farklı büyüklükte , ana mekana hizmet eden çok maksatlı başka mekanlarda bulunabilmekteydi. Bu yan mekanlar belki de tiyatro gibi gösterilerin yapıldığı mekanlardı (A.KRİESİS, 1965 ,s. : 79) (Şekil: 4.1).

Şekil 4.1 Phaestos Sarayı (A.KRİESİS , 1965 ,s :79 , şekil: 24)

Minos kültürü , Yunan demokrasi anlayışıyla bütünleşip, yoğrulunca belki de Minos kültürünün kent mekanları , Yunan kent mekanlarına dönüşmüş olabilir.

Miken yerleşmelerinde , kral , kralın adamları ve şövalyeleri sosyal yaşamlarını ustaca korunan saraylarında gerçekleştirilmekteydiler. Miken saraylarında da Minos saraylarında olduğu gibi çok amaçlı agora prototipi olabilecek, geniş merkezi açık alanlara rastlanmaktadır. Tiryns sarayında 19 numaralı mekan böyle bir işleve hizmet etmektedir (A.KRİESİS,1965, s : 81) (Şekil: 4.2).

Şekil 4.2 Şekil: Tiryns Şatosu (A.KRİESİS, s: 81, şekil: 26)

Agora , arkaik dönemle birlikte gelişmesine başladı. Kentin merkezinde konumlanan agoranın , kentin gelişmesi ile büyümesi zordu. Nüfusun giderek artmasıyla bu alan yapı ve anıtlarla dolmaya başladı. Zaman içerisinde agoranın içerisinde gerçekleşen tüm fonksiyonlar , birer bire agoranın çeperlerini yırtarak , agorada gerçekleştirilen her bir fonksiyon bir mekan tanımlayarak, kentin içerisinde agora çevresinde konumlanan yeni kentsel mekanlar haline dönüştüler.

Siyasal ya da dinsel amaçlı yapılan toplantılar başka mekanlarda düzenlenmeye başladı. Siyasal toplantıların yapılabileceği , meclisin toplandığı , bouleuterion adını alan meclis binaları ortaya çıkmaya başladı. Daha önce meclis üyelerinin

gerçekleştirdikleri günlük çalışmaları öğle yemeklerini bir süre sonra kutsal ateşin yandığı ve kentin bağımsızlığının simgelendiği prytaneion adlı bir yapıya dönüştü. Gerek bouleuterion , gerekse prytaneion yapıları demokratikleşme sürecinde ihtiyaç duyulan işlevlerin yerine getirildiği mekanlar olarak kentin içinde yerlerini almışlardır.

Mimarlık açısından agoranın gelişmesi , daha çok ve daha iyi yapıların yapılması ile sonuçlandı. Bouleuterion , prytaneion , magistratlar meclis üyeleri için kurgulanmış çalışma alanları , yine yapılara hizmet eden arşiv binaları , akropolde köklenmemiş yapı grupları ise , agora ve agora çevresinde konumlanırlardı. O dönemde her amaca hizmet eden stoa yapıları ortaya çıktı. Stoa yapısı agoranın üç tarafını sarardı. Bu kurgu genellikle ızgara planlı kentlerde , bu planın getirdiği kesin çizgilerden oluştu. Bu U formlu stoalardan en çok İyonya bölgesinde görülür. Agoranın gelişim sürecinin devamında , agoraya stoalarla , tapınaklar eklendi.

Pausanias eski ve yeni olmak üzere iki agora tipinin varlığından söz eder. Yeni tipin gelişiminin İyonya bölgesindeki kentlerde başlaması , bu tipe İyonya Agorası adının konmasına sebep oldu (O. BİNGÖL, 1998, s:51).

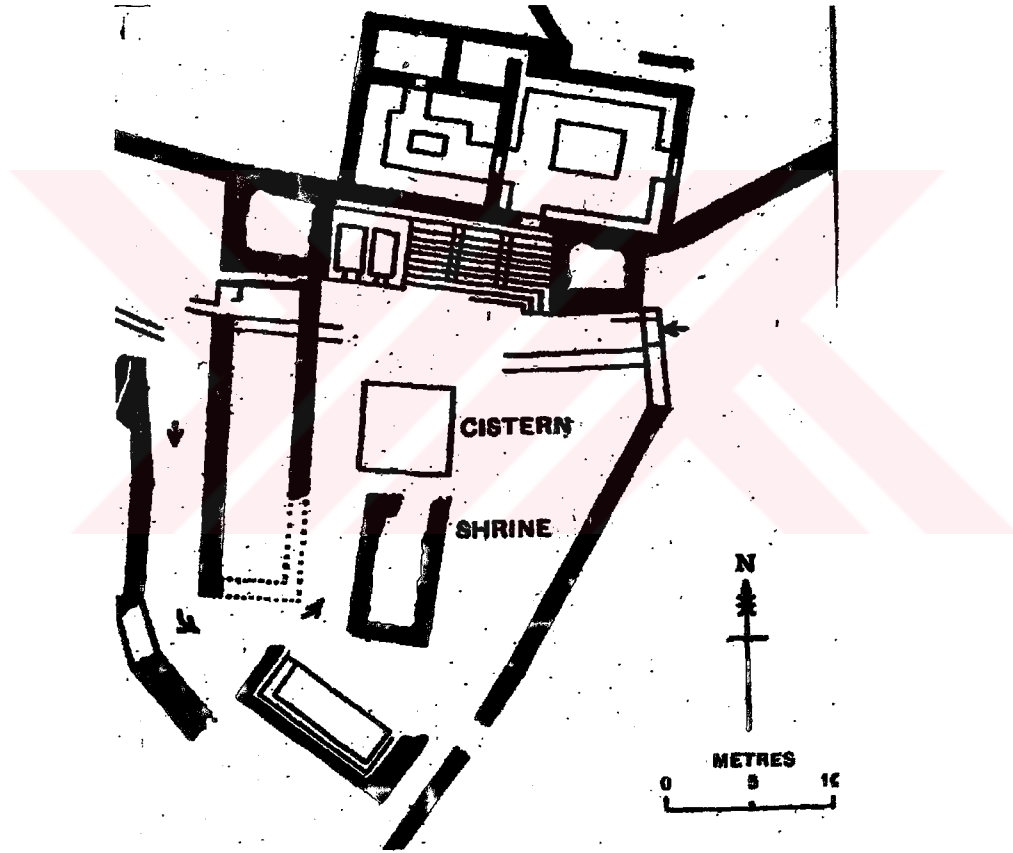
Magnesia , Miletos , Priene agoraları bu yeni tip İyonya agorasının doğduğu ve geliştiği kentlerdir. İyonya agorasının oluşumunu , üzerinde kurgulandığı ızgara planı sağlamıştır. Bu tipin özelliği stoalarla çevrili , dışa kapalı , hippodamik plana uyan bir formda olmasıdır.

Arkaik döneme bakıldığında agoraların düzensiz ve değişik zamanlarda yapılan ayrı ayrı birbirlerinden bağımsız yapılardan oluştuğu görülür. Fakat İyonya tipi agoralarda , artık agora tek bir yapı niteliğine bürünmüştür (O. BİNGÖL1998, s:51).

İlk agoralara örnek olarak Lato agorası verilebilir (Şekil:4.3). Lato Agorası bir teras üzerine kabaca beşgene benzeyen bir formda oturtulmuştur. Bu oluşturulan meydana kentin çeşitli yerlerinden sokaklar gelir , bu meydana birleşirler. Batısında

ve güneyinde birer stoa ile çevrenirdi. Bu stoalar birbirlerine bağımlı değillerdi. Meydanın hemen hemen ortasında bir kutsal yapı yer almaktaydı. Meydanın kuzey ucunu cavea niteliğindeki oturma basamaklar kaplamaktadır. Bu basamaklar meydana geçen olayların , gösterilerin izlendiği , konuşmacıların dinlendiği bir mekan olarak hizmet vermekteydi (R.E. WYCHERLEY, 1993, s:49).

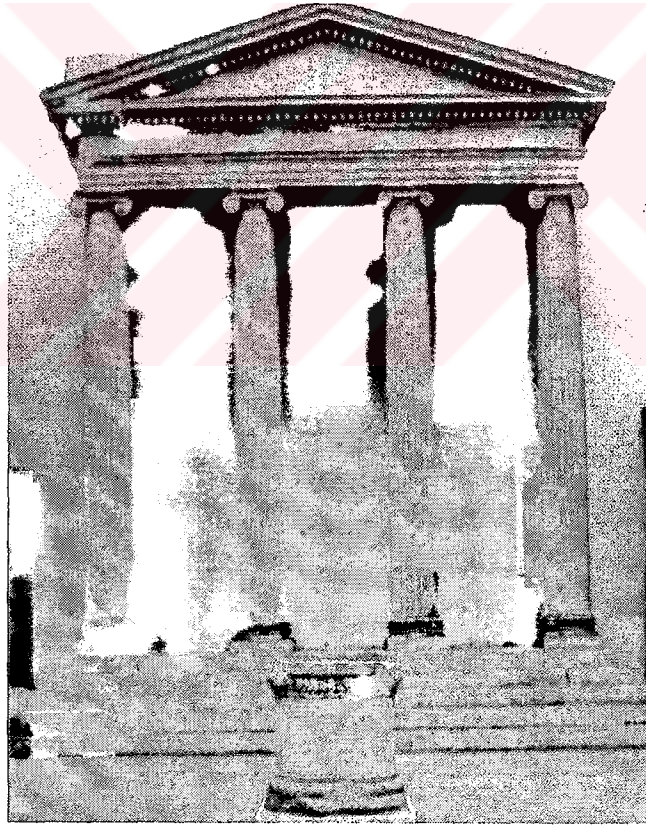
Yukarıda anlatılan özellikleri ile Lato Agorası düzensiz yapıların farklı farklı zamanlarda yapılanarak oluşturdukları , halkın toplanıp tüm sosyal faaliyetlerini geçirdiği bir mekan olarak hizmet veren ilk agoralardandı.

Şekil 4.3 Lato Agorası (R.E. WYCHERLEY s:48 şekil:10)

Pausanias 'ın sınıflandırmasına göre Lato Agorası düzensiz birçok yapıdan meydana gelen , bir bütün oluşturmadan halkın tüm eylemlerinin geçtiği toplanma alanlarına sahip olan eski tipte agoralara örnek teşkil eder.

Bu agora yaklaşık 26.000m² 'lık bir alanı kaplar ve dört tarafı 2.5 m'de bir yerleştirilen dorik sütunların taşıdığı bir stoa tarafından çevrelenir. Agoranın güneyinde Zeus Sosipolis Tapınağı yer almaktadır (Resim:4.1). Zeus Sosipolis Tapınağı ; cephesi prostyloslu , arkası in antis düzeninde üç mekanlı bir iç yapısı olan Agora Tapınağıydı. Agoradaki açık alana tapınak merkezsiz olarak yerleştirilmemişti. Stoalar at nalı şeklinde agoranın üç tarafını sarmaktaydılar. Fakat at nalı alışlagelmiş olduğu gibi iki kısa bir uzun olarak kullanılmaktansa bu örnekte iki uzun ve bir kısa stoanın oluşturduğu bir formda kullanılmıştır. Dördüncü kenarı ise stoalara bitişmeyen fakat stoanın batı yanının arkasından gözüken Prytaneion yapısı sınırlamaktadır.

Resim 4.1Magnesia Kenti Zeus Tapınağı (O. BİNGÖL s:53 res:70)

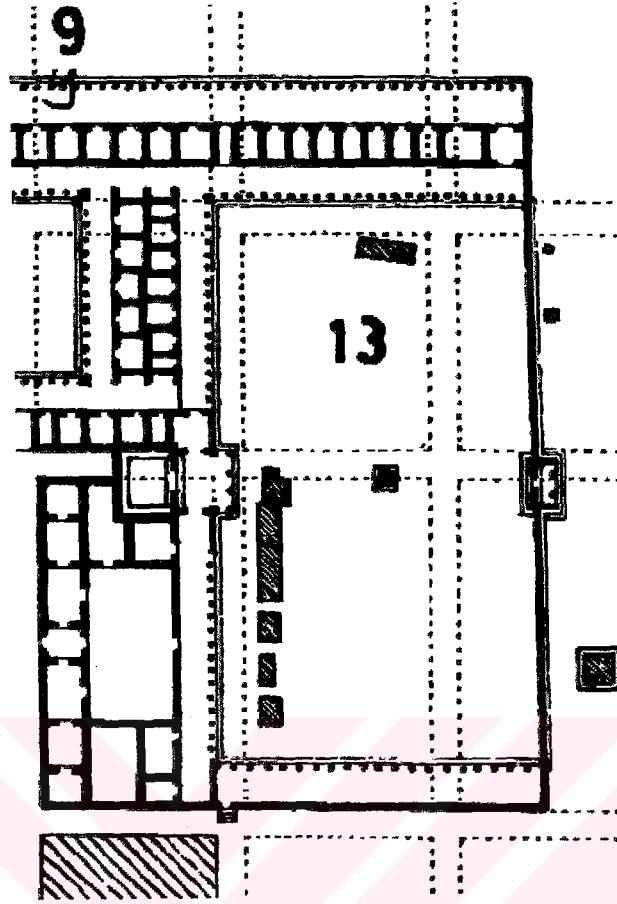
At nalı formunda İonia agorasına sahip olan bir başka ızgara planlı kent ise Milet'tir. Milet'in Agorası liman ve kuzey yerleşim alanıyla güney yerleşim alanının içerisinde tasarlanmıştır.

Milet kentinde plan üç iskan bölgesi esasına göre çözülmüştür. Kent üç bölgeye ayrılmıştır. Her bölge dik açılı sokaklarla , düzenli dikdörtgen adalara bölünmüştür. Arazinin en alçak ve düz kısmına kamu yapıları yerleştirilmiştir. Milet'in iki agorası vardır. Bu agoralar M.Ö.4.yy'dan 2.yy'a kadar gelişimini sürdürmüşlerdir.

Eski kentlerin agoralarını düzenleyen mimarlar hem uygulamaya dönük , hem de estetik kaygısı olan yapılar yapmışlardır. İyon yalı mimarlar , stoaları dikdörtgen sokak sistemine uydurup , işe yarayan etkili tasarımlar geliştirmişlerdir. İdealin dikdörtgen alanı tümüyle çevreleyen dört stoa olduğu değil de üç stoanın , bir dikdörtgenin üç kenarını oluşturduğu , dördüncü kenarının arkasının kamu yapılarının

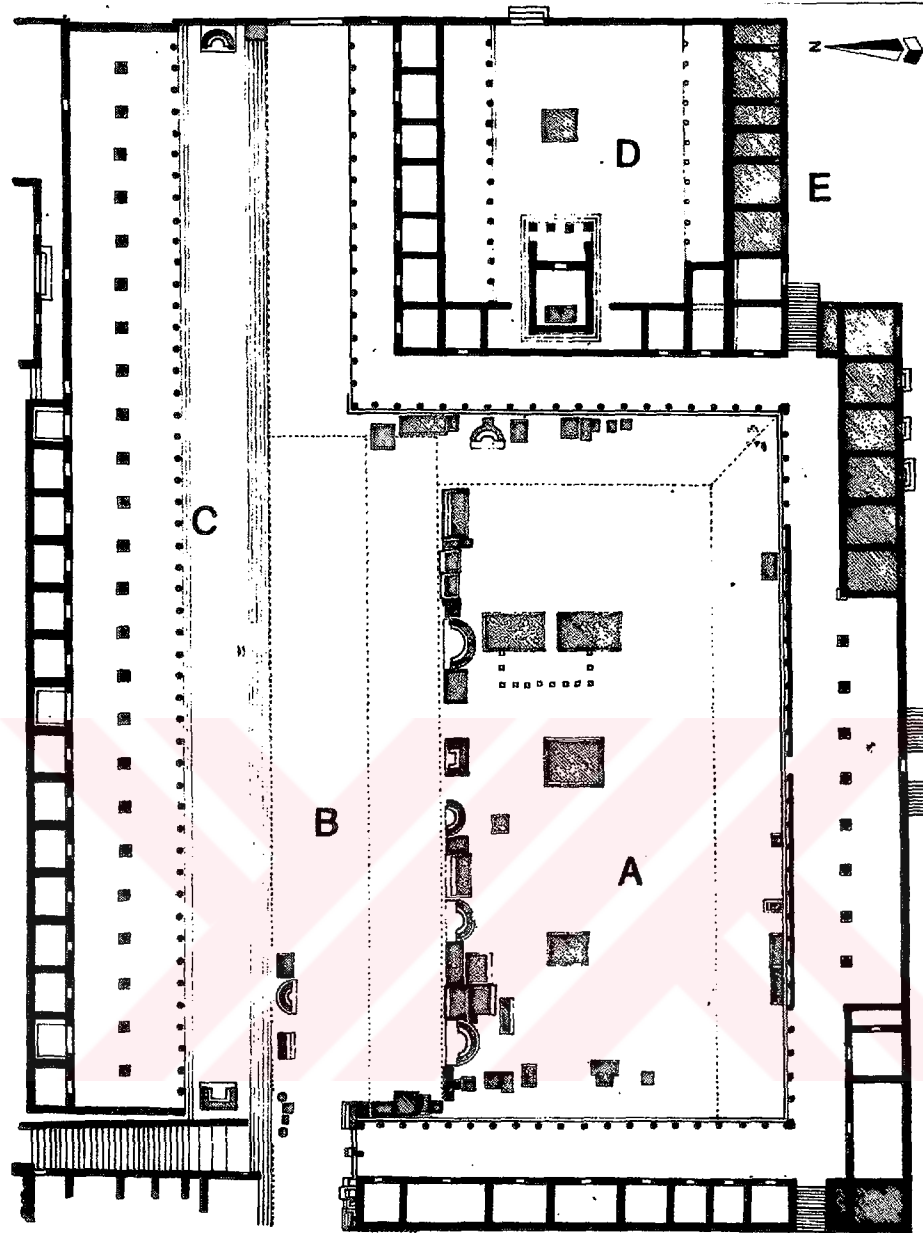
İonia kentleri incelenen örneklerde de görüldüğü gibi klasik dönemin sonlarından Hellenistik dönemin başlarına kadar, kent merkezleri çok değişime maruz kalarak son şekillerini almışlardır. Bu bağlamda ızgara planının da etkisi olan bu özellikler şu şekilde özetlenebilir:

Agoralar altlarında bulunan ızgara, gridal sisteme uyma kaygısıyla düzgün dikdörtgen formda bir bina gibi çalışmaktaydılar. Bu alanın üç tarafını stoalar çevrelemekteydi. Bir dördüncü kenarını ise Milet liman agorasında olduğu gibi ya prostylos'lu bir giriş ya da Priene ve Magnesia'da olduğu gibi aradan bir yol geçtikten sonra konumlandırılmış başka bir kamu yapısı sınırlandırmaktaydı.

Şekil 4.6 Milet Kenti Agorası (E. AKURGAL,1993 s : 448, şekil: 349)

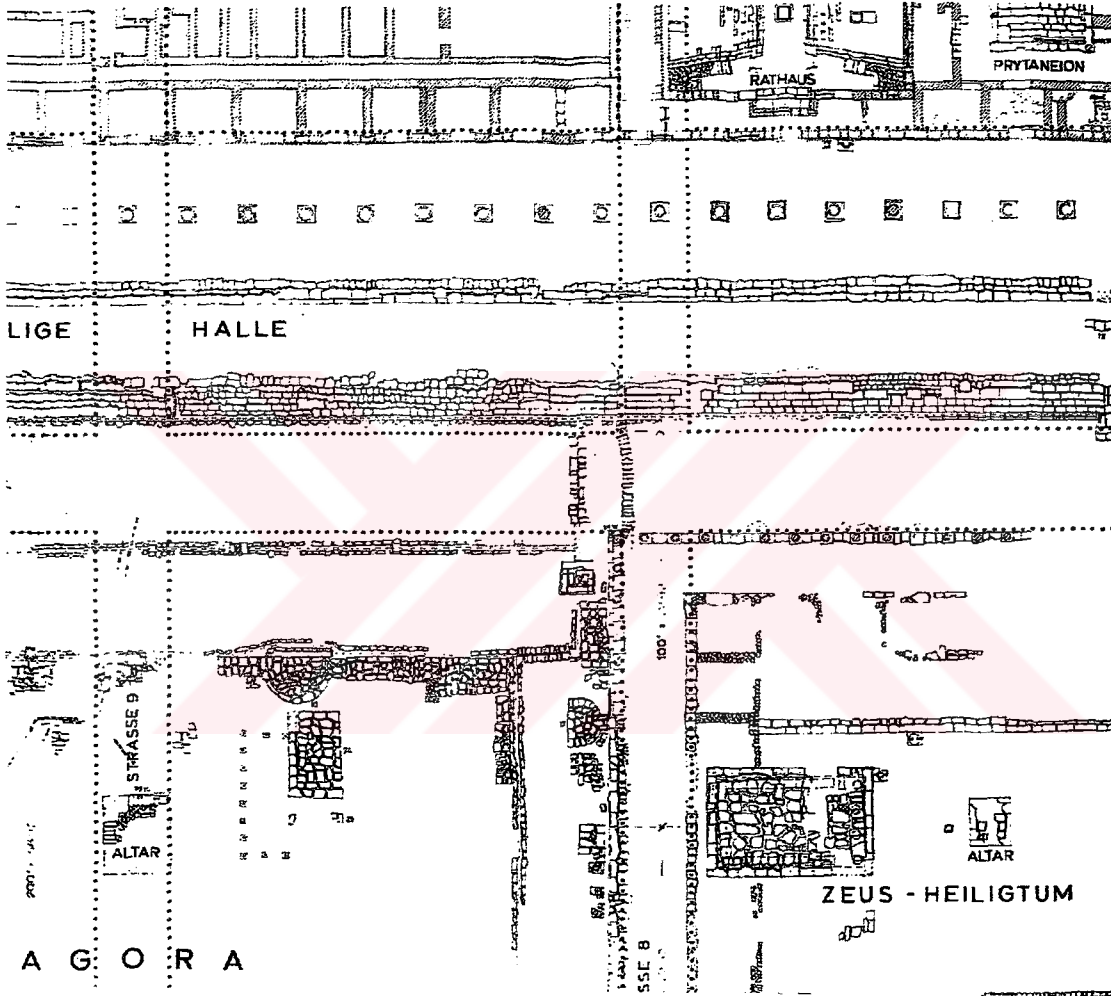
Magnesia ve Priene kentlerde ise Agora'lar üç taraftan stoalarla çevriliydi. Ve dördüncü yönde kentin sokağı ve sokağın bitiminde de başka bir stoa yer alırdı. Bu stoanın arkasına bitişik bir kamu yapısı ve genelde de Meclis binası veya prytaneion konumlandırılırdı. Bu tip kentlerde Agora'yı çevreleyen atnalı şeklindeki stoalara İonia Stoa'ları denilir.

Şekil 4.7 Priene Kenti Agorası

İlk kent merkezlerinde tüm sosyal işlevleri bünyesinde barındıran agora, klasik döneme gelince, halkın sosyal örgütlenmesine bağlı olarak meydana çıkan yeni ihtiyaçlar çerçevesinde kent merkezlerinde yerini almağa başlamıştır. Bu kentsel mekanlar, bouleterionlar, stadioular, gymnasionlar şeklindeydi. Yapıların bir arada bir bütün olarak yapılanmasını sağlayacak elemanlar olarak, birbirine bağlayan, sütunlu portikolar gelişti. Stoaların sıklıkla kullanımı, kentsel mekanları zenginleştirdi.

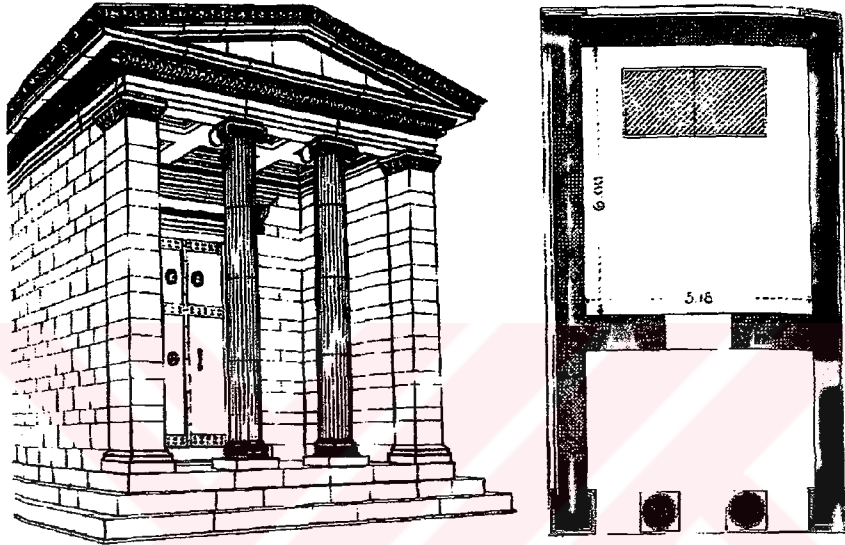
Agoradan çıkan yeni kentsel mekanlar kent planında agoranın çevresinde konumlandırıldı. Stadion ve tiyatronun kurgulanması ise arazi verilerine bakılarak gerçekleştirildi. Priene kent merkezine bakıldığında bouleuterion ve prytaneion yapılarının agora'ya kutsal stoa ile bağlandığı görülmektedir (Şekil: 4.8).

Şekil 4.8 Priene Kenti Meclis Binası ve Agorası Bağlantısı

Gerek Milet'te gerekse Priene'de stadion ve tiyatro dışındaki kentsel mekanlar agoranın çevresinde kurgulanmıştır. Kent merkezi artık agora değildir. Agora ve çevresindeki kamu yapılarıyla bir bütün olan zondur. İşte agora bu zonun merkezidir.

O dönemde agora yapılarına çok küçük simgesel tapınaklar eklendi. Bu tapınaklara agora tapınakları denilirdi. Genellikle agoranın bir stoasının duvarına yapışık olarak kurgulanırdı. Prostýlos tarzında girişleri bulunurdu. Agoradaki konumlandırılmalar farklılıklar gösterebilirdi. Priene Agorasının Tapınağı Zeus Tapınağıdır (Şekil:4.9) . Agoranın doęu stoasının içinde kurgulanmıştır. Prostýlos şeklinde bir girişi vardır.

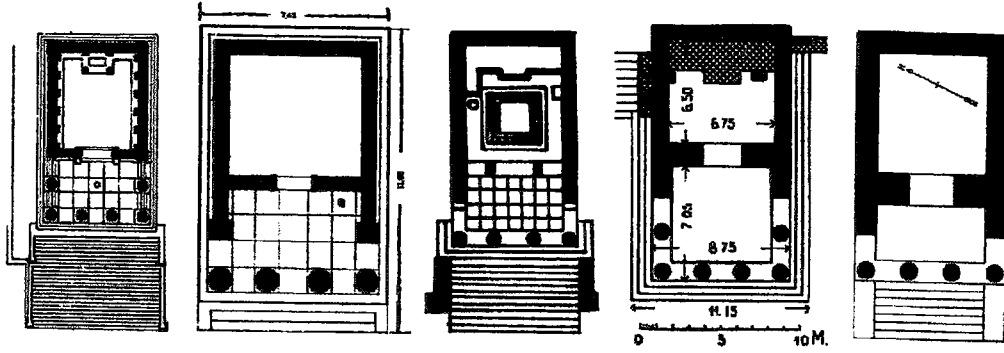

Resim 4.9 Priene Kenti Zeus Tapınağı (F.RUMSCHEID, s: 64, şekil: 45)

Milet Agorasında da bir Agora Tapınağı bulunmaktadır. Bu tapınak agoranın simetri aksı üzerinde yer almaktaydı. Prostýlos tarzında bir girişi bulunmaktaydı. Stoların beden duvarının içerisinde gömük olarak kurgulanmışlardır.

Bir başka konumlanma tarzı ise Magnesia Agorasında uygulanmıştır. Magnesia Agorasının tapınağı stoa duvarlarına bitişik olarak inşa edilmemiştir. Bunun tam tersine agora alanının içinde simetri aksından kaçınılarak kurgulanmıştır. Bu tapınakta yine yüksek bir podyum üzerinde, prostýlos tarzında bir girişe tüm heybetiyle yükselmektedir.

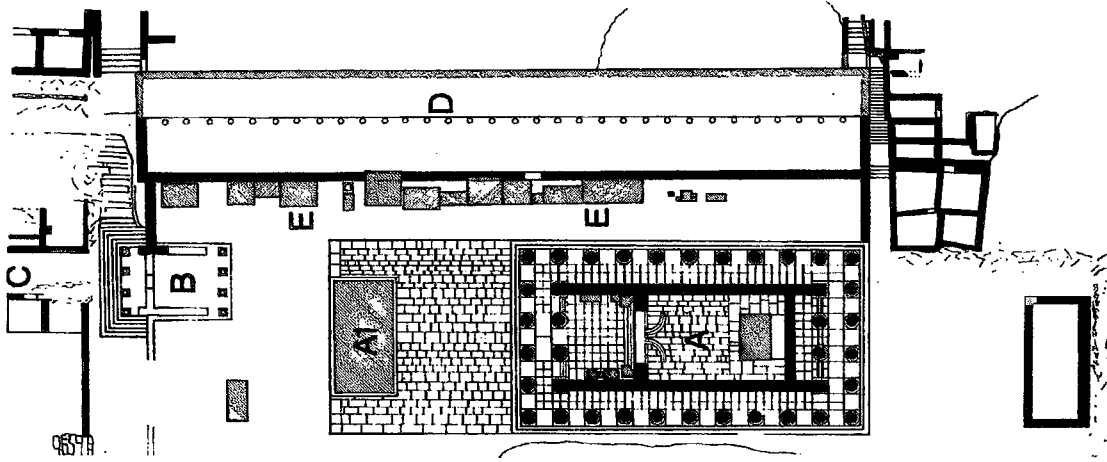
Hellenistik dönemde mimari , dinsel etkilerden kurtulmuştur. M.Ö. 2 yy da tapınak boyutları gözle görülür bir biçimde küçük oranlara indirgenmiştir (Şekil: 4.10)

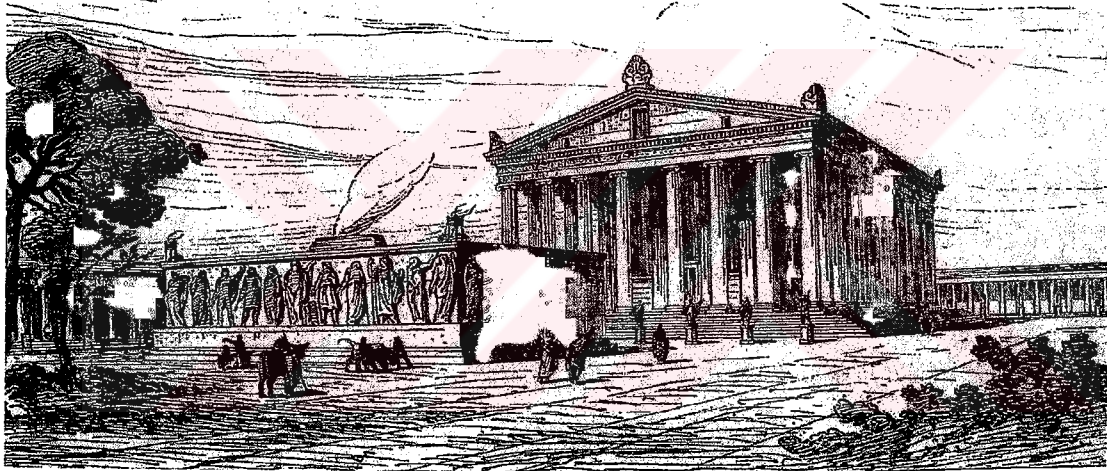
Şekil 4.10 Bergama Yerleşimindeki Tapınaklar. (E.AKURGAL, s. :343)
295)

Dinsel yapılar artık kentin en önemli yapıları olma özelliğini yitirmişlerdir. Stoalar, Pazar yerleri, gymnasiumlar, tiyatrolar ve meclis binaları gibi halka açık yapılar önem kazanmağa başlamışlardır.

Önemlerini yitiren dini yapıların önlerine kent içerisinde mekan elverdikçe geniş stolar inşa edildi. Bu uygulamanın en çarpıcı örneği Priene, Athena Palios tapınağının önüne inşa edilen 116m boyutundaki stoadır (Şekil: 4.11-412).

Şekil 4.11 Priene Kenti Athena Polias Tapınağı (A- Tapınak , A1-Sunak , B Propylon , C-Athena Caddesi , D- Dorik Stoa)

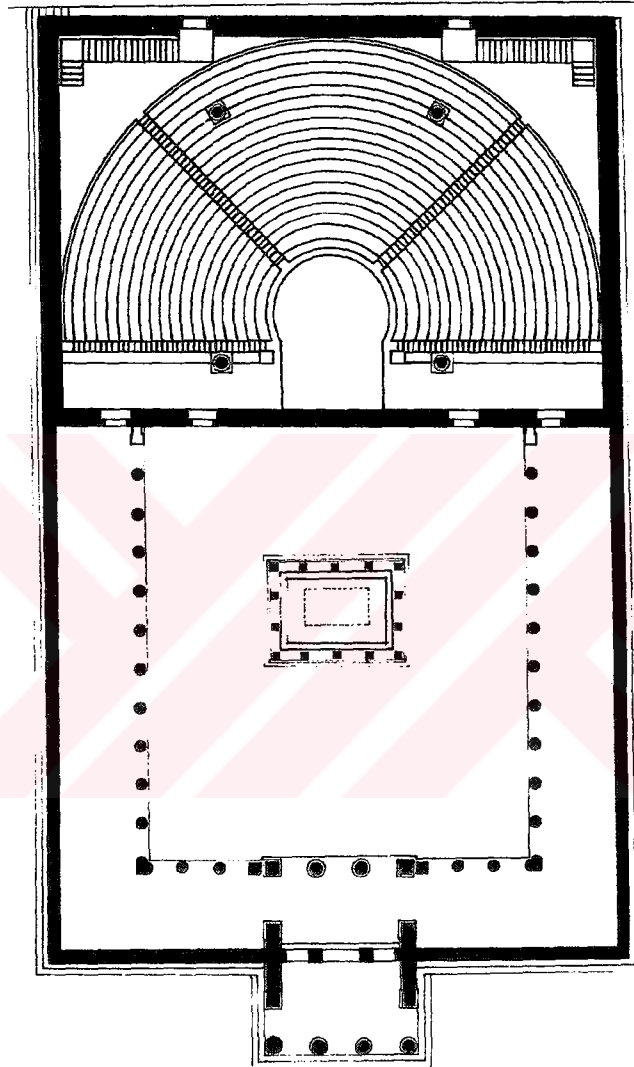

Şekil 4.12 Magnesia Kenti Artemis Kutsal Alanı (O.BİNGÖL, s:23 ,şekil:26)

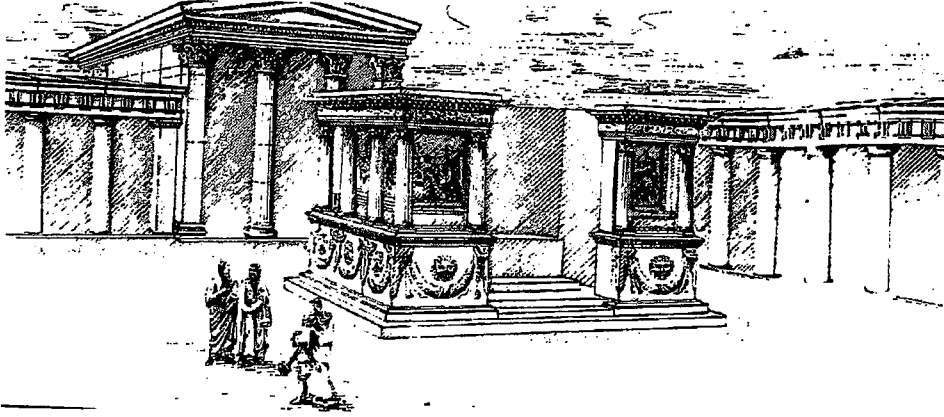
Eksen ve simetri düzeni, podyumlu ve önü merdivenli tapınaklar, çok katlı yapıların inşası Hellenistik dönemde ortaya çıkmış kavramlarıdır. Ünlü mimar Hermogenes inşa ettiği tüm yapılarında eksen ve simetri düzenini kullanmıştır. Bu şekilde inşa ettiği yapıları Milet Bouleuterion'u ve Milet Gymnasium'udur.

Milet Bouleuterion'u, bir prylon, bir kolonadlı avlu ve bir auditorium'dan oluşuyordu. Dor düzeninde stoalarla çevrili bir avlusu vardı. Avlunun batısında toplantı odası bulunmaktaydı. Bu mekana avludan dört kapı ile giriliyordu.Yapı,

toplantı odası bulunmaktaydı. Bu mekana avludan dört kapı ile giriliyordu.Yapı, eksen ve simetri düzenine sahipti. Proyplon'un orta sütunları ile orta giriş aynı doğrultuydu. Bu düzenlemeye uymak için, doğu stoanın orta sütunlarının arası geniş tutulmuş ve onlar da aynı eksen üzerine oturtulmuştu. Toplantı salonunun orkestrası da bu simetri düzenine uygun düşmekteydi (E.AKURGAL, 1993 , s :451).

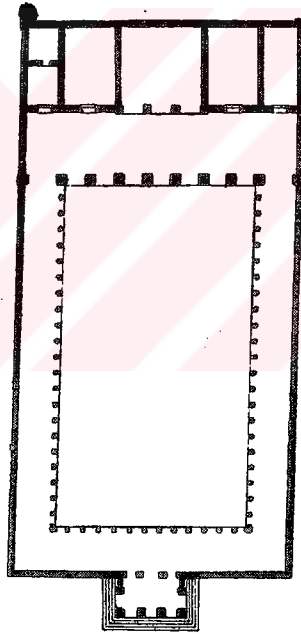

Şekil 4.13: Milet Kenti Bouleuterionu

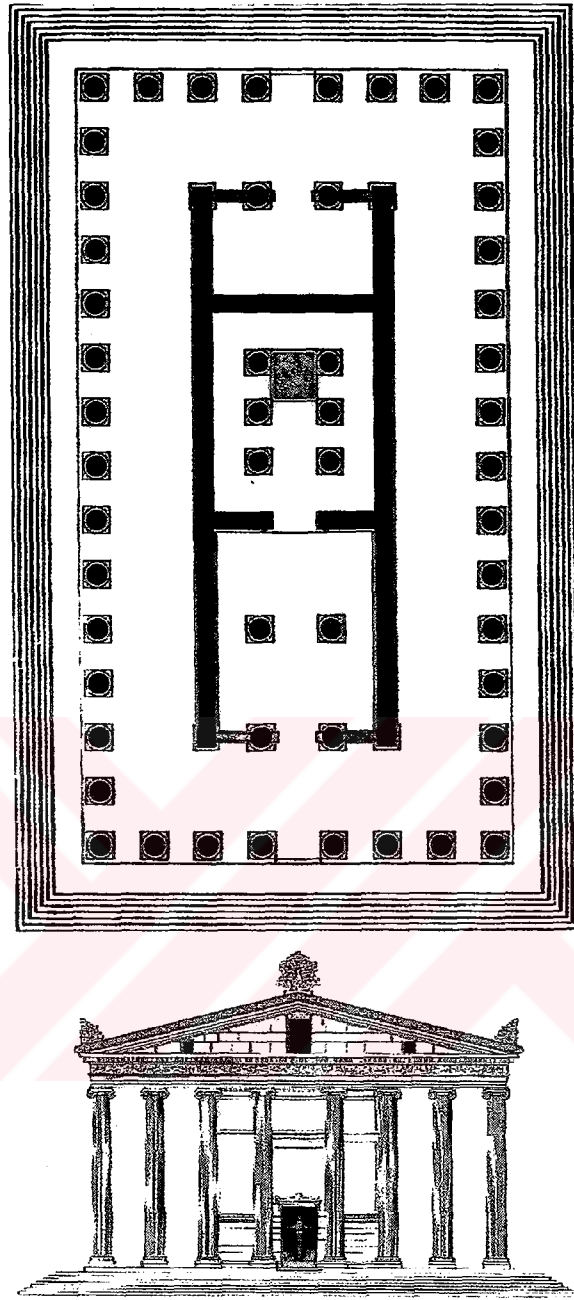
Şekil 4.14 Milet Kenti Bouleuterionu Aksonometrisi

Milet Gymnasion'u, bir pryplon, bir palaestra ve beş okuma odasından oluşuyordu. Gymnasion'un pryplonu dört sütunlu bir ion prostylosudur. Tüm mekanlar bir aks üzerinde simetrik olarak yerleştirilmiştir (Şekil:4.15).

Şekil 4.15 Milet Kenti Gymnasionu (E. AKURGAL, 1993, s: 452, şekil: 350a)

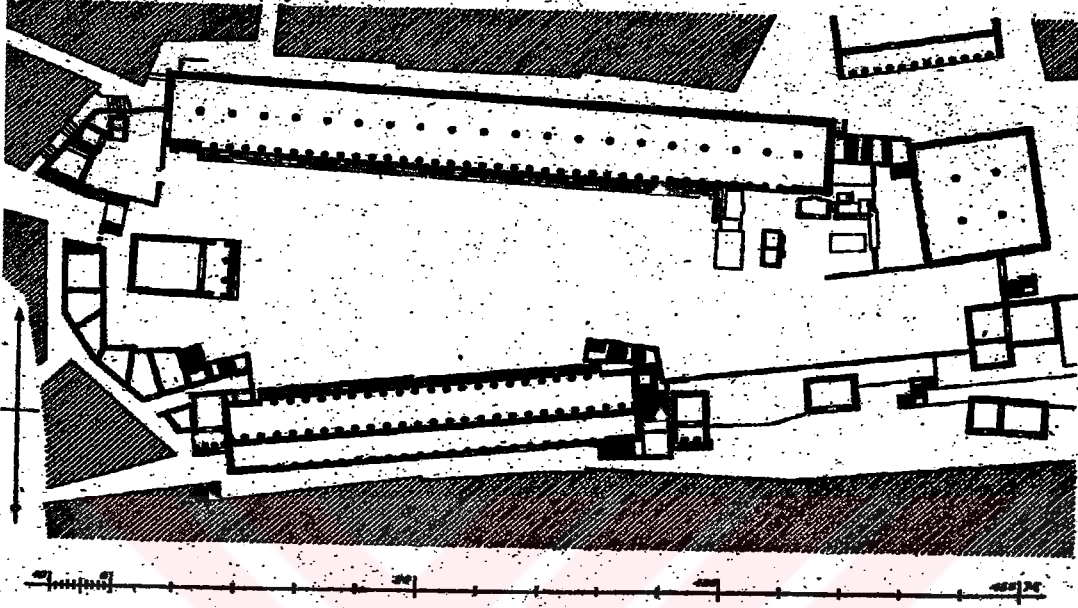
Eksen ve simetri düzeni gösteren bir başka yapı ise Magnesia Artemis Tapınağıdır (Şekil:4.16). Artemis tapınağı ile Artemis sunağının yer aldığı Artemis kutsal alanı simetri ve eksen düzenine uygun olarak inşa edilmiştir.

Şekil 4.16 Magnesia Kenti Zeus Tapınağı Planı (O.BİNGÖL s:25 şekil 28)

Milet , Priene ve bir dereceye kadar da Magnesia Agorası, Hippodamos kent planlamacılığı doğrultusunda geliştirilen İon agorası örneği sayılırdı. Fakat hippodomik kent planlamacılığı tarzında planlanmamış kuzey Ege, batı Anadolu yerleşmelerinde de Hellenistik düşünceler uygulamaya kondu.

Assos Agorası at nalı formunda değildi, ancak agora alanını düzgün yerleştirilmeyen iki stoa sınırlardı (Şekil:4.17). Agora tapınağı ise prostylos tarzında inşa edilerek bir üçüncü yönden alanı sınırlandırmaktaydı (R.E. WYCHERLEY, 1993,s:21).

Resim 4.17 Assos Kenti Agorası (R.E. WYCHERLEY, 1993, s:72 şekil 20)

Bergama aşağı agorası Von Gerkan'a göre kent planının bir ögesi değildi. Ancak çevresinden ayrılmış bir yapıydı .

Assos Agorası doğuda yamacın ortasında bir tarafa doğru daralan uzun bir set üzerinde yer almaktadır. Üç tarafından da sokak geçmektedir. Bu sokaklar agorası batı ve doğu şehir kapılarına, limana bağlamaktadır. Agoranın resmi yapıları, agora terası içerisinde doğu kısmında dar alanda toplanmıştır. Agoranın bir alt kolunda yamaca yaslanmış kentin tiyatrosu konumlanmaktadır.

Bergama yukarı agorası, akropole uygulanmış bir örnektir. Zeus sunağı, terasıyla bölünmüştür. Agoranın akropole bağımlılığı, burada oldukça farklı bir biçimde yinelenmiştir (R.E. WYCHERLEY, 1993, s:73).

BÖLÜM 5

KENT MODELLERİNİN OLUŞTURULMASI

5. Giriş

Hellenistik döneme geçildiğinde Batı Anadolu'daki yerleşmelerde klasik dönemde yaşanan toplumsal örgütlenmenin tersine yaşanan bir örgütlenme başlar. Bu yeni olaylar toplumun örgütlenmesini etkileyerek değiştirdiler sonuç olarak ortaya iki farklı biçimde şekillenmiş toplum çıkar. Bu farklılaşmalar , siyasal açıdan farklı biçimlerde yönetilen toplumlarda gözlemlenir. Bu farklı yönetim biçimleri ise halkın yaşayış biçimini , halkın yaşayış biçiminin yansıdığı kentsel mekanlarını , bu kentsel mekanların yine yaşayış biçimindeki farklılaşmanın yansıması olarak kurgularını etkilemiştir. Sonuç olarak ise , bu bölümde inceleyeceğimiz birbirinden farklı iki ayrı kent modelini oluşturmuştur.

Arkaik dönemden başlayarak gelişen ve Hellenistik dönemde gelişimini tamamlayan Yunan kent devleti olgusu belirli bir siyasal örgütlenmenin gereksinimi olarak ortaya çıkmış , zaman içerisinde örgütlenen toplumun girdileriyle şekillenmiş gelişen demokrasi bilincinin gelişme evreleri ile en son şeklini almıştır. Halkın eşitliğinin esas alındığı bu tür bir yönetim biçiminin kent planına yansıması gelişen ızgara planlama şeklinde olmuştur. Yine aynı yönetim biçiminin kentsel mekanlara yansıması ; kent meclisi , agorası , eğitim yapıları gibi çok girdileri olan ve birçok kamu yapısından oluşan bir kent merkezinin oluşumu yönünde olmuştur. Sonuçta demokrasi yönetimi ile örgütlenen halka hizmet eden tek merkezli kentsel planlaması ile eşit bir sistem olan ızgara sisteminin kullanıldığı bir kent modeli olarak karşımıza çıkar. Bu tip kentler , kent devleti şeklinde yönetilen ızgara planlı Yunan polisleridir.

Bu tip kent modeli Arkaik dönemde temellerini atmaya başlamış , Klasik dönemde büyük bir ölçüde gelişimini tamamlamış , Hellenistik dönemde ise zirveye ulaşmıştır. Bu tip kent modelleri , Batı Anadolu’da , Yunanistan ‘da ve Ege Adalarında uygulanmıştır. Tüm arazi şartlarında kolaylıkla kurgulanmışlardır.

Hellenistik döneme gelindiğinde Yunan Dünyası yeni bir yönetim biçimiyle karşılaşmıştır. O dönemde Makedonya Kralı Büyük İskender’in Anadolu’ya ayak basması , hem Anadolu hem de tüm Dünya için yeni bir çağın başlamasına yol açmıştır. Büyük İskender M.Ö. 334 yılında 35.000 Makedonialı ve Yunanlı’dan oluşan bir orduyla Çanakkale Boğazını geçerek Anadolu’ya adım atmıştır. Pers istilasını altında olan Batı Anadolu kıyıları İskender’in eline geçti , Persler bastırıldı ve Yunan polisleri kurtarıldı. İskender çok genç yaşta öldü ve kurduğu imparatorluk adilları tarafından Mısırda Ptolemaioslar Krallığı , Suriyedeki Seleukoslar Krallığı ve Yunanistan’ı da içine alan Makedonia Krallığı şeklinde paylaşıldı. Sözü edilen krallıklardan hiçbirisi Batı Anadolu’yu gerçek anlamda sahiplenemedi fakat , her biri değişik zamanlarda bu toprakları ele geçirmeye çalıştı. Batı Anadolu kıyıları Büyük İskender’in komutanı olan Lysimakhos’un egemenliği altına girdi (G. BEAN , 1997, s :10,11).

Lysimakhos ve Lysimakhos gibi kişiler Batı Anadolu’daki yerleşimlerde farklı etkiler yaratmışlardır. Batı Anadolu’da bulunan Yunan polislerinde , Yunan polislerinin biçimlenişlerini etkileyememişler sadece kentlerde yeni simgesel kamu yapılarının yapılmasını sağlamışlardır. Fakat Batı Anadolu’da o döneme kadar köklü bir kent yerleşimi kuramamış olan köy yada köyden küçük yerleşimleri etkileri altına aldılar. Bu bağlamda , Batı Anadolu’da krallıklar kurdular. Bu kurulan krallıklar , yeni toplumsal örgütlenmeler oluşturdular , bu yeni örgütlenmeler farklı düşünceler , farklı ihtiyaçlar doğurdu. Bu yeni ihtiyaçlar , yönetim biçimi demokrasi olan kentlerdeki oluşumlardan çok farklı yansımalar yaptı. Bu yansımalar kent planlamasına , kentsel mekanlara ve kentsel mekanların kurgulanmasına yansıdı. Sonuçta Batı Anadolu’da krallık yönetiminin oluşturduğu yeni bir kent modeli doğdu. Bu kent modelinde , halkın yaşadığı alanlar ve kralların yaşadığı alanlar birbirlerinden farklılaştırıldı. Kentler savunma problemi ile demokrasi ile yönetilen

kentlerden daha fazla karşılaştılar ve bunu çözebilmek amaçlı kentlerini dik tepelere kurguladılar. Tepeye kralların yaşadığı akropol kurulurken , tepenin eteklerine veya ovaya halkın yaşadığı aşağı kent kurgulandı. Halkın ve yönetici sınıfın ihtiyaçları değiştiğinden , kentsel mekanlar Yunan polisindeki unsurlardan farklılaştı , bazı kent mekanları kullanılmazken , yerlerine yeni ihtiyaçlardan doğan yeni kent mekanları farklılaştı. Bu farklılaşan yeni kent mekanları kral sarayları , arsenaller gibi mekanlar şeklinde gelişti.

Hellenistik dönemde karşımıza iki farklı kent modeli çıkmaktadır. Birinci model ; arkaik dönemden , hellenistik dönemin sonuna kadar gelişen ve demokrasi rejimi ile yönetilen , Yunan kent devletlerinin ızgara planlı kentleridir. İkinci model ise Büyük İskender'in adılarının Hellenistik dönem , Batı Anadolu kent öncesi yerleşimlerinin tahkimli şatolarını ele geçirip , burada servetleri ile kurdukları krallıkların oluşturduğu krallık yönetimindeki kentlerdir. Bu iki model birbirlerinden çok farklı şekilde kentler ve kentsel mekanlar oluşturmuşlardır. Birinci model kapsamında günümüze kadar gelen ve iyi korunmuş bir örnek olan Priene kenti , ikinci model kapsamında önemli bir krallık olan Pergamon kenti incelenecektir. Bu iki kentin seçilmesinin bir başka nedeni Priene ve Pergamon kentlerinin diğer kentlere nazaran birbirlerine bezeyen ve birbirleriyle karşılaştırılabilir çok yönlerinin olmasıdır. Bu benzerlikler ve farklılıklar şöyledir.

- M.Ö. 3.yy'da Priene ve Pergamon kabaca aynı büyüklükte alana sahiptiler. İkiside kolaylıkla korunabilecek bir dağın veya tepenin ortasında konumlanmaktaydılar ve yamacın eğimini setlemelerle düzelterek düzlüğe kadar yerleşmişlerdir (W. RADT. 1993. S. : 201).
- Her iki kent de denizle direkt olarak ilişkili değildir. Fakat her iki kentin tarımsal ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri ve tarım yapabilecekleri düzlük alanları vardır. Bu düzlük alandan yakın mesafedeki denize ulaşabilecekleri , üzerinde taşıma yapabilecekleri nehirleri mevcuttur. İki kentte ana bir kervan yolu aksı üzerinde konumlanmamıştır. Aynı zamanda liman kenti de değildirler. Fakat her iki kentte ihtiyaçlarını civardaki ticaret merkezlerinden elde ederler. Her iki

kentte yakındaki ticaret merkezinden beslenirler. Priene Miletos'dan , Pergamon ise Symrna'dan faydalanır (W. RADT, 1993. s: 201).

- Priene yerleşimi , Pergamon yerleşimine göre kentsel yerleşim anlamında daha eskilere dayanmaktadır. Pergamon kenti ise yerleşim anlamında daha yeni bir yerleşimdir. Pergamon M.Ö. 7.yy'da varlık gösterirken ancak M.Ö. 3.yy'da kentleşmiştir. Priene ise M.Ö. 4. yy'da eski kentin yıkılması ile başka bir yere yeniden kurulmuş olan bir kent yerleşmesidir.
- Priene düzenli gridal bir formda kurgulanmıştır. Pergamon ise belirli bir sistematığı olan düzensiz , araziye uydurulmuş bir formda kurgulanmıştır (W. RADT, 1993, s : 203).
- Pergamon'un sur duvarları sadece dağın en yüksek noktasında , dağın tepesinde mevcuttur ve kentin diğer kesimlerinde sur duvarları mevcut değildir. Priene'nin sur duvarları tüm kenti inorganik olarak , yamacın eğimine uyarak çevreler. Kentten 250 m'lik dik yolla kentten ayrılır.
- Priene ve Pergamon kentlerinin oluşumlarını etkileyen etraflarını saran doğal faktörlerden çok , yönetim biçimlerinin planlamayı etkilemesidir. Priene İyonya'da özgürlük ve eşitlik fikrinin meydana geldiği , kendi kendini idare eden bir kent devletidir. Yerleşim krallık yönetiminin bulunmadığı , bir bölgede kurulmuştur. Kente hükmeden veya kenti yöneten belirli insan grupları yoktur. Bu demokratik oriyantasyon süreci Priene'nin otomatik olarak , eşitlik ilkesinden doğan kenti eşit insulalara bölen gridal , sistematik bir şekilde oluşumunu sağlamıştır. Bu bağlamda Priene kentinde konutların parselleri birbirine eşitti ve konut alanlarının biçimleri hemen hemen aynışmıştı. Buna bağlı olarak belirli yönetici kesiminin olmaması , krallar için saray yapılarının oluşumunu veya özel konutların oluşumunu engellemiştir (W. RADT, 1993, s: 203). Tüm kentsel mekanlar topografya elverdiği süreçte bu gridal sisteme uymaktadır. Pergamon kentinin kurgusu , Priene'ninkinden tamamıyla farklıdır. M.Ö. 3.yy'ın ilk çeyreğinde Pergamon Philetairos yönetiminde bir Hellenistik Krallık olarak

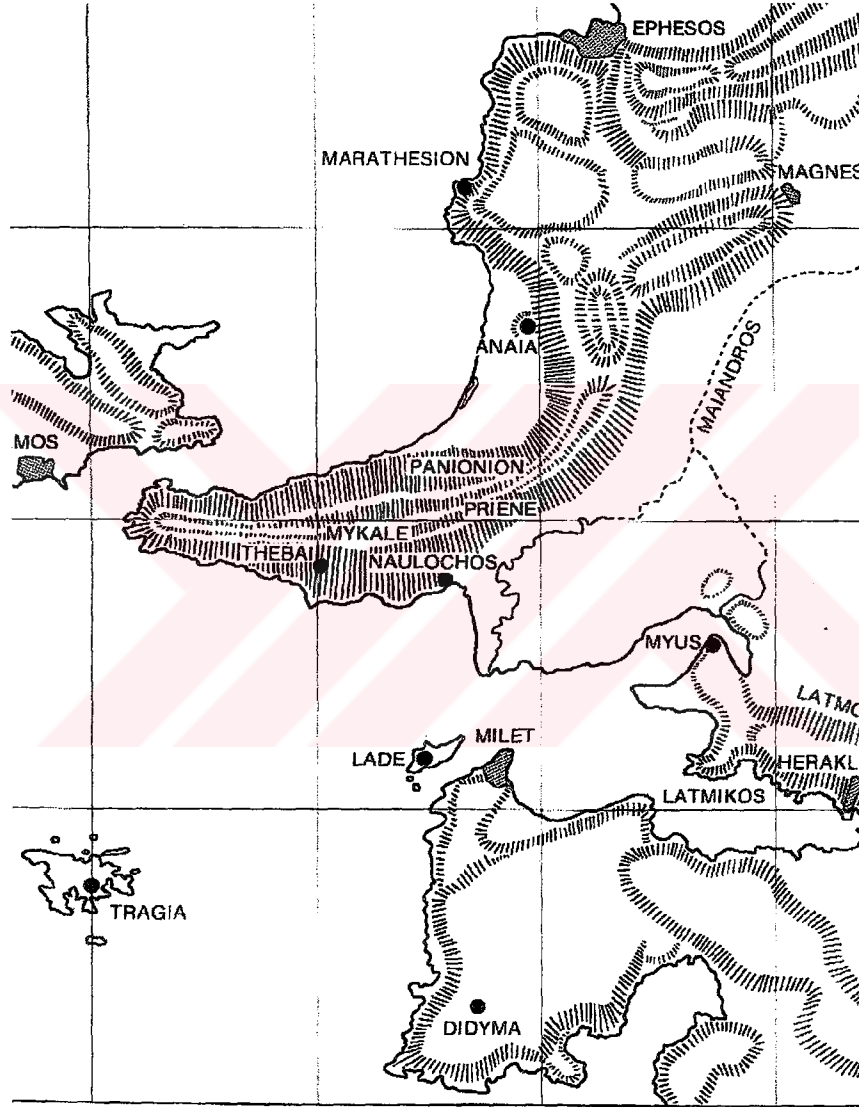
kurgulanmıştır. Kentin ana caddesi dağın tepesinden düzlüğe kadar organik olarak dağın münhanilerini takip ederek kentsel mekanları birbirine bağlar. Ara sokaklar ise ana caddeye göre daha düzenlidir. Fakat Priene'deki sokak sisteminde olduğu gibi birbirini dik kesmezler. Sokaklar belirli bir açıyla birleşmezler. Akropoldeki kentsel mekanlar hemen hemen 70X70'lik insulaların üzerinde kurgulanmışlardır. Fakat bu insulalar arazi verileri ile veya ana caddenin eğriliğiyle eşit olmayan parçalara bölünürler. Sonuç olarak insula olarak adlandırılan hiçbir alan Priene'deki gibi birbirine eşit değildir. Bu sistem tüm kentte uygulanmamıştır. Sadece yukarı kentte gözlemlenir (W. RADT, 1993, s: 204) . Diğer krallar zamanında inşa edilen yeni yapılarda belirli bir sistematik içerisinde , belirli insulalarla inşa edilmek istendi. Fakat bu oluşan adalar arazi ve ana caddenin eğrileriyle kesilip değişik formlar aldılar ve boyut olarak birbirlerinden farklılaştılar. Özellikle yukarı kentte teraslamaların oluşturduğu adalara rastlanmaktadır. Fakat bu adalar Priene kentinde olduğu gibi belirli bir düzen içerisinde , aynı ölçülere sahip değildirler.

Sonuç olarak hemen hemen aynı topografik verilere sahip olan iki çağdaş Yunan kentinin kurgulanmasının farklılık gösterip iki ayrı ana modele ayrılımları tamamıyla yönetim biçimlerinin farklılığının kente yansımalarıdır. Bu bağlamda Hellenistik dönemde demokrasi rejimi ile yönetilen kentler ve krallık rejimi ile yönetilen kentler olarak iki farklı model kent oluşmuştur. Birinci modelin Batı Anadolu yerleşimleri arasındaki en tipik örneği Priene kentidir. İkinci modelin en tipik örneği ise Pergamondur. Bu bağlamda Priene ve Pergamon kentleri bu iki kent oluşumunun farklılıklarını anlayabilmek açısından inceleneceklerdir.

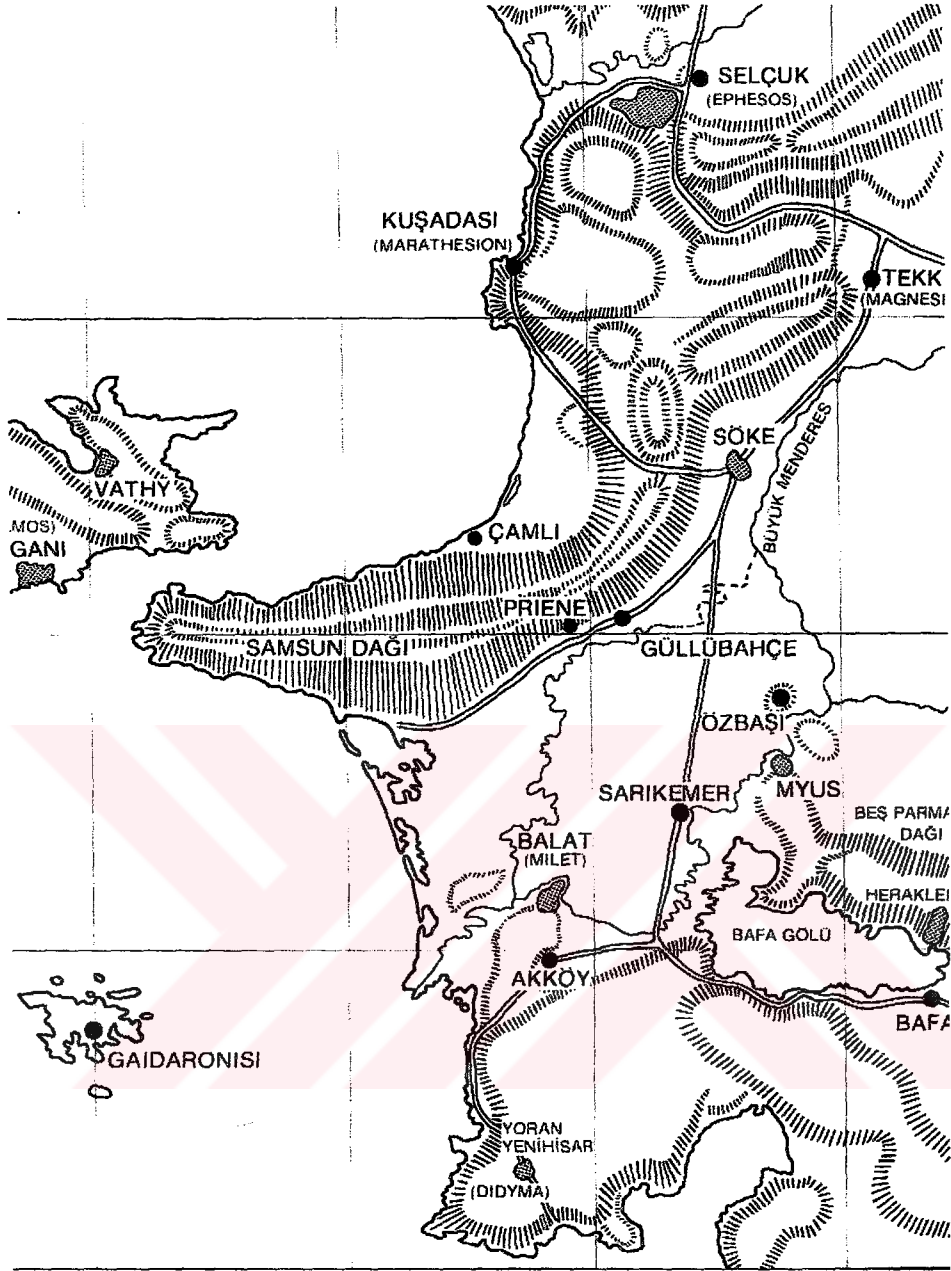
5.1. Priene Kenti Gelişim Süreci

Priene kenti Büyük Menderes Nehri'nin alüvyonlarının yarattığı düzlüğün kuzey yamacında konumlanmaktadır. Büyük Menderes Nehrinin kuzeybatısında bir antik

körfez olan Bafa Gölü bulunur. Düzlüğün gerisinde , kuzeydoğusunda Beş Parmak Dağları antik adıyla Latmos Dağları yer alır. Batısında Miletos ve Didyma yerleşmeleri konumlanmaktadır. Büyük Menderes düzlüğü kuzeyden bir dağın zirvesiyle sınırlanır. Bu dağ antik adıyla Mykale Dağı , günümüz adıyla ise Samsun dağıdır (W. KOENİNGS, 1998 , s: 1,2) (Şekil:5.1, Resim:5.1).

Şekil 5.1 Şekil: Priene'nin M.Ö.4.Yy'daki Konumu

Şekil 5.2 Şekil: Priene Kentinin Günümüzdeki Konumu

Resim 5.1 Mykale Dağı (W. KOENINGS, 1998 , fig:5 , s:6)

Priene kenti Samsun Dağı eteklerine kurulmuş bir kenttir. Kurulduğu yıllarla ve yerlerle ilgili olarak birçok farklı savlar vardır. Arkeologlara göre kent ilk kurulduğu yerde yerleşmiştir , zaman içerisinde Büyük Menderes Nehrinin alüvyonlarla dolmasından ötürü , kent Naulochos adlı bir limanla desteklenmiştir. Bir başka görüş ise de , kentin başlangıçta Menderes Ovasında yerleşmediğidir. Fakat kentin Mykale Dağının kuzey tarafında konumlandığı düşünülür. Bu sava Melie kentinin kalıntılarının bu alanda bulunması sonucu varılmıştır. Bu durumda eğer kentin yerleşmesi Mykale Dağının kuzeyindeki yamaça ise kentin biri kuzeyde , biri güneyde olmak üzere iki limanı mevcuttur. Bu limanlardan güneyde olanı Naulochos tur. Antik yazarlardan derlenen bilgilere göre ise Priene kenti iki limanı olan kıyı kenti Miletos tarafından beslenen küçük bir dağ yerleşimiydi (S.BAYHAN 1999,s:11). Miletos kenti Priene kentine 12 km. uzaklıkta idi. Bunun yanında Priene'nin olduğu düşünülen Naulochos limanı kente 7.5km. uzaklıktadır. Strabon'a göre ilk kent olasılıkla bir yarımada üzerinde kurulmuştu ve eski kentin iki tane de limanı vardı . Eski kentin izine rastlanmamaktadır. Ve olasılıkla Maindros'un çamurları ile örtülüdür. Başka bir görüşe göre ise eski yerleşim alanı neresi bilinmeyen Priene kenti , Pers savaşları sırasında yerle bir olmuştur. M.Ö. 4.yy'da Mykale Dağının eteklerinde yeniden kurulmuştur (E. AKURGAL. 1993,s: 428) .

Priene kenti M.Ö. 350 yılında bugünkü yerine Atina'nın yardımları ile yeniden kurulmuştur. Yeni kentin inşasına Büyük İskender'in ziyareti sırasında başlanmıştır. Büyük İskender Priene halkını Naulochos limanından Mykale Dağının eteklerine taşıtmıştır.

Priene , Ephesos ve Miletos gibi İyonya kentlerindendir. M.Ö. 8.yy civarında kurulmuştur. Arkaik bir yerleşim olan Melie 'nin çöküşü sonrası priene topraklarına geçmiştir. (Şekil:5.3)Panionion yani İyonyanın dini birliğine yakın olmasından ötürü Panionionu korumakla görevlendirilmiştir. (W. KOENİNGS, 1999, sh: 12) Küçük bir kent olmasına rağmen , panionionun sorumlusu olmasından ötürü , önemli bir yerleşimdir. Panionionun Priene'ye çok yakın olmasından ötürü Priene'ye ün kazandırmıştır. M.Ö. 6. yy'da büyük düşünür Bias Priene'de doğmuştur ve bir Priene'li yönetici olarak , Priene için çok yenilikler yapmıştır.

Şekil 5.3 Melie'nin konumu (W.KOENİNGS,1999,s:17,şekil:12)

Yeni kurulmuş olan Priene 'nin bir kent devleti olduğunu biliyoruz. Bu demokratik yönetim biçimi İyonya'daki tüm Yunan polislerinde olduğu gibi , Roma İmparatorluğunun egemenliği altına geçinceye kadar yani klasik dönemden , Hellenistik dönemin sonuna kadar devam etmiştir. Kentin geleceği ile ilgili alınacak olan tüm kararlar meclis üyeleri tarafından , meclis binasında (bouleuterion)

veriliyordu. Meclis üyeleri halk tarafından seçilirlerdi. Kentin özgürlüğünün simgelendiği kutsal ateş prytaneion yapısında yanardı (W. KOENINGS,1999,s:16).

5.1.1. Priene Kentinin Planlanması

Priene kentinin topografyasına bakıldığında düzenli planlı kent planlamasına uyması zor olan bir doğaya sahiptir. Dimdik bir tepenin yamacına M.Ö. 4.yy'da kurulan Priene kenti , ızgara planının kullanıldığı başarılı örneklerdendir. Özellikle yamaca kurgulanan kent planlamaları içerisinde , planlamadaki sistematikten hiç taviz vermeden her alanda aynı boyutta insulaların aynı geometrik formda kullanılması ile oluşturulmuştur.

Priene kentinin böyle bir yamaca kurgulanmasının üç ana nedeni vardır (W. KOENINGS, 1999, s: 26). Bunlar :

- Kentin gözetleme kulesi niteliğinde böyle bir dağın yamacına yaslanması , kentin korunaklı olmasını sağlamıştır. Kentin kesitine bakıldığında kentin yerleşim alanı bu yamaca öyle ustalıkla yerleştirilmiştir ki ovada bulunan bir kişi sadece akropolü görebilir. Kent tamamiyle gizlenmiştir. Günümüzde Priene kentinden Milet'e giderken yoldan Mykale Dağına bakıldığında sadece sur duvarları gözlemlenebilmektedir.
- Bu dik tepenin kayalıklarında , yani yerleşim alanının üzerinde bir nehir akmaktadır. Kentin su ihtiyacı bu nehirden sağlanmaktadır.
- Kentin bu yamaç üzerindeki konumu , Büyük Menderes havzasındaki sivrisinekin kente gelmesini engelliyordu , şeklindedir.

Kent planlamasında ızgara planlamanın seçiminin de belirli bir pratik nedeni vardır. Bu seçim basitçe kentin etrafını saran ve kent planı gibi düzenli olmayıp da , yamacın eğimine göre şekillenmiş olan sur duvarına karşıtlık yaratır. Izgara sisteminin yerleştirilmesi savunma açısından idealdi. Düzensiz bir biçimde yamacı

çevreleyen sur duvarı ve dik kayalık yamaç kentin savunması için çok kolaylıklar sağlamaktaydı. Kayalık alanda yaşayan yoktu , bunun dışında bu alan kulübe ya da çadırlarda yaşayan askeri güçlerin konakladığı alanlardı (W. KOENİNGS, 1999, s:27).

Şekil 5.4 Priene Kenti Aksonometrisi(W. KOENİNGS, 1999, s: 28,fig:20)

Kentin gridal sistemle kurulması , kentin ilerideki gelişmelerinin belirli bir kurala dikkat edilerek yapılacak olmasıdır. Bu prensip kamu ve konut yapılarının , arazi üzerinde paylaşılması ile ilgilidir. Halkın bütün kesiminde herkese eşit büyüklükte parsellerin düşmesi isteği vardı. Belki de herkes sahip olduğu parseli sürekli olarak kullanmamalıydı veya herkesin parseli eşit büyüklükte olmamalıydı. Çünkü her parselin konumu gereği , değeri diğerinden farklı olabilirdi. Tüm seçmenler herkesin eşit şartlarda pay almasını istiyorlardı. Bu bağlamda Miletos’lu kent planı Hippodamos’un kent planına getirdiği yenilik olan Hippodamik plan kullanıldı (W. KOENİNGS, 1999, s: 28). Kent merkezi tüm parsellerden eşit uzaklıkta olacak şekilde kentin ağırlık merkezinde konumlanırken , konutlar bu merkezin etrafında eşit insulalara bölünmüş olan parsellerde kurgulandılar. İşte bu eşitlik hak , adalet kavramları , demokrasi rejimi ile yönetilmenin kente bir yansıması olarak gelişmiştir.

Priene'nin kent planı , kuzey-güney ve doğu-batı istikametinde dikdörtgen bir gridin içerisine kurgulanan konut bloklarının ideal biçimi olan insulalardan oluşmaktaydı. Bu insulaların arasından kentin sokakları geçmekteydi ve konumunun önemine göre bu sokaklar boyutlanmaktaydılar. Priene'de kullanılan ve her zaman topografyaya uyabilen insulaların boyutu ; doğu-batı istikametinde 35.50m genişliğinde , kuzey-güney istikametinde ise 47.10m uzunluğundaydı. Bu insulaların oranı 3:4 'tür. Kentin tüm sokakları 3.5 iken, kentin merkezinden geçen ana caddesi iki sokak genişliğinde olup 2m'dir.

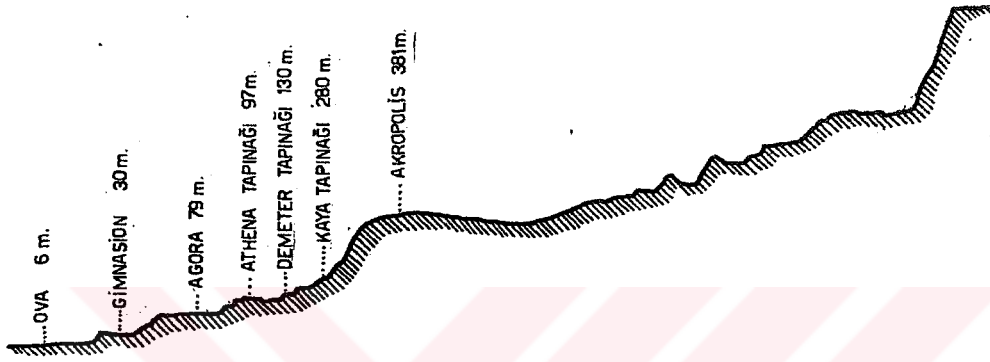
Kenti ızgara planlı şema ile kurgulayıp geliştirmek yaklaşık 300 sene almıştır. Kentin gelişiminde özellikle kamu alanlarının zenginleştirilmesi için gerekli olan maddi destek Hellenistik dönemde , kralların yardımları ile sağlanmıştır. Bu krallıklar özellikle 4.yy'da Büyük İskender ve 2.yy'da Priene kentinin gelişimi için çok önemli olan Kappadokia kralı Orophernes'tir. Kentin yapılanma evreleri kurulduğu yüzyıldan başlayarak üç ana dönemde incelenebilir. Bu dönemler M.Ö.4.yy , M.Ö.3.yy ve M.Ö. 2.yy şeklindedir. Bu dönemlerde yapılanması en çok gelişen bölge kent merkezidir. Hatta gelişim sadece kent merkezinde izlenir de denilebilir.

5.1.2. M.Ö.4. Yy'da Priene Kenti

Priene'lilerin halkın tüm bireylerinin birbirleriyle eşit olduğu savunusu ile kurguladıkları kent planı , M.Ö. 4.yy'da temellerini attı. Klasik dönem Priene kentinde bir Yunan kent devleti olma özelliğini taşıyan tüm kentsel mekanlar bulunmaktaydı. Bu kent mekanları iskan bölgelerine ayrılma prensibi ile arazide konumlanmışlardır. Kent bir yamaç yerleşimi olmasından dolayı iki iskan bölgesine ayrılmıştı. Bu iskan bölgeleri konut alanları ve kamu yapıları alanları şeklinde gelişmişti. Kamu yapıları kentin ağırlık merkezinde en düz alana yerleştirilirken konut yapıları kent merkezini sararak , kent merkezinin etrafında kurgulanmışlardır.

Kentsel mekanlar klasik dönemde , birbirlerinden ayrı ayrı stoalarla bağlanmadan arazi üzerinde yükseliyorlardı.

Kentsel mekanlar insulaların üzerlerine yamaçta oluşturulmuş setlere kurgulanmıştır. Yamaç dört kademede setlenerek kentsel mekanların araziye oturabilmeleri için elverişli hale getirilmişti. Menderes Ovasına kademe kademe inen bu dört set arazi kesitinde gözlemlenebilmektedir (Şekil: 5.5).

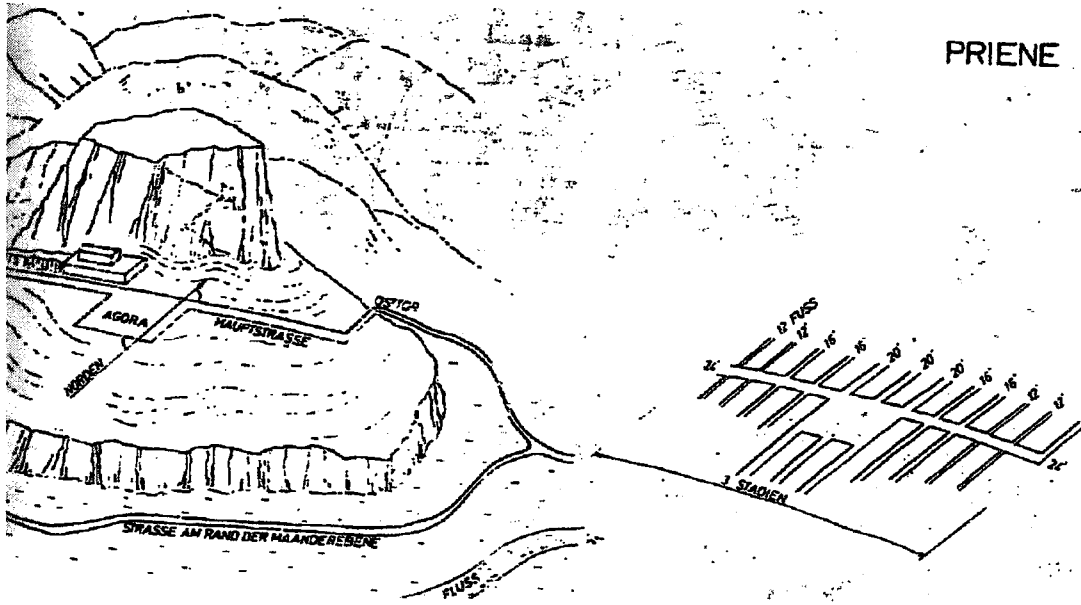
Şekil 5.5 Şekil: Priene Kenti Arazi Kesiti

Priene kentinde ilk teraslama denizden 30m yükseklikte bulunuyordu ve bu kotta M.Ö. 4.yy'da stadion bulunmaktaydı. İkinci set deniz seviyesinden 79m yükseklikte bulunmaktaydı ve kentin merkezini teşkil eden agora yapısı bu düzlüğe kurgulanmıştı. Denizden 97m yükseklikte bulunan üçüncü sette ise kentin tapınağı olan Athena Tapınağı tüm kente hakim olan bu noktadan kente bakmaktaydı. Denizden 130m yükseklikte bulunan 4. Sette ise Demeter Kutsal alanı konumlanmaktaydı. Bu birbirinden farklı dört kotta kurgulanan dört ana setlemeyi birbirini dik kesen kuzey-güney ve doğu-batı istikametindeki sokaklar bağlamaktaydı. Doğru-batı yönünde beş adet düz , kuzey-güney yönünde ise dik veya merdivenli 15 adet sokak mevcuttu.

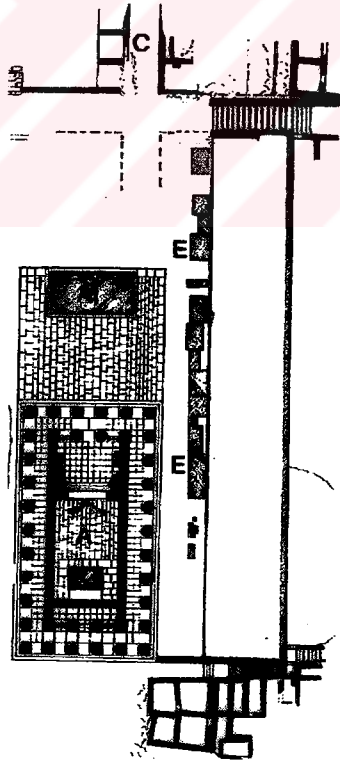
M.Ö. 4.yy'da kurulan Priene kentinde kentsel mekan anlamında beş yapı bulunmaktaydı. Bu yapılar konut yapıları , Athena Tapınağı , agora , tiyatro ve gymnasiondu.

Agora henüz etrafında stoaları inşa edilmemiş boş bir toplanma merkezi idi. O dönemde agoraya hizmet eden diğer kentsel mekanlar henüz kurgulanmadıkları için agora çok maksatlı hizmet eden bir mekandı (W. KOENİNGS, 1999, s: 70). Agora Festivaller ve politik tartışmalar agorada gerçekleşiyordu. Politikacıların fikirlerini savunduğu , halkın tüm sosyal faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bir mekandı. Priene agorası alan olarak iki tam insulayı ve birde iki yarım insulayı kaplamaktaydı. Kentin en düz alanına konumlandırılmıştır. Ortasından Batı Kapısı Caddesi geçmekteydi. Kentin aynı zamanda ağırlık merkezini oluşturmaktaydı. Eşitlik savunusuyla geliştirilen kent planında kentin en ortasında , tüm konutlardan ulaşılabilir en yakın mesafede olacak şekilde arazide kurgulanmıştır.

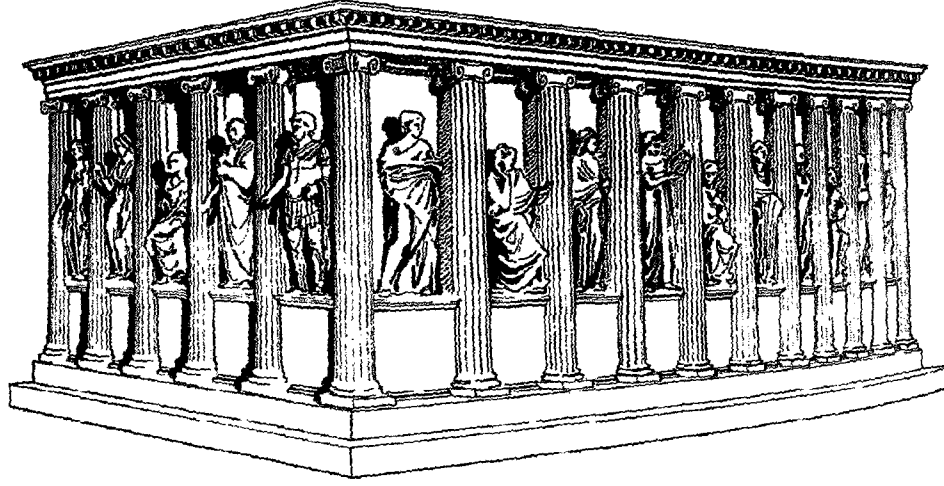
Athena Polias Tapınağı , kentin yeniden inşası sırasında yapılan en büyük temenosu olan tapınaktır. Athena Tapınağının arazideki konumlanması için kayalık bir teras seçilmiştir. Bu geniş düzlük alanda yükselen tapınak çevresindeki yapılarla tüm kente ve Menderes Ovasına tepeden bakmaktadır (W. KOENİNGS, 1999, s: 106) . Athena Polias Tapınağı temenosu kent planı içerisinde yaklaşık iki tam , iki de yarım insulalık yer kaplamaktadır. Güneye doğru rustika taş işçiliği ile işlenmiş bir istinat duvarı ile sınırlıdır (W. KOENİNGS, 1999, s: 30) .Agora düzlüğünden , 18m yükseklikte yaratılan başka bir düzlükte konumlanır(Şekil:5.6) .

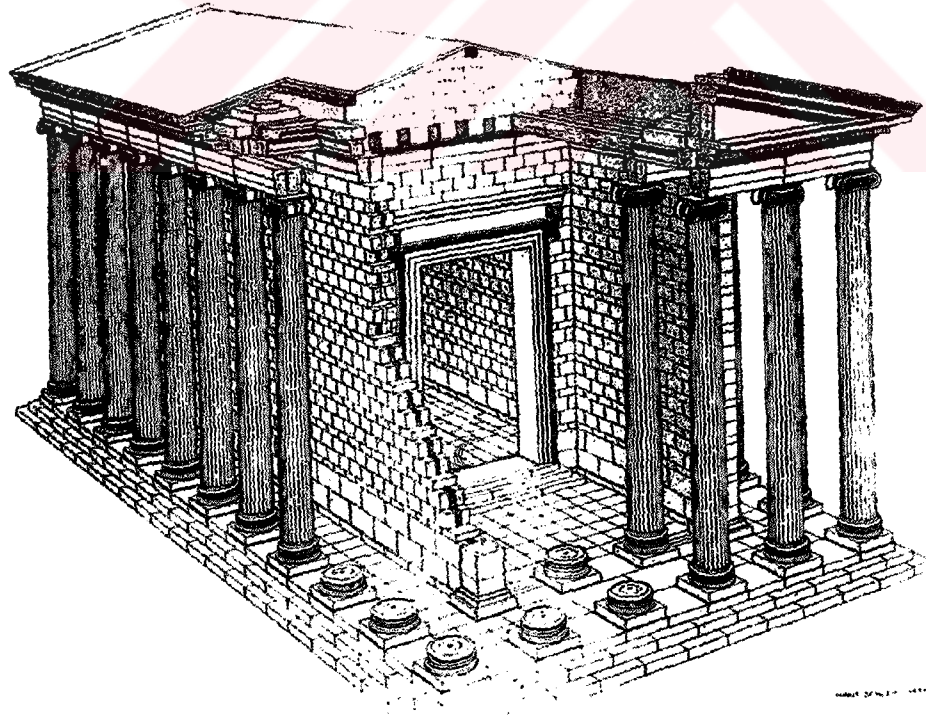
Şekil 5.6 Priene Kenti Araziye Kurgulanma Yöntemi

Şekil 5.7 Priene Athena Tapınağı M.Ö. 4.yy Planı

Şekil 5.8 Priene Athena Tapınağı Sunağı (W. KOENINGS, 1999, s. : 114, şekil: 95)

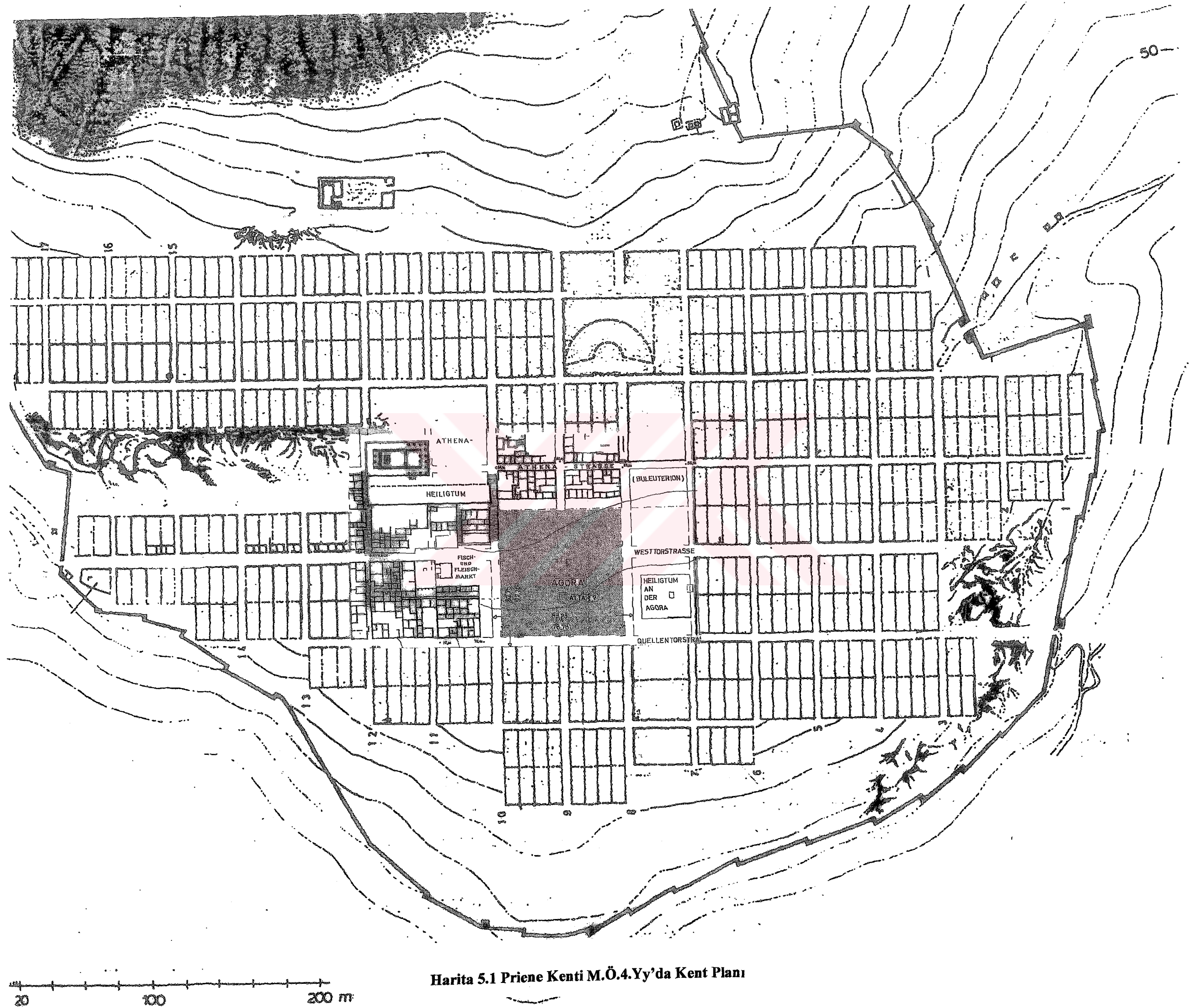

Şekil 5.9 Priene Athena Tapınağı Aksonometrisi

Tapınak M.Ö. 334 yılında inşa edilmeye başlandı. Tapınak ve sunağı mimar Pytheos tarafından Büyük İskender 'in yardımlarıyla yaptırılmıştır (E. AKURGAL 1993,s:346). Bu tapınak Büyük İskender'e ithaf edilmiştir. Tapınak aynı zamanda ilk İon Tapınağı örneğidir. Sonraki mimarlar Pytheos 'un daha sonra tüm inşa ettiği ion tarzında ki tapınağın yapımını devam ettirmişlerdir.

M.Ö. 4.yy'da Priene kentinde inşa edilmiş olan bir başka yapıda Priene'nin küçük ölçekli iyi korunmuş tiyatrosudur. Kentin kuzeydoğusunda , konumlanmaktadır. Konumlandırıldığı yerin seçimi için arazi verileri en önemli kriterlerdir. Formu ve boyutu itibariyle bir insuladan taşmaktadır. Kapladığı yer yaklaşık olarak bir buçuk insuladır. Tasarımı yaslandığı yamacın eğimine bağlı olarak gelişmiştir (W. KOENİNGS, 1999, s: 161). Tiyatroda daha sonraki yıllarda proskenion yapısında birtakım değişiklikler olmuştur , oturma sıralarında yenilikler yapılmıştır. Tiyatro yapısında bu yıllarda teatron , orkestra ve birinci prohedria inşa edilmiştir. Buna ek olarak da fon yerini tutan bir proskene yapısı bulunuyordu. Oyunlar orkestra'da oynanıyordu (E.AKURGAL,1993.s:458).

Yeni kurulmuş olan Priene kentinde yapılanmaya başlayan kent merkezinde henüz stoaları inşa edilmemiş olan ve çok maksatlı bir mekan olarak çalışan agora alanı ile , Büyük İskender 'e ithaf edilen kentin en geniş alanlı temenosu olan Athena Tapınağı en önemli ve Hellenistik sonuna kadar en çok gelişme gösterecek olan kentsel mekanlardı. Bu mekanların gelişmesi ve farklılaşmasıyla kent merkezi zenginleşerek biçimlenecektir. Henüz bir klasik dönem kenti olan Priene klasik dönem Yunan kentlerinin tüm özelliklerini taşımaktadır. Kent iki iskan bölgesine göre kurulmuş , kent merkezi kentin ağırlık merkezinde konut mekanlarından ulaşımı kolay bir alana yerleştirilmiştir. Kentsel mekanlar silüette tek başlarına yükselmekteydiler. Kentsel mekanlar henüz bütünleştirilmemişlerdir.

Harita 5.1 Priene Kenti M.Ö.4.Yy'da Kent Planı

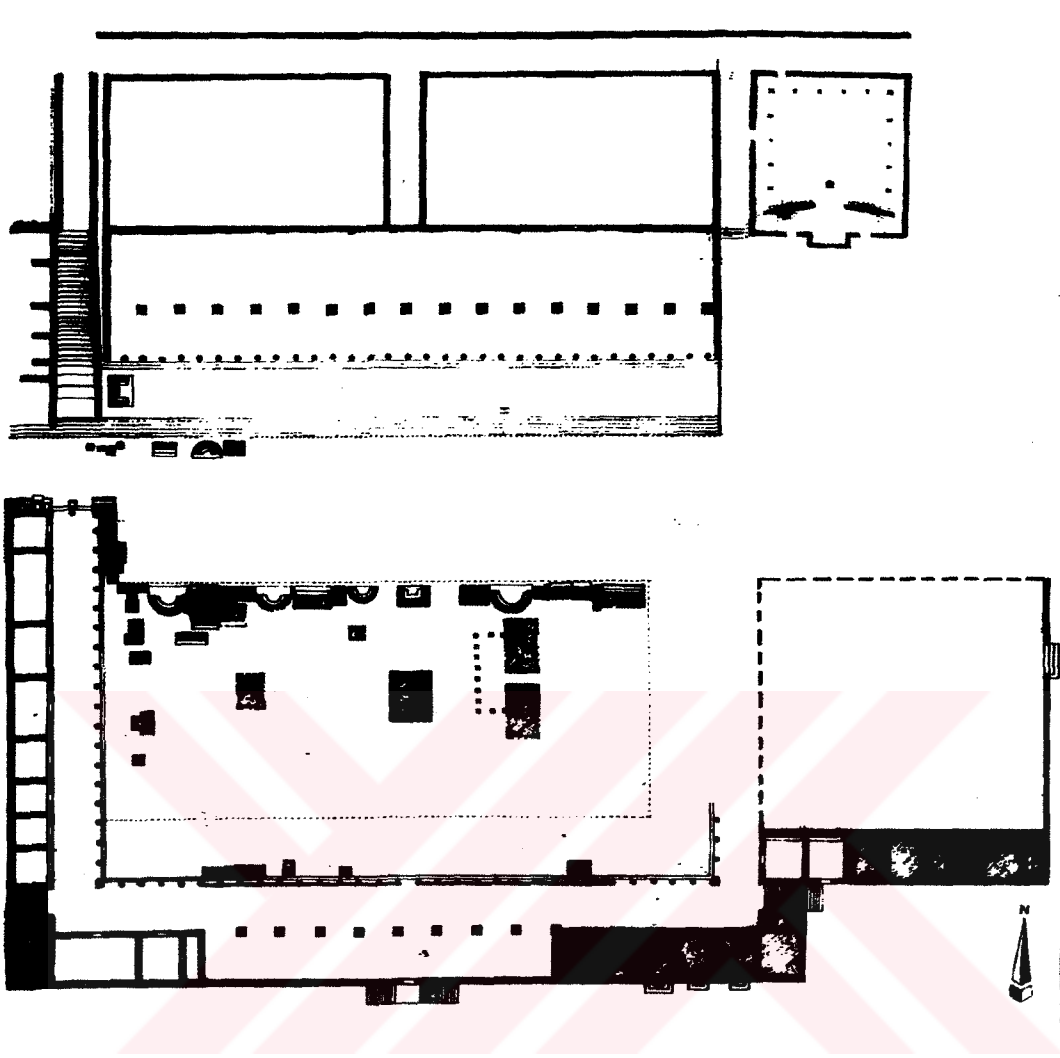

Şekil 5.10 Priene Kenti M.Ö.4.yy kent planı Aksonometrisi

5.1.3. M.Ö. 3.Yy'da Priene Kenti

M.Ö. 3.yy'a geçildiğinde gelişmeler kent merkezinde olmak üzere devam etmiştir. Kent merkezi yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır ve agorada gelişmeler izlenmektedir.

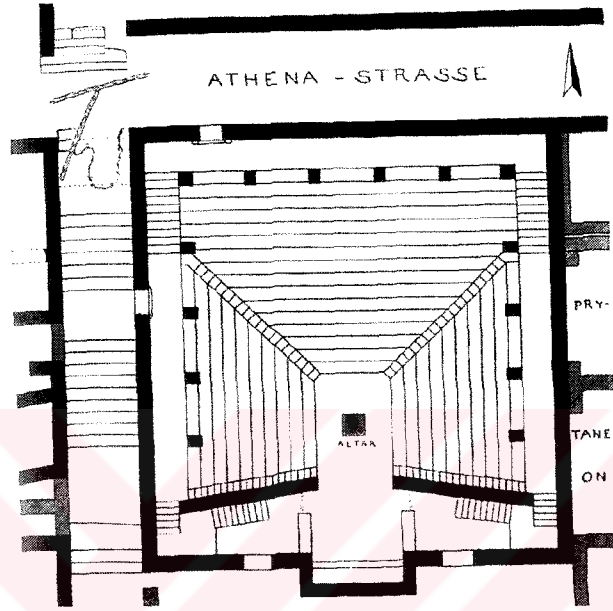
M.Ö. 3. Yy'da kent merkezine baktığımızda , M.Ö.4.yy'da çıplak bir alan olarak kullanılan agoranın yapı dizgeleriyle biçimlenmeye başladığı görülür. Agora alanı arasından geçen ana cadde olan ve diğer caddelerden büyüklük olarak farklılaşan batı kapısı Caddesi ile iki bölgeye bölünmüştür(Şekil: 5.11). Güneyde kalan iki tam insulalık alan iki stoa ile çevrilmiştir. Bu iki stoa L formunu almışlardır. Stoalar kapsadıkları alanın daha geniş bir boş mekan olarak kalması için insula çizgilerinin dışına inşa edilmiştir. Kapladığı alan iki insulalık olup 75.63X35.40 boyutlarındadır. Stoalar dor düzeninde inşa edilmişlerdir ve agoranın batısında bir sıra dükkan yer almaktadır. Agoranın güneyinde eğimden yararlanılarak agoraya bir bodrum kat ilave edilmiştir. Güney stoanın iki yan bölümünde dükkanlar bulunuyordu ve ortası sekiz sütunla ikiye bölünmüş bir salon haline sokulmuştur. Agora alanı kuzeyde batı kapısı caddesi bitiminden başlayan ve iki yarım insulalık yer kaplayan kuzey stoası tarafından sınırlandırılıyordu. Bu stoa iki nefli bir stoa olup 75 m uzunluğundadır. Stoanın önünde 6 basamakla çıkılan bir platform bulunmaktadır. Priene halkı için gezinti yolu olarak kullanılan bu teras , agorada gerçekleştirilen günlük işleri izleme , sohbet etme için çok uygun bir mekandı (W. KOENINGS, 1999, s: 72).

Şekil 5.11: Priene Kenti M.Ö. 3.yy Agora Planı

Şekillenmeye başlayan M.Ö. 3.yy Priene kent merkezine yeni eklenen kentsel mekan ise meclis üyelerinin toplandığı meclis binası olan bouleuterion yapısıydı. Bouleuterion yapısı yanında yapılması planlanan prytaneion yapısı ile birlikte bir insulalık yer kaplamaktaydı (W. KOENINGS, 1999, s. : 50). Bouleuterion yapısı 20.25 m kuzey yönünde , 21.06m batı yönünde ve 21.18m doğu yönünde genişliğe sahiptir. 20×21 m ölçülerindedir. Ortasında bir sunağı bulunur. Üç kenarında dış duvarlara paralel olarak yükselen basamaklar şeklinde oturma yerleri bulunur. Kuzey yönünde onaltı , diğer iki yönde 10 adet oturma sırası bulunur. Yapıya M.Ö. 3.yy'da kuzey stoa genişletilmediği için güneydeki konuşma nişinin iki yanındaki kapılardan

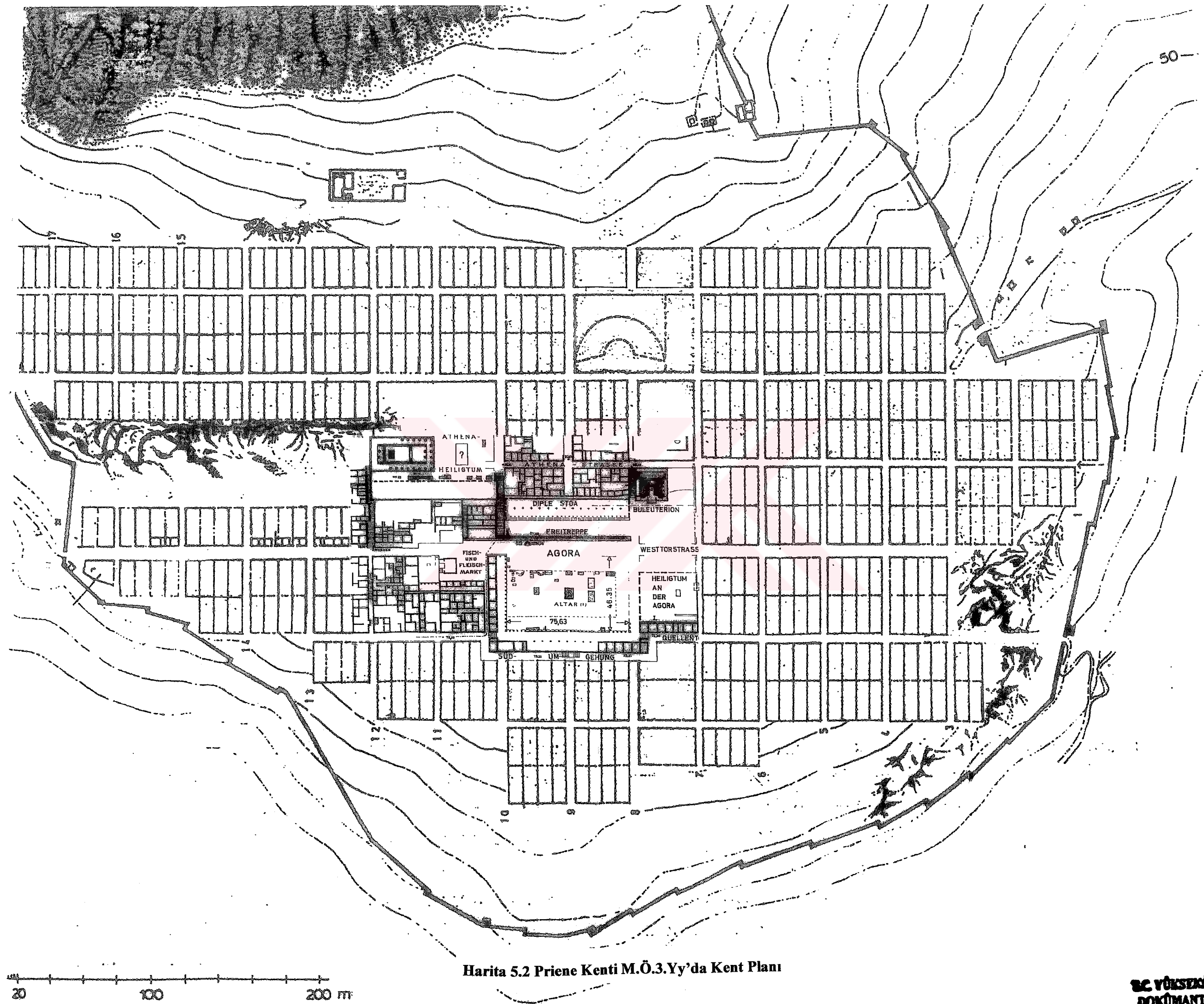
doğrudan Batı Kapısı Caddesine bağlanabiliyordu. Yapının diğer iki girişi de Athena Caddesinden sağlanmaktadır. Salon 640 meclis üyesinin oturabileceği bir büyüklüğe sahiptir (E. AKURGAL,1993s:458). M.Ö. 4.yy'da meclis üyelerinin toplantı yeri olan agora artık bu işlevi meclis binası yapısına yüklemiştir. Bouleuterion konum olarak ise kent merkezinde agoranın karşısında kurgulanmıştır(Şekil:5.12).

Şekil 5.12 Priene Kenti M.Ö. 3.yy Bouleuterion Planı

Sonuç olarak gelişimini devam ettiren Priene kentinde M.Ö. 3.yy'da gelişme kent merkezinde oluşmuştur. Agora stoalarla sınırlandırılmaya başlanmıştır. Bu dönemde kentin demokrasi rejimi ile yönetilmesinin göstergesinin kentsel mekana yansıması olarak meclis binası yapısının ortaya çıkması şeklinde oluşmuştur. Agora L formunda bir stoa ile ana caddenin bitiminde başlayan I formu bir stoa ile sınırlandırılmıştır.

Hellenistik döneme geçildiği bu evrede kentsel mekanların bir bütünlük içerisine sokulması ve kent silüetinde bir bütün olarak izlenebilmesi arzusu yavaş yavaş ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu gelişme M.Ö. 3.yy'da kent merkezinin geliştirilmesi sırasında uygulama görmeye başlamıştır.

Harita 5.2 Priene Kenti M.Ö.3.Yy'da Kent Planı

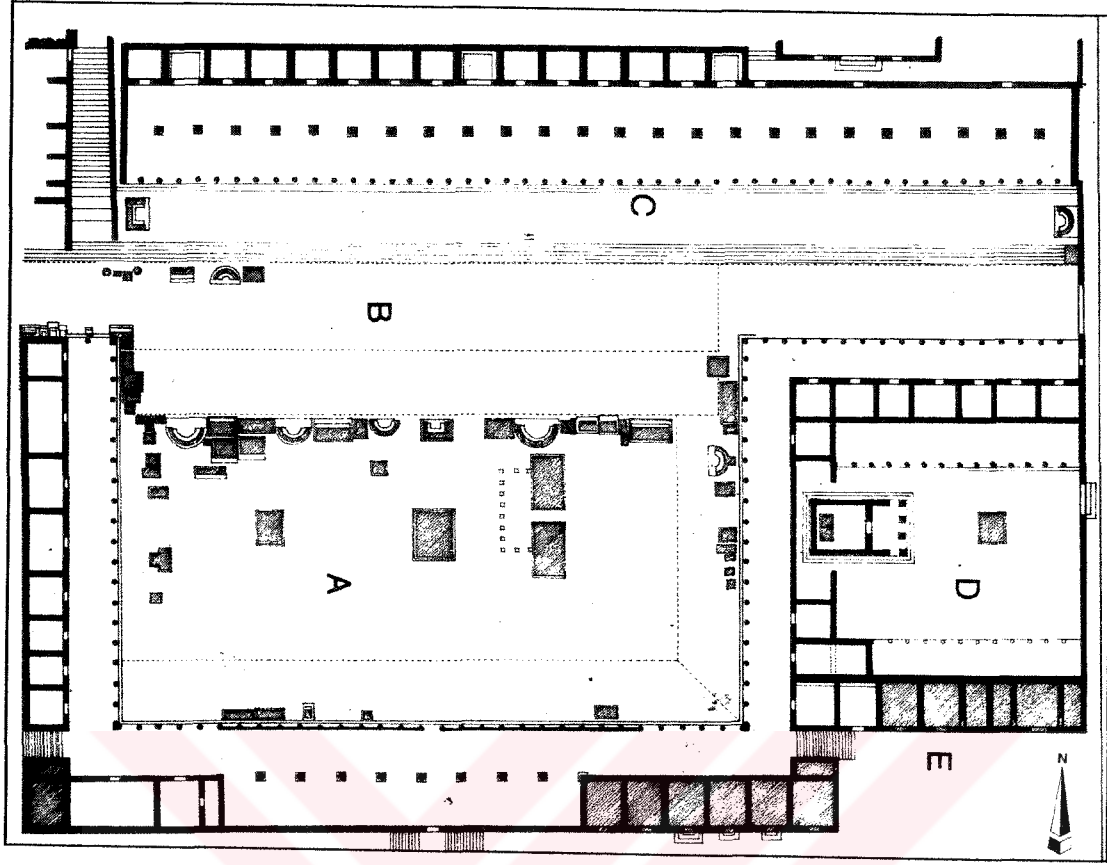
Şekil 5.1 3 Priene Kenti M.Ö.3.Yy' Kent Planı Aksonometrisi

5.1.4 M.Ö. 2 . Yy'da Priene Kenti

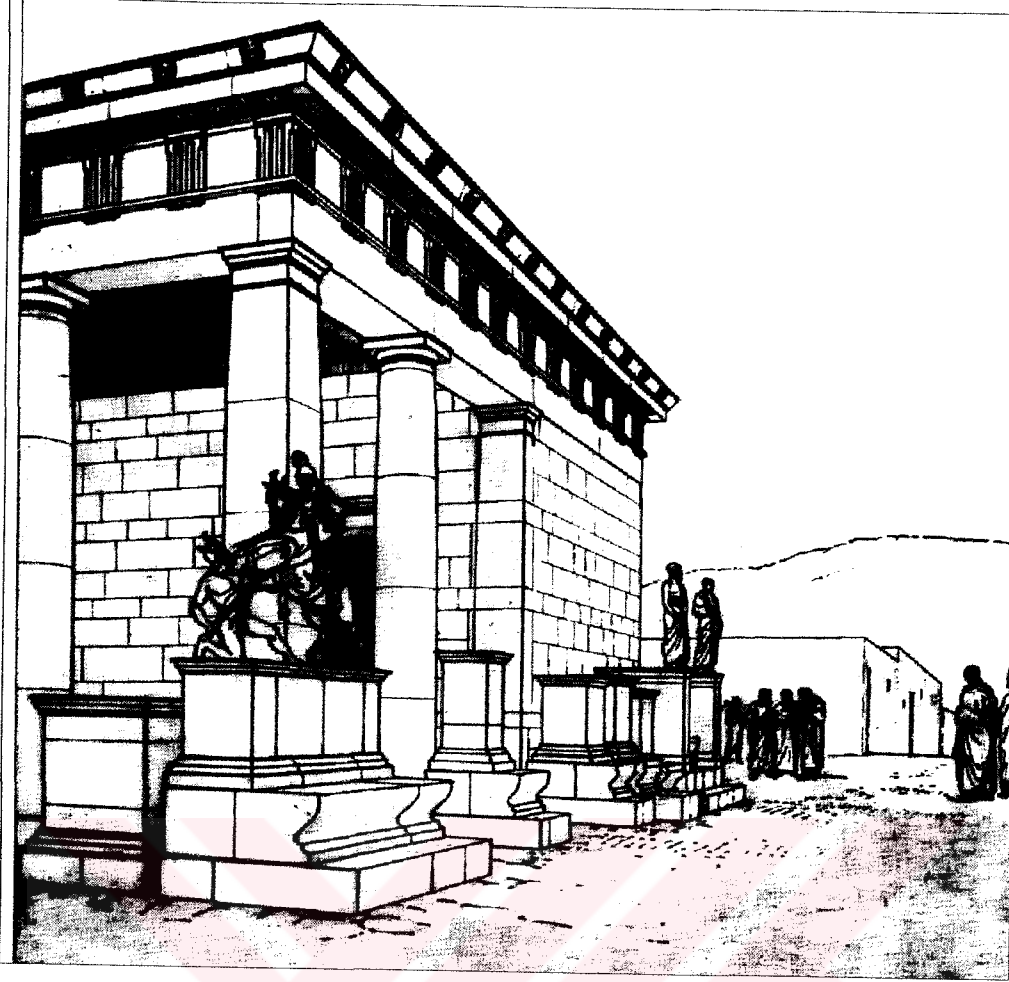
Helenistik döneme geçilen M.Ö. 3 yy'da kentsel mekanları birbirine stoalarla bağlayarak bu yapıların bir bütün haline getirilmesi için verilen uğraşlar yukarıda anlatılmıştır. Tabii bu çabalar para kaynağı sorunu yüzünden kısıtlı ölçüde kalmak zorunda kalmıştır.

M.Ö. 2 . yy'a gelindiğinde Priene kentinin gelişiminde etkisi Büyük İskender'den sonraki ikinci isim Kapadokia kralı Orophernes'tir M.Ö 2 . yy'da Kapadokia Kralı Ariarathes kardeşi Orophernes tarafından tahttan uzaklaştırılmıştır. Orophernes'de krallığı döneminde serveti olan 400 talenti Priene'de saklamıştır. Orophernes Arianathes tekrar tahta geçince Priene'lilerin sakladığı servetini geri alarak Priene'lilere parasını sakladığından ötürü duyduğu minnettarlık sayesinde Priene'de inşa edilecek olan birçok yapıya maddi destekte bulunmuştur. Orophernes'in döneminde, onun yardımcılarıyla Priene en parlak çağını yaşamıştır. Tipik bir Yunan kenti olan Priene'de onun katkılarıyla kent merkezi ve Athena Tapınağı geliştirilmiş ve aşağı gymnasion, prytancion gibi yapılar inşa edilmiştir.

M.Ö. 2 . yy'da gelişimini tamamlayan kent merkezine baktığımızda: Agora iyonya tarzı stoa formu olan U formunu almıştır. Agora alanına L formundaki agoranın doğu kanadına bir kolonad inşa edilmiştir. Bu kaidelerin üzerindeki bronz heykeller mekana zenginlik katarken, kaidelerin alt tabanlarının bir bank işlevi görmesi, agorada günlük işler için bulunan halkın oturup sohbet edebileceği mekanlar haline dönüştürüyordu . Yapılar (stoalar) ve heykeller canlı renklere boyanmıştır. Bu atmosferi daha canlı tutan, kent merkezini dinamik tutan bir olguydu (Şekil:5.14) .

Şekil 5.14 M.Ö.2 Yy'da Priene Agorası

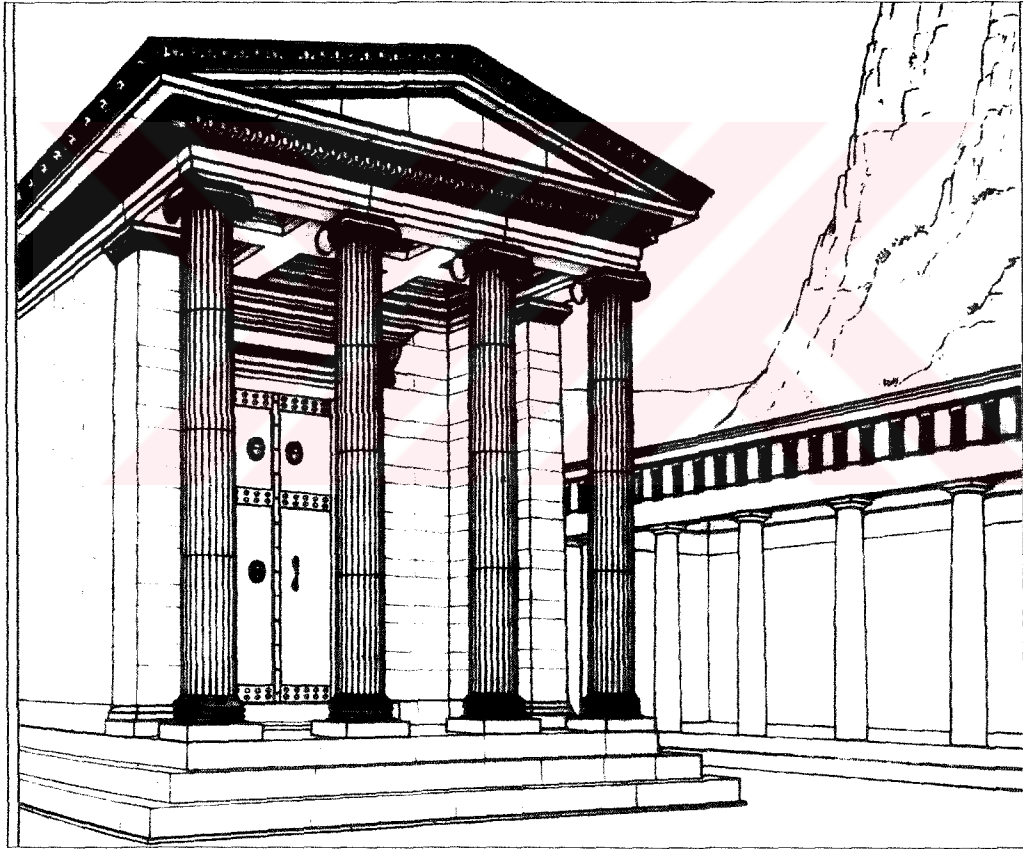

Şekil 5.15 Priene Agorası Aksonometrisi

Resim 5.2 Günümüzde Priene Agorası

M.Ö. 2. Yy'da kent merkezine eklenen başka bir yeni yapı ise Agora Tapınağı olan Zeus Temenosu'dur. Zeus Tapınağı 'nın beden duvarı agoranın M.Ö. 2.yy'da ilave edilen doğu stoasına bitişik olarak inşa edilmiştir. Temenosun diğer üç kenarı , temenosu yoldan ayırmak için stoalarla çevrilmiştir. Bu stoalarda M.Ö.2.yy'da tapınağın inşasından daha sonraki yapılmışlardır (W. KOENINGS,1999,s: 64). Bir Hellenistik dönem mimari özelliği olan prostyloslu girişi olan ve agoranın stoalarından birinin beden duvarına bitişik olan ve (agoranın stoalarından birinin beden duvarına bitişik olan) simgesel agora tapınaklarının kullanımı , Priene özelinde yukarıda anlatılan şekilde kurgulanmıştır. Zeus Tapınağı kent planında bir insulalık yer kaplamaktadır (Şekil:5.16).

Şekil 5.16 Priene Zeus Tapınağı

Priene kentine Kappadokia Kralı Orophernes tarafından inşa ettirilen yapılardan biri agorayı kuzeyde sınırlayan ve 75 m genişliğindeki iki yarım insulalık yer

kaplayan kuzey stoanın genişletilip 116m uzunluğunda ve üç tane yarım insulalık alan kaplayan bir stoa haline dönüştürülmesi ile elde edilen I formu stoa yapısıydı. Bu bağlamda kent merkezi artık bir bütün olarak çalışmaktaydı. Tüm yapılar stoalarla birbirlerine bağlanmışlardır (Şekil: 5.17).

Şekil 5.17 Priene Kutsal Stoa Dış Perspektif

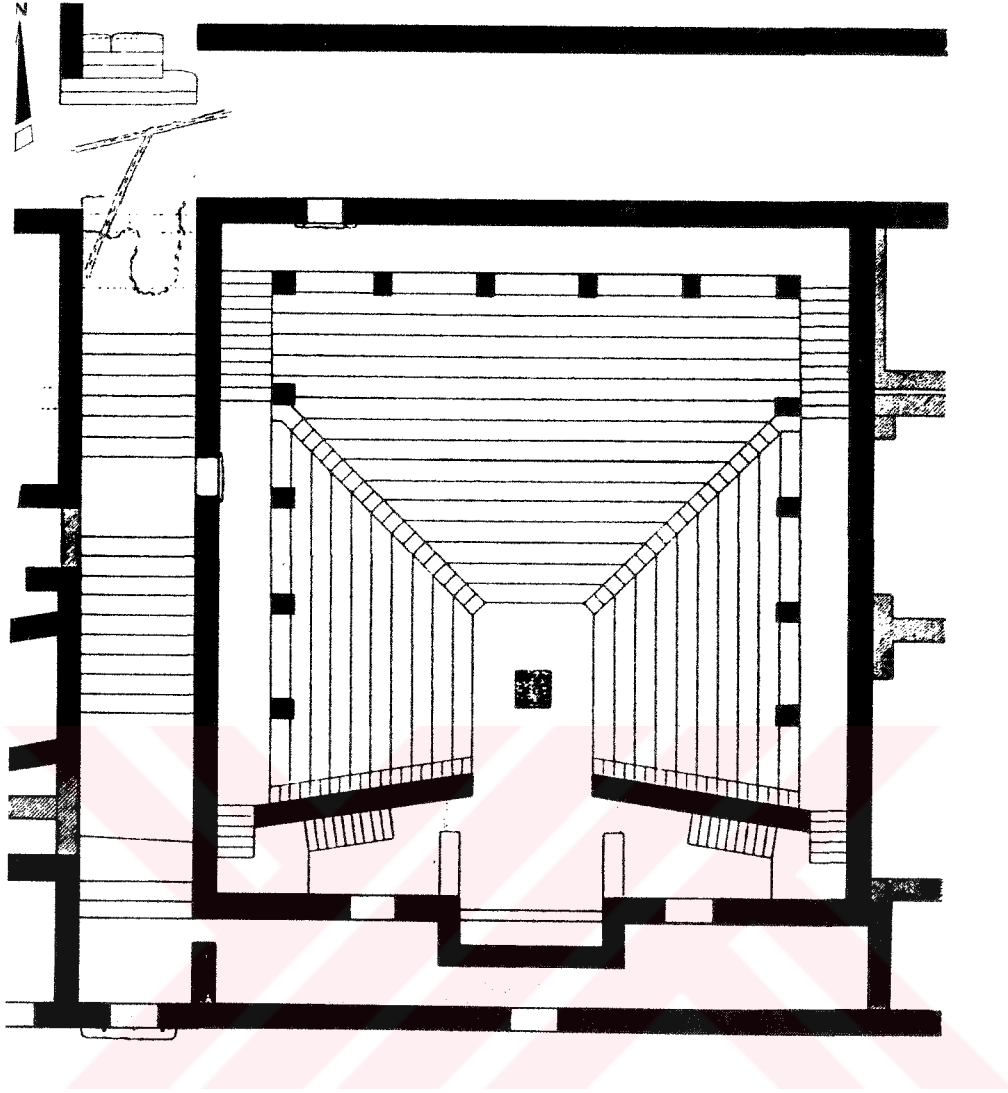
Bu yeni haliyle kuzey stoası ya da başka bir adı ile kutsal stoa , agorayı ve agora tapınağının bulunduğu temenos alanını sınırlıyordu. Batı Kapısı Caddesi etrafında stoaların bulunduğu sınırlı yarı açık bir sokak formuna büründü.

Kutsal stoaya bütün yapı boyunca uzanan altı basamakla çıkılıyordu. Bu merdivenler Prienelilerin oturup , kentin ana caddesinde ve agorasında olup bitenleri izlerken sohbet etmelerine hizmet eden bir mekandı. Merdivenlerden çıkınca 6.47m genişliğindeki stoanın boyunca bir gezinti terası mevcuttu. Kutsal stoa iki nefli bir yapıydı. (E. AKURGAL) M.Ö. 3.yy'daki stoa sadece genişletilmemiştir aynı zamanda stoaya bir dizi dükkanlar eklenmiştir.

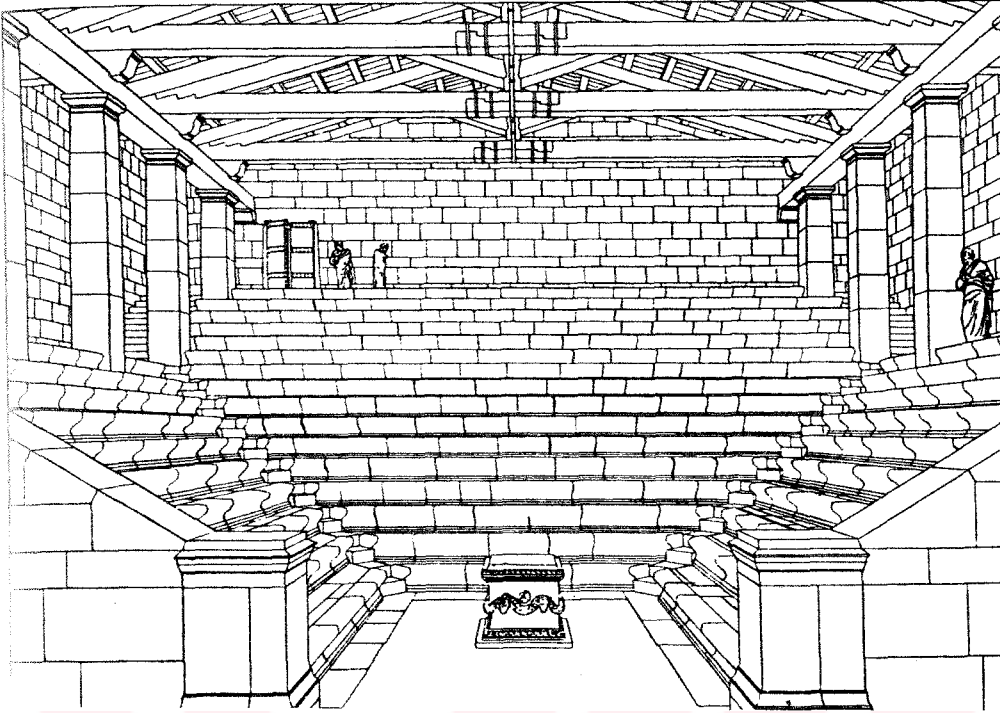

Şekil 5.18 Kutsal Stoa İç Perspektif (W.KOENINGS,1999,sh:76,fg:59)

Kutsal stoa genişletilince Bouleuterionun güneyinde kutsal stoa ile kapatılmış oldu. Bouleuteriona Batı Kapısı Caddesinden direkt giriş artık alınmamaktaydı. Güneyinden giriş yapmak için stoa ile Bouleuterion arasındaki bağlantı holünü kullanmak gerekmekteydi.

Şekil 5.19 Priene Bouleuterion Planı M.Ö.2.yy.

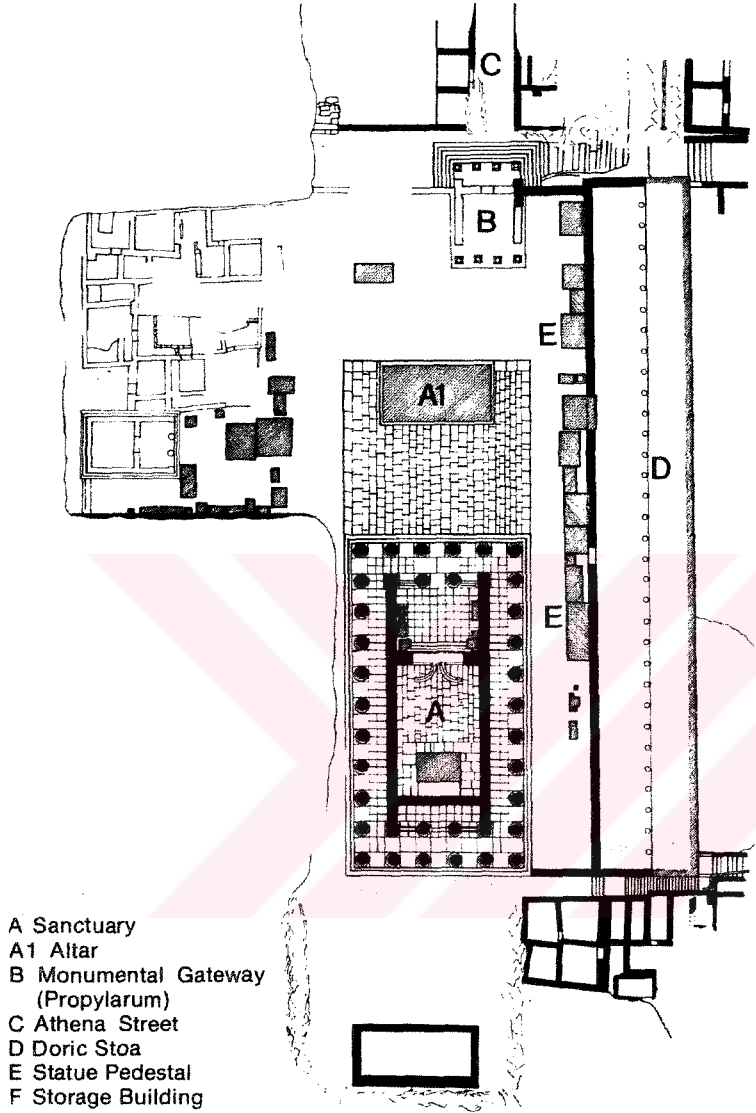
Şekil 5.20 Priene Bouleuterion İç Mekan Perspektif M.Ö.2.yy.

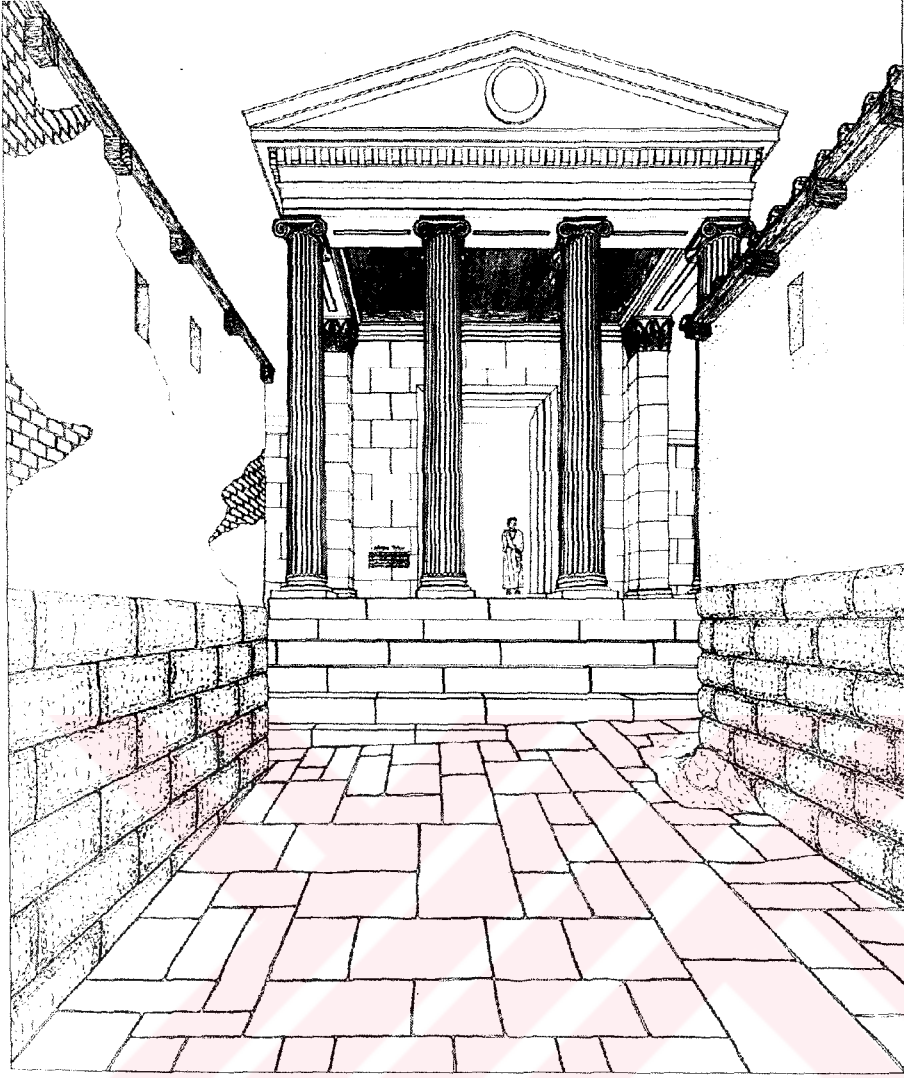
Resim 5.3 Günümüzde Priene Bouleuterionu

Kappadokia Kralı Orophennes'in destekleriyle Athena Temenosuda M.Ö. 2 . yy'daki son gelişmelerini tamamladı. O dönemde kutsal alana bir pryplon birde temenosun güney ucunda setlenmiş araziye sınırlarcasına bir stoa eklendi. Athena

Temenosu da kent merkezindeki yapıların bir yapılar kompleksine dönüştürüldüğü gibi bir kompleks haline getirildi. Artık Athena Tapınağı tek başına kent silüetinde yükselmiyor, çevresiyle bir bütün halinde yükseliyordu (Şekil:5.21).

Şekil 5.21 Priene Athena Temenosu M.Ö.2.yy

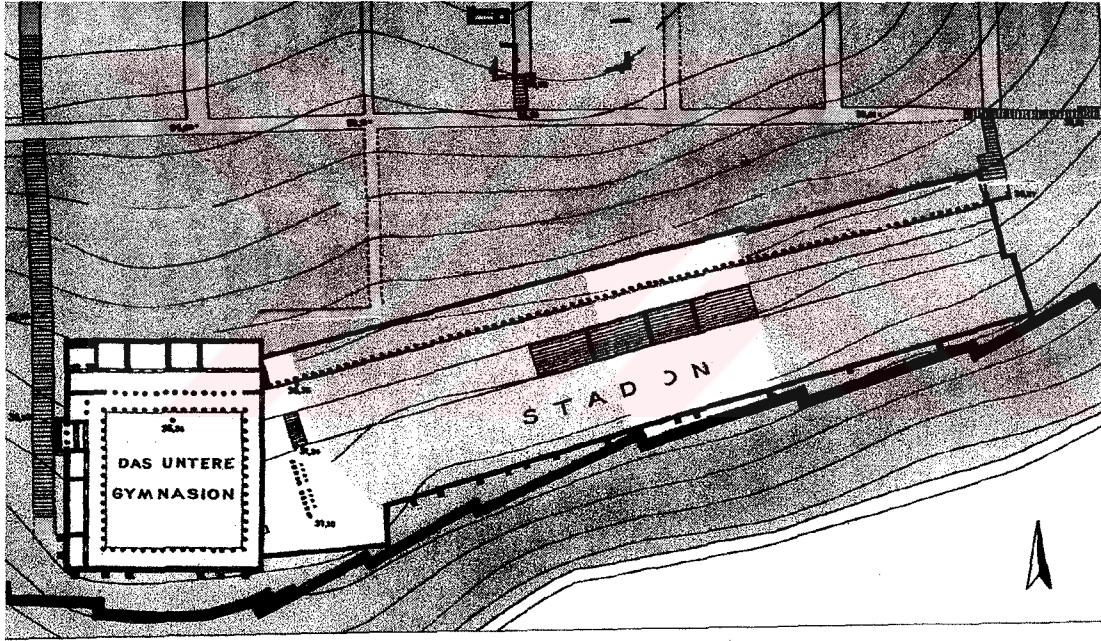

Şekil 5.22 Priene Athena Tapınağı propylonu (W.KOENİNGS,1999, Fig: 94 s:113)

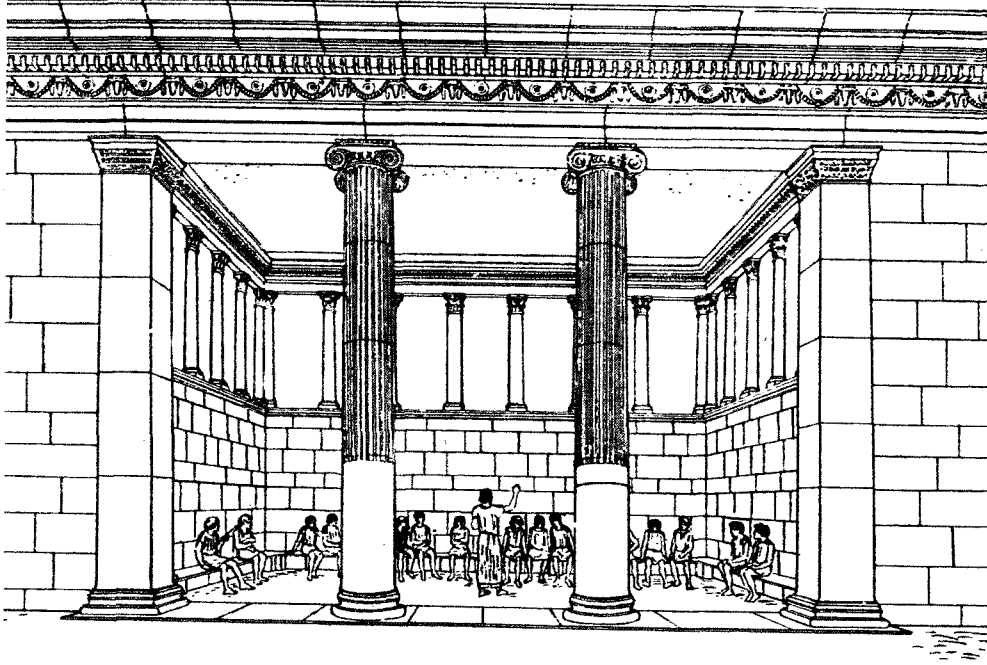
Athena Tapınağı önüne inşa edilen stoa , iki neften oluşmaktaydı. 78.40m uzunluğunda dorik bir stoaydı. Bu stoa tapınağın kente bakan yüzünü tamamen kaplamaktaydı. Dinsel bir yapının günlük yaşam için kullanılan bir yapı tarafından ikinci plana atılması o zamanların Hellenistik sanat anlayışıydı. Kent sakinleri bu kolonada günlük işlerini görüyorlar, gezintiler yapıyorlardı.

Priene'nin kentin ilk kurulduğu tarihlerde inşa edilen kent merkezinde agoranın iki aks üzerinde konumlanan gymnasionu M.Ö. 2 .yy'da ihtiyaca hizmet edemediği için, kentin en alt kotundaki düzlüğe stadiyonun yanına bir başka gymnasion yapısı daha eklenmiştir.

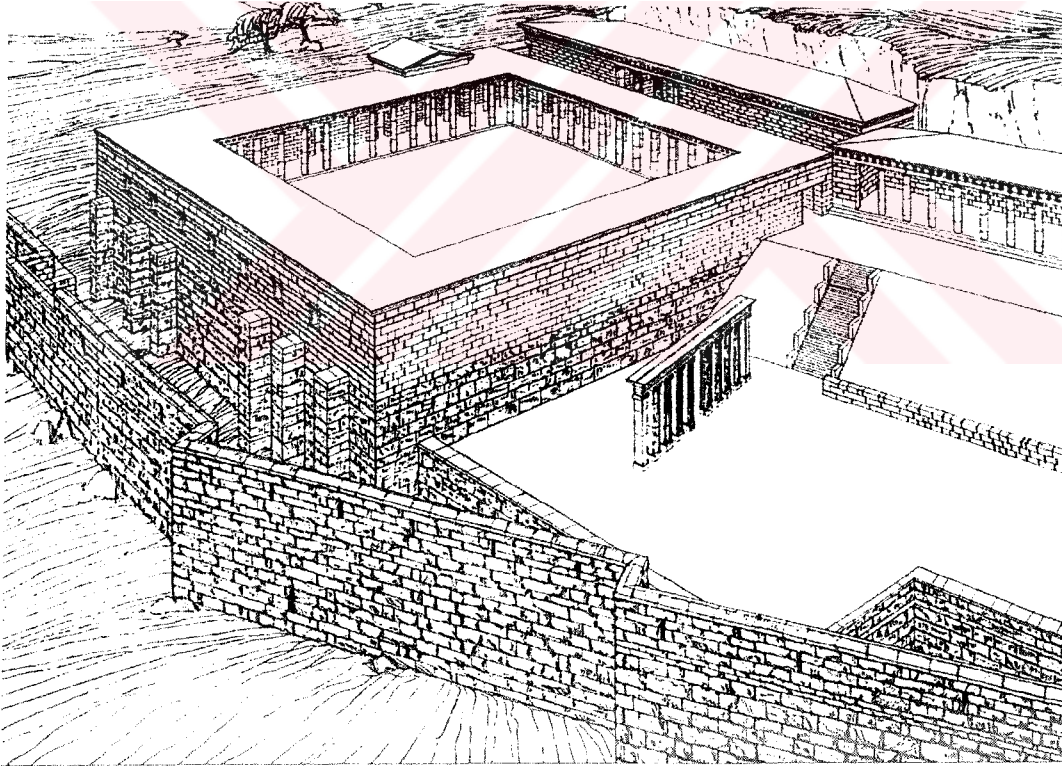
Stadion yapısı ile bir stoa aracılığıyla birleştirilen gymnasion atletizm okulu olarak gençlere hizmet verecekti. Stadion M.Ö. 4 .yy'dan itibaren bir alan olarak var olmuş olsada, herhangi bir yapılaşmaya sahip değildi. M.Ö. 2 .yy'da gymnasionla beraber stadiyona da dor düzeninde bir stoa ilave edildi Bu stoanın da gezinme terası bulunmaktaydı. Bu bağlamda denizden 30m yükseklikte bulunan settede bir yapı kompleksi geliştirilmiş oldu.

Şekil 5.23 Priene Stadionu Planı

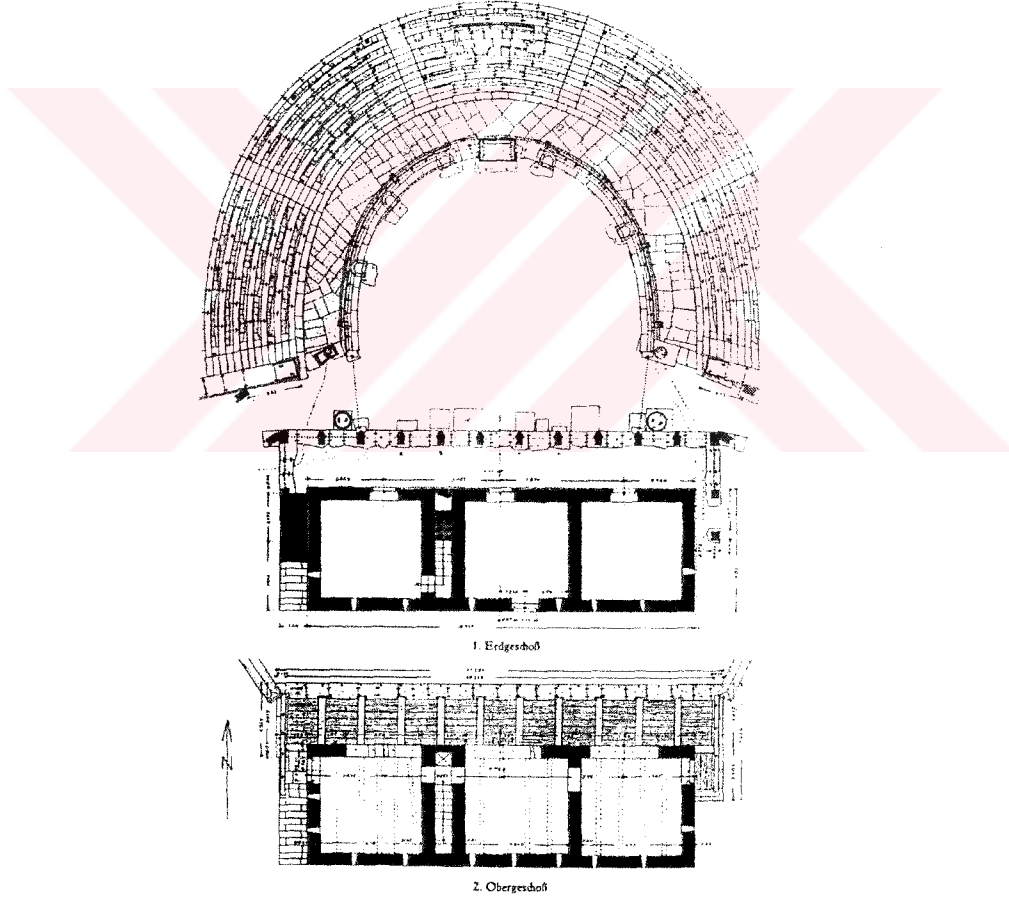
Şekil 5.24 Priene Yukarı Gymnasion

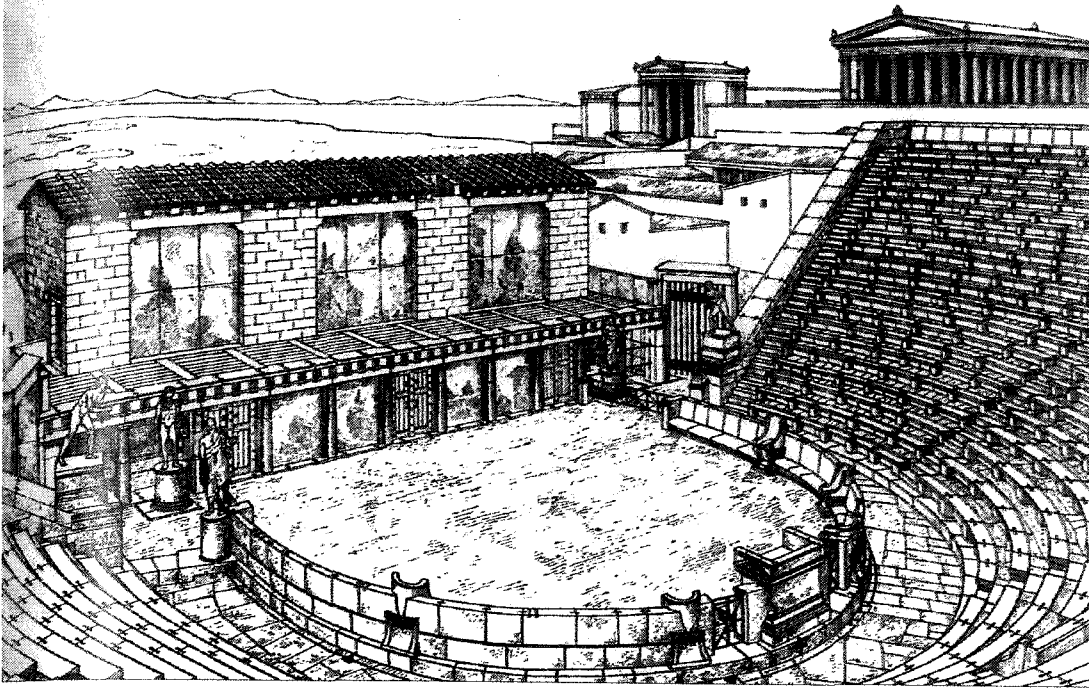
Şekil 5.25 Priene Aşağı Gymnasion

Gymnasion ve stadion yapı kompleksine ulaşım, agoranın iki yanından inen sokaklardan sağlanıyordu.

Priene tiyatrosu da M.Ö. 2 .yy'da yapılan birtakım değişikliklerle son halini aldı ve tiyatro yapısı da kendi içinde çalışan kapalı bir mekan haline dönüştü. Tiyatroda gözlemlenen değişiklikler kent merkezinde ya da Athena Tapınağında olanlar gibi kentsel planlamanın gelişmesi yönünde değildi , fakat tiyatro bu gelişmelerle bir yapı olarak çalışmaya başladı çeşitli elemanlarla mekanı sınırlandırıldı. M.Ö. 2 .yy'ın başında günümüzde var olan proskenion ve skene inşa edilmiştir. Prohedria ve sunak eklenmiştir (Şekil:5.26-5.27, Resim:5.4).

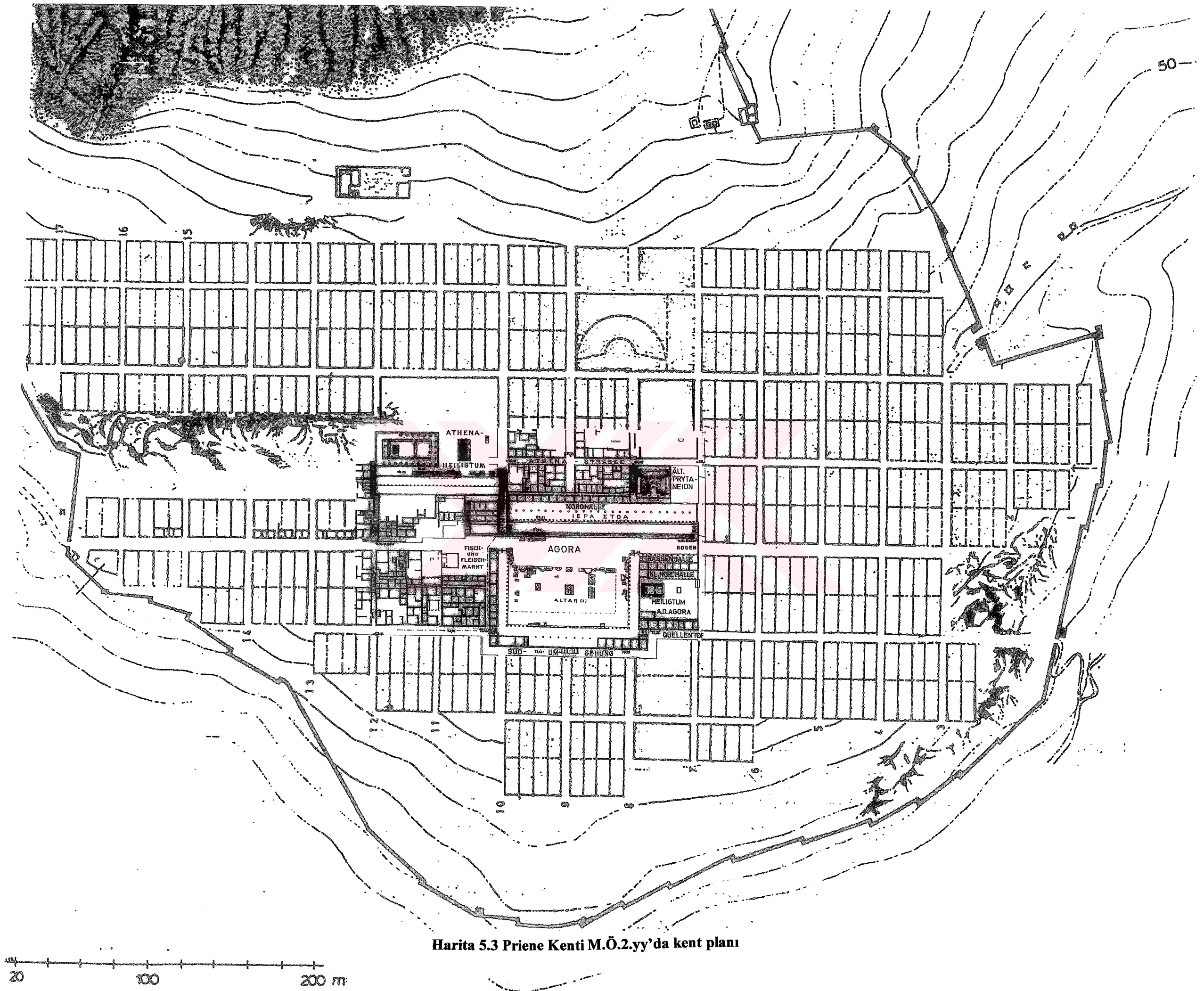
Şekil 5.26 Priene Tiyatrosu Planı

Şekil 5.27 Priene Tiyatrosu Aksonometrisi

Resim 5.4 Günümüzde Priene Tiyatrosu

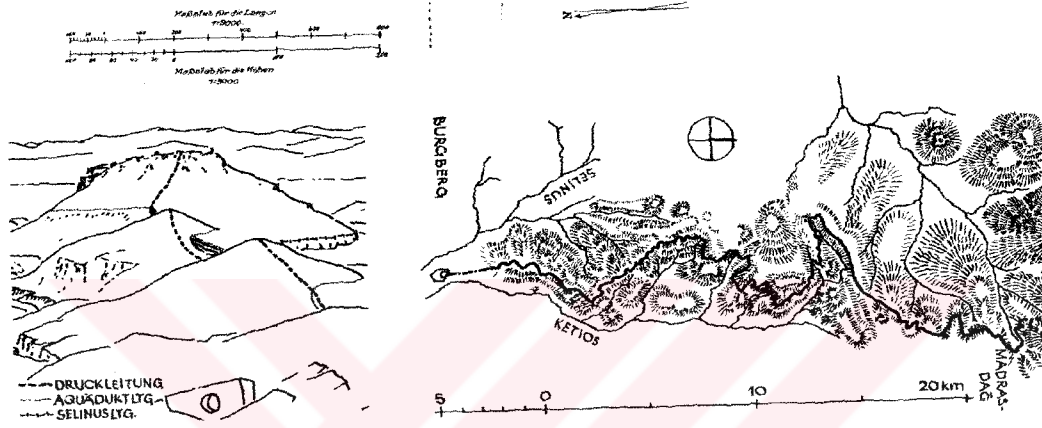
Harita 5.3 Priene Kenti M.Ö.2.yy'da kent planı

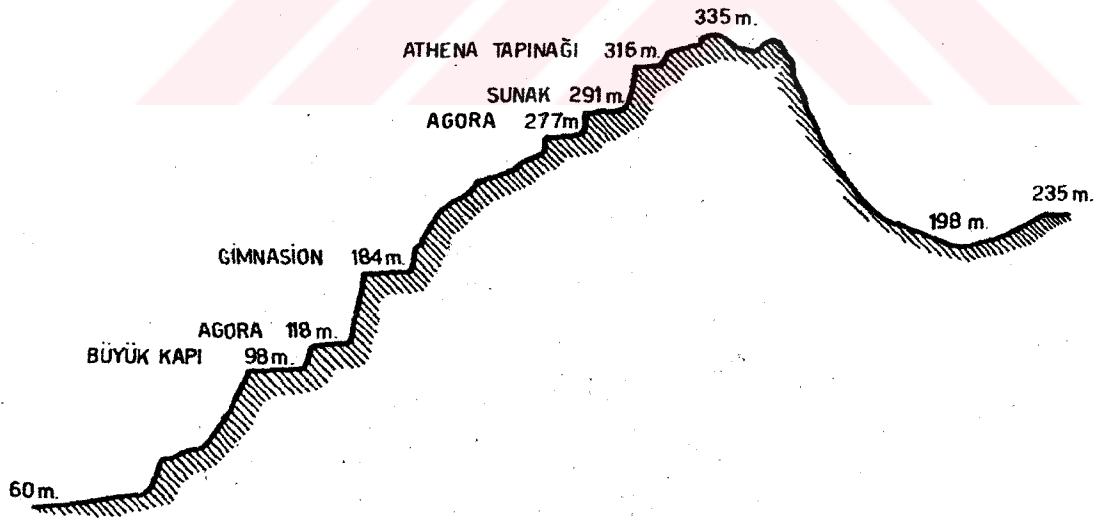
Şekil 5.28 Priene Kenti M.Ö.2.yy kent planı Aksonometrisi

5.2. Pergamon Kentinin Gelişimi

Pergamon yerleşimi Selinus Dağının setlerine yerleştirilmiş bir kenttir. Denizden yaklaşık 392 m. yüksekte , Kaikos (Bakır Çayı) Çayının iki kolu arasında konumlanır (G.BEAN,1997,s:47). Kentin her yanında dik yamaçlar yükselir. Kent adeta uçurumlar üzerinde yükselmektedir. Kent çevre araziden ayrılmış yalçın trankit bir tepe üzerinde konumlanır. Tepenin batı tarafı kademeli olarak alçalır. Tepenin iskana elverişli olan kısmı güney , güneybatı tarafıdır(Şekil:5.29-5.30).

Şekil 5.29 Pergamon Kenti Arazisi

Şekil 5.30 Pergamon Kenti Arazisi Kesiti

Pergamon antik dönemde küçük bir yerleşmeydi. Fakat arkaik dönemin parlak kültür hareketlerinde , herhangi bir rol oynamamıştır. Arkaik dönemdeki yerleşme

ne bir Yunan yerleşmesi (G.BEAN,1997,s:47) ne de kentsel yerleşmedir. Yerleşme dağınık bir köy yerleşmesinden ileriye gitmez. Bergama Krallığı kurulmadan önce tepenin doruğunda güney ve batı tarafı surla çevrili bir kale yerleşimi bulunmaktaydı (A.AKARCA,1972,s:83).

Batı Anadolu'da Lysimakhos'un hakim olduğu M.Ö.3.yy'ın başlarında , kale agora ile 'Kurucunun Temenosu ' denen yapıyı içine alacak şekilde bir surla güneye doğru genişletildi. Hazine muhafızı Phikateiros M.Ö.283 yılında Bergama kentinin bağımsızlığını ilan ettiği yıllarda , Bergama yerleşimi yedi hektarlık bir alan kaplayan kale yerleşiminden ibaretti (A.AKARCA,1972,s:83).

Pergamon'un kuruluş hikayesi yukarıda özetlendiği şekliyle sınırlıdır. Arkaik dönemde belirli bir yerleşim planına sahip olmayan Pergamon , daha sonraki yıllarda klasik dönemin sonu , Hellenistik dönemin başlarında , Anadolu'ya gelen ve Büyük İskender'in ardıllarından olan Lysimakhos'un hazinesini Pergamon'un küçük kalesinde saklaması ve bu hazinenin koruyucusu olan Philateiros'un Lysimakhos'un ölümünden sonra , hazinesini kullanarak , Pergamon'un bağımsızlığını ilan etmesi şeklinde kurulmuştur.

Philateiros'un Pergamonu kurduğu yıl olan M.Ö.283 yılından , Pergamon Krallığının Roma İmparatorluğuna egemenliğine geçtiği yıl olan M.Ö.133 yılına kadar , krallık Philateiros dahil altı kral tarafından yönetilmiştir. Bu kralların yönetimleri dönemde kente birçok yeni kentsel mekan inşa edilmiş kent planlanmıştır. Bu iskan hareketlerinin sonucunda Batı Anadolu'nun çok önemli bir merkezi olan Pergamon kenti şekillenmiştir. Kentin çok kısa bir sürede tahkimli bir şatodan , heybetli bir krallık kenti olmasının ana nedeni , krallık yönetimi ile yönetiliyor olmasıdır. Kralların kendi varlıklarının bir göstergesi olan kamu yapılarının , çok gösterişli bir biçimde akropolde yükselmesi ihtiyacı , kentin hızla gelişmesini sağlamıştır. Aynı zamanda bir krallık yönetiminde bulunan bu kentin ihtiyaçları doğrultusunda yapılaşması için gerekli tüm finansman desteği krallar tarafından sağlanabilmekteydi.

Pergamon krallığına hizmet eden krallar sırasıyla : Philetairos (281-263) EumenesI (263-241) , Attalos I (241-197) , EumenesII (197-159) , Attalos II (159-138) , Attalos III (138-133) şeklindedir (W.RADT,1989,s:7).

Pergamon kralları idaresinde şehir güney ve güneybatıya doğru kademe kademe büyümüştür. Her kral kente yeni yapılar kazandırmıştır. Şehrin surları ,M.Ö. 283 yılıyla M.Ö. 133 yılları arasında iki defa büyütülmüştür.Philetaires döneminde surla çevrili olan alanlar yedi hektar iken, II.Eumenes döneminde bu alan 90 hektara ulaşmıştır (A.AKARCA, 1972, s:73). M.Ö. 2 yüzyıla gelindiğinde ise kent artık iki parçadan oluşmaktaydı. Kentin savunması ve idaresi yukarı kentte toplanmıştı. Halkın yaşadığı ve günlük hayatın ihtiyaçlarının karşılandığı kentsel mekanlar ise aşağı kentte konumlanmıştı.

Pergamon M.Ö. 283 – 133 yılları arasındaki Helenistik dönemin en parlak kültür merkezi olmuştur. Philetairos döneminde krallık Marmara kıyılarına kadar genişletilmiş, Onun ölümünden sonra tahta geçen I.Eumenes Pergamon krallığının elindeki toprakları korumuştur. I.Eumenes'un oğlu I.Attalos sanata ve kültüre meraklı bir kişiliğe sahipti. Bu nedenle onun krallığı döneminde kentin ilk güzel yapıları inşa edilmeğe başlanmıştır. Galatlara karşı savaşı ve bu savaşı kaybeden I.Attalos dan sonra krallığa geçen II. Eumenes, Roma İmparatorluğu ile yakın ilişkiler içine girerek Pergamon krallığını Helenistik dönemin en güçlü devletlerinden biri haline getirmeyi başarmıştır. Atina kenti akropolünü örnek alan II.Eumenes, Pergamona benzer akropolü yapmağa çalışmıştır. II.Eumenes yerine II.Attalos, onun yerine de III.Attalos krallığı yürütmüştür. III.Attalos öldüğünde Pergamon krallığının Roma imparatorluğuyla birleşmesini vasiyet ettiği için, III. Attalos M.Ö. 133 yılında Attalos ölünce krallık Roma İmparatorluğuna geçmiştir (E.AKURGAL,1993,s: 328-327).

Pergamon krallığı adından da anlaşılacağı gibi yönetim biçiminin farklılığından ötürü, Priene kenti gibi bir Yunan polisi değildi. Bu bağlamda Pergamon krallığının halkı örgütlemesi bakımından Priene kentinde olduğu gibi herkesin birbiriyle eşit

olduğu savunusu yoktur. Pergamonda halktan farklılaşmış olan bir yönetici sınıfı doğmuştur. Bu sınıf yukarı kentte otururdu.

5.2.1. Pergamon Kenti Kent Planlaması

Tepe ve dağ kentlerinin konuşlanması sırasında genellikle doğal oluşumların etkisinde kalınarak araziye uyum sağlanmak durumunda olunmuştur (A.AKARCA,1972, s:82). Pergamon da bir tepe kentidir

Pergamon kentinin bir tepe kenti olmasının en önemli etkeni kenti savunma arzusu ve kolaylığıdır. Lysimakhos hazinesini saklayabilmek için belki de en güvenli yer olarak bu tepe yerleşimini seçmiştir. Kentin planlamasına bakıldığında bu güvenlik sorununa en iyi çözüm olduğu için yöneticilerin oturdukları akropol bölgesi inşasının tepenin doruğunda yapılmış olduğu görülmektedir. Bu yukarı kentin etrafı ayrıca surlarla çevrilmiştir. Tepenin yamacına yani daha az korunaklı bölgelere ise halkın yaşadığı aşağı kent inşa edilmiştir. Bu şekilde kent iki ana yerleşim bölgesine ayrılmıştır. Yönetici sınıfı topografik açıdan daha korunaklı olan tepenin doruk noktasında ve surlarla çevrili bir alanda yerleşmişken, halk topografik olarak daha az korunaklı olan ancak tarım yapmağa ve buna benzer işlere elverişli olan, düze yakın eğimli bölgede yerleşmişlerdir. Aşağı kent denilen bu bölgenin etrafı surlarla çevrili değildir.

Kentin iki ana yerleşim bölgesine ayrılması, Priene kentindeki iki yerleşim yeriyle aynı amacı taşımamaktadır. Priene kentindeki farklı iskan bölgeleri, kentsel mekanların kullanımı ile ilgili olarak kent merkezi (kamu yapıları) ve konut yapıları şeklinde bölünürken, Pergamon kentinde yerleşim bölgeleri yönetici sınıfı ile halkın ayrı olarak yaşadığı bölgelerdir. Bu yerleşim yerlerinde kamu ve konut alanları tekrar farklılaşmışlardır.

Pergamon kentinde,yönetici sınıfının oturduğu yukarı kent kendi içinde iki ana iskan bölgesine bölünmektedir. Bu iki bölge kral saraylarının oluşturduğu kent alanı ile kralların halka varlıklarını ispatladıkları kamu yapıları bölgesiydi. Aşağı kentte

ise yine aynı durum söz konusudur. Burada konut alanı ve kamu yapıları olmak üzere iki ayrı yerleşim bölümü vardır. Kamu yapılarının bulunduğu alan bir çekirdek gibi ortada yer alarak aşağı kentin merkezini oluşturur ve bu merkezin etrafını saracak şekilde konut yapıları kurgulanmıştır.

Sonuç olarak böyle bir krallık kentini, demokratik rejimle yönetilen kentlerden ayıran en önemli unsur; Priene gibi kentlerde önemini yitirmiş olan akropol alanının da kentin diğer merkezi olan agora ve onun çevresinde gelişen kentten bir farkının olmamasıdır. Pergamon kenti bu bağlamda çift çekirdekli bir kenttir.

Kent tesviye edilmiş tabii setler üzerine kurulmuştur. Arazinin tabii şekillerine uyulmuş, tabii düzlüklerden yararlanılmış, yüzeylerin yetersiz olduğu durumlarda yüzey genişletmek için setler kullanılmış, kentsel mekanlar araziye oturtulmuştur. Bu anlamda tabiat ve yapılar birbiriyle kaynaşmıştır. Kentsel mekanlar arazide kat kat yükselirken, anıtsal ve manzaralı bir görünüm kazanmıştır (A.AKARCA. 1972,s: 83). Kentin ana caddesi arazinin eğimine uygun yapılmıştır. Cadde tepeden başlayıp tepenin eteğine kadar organik bir formla S çizerek iki ana çekirdeği birbirine bağlamıştır. Ana cadde üzerinde olmayan yapılar ise yine organik olarak gelişen küçük sokaklarla birbirine bağlanmışlardır. Araziyi desteklemek ve yüzeyi genişletmek için tek ya da çift katlı stoalar sıklıkla kullanılmışlardır.

Kentin planlamasının yönetim biçiminde kaynaklanan farklılıkları, yeni kentsel mekanların oluşmasına, bazılarının da kullanılmamasına yol açmıştır. Yeni bir örgütlenme olan krallık yönetiminin ihtiyaçları doğrultusunda çıkan kentsel mekanlar, kral sarayları garnizon binası ve cephanelik iken , demokratik bir yerleşimin simgesi olan kent meclisi , Pergamon kentinde kullanılmamıştır.

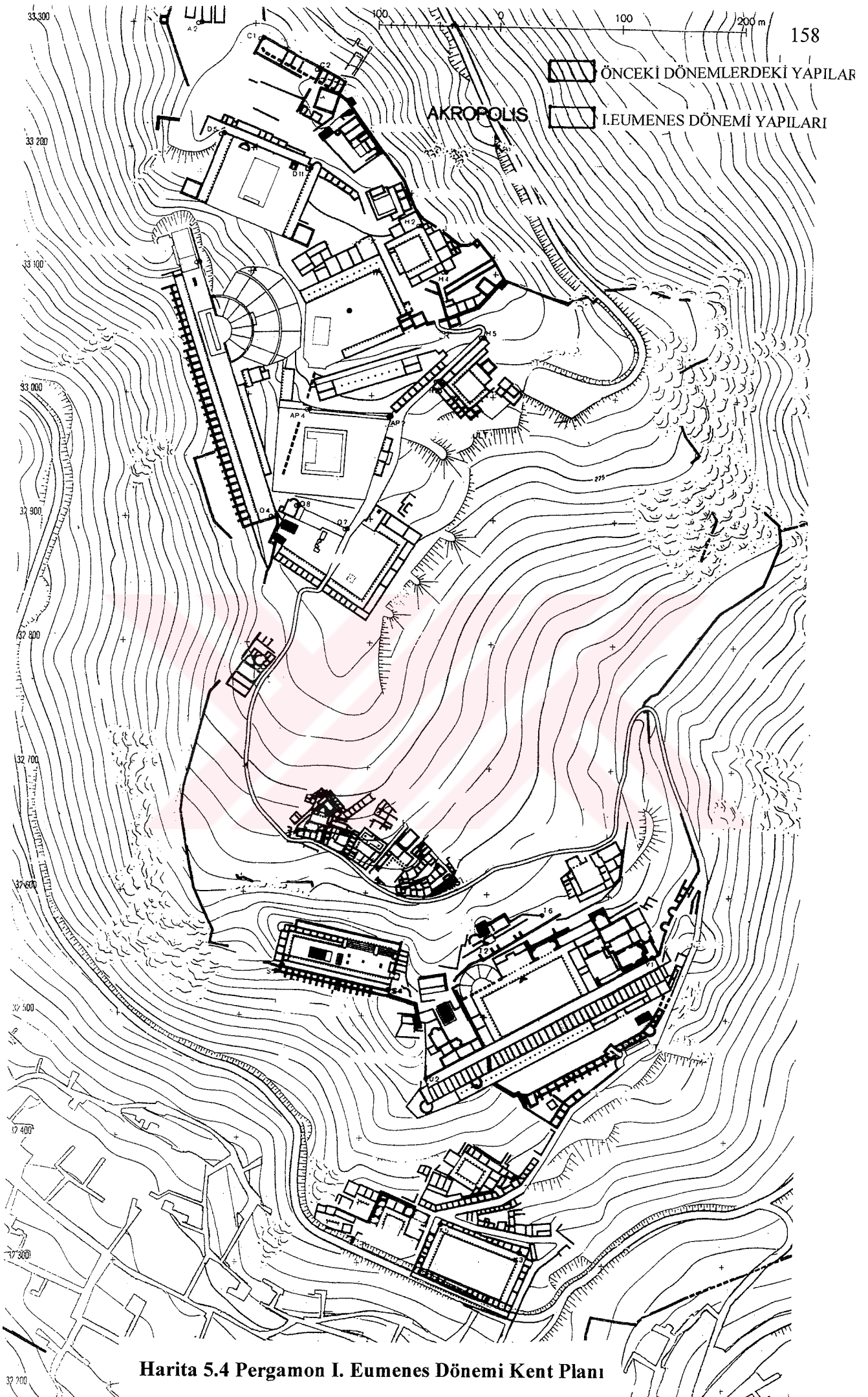
Pergamon kentini yöneten krallar kente yeni yapılanma anlamında katkıda bulunmuşlardır. Kentin silueti her yeni krallık döneminde daha da gelişmiştir. Bu anlamda kentin gelişimi I. Eumenes , I. Attalos , II. Eumenes ve II. Attalos olarak dört devrede incelenebilir.

5.2.2. Pergamon Kenti Gelişimi

5.2.2.1. I. Eumenes Dönemi

Philetarios Lysimakhos'un hazinesini kullanarak kurduğu Pergamon krallığını, krallığı döneminde sağlam ayaklar üzerinde tutmaya çalışmış ve bunu başarmıştır. Yeni yeni kurulan bir krallığı sağlam temellerine oturtma çabaları krallığı için yeni yapılar yapmasını engellemiştir. Philetarios ölünce başa geçen oğlu Eumenes işbaşına geldiğinde babasından sağlamca yerleşmiş bir krallık devralarak Pergamon'un topraklarını yakın çevre içinde genişletmiştir (G.BEAN,1997,s:48). Eumenes yedi hektar olarak babasından devir aldığı akropol alanını 21 hektar genişliğine çıkarmıştır.

Athena Tapınağı I.Eumenes'in akropolde yaptırdığı tek yapıydı. Athena tüm Batı Anadolu'da tapınılan bir tanrıça olarak, Pergamon krallığının da tanrısı idi. Athena Tapınağının inşa edilebilmesi için arazi doldurularak bir teras oluşturuldu ve 6x10 sütunlu dorik tapınak bu terasın ortasında yer aldı.

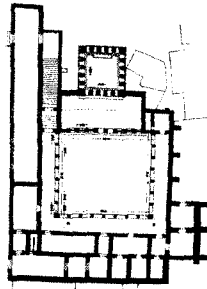

5.2.2.2 1. Attalos Dönemi

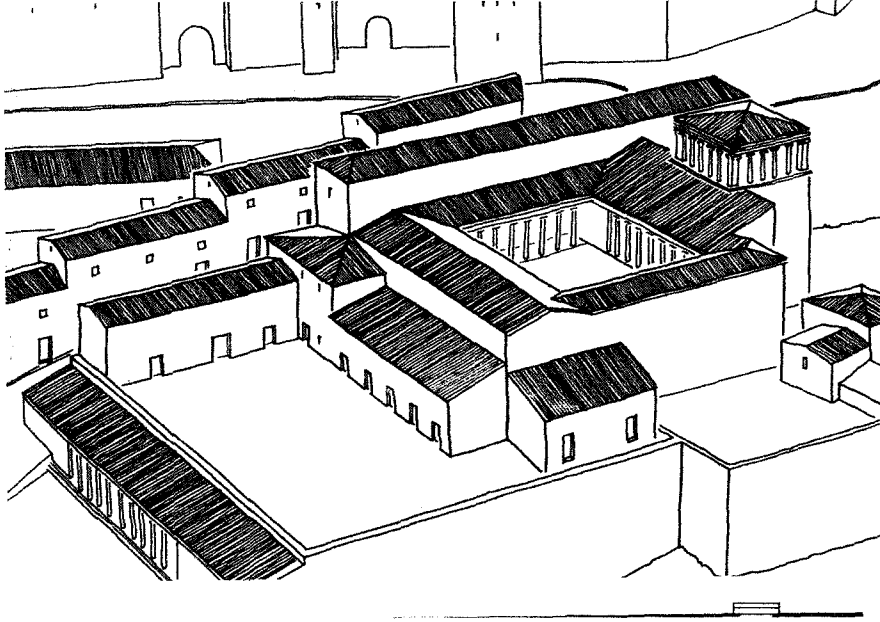
M.Ö. 241 yılında Pergamon Krallığının başına Eumenes'in yerine evlatlığı Attalos geçer. Attalos 44 yıl Pergamon'a hizmet vermiştir. I.Attalos , krallığı döneminde birçok savaşlar yapmış ve pek çoğundan da başarı ile çıkmıştır. Tüm Yunanlıların korktuğu Galatlar'la savaşmıştır. Batı Anadolu kıyılarındaki tüm yerleşmeleri haraca bağlayan Galatlı'lar, Attalos'un bunu reddetmesi ile Pergamon krallığına saldırmışlardır. Bu savaşı kazanan Attalos kurtarıcı, kral ünvanlarını almıştır. Pergamon krallarına ilk kez o tarihte kral denmiştir. M.Ö. 3. Yy'ın sonlarına doğru Romalılar Yunanistan ile ilgilenmeye başlamışlardır. Attalos Romalılar'la yakın ilişkiler içerisine girmiştir. Bu bağlamda Romalıların Anadoluya ilk kez ayak basmalarına yol açan kişi olmuştur (G.BEAN, 1997, s:49). Attalos'un Roma ile ilişkilerinin iyi olması Pergamon krallığının gelişmesinde büyük rol oynamıştır.

I.Attalos yaptığı savaşlarla krallığını başarılarla taşıırken aynı zamanda Pergamon kentinde bir çok iskan hareketine de imza atmıştır. Onun döneminde yukarı kent şekillenmeğe başlamıştır. I.Attalos'un döneminde kente eklenen kentsel mekanlar yukarı kentte bulunan heroon, Attalos'n sarayı, arsenaller, kışlalar, tiyatro, agora ve aşağı kentte konumlanan Akslepios tapınağıdır.

Heroon olarak tanımlanan yapıda, I.Attalos ve II. Eumenes döneminde krallara birer tanrı olarak tapılmıştır. Yapı ortada yaklaşık 18x21 m ölçüsünde bir peristille onun doğusunda yedi sütunlu bir stoa ve onun doğusunda bulunan bir kült odasından oluşmaktaydı (Şekil:5.31).

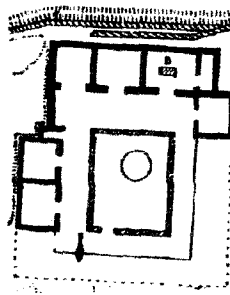

Şekil 5.31 Pergamon Kenti Heroon Planı (E.AKURGAL,1993, s:332,şek.:287)

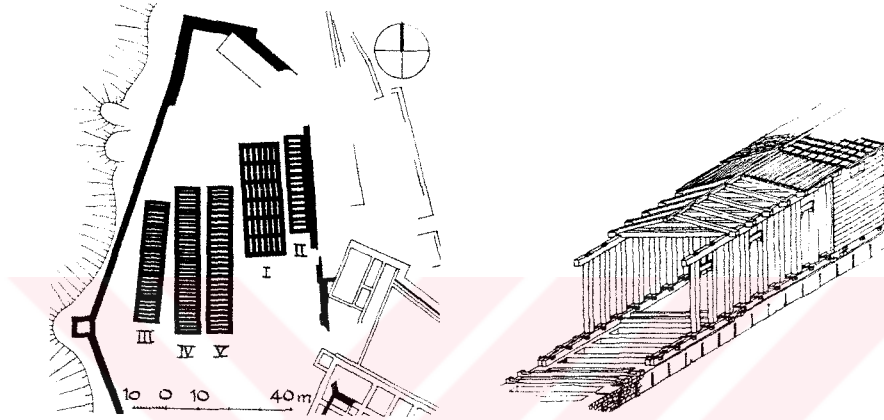
Şekil 5.32 Pergamon Kenti Heroon Aksonometrisi (W.Radt,1989, Tafel 2.)

Krallık yönetiminin kentsel mekanlara yansıması konutların farklılaşp özelleşerek kralların yaşadıkları özel konutlar olan kral saraylarının oluşması şeklinde oluşmuştur. Pergamon kentinde yukarı kentin doğusunda setlenme ile oluşturulan düzlük alanda kral sarayları ve bu saray yapılarına hizmet veren yapılar kurgulanmıştır. I.Attalos döneminde, I.Attalos'un sarayı da bu teras üzerine inşa edilmiştir. Bu saray yapısı ortasında avlusu bulunan peristyl tipinde, normal konutlardan boyut olarak farklılık gösteren konutlardı(Şekil:5.33).

Şekil 5.33 Pergamon Kenti I.Attalos Sarayı (E.AKURGAL,1997, s:332, şekil:288)

I.Attalos döneminde yaptırılan başka bir yapı ise arsenallerdi. Arsenal askeri malzeme deposuydu. I.Attalos'un krallığı döneminde gerçekleştirdiği birçok savaş, bu depoların yapılması ihtiyacını doğurmuştu. Kentin arsenalleri yukarı kentte, kentin kuzeyinde oluşturulan düzlük alanın üzerinde inşa edilmişti Akropolün kuzey ucunda kurgulanan kral saraylarının on metre altındaki bir kotta oluşturulan düzlükte kurgulanmışlardır. Birbirlerine paralel beş uzun yapıdır. (E.AKURGAL,1993,s:337) Arsenallerin bu düzlükte konumlandırılmalarının nedeni, düşman ordusu tarafından görülmesinin mümkün olmaması ve buranın çevreye hakim oluşudur.

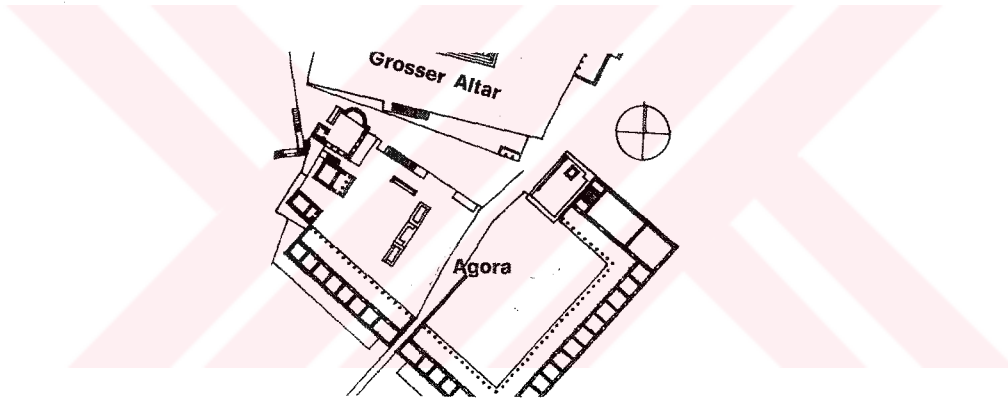
Şekil 5.34:Pergamon Kenti Arsenal Planı (W.RADT ,1989 ,Tafel 17)

I.Attalos döneminde yaptırılan askeri yapılardan bir diğeri ise kışlalar ve komuta kulesidir. Kentin ve özellikle sarayların korunmasına yönelik inşa edilen bu yapılar I.Attalos döneminde yapılmışlar, II.Eumenes döneminde son durumlarını almışlardır (E.AKURGAL,1993, s:337).

Heroon, kışlalar, komuta kulesi, arsenaller ve Attalos'un sarayı krallık yönetimiyle gelişen bir krallık kentinin, demokrasi ile yönetilen kentlerin kentsel mekanlarından farklı olarak gelişen yapılardır. Askeri yapılar krallığın savunma ihtiyacı doğrultusunda oluşmuş yapılardır. Bunun yanında kral sarayları bir yönetici sınıfın varlığı doğrultusunda, bu farklılaşmış sınıfın konutları olarak, diğer kent yapılarından boyutça farklılaşarak kentin farklı kesiminde konumlanmışlardır.

I.Attalos döneminde akropolde inşa edilen bir diğer yapı ise kent tiyatrosudur. Pergamon tiyatrosu dik bir yamaç üzerinde yükselir ve çok etkileyici bir profili vardır. Hellenistik dönemde yapılan en dik tiyatrodur. Yukarı kentte öyle bir yerde konumlanmıştır ki daha sonra inşa edilen tüm yapılar tiyatronun etrafında bir yelpaze gibi yer almışlardır.

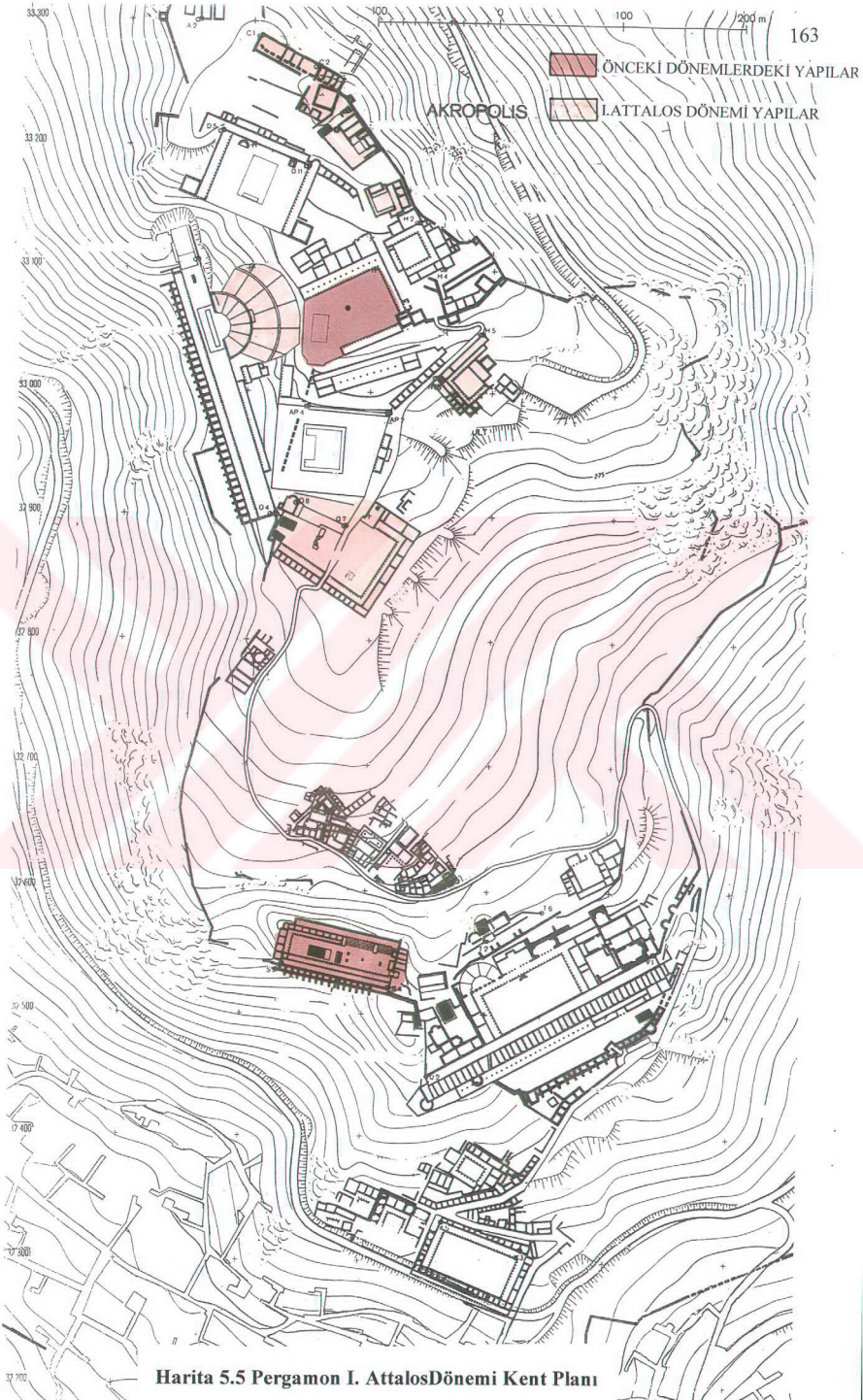
Yukarı kentin agorası da I.Attalos döneminde inşa edilmiştir (Şekil:5.35). Agoranın alanının araziye oturtulabilmesi için arazi setlenerek genişletilmiş ve geniş bir düzlük oluşturulmuştur. Oluşan bu düz terasa agora yapısı kurgulanmıştır. Agora meydanı, kuzeydoğu, güneybatı yönlerinde birer stoa ile çevrilmişlerdi. Bu stoalar topografik durum nedeniyle iki ve üç katlı olarak inşa edilmişlerdir. Agora meydanından tek katlı olarak algılanmaktadırlar. Kentin ana caddesi agora meydanını ikiye böler.

Şekil 5.35 Pergamon Kenti Yukarı Agora Planı (W.RADT 1989 Tafel 3.)

I.Attalos döneminde yaptırılan bir başka yapı aşağı kentte yer alan ve günümüzde sadece temel kalıntıları mevcut olan ion tarzında planlanmış Asklepios Tapınağıdır.

I.Attalos krallığı, döneminde çok savaşlar yapmış ve bu savaşlardan topladığı ganimetlerle Pergamon kentine yeni yapılar eklemiş, kentin silüetini zenginleştirmiştir. Yaptırdığı kamu yapılarının büyük bir çoğunluğunu savunma amaçlı askeri yapılar teşkil etmiştir.

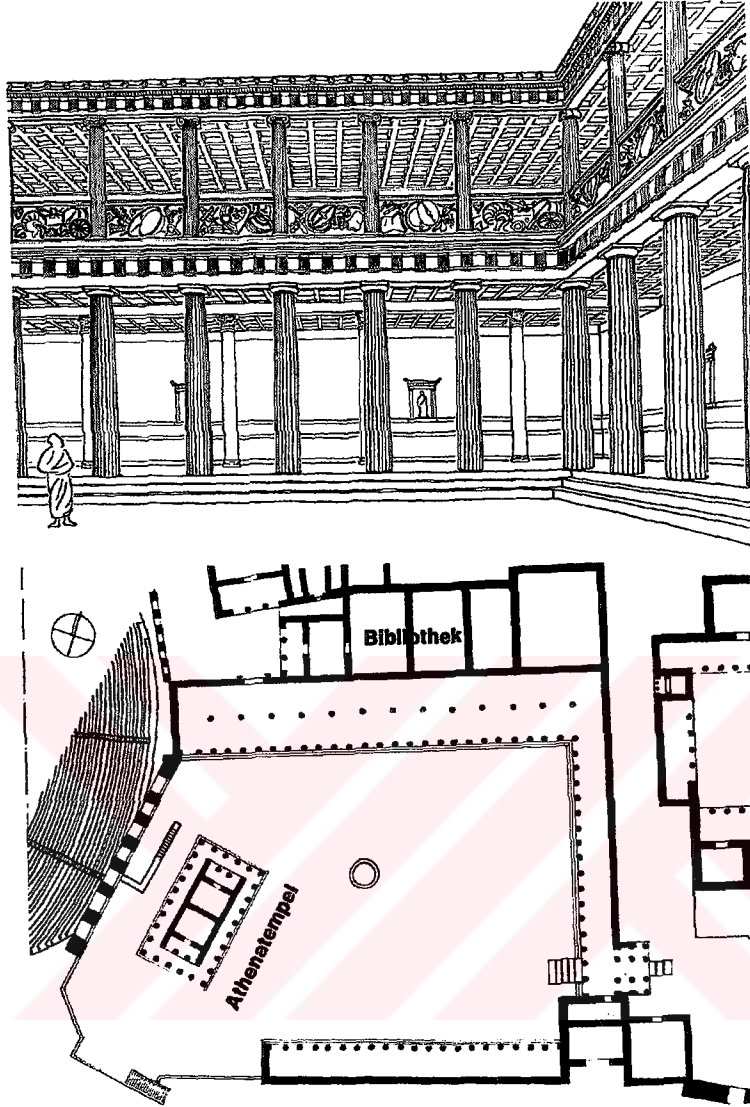
Harita 5.5 Pergamon I. Attalos Dönemi Kent Planı

5.2.2.3 II. Eumenes Dönemi

Attalos'tan sonra tahta II.Eumenes geçti. Attalos Eumenes'e, kendine bırakılandan daha fazla bir şey bırakmasa da, Romalılarla kurmuş olduğu dostluğun ürünlerini bırakmıştı. Romalılar Suriye kralı ile yaptıkları Magnesia savaşını kazanınca (M.Ö.190) Suriye krallığının Anadolu'daki topraklarını ele geçirdiler ve bu toprakları Pergamon krallığına bıraktılar. Pergamon krallığı bu dönemde güç ve zenginliğin doruğuna ulaştı. Eumenes'in egemenlik alanı güneyde Maiandros nehri dahil tüm batı kıyılarını kapsamaktaydı (G.BEAN ,1997, s:50).

Eumenes sahip olduğu bu muazzam serveti kentini güzelleştirmek yolunda harcadı. I.Attalos'tan devraldığı 21 hektarlık alanı kaplayan akropolü 90 hektar haline dönüştürdü (A.AKARCA, 1972, s:83) . O döneme kadar tepenin doruğunda bulunan kenti, genişletip yamaçtan aşağıya doğru yaydı. Kent genişlerken tüm sur duvarları değiştirildi kentin genişlemesi geniş çapta kullanılan teraslamayı zorunlu kıldı. (G.BEAN, 1997, s:50). Eumenes döneminde kütüphane, tiyatro stoası, Dionysos Tapınağı, Zeus Tapınağı, Orta gymnasium, Aşağı gymnasium, Aşağı agora yapıları inşa edilmiştir. Pergamon krallığının en parlak dönemi yaşanmış, kent hemen hemen son durumunu almıştır.

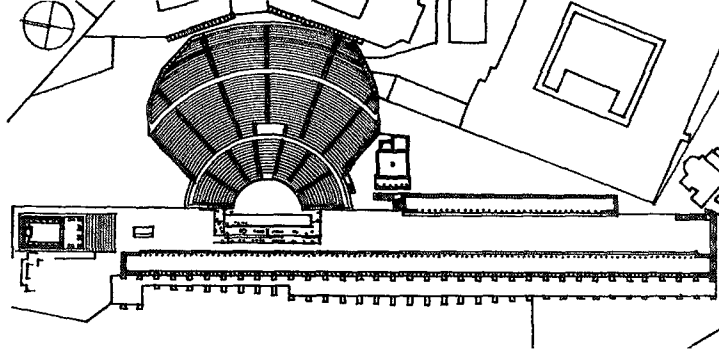
Kütüphane yapısı, Athena temenosu için oluşturulan düzlük alanda konumlanan kuzey stoanın doğu tarafına bitişik olarak inşa edilmiştir. Athena temenosu için oluşturulan setlerin üzerindeki terasda konumlanmasından ötürü, bu yapı için ikinci bir alan yaratılmasına gerek kalmamıştır. Topografik nedenlerden ötürü Kuzey stoanın ikinci kat döşemesi, kütüphanenin 1. kat döşemesi ile aynı kotta bulunur. Kütüphane yapıldığında Athena temenosunun stoaları mevcut değildir. Stoalar daha sonraki bir tarihte inşa edilmişlerdir ve o dönemde de kütüphaneye geçit kuzey stoanın ikinci katından sağlanmaktaydı (E.AKURGAL,1993, s:335).

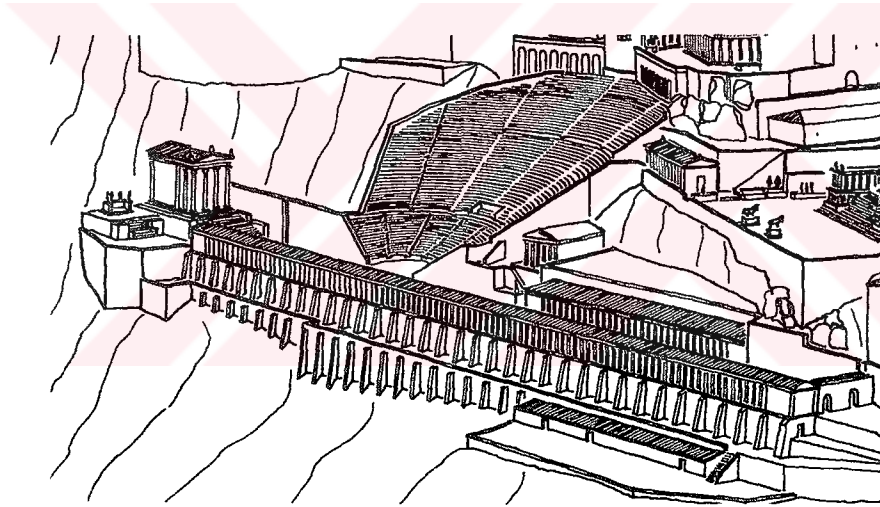
Şekil 5.36 Pergamon Kenti Kütüphane Planı Ve Aksonometrisi
(W.RADT ,1989,Tafel:8)

I.Attalos döneminde yaptırılan tiyatro binasına II.Eumenes döneminde birçok ek yapılar ilave edildi. Tiyatro bu ek yapıları ile kusursuz bir şekil kazanmıştır (Şekil:5.37). Bu dönemde tiyatro binasının orkestra ve skene kısımlarının yer aldığı dar ve uzun bir teras oluşturulmuştur. Bu teras arazi doldurularak elde edilmiş, arazinin istinat duvarlarıyla setlenmesi muazzam bir anıtsallık yaratmıştır. Doldurularak oluşturulan bu teras 246.50 m uzunluğunda ve yaklaşık 16 m genişliğinde bir stoa ile sınırlandırılmıştır. Kente bu tür sütunlu stoaların

kazandırılması II.Eumenes döneminin mimari özelliğidir (E.AKURGAL,1993, s:338). Kent bu stoaların sayesinde daha görkemli bir görüntüye bürünür,krallığın tüm zenginliği aktarılır.

Şekil 5.37 Pergamon Kenti Tiyatro Planı (W.RADT,1989, Tafel:19)

Şekil 5.38 Pergamon Kenti Tiyatro Terası Aksonometrisi (W.RADT,1989, Tafel:19)

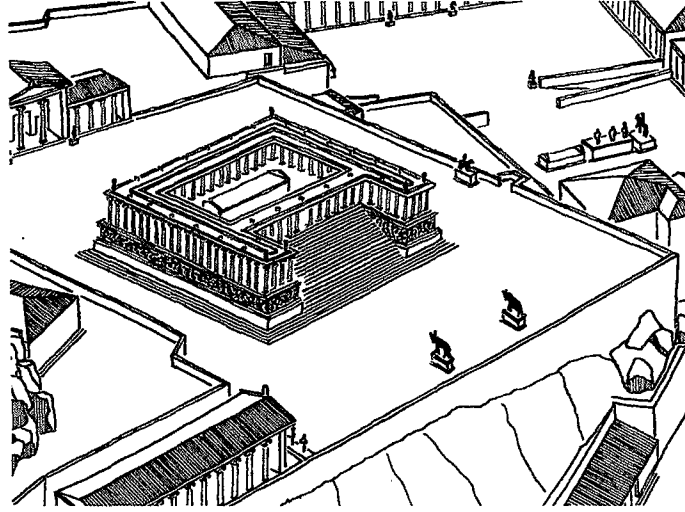
250 m uzunluğundaki bu tiyatro terasının ucuna göz alıcı bir tapınak olan Dionysos Tapınağı II.Eumenes döneminde inşa edilmiştir. Tiyatronun terası Akropolün en güzel toplantı ve gezinti yeri idi ve tüm kente hakim bir noktadaydı. Bu terasın ucunda ise bu muazzam tapınak konumlanmaktaydı. Tiyatro terasında yürüyüş yapanlar saatlerce bu tapınağı izleme fırsatını bulabiliyorlardı. Bu yapı topografik nedenlerden ötürü güneye bakmaktaydı. Uzun bir yolun bitiş noktasında oluşu, önündeki yüksek merdiveni, çevresine egemen bir yüksekliğe sahip oluşu, orta

ve yan taraflarının görünmemesi özellikleri ile Roma tapınaklarının bir öncüsüdür (E.AKURGAL, 1993, s:339)(Şekil:5.39).

Şekil 5.39 Pergamon Dionysos Tapınağı (M.Ö. 2 yy) (E.AKURGAL,1983, s:339, şekil:291)

Akropole II.Eumenes döneminde inşa edilen bir başka yapı Zeus Sunağı idi. Zeus Sunağı Pergamon akropolünün en önemli yapısıdır (Şekil:5.40). Athena Tapınağı temenosu terasının 25 m alt kotunda arazinin doldurulması ile elde edilen terasta inşa edilmiştir. Bu alan 69x77 m büyüklüğünde bir alandı. Akropolün yolu bu terastan geçmektedir. Sunak ve terasın eğri bir yönde oluşturmaları kentin caddesinin terasın üzerinden geçmesinden kaynaklanır. Anıt tüm kentten algılanabilmekteydi. (E.AKURGAL, 1993, s:341)

Şekil 5.40 Pergamon Kenti Zeus Sunağı (W.Radt, 1989, Tafel:3)

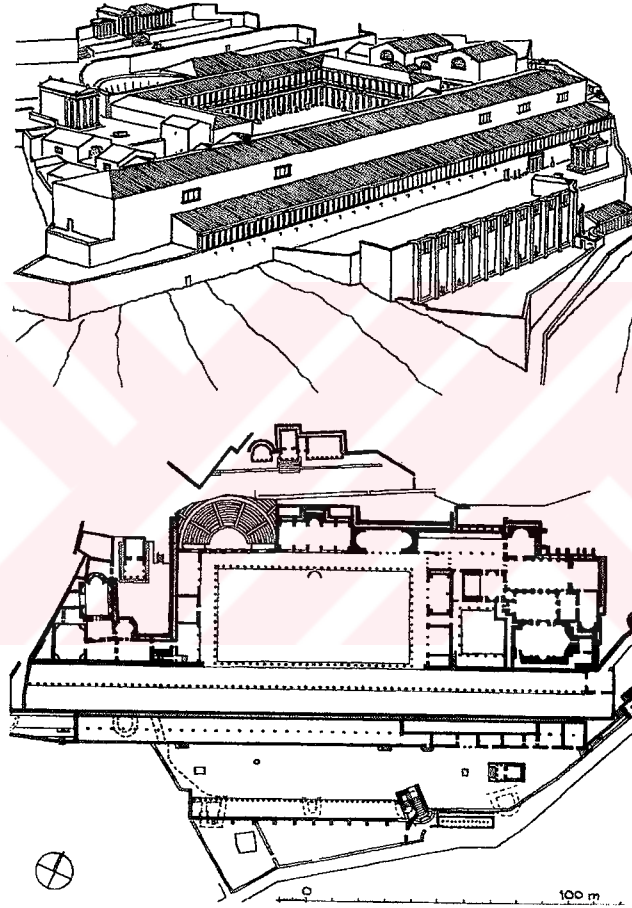
Kent Eumenes döneminde akropolden taşarak dağın eteklerine yayılım göstermiştir. Yukarı agora yamaçta yaşayan halka çok uzak olduğundan ve genellikle devlet işlerine ayrılmasından ötürü, ovaya yakın bir agoranın kurulması ihtiyacı doğunca II.Eumenes aşağı kente bir agora yaptırmıştır (şekil: 5.41). Aşağı agora 64x34 m ölçüsünde bir dikdörtgen mekanı çevreleyen dor düzeninde bir stoadan oluşur (E.AKURGAL sh:352).

Şekil 5.41 Pergamon Kenti Aşağı Agora Planı (W.RADT ,1989, Tafel 30)

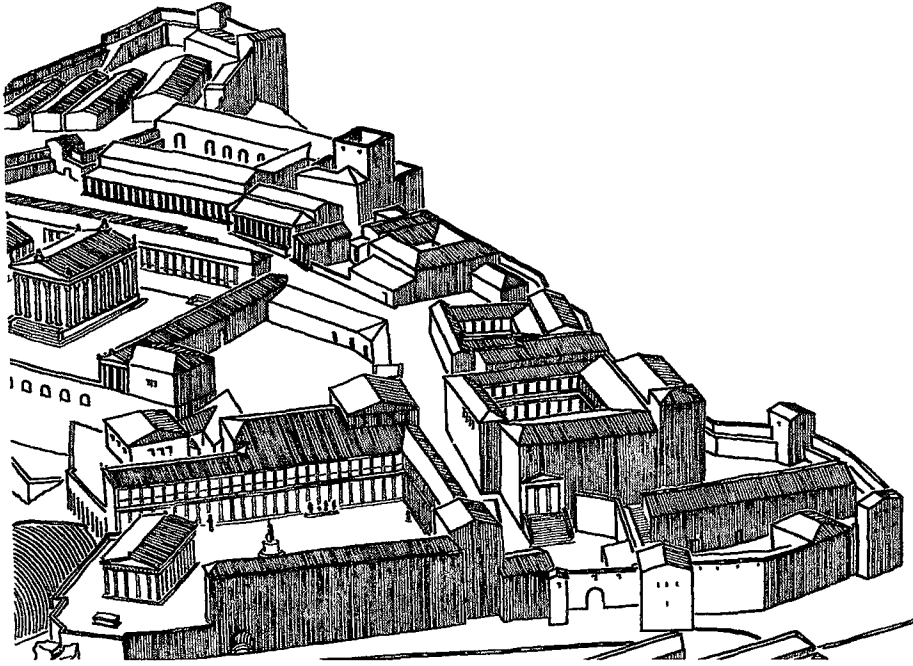
II.Eumenes döneminde aşağı kente arazide üç ayrı set oluşturulup oturtulan üst üste üç terasta yer alan bir gymnasion yapısı inşa edilmiştir. Yukarı gymnasion yaklaşık olarak 200x45 m ölçülerinde bir teras üzerine inşa edilmiştir. 76x36 m genişliğindeki avlu mekanını stoalar çeviriyordu .Yukarı gymnasionun bir alt

kotunda oluşturulan terasta 150x36 m ölçüsünde uzun dar bir formda orta gymnasium yapısı II.Eumenes dönemi yapısı olarak inşa edilmiştir. Bu gymnasium boylu boyunca uzanan bir stoadan oluşmaktaydı . Orta gymnasium terasının doğusunda 12x7 m boyutlarında dört sütunlu prostylos tarzında inşa edilen tapınak, orta gymnasium tapınağıdır ve II.Eumenes döneminde inşa edilmiştir(E.AKURGAL,1993, s:350).

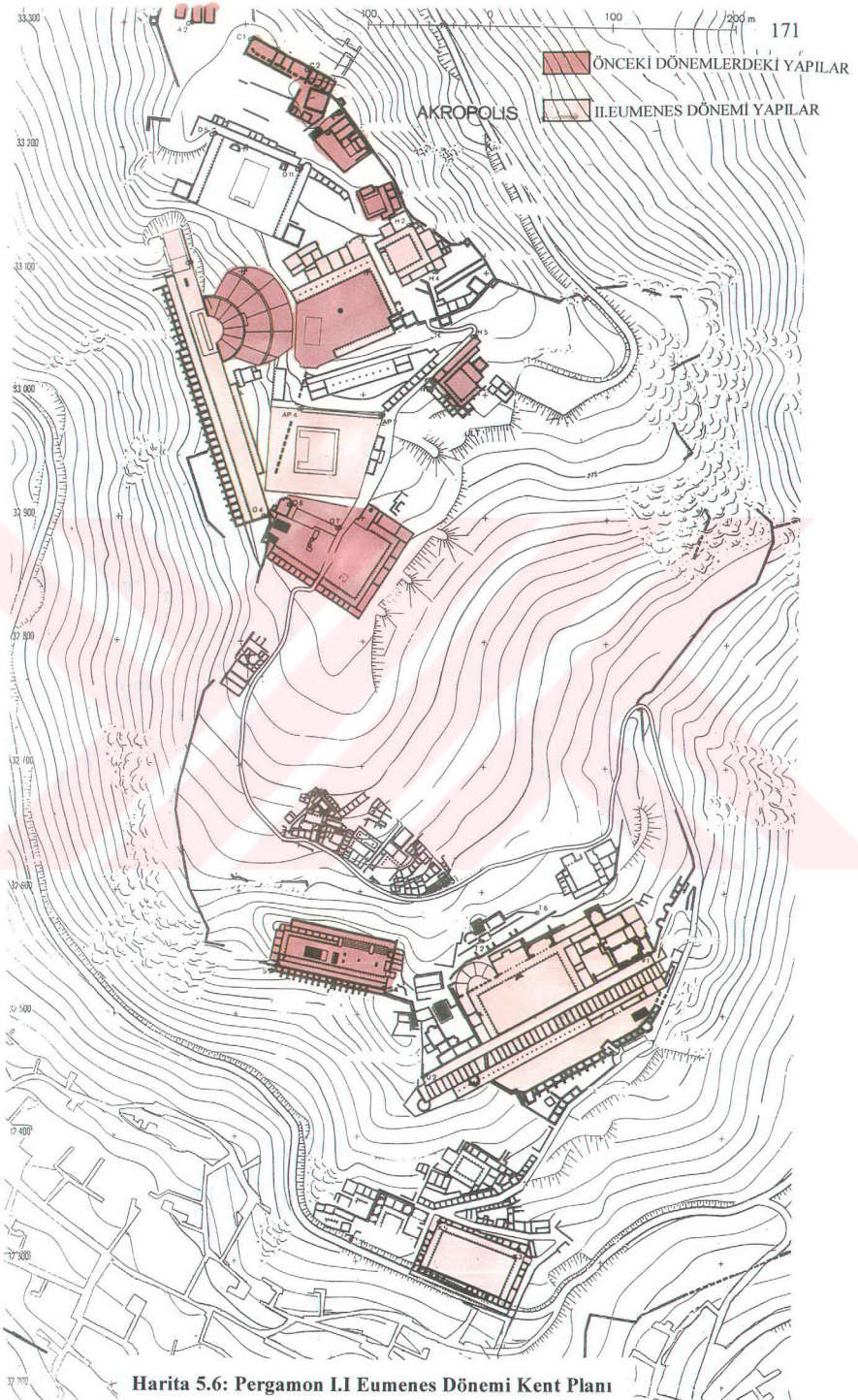
Şekil 5.42 Pergamon Kenti Aşağı Gymnasium Plan ve Aksonometri (W.RADT, 1989, Tafel : 29)

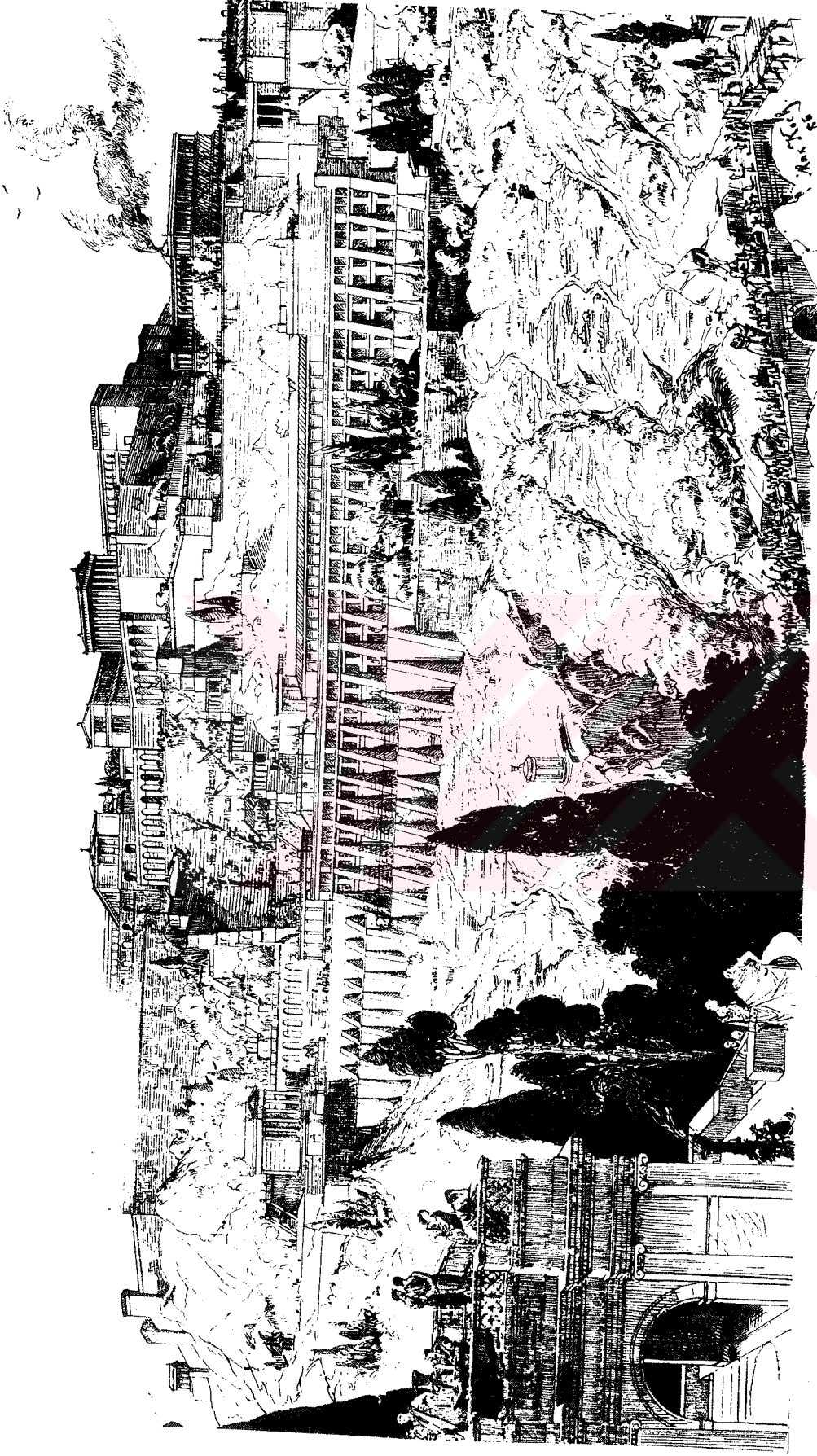
II.Eumenes krallığı döneminde, diğer Pergamon kralları gibi akropolde oturmuştur. Akropolde kendisine kral sarayları terasında bir saray yaptırmıştır. II.Eumenes sarayı, I.Attalos sarayından boyut olarak farklılaşır. Ortasında avlusu bulunan peristylli bir yapıdır.

Şekil 5.43 Pergamon Kenti Kral Sarayları (W.RADT,1989,Tafel:12)

.II.Eumenes döneminde akropoldeki Hellenistik döneme ait olan tüm yapılar inşa edilmiş, akropol son durumunu almış, kentsel mekanlar dik tepenin doruğunda oluşturulan setler üzerinde kademe kademe yerleştirilmişlerdir. Arazinin tesviyesi ile oluşturulan bu planlama sistemi kentin daha görkemli, anıtsal bir forma girmesine neden olmuştur. Tepenin her noktasının oadaki yerleşime hakim olması, halkın kralların varlığını her zaman hissetmelerini sağlamıştır.

Şekil 5.44 Pergamon I.I. Eumenes Dönemi Kent Planı Aksonometrisi

5.2.2.4 II: Attalos Dönemi

Eumenes'in ölümünden sonra tahta geçen, II.Eumenes'in kardeşi II.Attalos çok zengin ve çok görkemli bir krallık devralmıştır. II. Attalos tahta geçtiğinde 60 yaşındaydı ve kentin gelişimi için yapacağı tüm girişimlerde Roma'ya danışmadan hiçbir iş yapmama ilkesini benimsiyordu. Yönetimi boyunca geçen yirmibir yıllık süreçte pekçok savaşlar yaptı. Kentin yapılanması anlamında (G.bean 51) II. Eumenes döneminde çok fazla yol katedilmişti. II. Attalos aşağı kentin gelişimini devam ettirdi ve aşağı gymnasium, Hera Basieia Tapınağını yaptırdı. Aşağı gymnasium II. Attalos döneminde gymnasiumun iki setinin altındaki bir kotta oluşturulan bir teras üzerinde inşa edildi. Gymnasium yapısı yukarı gymnasium, orta gymnasium ve aşağı gymnasium olarak üç kotla araziye yerleştirilmiş bir yapı kompleksine dönüştü.II. Attalos döneminde aşağı kentin kuzeyinde Herol Basileia Tapınağı dor düzeninde inşa ettirilmiştir. Bu tapınak bir exedra ve küçük bir stoayı içeren kutsal bir alandır (E.AKURGAL,1993, s:345).

II. Attalos'un ölümünden sonra tahta geçen III. Attalos beş yıllık krallık döneminde kendini bilime adamıştır. Kentin gelişimi ile ilgili bir yenilik ortaya koymamıştır. Vasiyetinde Pergamon Krallığını Roma'ya bırakmıştır. III. Attalos'un ölümünden sonra Pergamon Krallığı Roma İmparatorluğuna bağlanmıştır.

5.3. Hellenistik Dönem Batı Anadolusunda Ortaya Çıkan İki Ayrı Model Kent Planlaması

Hellenistik dönemin sonunda yukarıda anlatılan nedenlerden ötürü , iki farklı toplumsal örgütlenmenin yansıması olarak birbirlerinden çok farklı kurgulanan iki ayrı model kent planlaması ortaya çıkmıştır. Bu kent planlamasından biri olan ızgara planlı kentlerde halk demokrasi ile yönetilirken ikinci model kentleri krallık yönetimindeki kentler oluşturmaktadır. Bu iki kenti ana farklılıkları ile aşağıdaki tabloda olduğu gibi karşılaştırabiliriz (Tablo:5.1)

Tablo 5.1 Kent Modellerinin Karşılaştırılması

IZGARA PLANLI KENTLER	ARAZİYE BAĞIMLI KALAN KENTLER
Demokrasi ile yönetiliyorlardı	Krallar tarafından yönetiliyorlardı
Toplum içerisinde herkes birbiriyle eşit konumdadır.	Toplum içerisinde herkes birbiriyle eşit konumda değildir. Halkı yöneten bir yönetici sınıfı bulunmaktadır.
Yunan polisinin tüm kentsel mekanları kent içerisinde kurgulanmaktadır.	Yunan kentinin kentsel mekanlarından farklılaşan kentsel mekanlar bulunmaktadır. Bu yapılar askeri yapılar ve yönetici kralları sarayları şeklindedir.
Tapınaklar tapınma amaçlı kullanılıyor.	Tapınaklar tapınma amacından daha çok kralların varlığının simgesel elmanları haline dönüşmüşlerdir.
Izgara planının kullanılmasından ötürü , kent planlaması ve kentsel mekanlar belirli bir düzen içerisinde.	Kent düzensiz , arazinin verileri doğrultusunda gelişme gösterir.
Kentin kalkınması halkın ekonomik kazancına bağlıdır.	Kentin kalkınması kralların servetine bağlıdır.
Kent , konut ve kamu yapılarının oluşturduğu iki iskan bölgesinden oluşur.	Kent kralların ve halkın yaşadığı iki ana bölgeye ayrılır. Bu iki farklılaşan bölge kendi içlerinde konut yapıları alanı ve kamu yapıları olarak iki iskan bölgesine ayrılır
Kent mekanları Hellenistik dönem özelliklerini taşırlar ve ızgara plandan ötürü dik kenarlıdırlar.	Kent mekanları Hellenistik dönem özelliğini taşımasına rağmen düzenli bir plan sistemi olmamasından ötürü dik kenarlı olmayabilirler.
Izgara planlı kentler her tür araziye kurgulanır.	Bu tip kentler tepe kentleridir. Yalnız tepelere uygulanırlar.

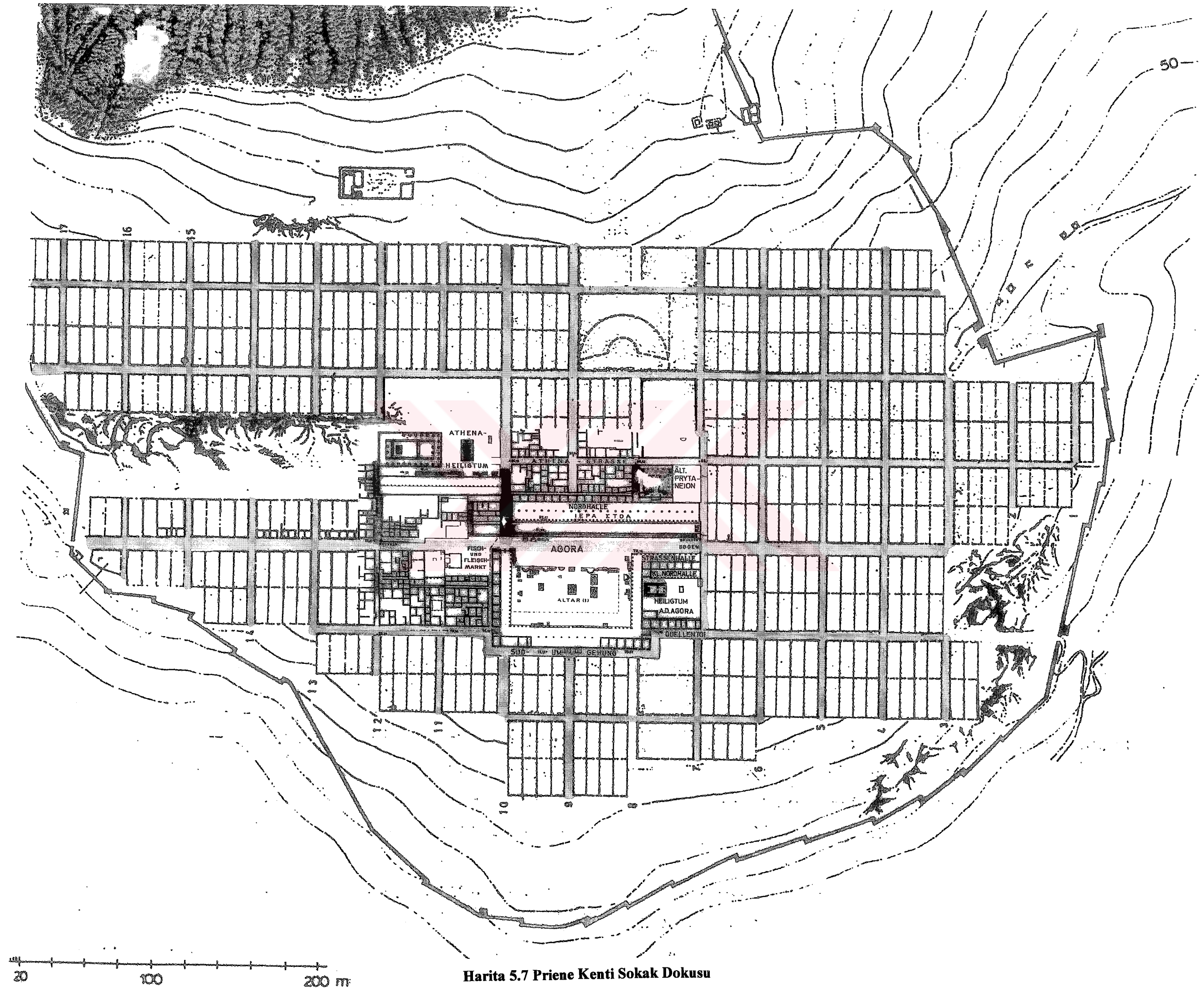
Yukarıdaki tabloda farkları ve benzerlikleri gösterilen bu iki farklı planlama modelinin örnekleri olan Priene ve Pergamon kentlerinin sokak dokularındaki farklılıklar , yönetim şeklinin kentte bulunan kentsel mekanlarda yarattığı farklılıklar iki kentin kentsel mekanlarının iskan bölgelerine ayrılma şekli ve kentin kurgulanırken araziyi kullanım biçimleri incelenerek bu kentlerin fonksiyon şemalarının oluşturduğu bir model kurgulaması yoluna gidilmiştir.

5.3.1. Sokak Dokusundaki Farklılaşma

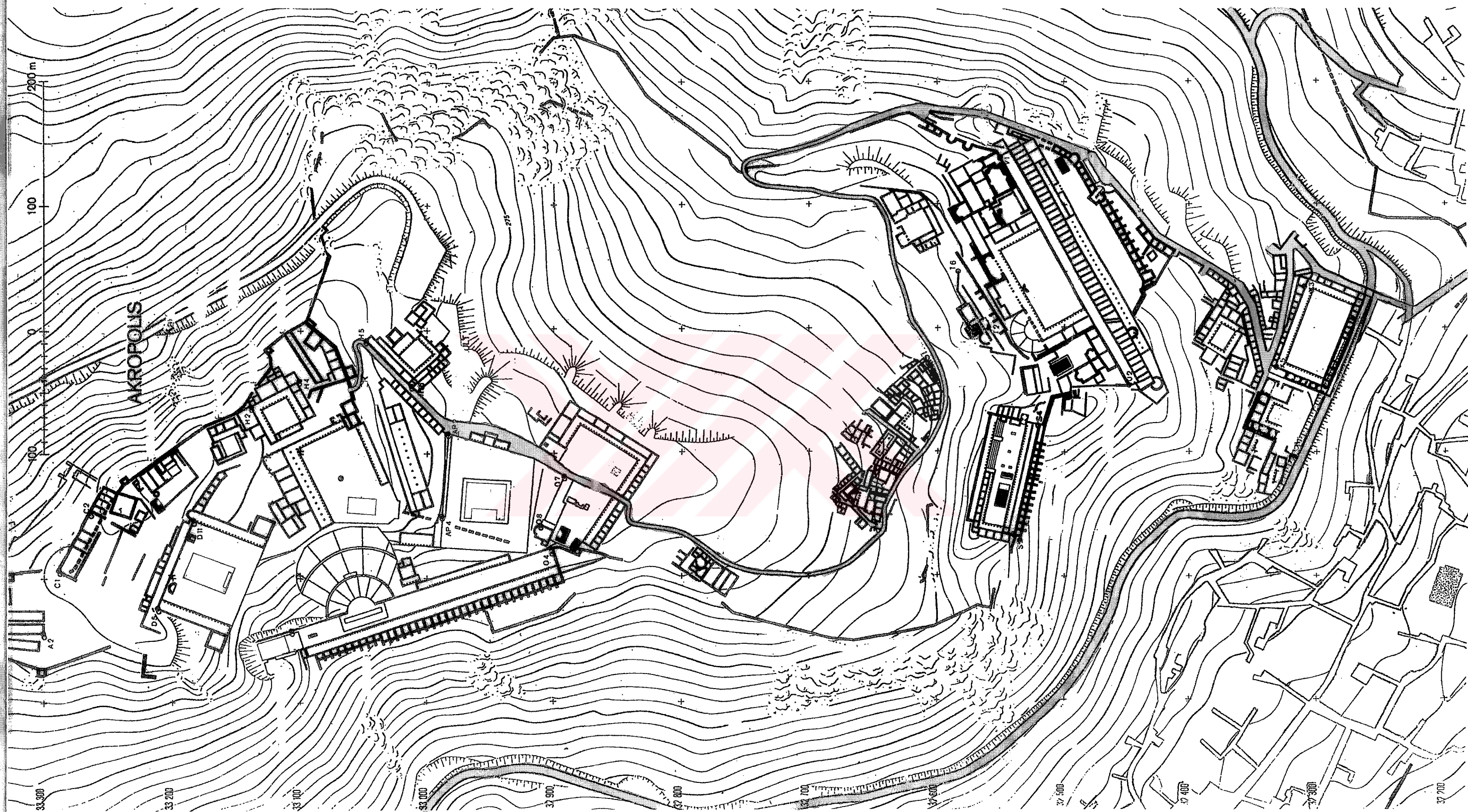
Priene ve Pergamon kentlerinin , yönetim yapılarının kent planlamasına yansımaları iki farklı modelde kent planını ortaya koyması şeklinde sonuçlanmıştır. Bu değişen farklı tip planlamalardan etkilenen ilk unsur sokak dokusunun farklılaşmasıdır.

Priene kenti tüm yurttaşların eşit olduğu savunusu ile kurulan demokratik bir kent olarak , birbirine eşit dikdörtgen insula adı verilen adalardan oluşan düzenli plana sahip bir kenttir. Priene kentinde araziye oturtulan bu gridal sistemin , adaları birbirine bağlayan sokakları da otomatik olarak dik açılı ve birbirine paralel giden sokaklar olarak gelişmiştir. Düzenli planın , düzenli gelişen sokak dokusu , yamaca oturtulduğunda kuzey güney doğrultusundaki sokaklar dik veya merdivenli yollar oluştururken , doğu batı istikametindeki sokaklar , düzdürler. Kentin merkezinden geçen agorayı kentin iki kapısına bağlayan ana caddesi diğer sokaklardan genişlik olarak farklılaştırılmıştır.

Pergamon kentinin , Priene kentinde olduğu gibi düzenli bir planı yoktur. Kent kendi içerisinde oluşturduğu sistematiikle araziye uyarak organik olarak gelişmiştir. Bu organik gelişime paralel olarak ise kentin caddeleri araziye uyan bir formda organik olarak Yukarı kentle , Aşağı kenti S çizerek birbirlerine bağlarlar.

Harita 5.7 Priene Kenti Sokak Dokusu

Harita 5.8 Pergamon Kenti Sokak Dokusu

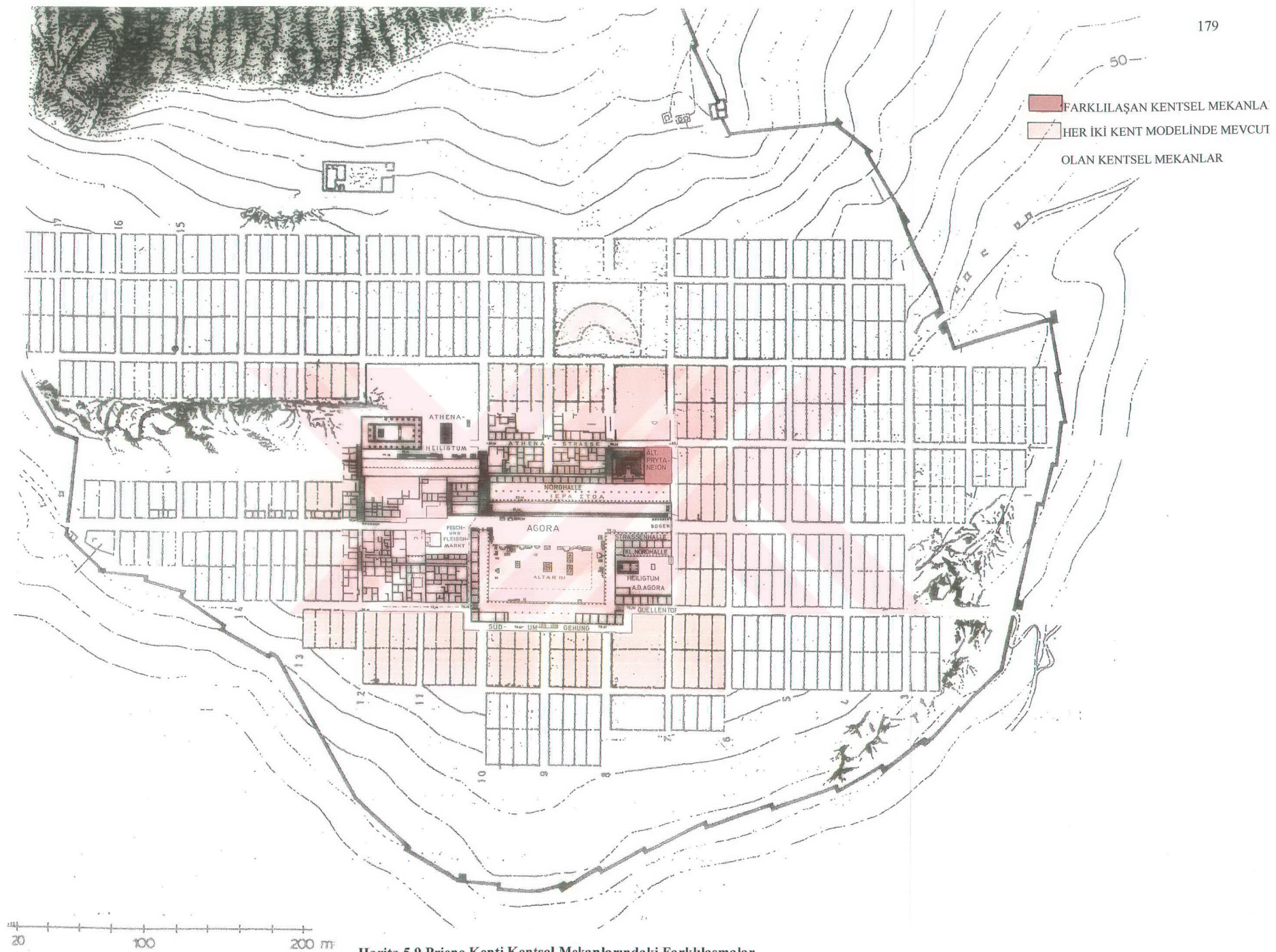
5.3.2. Kentsel Mekanlardaki Farklılaşma

Priene ve Pergamon kentlerinde yönetim biçimlerinin farklılaşmasından ötürü , toplumun sosyal organizasyonunda , değişiklikler görülür. Sosyal açıdan farklılaşan toplumun ihtiyaçları , alışkanlıkları değişiklik gösterir. Toplumsal sınıfların farklılaşması , kentlerin yapılanmasına etki ettiği gibi , bir de halkın ihtiyaçlarının yansımaları olan kentsel mekanlarda gözlenir.

Priene kentinde , Pergamon kentinin kentsel mekanlarından farklılaşan yapılar bouleuterion ve prytaneion yapılarıdır. Bouleuterion yani meclis binası , demokrasi rejiminin , seçme ve seçilme özgürlüğü ile halk tarafından seçilen meclis üyelerinin , tartışmalar yaptıkları , kararlar aldıkları binalarıydı. Bouleuterion yapısı demokrasinin bir simgesi olarak tüm Yunan kent devletlerinde bulunan bir kent unsurudur. Pergamon kenti krallar tarafından yönetilen bir kent olduğu için halkının meclisi olmayan bir kentte , halkın meclisinin toplandığı meclis binası da bulunmamaktadır. Prytaneion binası ise demokrasinin , özgürlüğün ateşinin yandığı bir bina olarak Pergamon krallığında olmayan bir kent unsurudur.

Pergamon kentinde bulunup da Priene kentinde olmayan kent unsurları ilk öncelikle halkın yaşadığı konutlardan boyut olarak farklılaşan , kralların yaşadıkları mekanlar olan kral saraylarıdır. Kral sarayları dışında yine krallık yönetiminin ihtiyaçlarından kaynaklanan bir diğer yapı grubu ise askeri amaçlı kullanılan yapılardır. Kentin bir krallık olmasından ötürü , pek çok savaşa katılması askeri yapılar olan depolar , garnizonlar , kışlalar gibi yapıların yapılanmasına neden olmuştur.

Bunlar dışında kalan kentsel mekanlar , tüm Yunan kentlerinin unsurları olan agora , gymnasion , tapınaklar , tiyatralar gibi yapılardır.

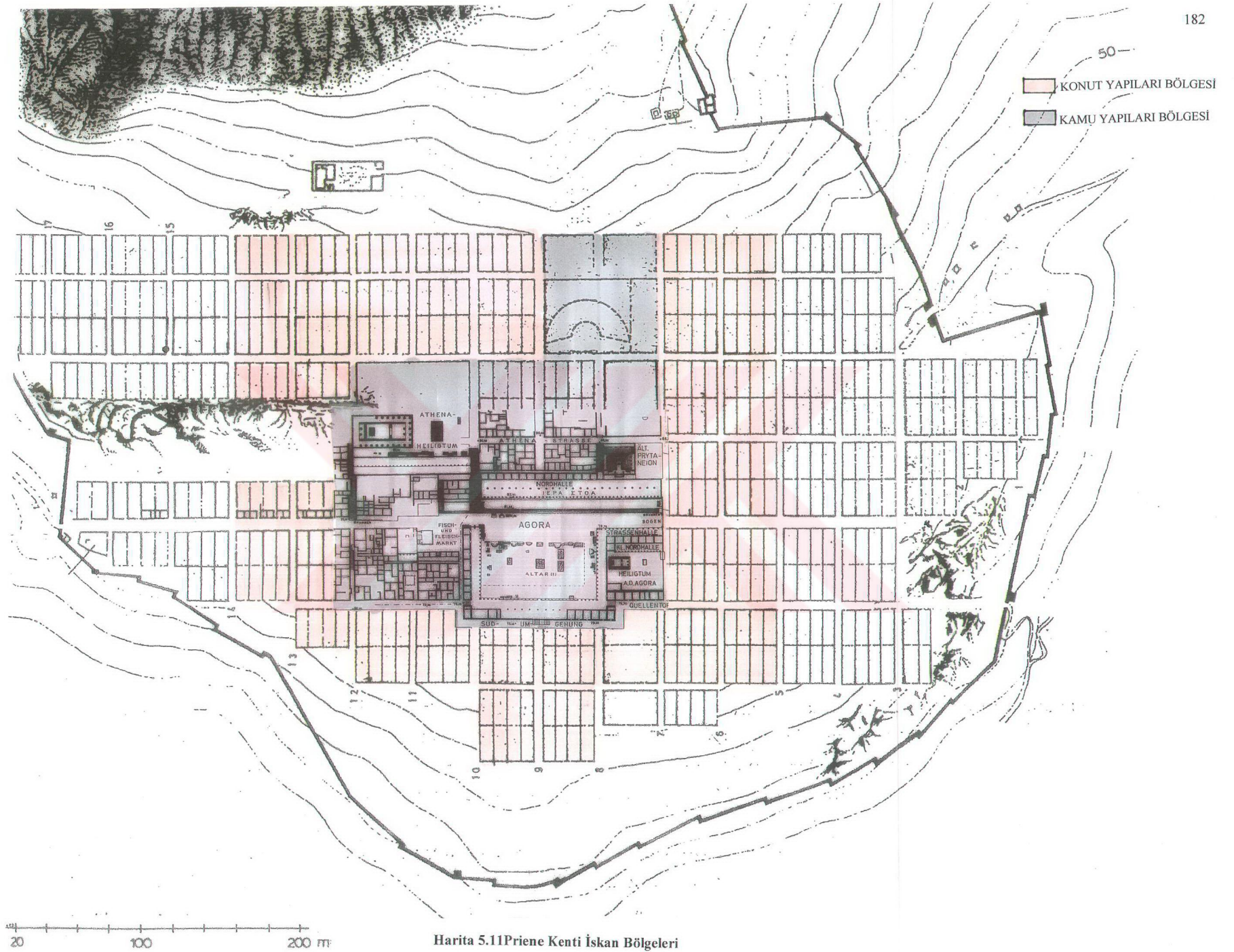
Harita 5.9 Priene Kenti Kentsel Mekanlarındaki Farklılaşmalar

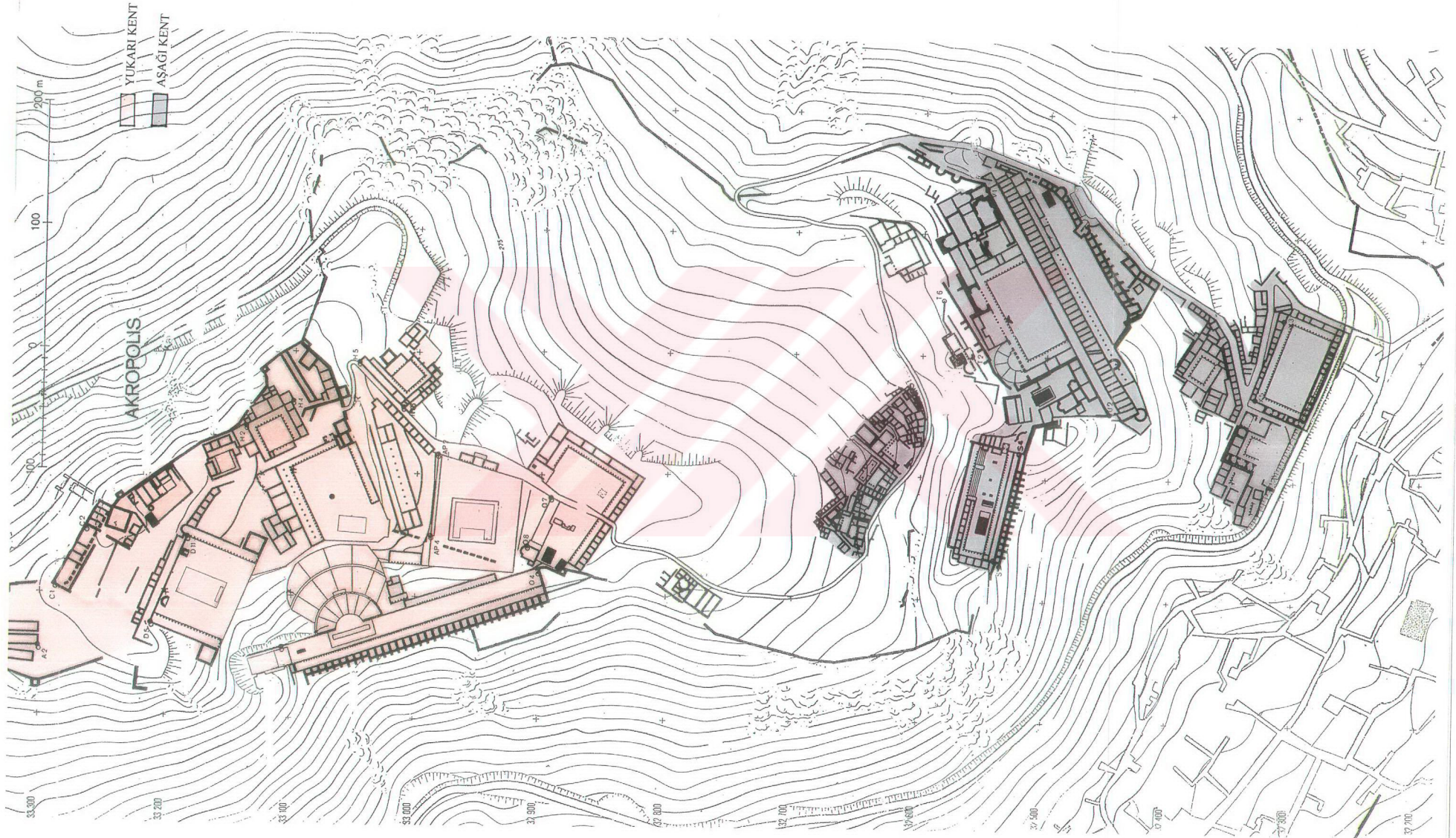
5.3.3. Kentin İskan Bölgelerine Ayrılması

Krallık yönetimi ile yönetilen Pergamon kentinde kent toplumsal sınıflar olan halk ve krallar olmak üzere iki alana bölünür. Bu iki alan kendi başına çalışan birer kent niteliğindedir. Her iki bölge daha sonra kendi içinde iki ana iskan bölgesine bölünür. Bu iki ana iskan bölgesi konut alanları ve kamu alanları bölgesi olarak şekillenir. Krallar tepede daha korunaklı , güvenilir yerlerde konumlanan kentte ikamet ederlerken , halk daha çok kentin yamacında veya ovada daha geniş bir alanda ikamet ederler.

Priene kenti Pergamon kenti gibi kendi kendine çalışan iki ayrı kentten oluşmamaktadır. Priene kenti bir merkezi olan iki iskan bölgesine bölünmüş tek çekirdekli bir kenttir. İskan bölgeleri konut bölgesi ve kamu alanları bölgesi olarak ikiye ayrılır. Kentin ağırlık merkezinde kentin çekirdeği olan agorası konumlanır ve bu agora yapısını , kentin kamu yapıları çevreler. Dolayısıyla kentin ortasında bir kent merkezi oluşur. Konut alanları ise bu kent merkezini çevreleyerek araziye yayılırlar.

Pergamon kentinde oluşturulan her iki kentin iskan bölgeleri Priene 'nin iskan bölgelerinin mantığına göre kurgulanmazlar. Kamu yapıları daha düzensiz bir şekilde araziye göre kurgulanırlar. Konut yapılar da aynı şekilde arazinin elverdiği ölçüde araziye uyarak kurgulanırlar.

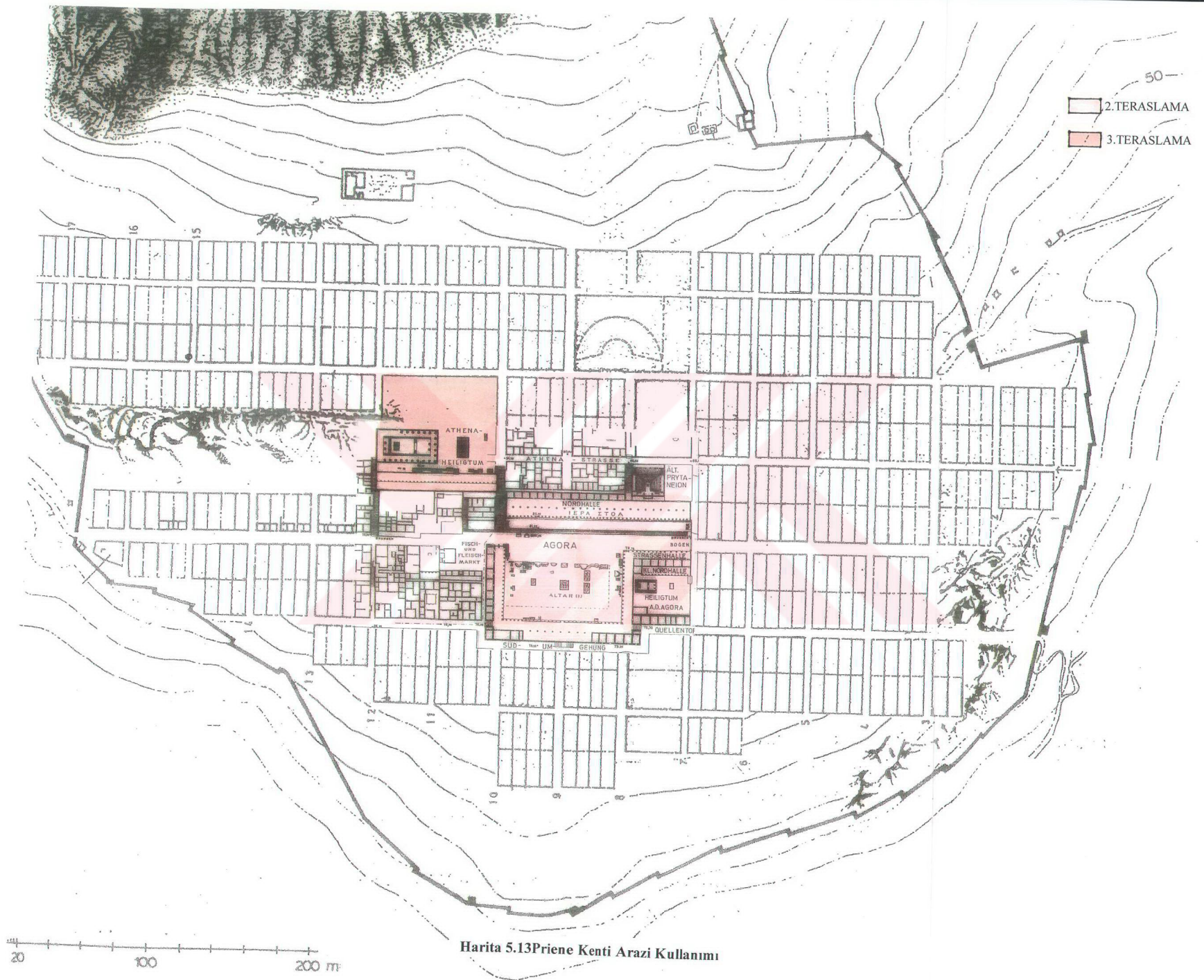
Harita 5.12 Pergamon Kenti İskan Bölgeleri

5.3.4. Arazi Kullanımı

Gerek Priene kenti olsun gerekse Pergamon kenti topografik açıdan aynı tip araziye kurulmuş kentlerdir. Her iki kentte dik bir yamaca kurgulanmıştır. Arazi kullanımında geniş yüzölçümüne sahip olan kentsel mekanların yani agoralar tapınaklar, gymnasionlar gibi yapıların araziye yerleştirilmelerinde araziye setleyerek kullanmışlardır.

Priene kenti kentsel mekan kurgulamasında arazi dört ayrı sete bölünerek kullanılmıştır. Bu dört set mekanların büyüklüklerine göre gerektiği yerlerde doldurulmuştur , doldurulmadığı zamanlarda ise yapılar arazinin bir tarafında iki katlı , bir tarafında ise tek katlı olarak oluşmuşlardır. En alt set stadion yapısının bulunduğu geniş alandır. Bunun bir üst kotunda , arazinin daha geniş ve daha düz olan bölümünde kent merkezini oluşturan kamu yapıları bir birleşme noktası yapacak şekilde kurgulanmıştır. Bu düzlükte agora kurgulanır ve agoranın güney stoası arazi doldurulmadığı için iki katlı olarak inşa edilmiştir. Agoranın yerleştirildiği setin üzerinde kentin tapınağı olan Athena Tapınağı için bir set oluşturulmuştur. Athena tapınağının oturacağı geniş alanın temini için arazi doldurularak istinat duvarı ile genişletilmiştir. En üst kotta ise Serapis Tapınağı yer alır.

Pergamonda ise durum Priene'dekinden farklı gelişmemiştir. Kent iki ana kente ayrılmıştır. Aşağı kent ve yukarı kent araziye oturtulurken arazi doldurularak veya hafredilerek geniş yüzölçüme sahip kamu yapıları araziye oturtulmuştur. Yukarı kent bir tepe kenti olduğundan hemen hemen tüm kamu yapılarının arazideki yerleri oluşturulan setlerin üzerinde konumlanmaktaydı. Yukarı kentte beş ana set mevcuttu. Tüm kamu yapıları bu setler üzerinde birbirlerinin önünü kapatmadan arazinin üzerinde yükselmektedirler. Aşağı kentte arazinin eğimi , yukarı kente nazaran daha azdı. Kamu yapıları kurgulanırken , yukarı kente nazaran araziye daha az müdahale edilmiştir. Bunun yanında aşağı gymnasion yapısı ; yukarı gymnasion , orta gymnasion ve aşağı gymnasion olarak üç ayrı kotta inşa edilmiştir.

Harita 5.14 Pergamon Kenti Arazi Kullanımı

5.3.5. Kent Modellerinin Fonksiyon Şemalarının Çıkartılması

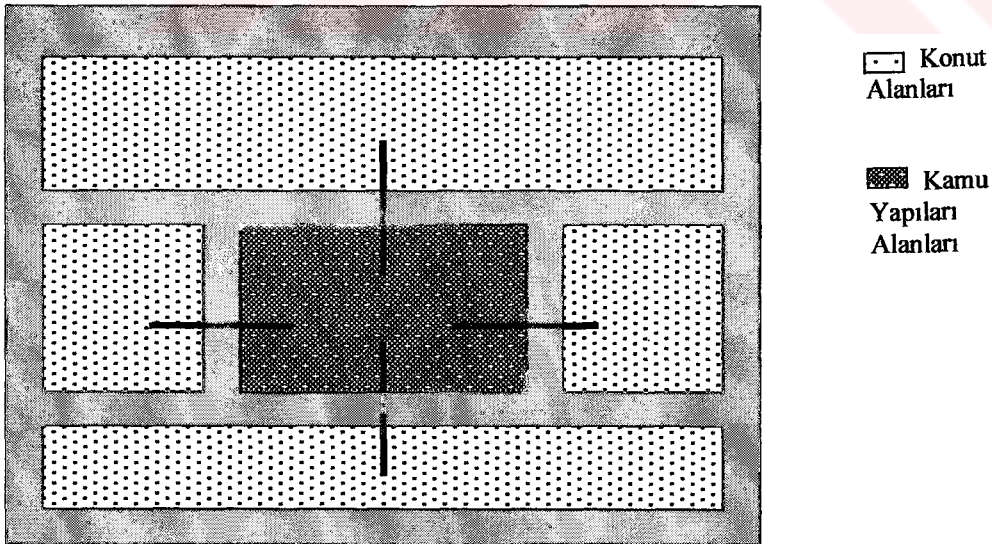
Batı Anadolu’da kurgulanan bu iki tip kent modelinin işlev şemalarındaki fark iki kentin de iskan bölgeleri esasına göre kurgulanıyor olmalarına rağmen Pergamon gibi kent yerleşimlerinde kent alanlarının iskan bölgesi alanlarından daha önce sınıfsal ayrıma göre ikiye bölünmeleridir. Bu ayrımdan sonra iki ana parça kendi içerisinde iki iskan bölgesi olan konut alanları bölgesi ve kamu alanları bölgesine ayrılırlar. Bu bağlamda krallık kentleri bir bütün olan iki ayrı kent gibi çalışırlar. İkiz kentler gibidirler. Bu ikiz kentlerden birisi akropol alanında kurgulanmaktadır. Eski Yunan kentlerinde savunma kaygısı ile kullanılan ve artık atıl durumda simgesel olarak kurgulanan akropol alanı yeniden canlanmış ve önemini tekrardan kazanmıştır. Fakat bunun yanında kentin çekirdeğini oluşturan agora alanı önemini yitirmemiştir. Bu bağlamda krallık kentleri çift çekirdekli bir yapıya bürünmüşlerdir. Akropol alanı tepede konumlanırken savunmaya en elverişli yer konumundadır. Dolayısıyla bu alanda krallar , yönetim yapıları , askeri yapılar konumlanır ve akropolün etrafı sur duvarları ile çevrilir. Bunun yanında ikinci bir kent olan halkın yaşadığı alan tarım yapılabilsin veya bu gibi amaçlarla kullanılabilsin düşüncesiyle ovaya , tepenin eteklerine konumlanır. Bu ikinci kentin güvenliği akropolde konumlanmış kentin güvenliği kadar önemli değildir. Çünkü akropolde krallar ve tüm askeri savunma yapıları kurgulanırken , aşağı kentte sadece halk ve halka hizmet eden yapılar konumlanmaktadır. Bu yüzden akropol kadar güvenli olması gerekmeyen ovada kurgulanan halkın yaşadığı kent , surlarla çevrili değildir.

Demokrasi ile yönetilen Yunan kent devletlerinin kentlerinde akropol alanı ço yıllar önce önemini yitirerek atıl bir durum alıp , simgesel olarak görevini sürdürmektedir. Yine savunma amaçlı olarak kullanılması düşünülen akropol alanı içinde hiçbir kentsel mekanın bulunmadığı boş bir alandır. Bu alan ; düşman saldırıları sırasında halkın saklanabileceği korunaklı bir alan olarak bırakılmıştır. Bunun yanında kentin merkezinde konumlanan agora yapısı kentin çekirdeği , kalbi olarak çalışan çok önemli merkezdir. Tüm kamu yapıları agoranın etrafını sararlar ve konut alanları ise bu kent merkezinin etrafını sararlar. Demokrasiyle yönetilen kentlerde tek bir kent vardır ve bu kent iki iskan bölgesi olan konut alanları ve kamu

kentlerde tek bir kent vardır ve bu kent iki iskan bölgesi olan konut alanları ve kamu yapıları alanına bölünmüştür. Herkesin eşit olduğu görüşü ile konut alanları birbirine eşit insula adı verilen parsellere bölünmüşlerdir. Kent planı son derece düzenli , kentsel mekanlar da kent planına bağlı olarak aynı şekilde düzenlidirler. Kentin surları tüm kentin etrafını çepeçevre dönmektedir.

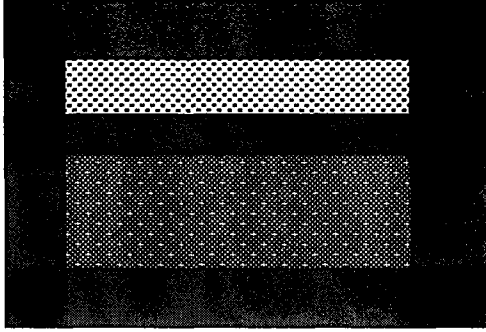
Yukarıda anlatılan ve incelenen kent örneklerine Batı Anadolu'da Hellenistik dönemde iki ayrı kent modeli oluşmuştur. Bu kent modellerini birbirlerinden ayıran ana unsur yönetim biçimlerinin farklılaşarak , toplumun sosyal örgütlenmesini değiştirmesi ve oluşan bu farklı düşüncelerin insanların yaşadıkları kentlere yansıyor kentleri birbirinden farklılaştırmasıdır. 1. Model olan demokrasi ile yönetilen kentlerin planması ; arkaik dönemden itibaren oluşmaya başlayan ve tüm halkın bireylerinin birbirleriyle eşit olması fikrinin kent planına yansması olan ızgara planlı kentlerin oluşumu ve 2. Model olan krallık yönetimindeki kentlerin planlanması ; hellenistik dönemde başlayan ve halkın yönetici ve yönetilen olarak sınıflara bölünmesinin kent planlamasına yansması olan araziye uydurulan kentlerin oluşumu bu şekilde gerçekleşmiştir.

5.3.5.1. Izgara Planlı Kent Modeli Fonksiyon Şeması

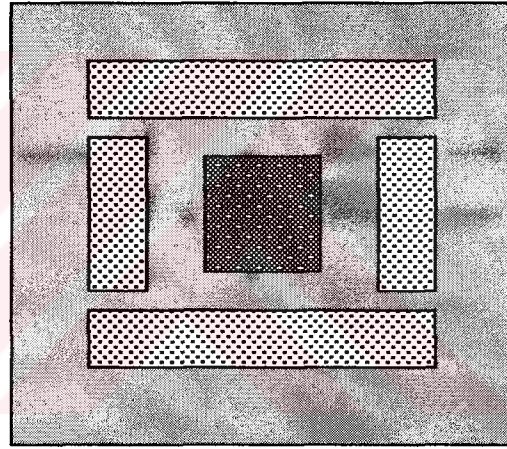

Şekil 5.45 Izgara Planlı Kent Fonksiyon Şeması

5.3.5.2. . Araziye Bağımlı Kalan Kent Modeli Fonksiyon Şeması

AŞAĞI KENT

YUKARI KENT

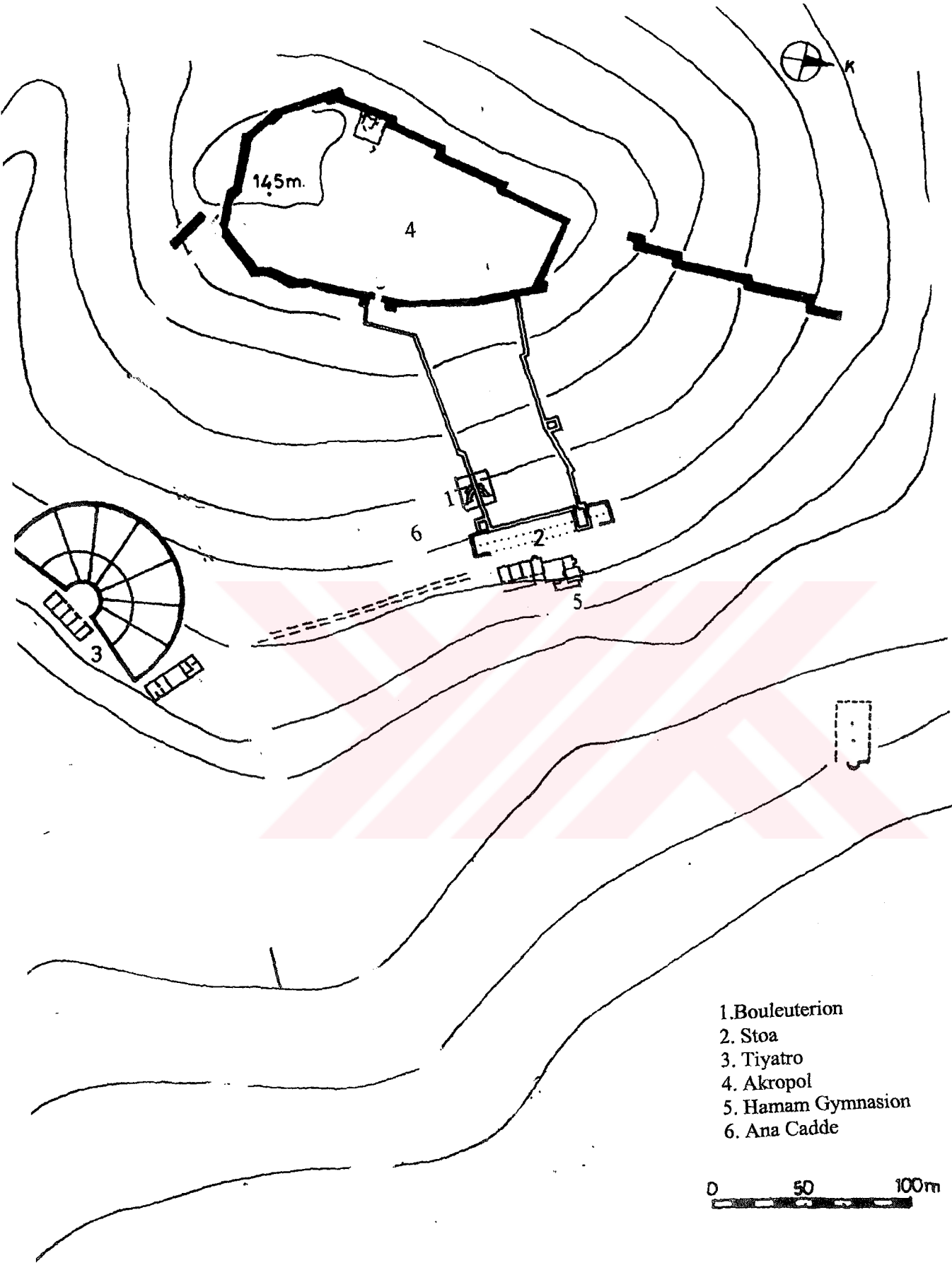
	Konut Alanları
	Kamu Yapıları Alanları

Şekil 5.46 Araziye Bağımlı Kalan Kent Planlamasının Fonksiyon Şeması

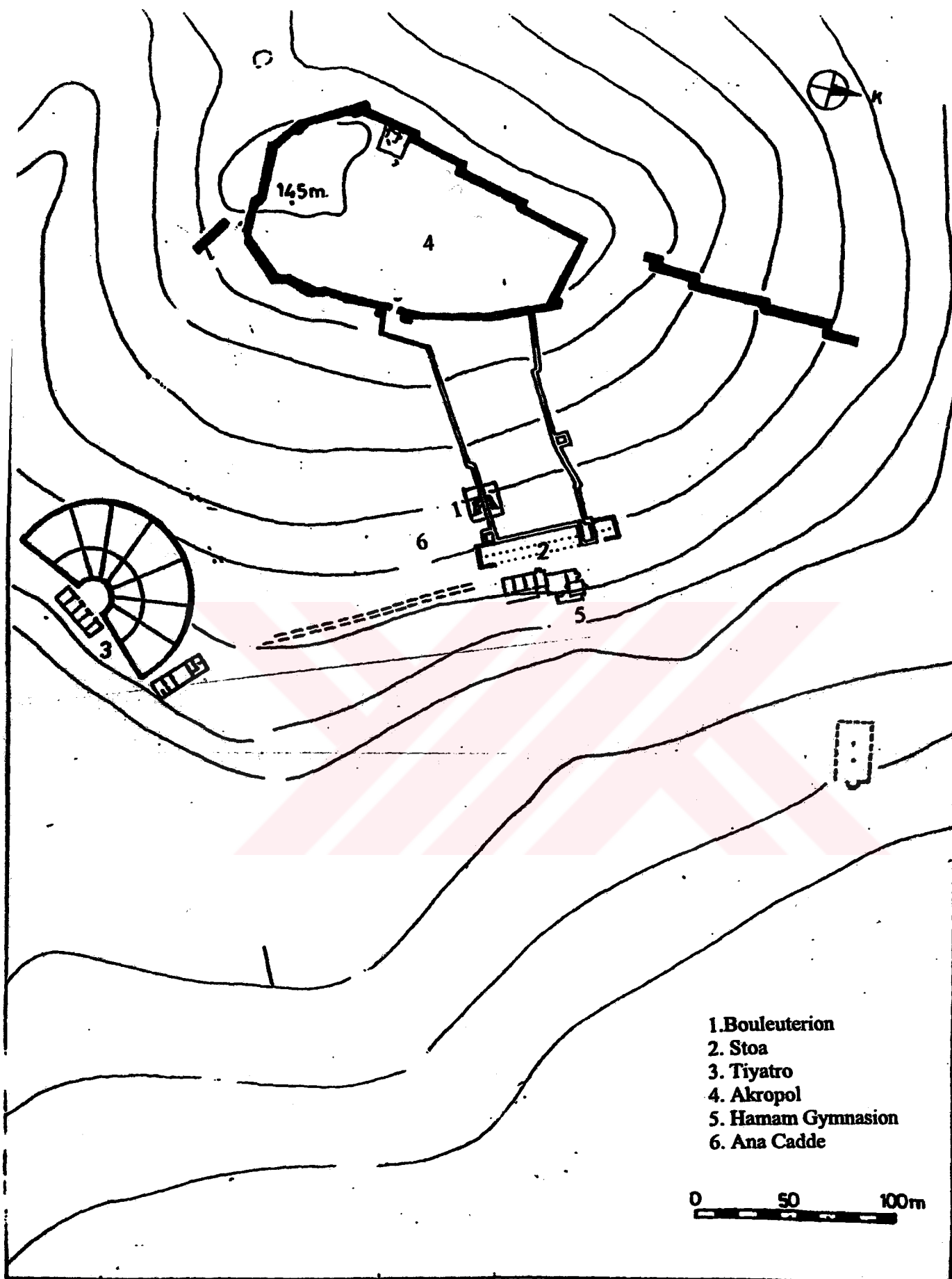
5.3.6. Kent Modelleri Işığında Metropolis Kent Planlaması

Oluşturulan kent modelleri ışığında henüz kentsel mekanlarının bulunmuşluk oranı çok az olan antik Metropolis kentinin, bugüne kadar kazılar sonucu gün ışığına çıkartılmış verileri doğrultusunda kent planlaması ve henüz gün ışığına çıkarılmamış kentsel mekanlarının arazi üzerinde nerede konumlanabilecekleri konusunda bir varsayıma gidilmiştir. Bu kent planlamasının hazırlanması ve kentsel mekanların kent planında konumlanmaları tamamen kentin tarihi ve gün ışığına çıkarılan verileri doğrultusunda ileri sürülen bir varsayımdır.

Metropolis kentinde tezde incelediğimiz dönemler kapsamında gün ışığına çıkarılan kentsel mekanlar tiyatro, stoa ve bouleuterion yapılarıdır Metropolis kenti yamaçta kurgulanmış tipik bir Hellen kentidir. Yamacın tepesindeki düzlük alanda akropolü yer almaktadır. Kentin tiyatrosunun yeri arazi verileri doğrultusunda yamaca sırtını vererek, ovaya manzaraya açılacak şekilde konumlanması amaçlı seçilmiştir. Ortaya çıkarılan bir başka yapı stoa yapısıdır. Geniş platformuyla bu yapı ovaya bakan bir seyir terası niteliğindedir. Kent planlama kurgusunun varsayımında en etkin rol oynayan yapı en son gün ışığına çıkarılmış bouleuteriondur. Bu yapı hemen hemen kareye yakın planıyla iki yolun kesiştiği köşede yer almaktadır. Stoa yapısıyla aynı hizada bulunmaktadır. Önünden kentin en geniş caddesi geçmektedir.

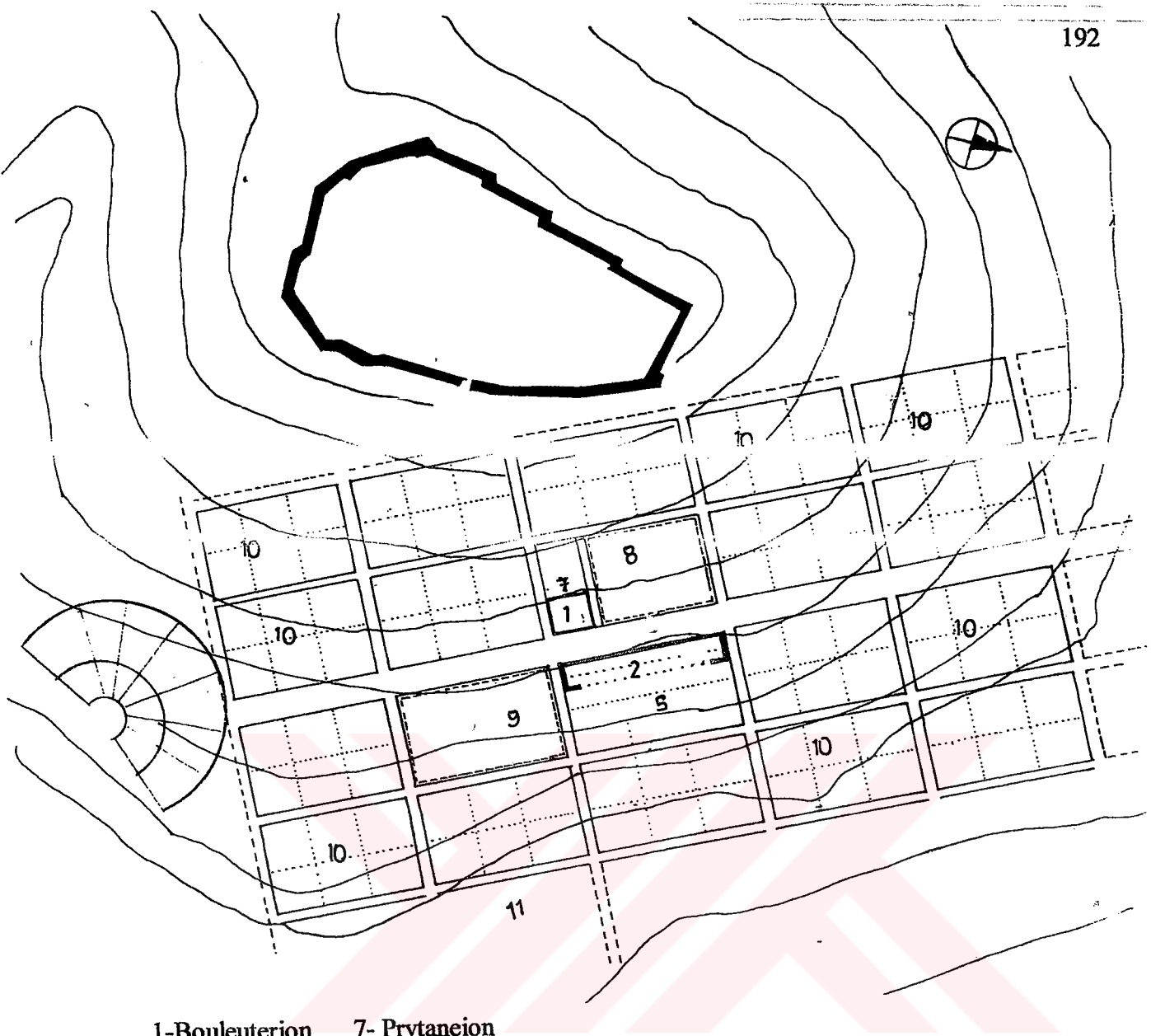

Harita 5.15 Metropolis Kenti Mevcut Kent Planı

- 1. Bouleuterion
- 2. Stoa
- 3. Tiyyatro
- 4. Akropol
- 5. Hamam Gymnasion
- 6. Ana Cadde

0 50 100m

1- Bouleuterion	7- Prytaneion
2- Stoa	8- Devlet Agorası
3- Tiyatro	9- Agora
4- Akropolis	10- Konutlar
5- Gymnasion	11- Stadion
6- Ana Cadde	

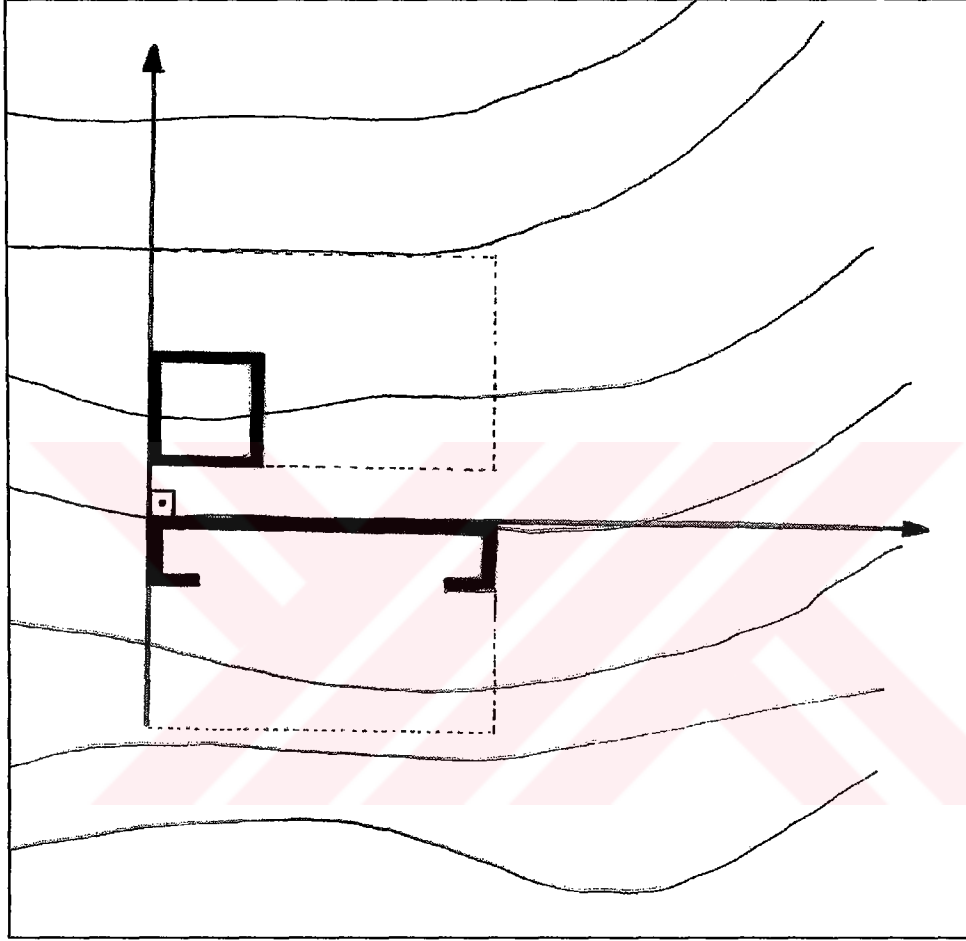
Harita 5.16 Metropolis Kenti Kent Planı Önerisi

Yukarıda anlatılan gün ışığına çıkmış kentsel mekanlar ve onların arazideki konumları göz önüne alınarak incelenen kentler ve kent modelleri ışığında Metropolis kent planının ızgara planlı bir kent olduğu varsayımı yapılabilir. Kentin ızgara planlı bir kent olduğu varsayımına varılmasının nedenleri aşağıdaki gibidir:

- ızgara planlı kentlerde kentsel mekanlar kuzey güney ve doğu batı istikametlerinde aynı doğrultuda yerleştirilmişlerdir. Metropolis kentinde de gün ışığına çıkarılmış olan stoa yapısı bouleterion yapısı ve stoanın bir set altındaki sokak dokusu aynı doğrultuda kurgulanmıştır.
- Metropolis kentinde bouleterion yapısının bulunmasıyla kentin demokratik bir rejimle yönetildiği anlaşılmıştır. Demokratik rejim düşüncesinin kent planına yansması ızgara planlı kentlerin kurgulanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda metropolis kentinin demokratik bir rejimle yönetiliyor olması kent planının ızgara plan tipinde kurgulanmış olabileceğini gösterir.
- Demokratik yönetimle yönetilen kentler olan ızgara planlı kentlerin tek bir kentten oluşması ve akropolün atıl duruma dönüşüp sadece sembolik bir oluşum haline dönüşmüş olması savı ile incelenen Metropolis akropol alanında Pergamon kenti örneğinde olduğu gibi bir yukarı kent oluşumunun gözlemlenmemesi, Metropolis kentinin tek merkezli bir kent olduğunu gösterir. Metropolis kentinin bir liman kenti olmayıp yamaca kurgulanmış bir dağ kenti olduğundan incelenen örnekler ışığında iki ana iskan bölgesine bölünmüş olabileceği de söylenebilir. Bu bağlamda Metropolis kenti tek çekirdekli konut alanları ve kamu alanları olarak iki iskan bölgesine bölünmüş ızgara planlı bir kenttir.

ızgara planlı kent olduğu düşünülen metropolis kentinin insula boyutları gün ışığına çıkarılmış stoa yapısının boyutları baz alınarak oluşturulmuştur. Sokak genişlikleri gün ışığına çıkarılan sokak genişliklerine sadık kalınarak ızgara planlı kentlerin sokak kurgusuna bakılıp tüm sokakların aynı genişlikte olması , fakat kent merkezlerindeki sokakların diğer sokaklardan genişlik açısından farklılaşması

gerektiği savı doğrultusunda çizilmiştir. Bu bağlamda tüm sokaklar aynı genişlikte olurlarken sadece bouleterionun önünden geçen ana cadde diğerlerinden farklılaşır. İnsulaların boyutlarının 60×35 olduğu düşünülmektedir. Her insula altı birim konut yerleşimine bölünüyor olabilir.

Şekil 5.47 Metropolis Kenti Izgara Planının Oluşturulma Yöntemi

Metropolis kenti yamaca kurgulanan bir kent olduğundan ötürü arazide oluşturulmuş tabi setler üzerine kurulmuştur. Günümüzde kentin üç farklı kottaki setleme bölgeleri izlenebilmektedir. Bouleterion ve bouleterion yapısının önünden geçen ana cadde en üst sette konumlanır. Onun altında stoa yapısı kurgulanırken en altta ise gün ışığına çıkarılan sokak dokusu ve hamam yapısı bulunur.

Kent planlaması hakkında yukarıda belirtildiği üzere tahminde bulunulan Metropolis kentinin kentsel mekanlarının , bu üretilen varsayım planının üzerinde kurgulanması incelenilen kentlerin kentsel mekan kurguları doğrultusunda Metropolis kentsel mekanlarının kurgulanması üzerine tahminler üretilmiştir. Bu çerçevede devlet agorasına, agoraya, gymnasiona ve stadion yapılarına kent planında yerler önerilmiştir. Bu öneriler aşağıdaki gibidir:

İncelenilen örneklere bakıldığında devlet agorasının bouleuterion çevresinde arazi açısından en düz ve en geniş bir alanda konumlanması gerektiğini görmüştük Metropolis bouleuterion yapısının üç tarafından sokaklar geçmektedir. Bouleuterionun önündeki düzlük alanda bouleuterion yapısına sırtını dönmüş stoa yapısı konumlanmaktadır. Arazi verileri doğrultusunda agora yapısının konumlanması için ayrılacak en ideal alan olarak bouleuterion yapısının kuzeyinde bulunan geniş ve düzlük olan alan düşünülmektedir. Bouleuterion yapısı stoa yapısının beden duvarı ile aynı hizadan başlayarak inşa edilmiştir. Buradan da agora yapısının bitiş noktasının stoa yapısının beden duvarının bitiş noktasıyla aynı hizada olduğunu kabul edebilir. Agora yapısının başlangıç noktası ise bouleuterion yapısının yanından geçen caddenin bittiği nokta olarak düşünülebilir. Bunun yanında bouleuterion yapısının kazıları sırasında çıkarılan bir yazıtta Apollonious'un bronz heykelini taşıyan bu anıtın agoranın en önemli yerine dikilmesi istenmektedir. Bu veriler doğrultusunda bouleuterionun kuzeyi, Athena Caddesi agoraya ait olabilir.

Kent planında kurgulandığı yer açısından tahmin yürütülen bir başka kentsel mekan gymnasion yapısıdır. Bu yapının yerinin tahmininde iki ana etmen rol almıştır. Birinci etmen stoa yapısının altında bulunan roma dönemine tarihlenen hamam yapısının yeridir. İkinci etmen ise araziye göre konumunu bulan tiyatrodan sonraki bir başka yapı olan stadion yapısının tahmini yeridir. Stadion araziye bakıldığında en geniş ve en düz alan olan kentin yamacının bittiği yerde konumlanmış olabilir. Bu bölge arazide topografik açıdan bir stadion yapısının konumlanması için gereken tüm şartları sağlayan en ideal yerdir. Hamam yapısıyla bir bütün olarak çalışan gymnasion yapısı stadion yapısına kolaylıkla ulaşılabilecek bir konumdadır. İncelenen örneklerde görüldüğü üzere stadion yapısı ve gymnasion

yapılarının arazide birbirlerine yakın konumda kurgulanmaları gerekmektedir. Bazı örneklerde bu iki yapının bir kompleks haline dönüştüğü gözlemlenmektedir. Stoa yapısının bouleterion yapısına, arkasındaki kentin ana caddesine ve bouleterionun yanında olduğu düşünülen agora yapısına sırtını dönüp ovaya açılması burada bir alan tanımladığını ve bu alanın muhtemelen gymnasion yapısı olduğu düşünülebilir. Böylelikle stoa, gymnasion yapısını tanımlayan bir portiko olarak anlam kazanacaktır.

Yukarıda anlatılan ve kentin gün ışığına çıkarılan verilerinin incelenen kent modelleri doğrultusunda kent planı ve kentsel mekanları hakkında yapılan tahminler doğrultusunda Metropolis kenti yamaca kurgulanmış iki ana iskan bölgesinden oluşan tek caddesi diğerlerinden farklılaşan ızgara planlı bir kent olabilir. Bu bağlamda yukarıda anlatılan varsayımların doğrultusunda aşağıdaki kent planı çizilmiştir. Bu kent planı üzerinde kentsel mekanların varsayılan yerleri işaretlenmiştir.

SONUÇ

Tez kapsamında incelenen Batı Anadolu Antik yerleşimlerinde Arkaik dönemden başlayarak Hellenistik Dönemin sonuna kadar geçen süreçte kent planlaması ve kentsel mekan kurgusu iki farklı şekilde oluşmuştur. Bu oluşan iki farklı tip plan şeması ve buna paralel olarak gelişen kentsel mekan kurguları toplumların farklı yönlerde örgütlenmelerinin , kent planına bir yansıması olarak gelişmiştir. Sonuç olarak Batı Anadolu Antik Yerleşimlerinde, Hellenistik döneme gelindiğinde demokrasi rejimi ile yönetilen ızgara planlamasına sahip kentler ve krallık rejimi ile yönetilen araziye bağımlı kalan kent planına sahip kentler gelişmişlerdir.

Birinci model olan ızgara planlı kentler Arkaik dönemde Batı Anadolu kıyılarında yerleşmiş olan tahkimli şatoların zaman içerisinde gelişmesi ile oluşmuşlardır. Bu gelişim süreci hellenistik dönemin sonuna kadar kentler son formlarını alıncaya kadar devam etmiştir. Bu yerleşimler kent devleti yerleşimleri olarak gelişmişlerdir. Yönetim biçimleri toplumun her ferdinin eşit olduğu , seçme ve seçilme hakkının olduğu demokrasi rejimi idi. Bu düşünce tarzına bağlı olarak ızgara planlı kent birbirine eşit boyutlardaki insulalarının kenti eşit parsellere bölmesi ile tüm Batı Anadolu 'da her türlü arazide ustalıkla uygulanarak gelişmiştir. Bu planın uygulama mantığı ; ortak kullanılan kentsel mekanların belirli alanlar içinde toplayıp , araziye bu belirlenen ortak kentsel mekanlar doğrultusunda iskan bölgelerine bölerek araziye oturtmaktır. Bu ortak kullanılan kentsel mekanlar , eğer kent dağ kenti ise konut alanları ve kamu alanları bölgeleri olarak ikiye bölünürken , liman kentlerinde liman , konut alanları ve kamu alanları bölgeleri olarak üçe bölünürdü. Kamu alanları , konut alanlarından boyut olarak farklılaştıkları için , bu bölgenin konumlanmasında arazinin en geniş ve en düzlük alanları seçilirdi. Kentsel mekanların kurgulanması

bu iskan bölgeleri esasına paralel olarak gelişim göstermektedir. Kent devletleri diğer kent devletleri ile ikinci bölümde anlatılan nedenlerden ötürü savaşmayı tercih etmezlerdi. Bu fikre paralel olarak savunmaya yönelik yapılanmış olan akropol bölgesi önemini yitirmiş atıl bir duruma gelip sadece sembolik bir görev üstlenmiştir. Kent merkezi agorası olan tek merkezli bir form almıştır. Agora hem kamu alanlarının merkezinde , hem de tüm kentin merkezinde olacak şekilde kamu alanları iskan bölgesinin ağırlık merkezinde konumlanır. Tüm kamu yapıları ağırlık merkezi olan agoranın çevresinde arazi ustalıkla kullanılarak kurgulanırlar. Konut alanları ayrı bir iskan bölgesi olarak kamu alanlarının etrafını sararak araziye yerleştirilir. Kent birbirine eşit dikdörtgen insulalara bölündükleri için kentin sokakları bu insulaların aralarında kalan birbirlerini dik kesen aynı boyutlarda oluşumlardır. Kentin bölündüğü iskan bölgesi sayısına göre bu sokaklardan bazıları diğerlerinden genişlik olarak farklılaşarak büyür. Bu farklılaşan sokaklar kent merkezini diğer iskan bölgelerine veya kentin kapılarına bağlayan ana caddelerdir. Kent iki iskan bölgesine ayrılmışsa kent kapısını kent merkezine bağlayan sokak genişleyerek farklılaşır. Kent üç iskan bölgesine ayrılmışsa liman bölgesini kent merkezine ve kent kapısını kent merkezine bağlayan iki sokak diğerlerinden farklılaşarak genişler. Kentin etrafını çepeçevre sur duvarları döner.

İkinci model kentler araziye uydurulan ve krallık yönetimi ile yönetilen kentlerdir. Bu tip kent planı Batı Anadolu'da Hellenistik dönemin başında ortaya çıkmıştır. Hellenistik dönemde henüz kentleşmemiş olan köy yerleşimleri Hellenistik dönemde ortaya çıkan kralların ardılları tarafından korunaklı dağ yerleşimleri oldukları için seçilip iskan edilmiştir. Bu kentlerin gelişiminin ızgara planlı kentlerin kurgusundan farklılaşmasının nedeni bu kentlerin krallar tarafından yönetilmesi sonucu halkın yöneten ve yönetilen olarak iki gruba bölünmesi dolayısıyla kentin de iki ayrı kente bölünmesi ve toplumda yaşayan bireylerin birbirleriyle eşit olduğu savunusunun gelişmemesidir. Arazinin en korunaklı bölümüne kralların oturduğu sarayları ve yine krallara hizmet eden kamu yapıları kurgulanıp bu bölgenin etrafı surlarla çevrilmiştir. Arazinin daha düz ve geniş olan alanı, halkın yaşadığı konutların ve halkın kullanımında olan kamu alanları kurgulanır. Izgara plan kent kurgusunda önemini yitirmiş olan akropol alanı bu tip

planlamada en önemli bölge olmuştur ve akropolde krallar ikamet etmektedir. Kent çift çekirdeği olan iki kentten oluşur ; bu kentler akropol alanı ve aşağı yerleşim alanıdır. Her iki kent kendi içinde iki ana iskan bölgesine ayrılır. Bu iskan bölgeleri konut alanları ve kamu alanları bölgeleridir. Akropol bölgesi surlarla çevrili iken halkın yaşadığı aşağı kentte surlar bulunmaz.

Bu şekilde birbirlerinden sokak dokuları bazı kentsel mekanları araziye bölgelere bölme şekilleri araziye kullanımları birbirinden farklılaşmıştır. Düzenli bir planlama olan ızgara planlı kentlerde sokak dokusu da plana paralel olarak düzenli bir form almıştır. Sokaklar birbirlerini dik keserek aynı istikamette insulaları birbirine bağlarlar. Araziye bağımlı kentlerde kent planı düzenli olarak gelişim göstermediği için sokak dokusu da organik olarak gelişmiştir. Izgara planlı kentlerle , araziye bağımlı kentlerin kentsel mekanlarında da farklılaşan kentsel mekan yapıları toplumun farklı örgütleniş biçimlerine paralel olarak gelişmiştir. Bu mekanlar demokrasi yönetiminin bir simgesi olan bouleuterion yapısı ile krallık yönetimindeki kentlerde oluşan kral sarayları ve askeri amaçlı yapılardır.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, M.A. (1994) . Kent Devletinden İmparatorluğa. Ankara: İmge Yayınevi.

Akarca, A. (1978) . Şehir ve Savunma . Ankara: Türk Tarih Kurumu

Aktüre, S. (1997) . Anadolu'da Bronz Çağ Kentleri . (2. Baskı) . İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akurgal, E. (1988) . Anadolu Uygarlıkları. İstanbul: NET Turistik Yayınları A.Ş.

Aristoteles, (1943) . Atinalıların Devleti. (Çeviren: Baydur, S.Y.) . Ankara: Maarif Matbaası.

Aristoteles, (1975) . Politika. Çeviren: Tunçay. M. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aşkın ,M. (1999) . Troy with Legends, Facts and New Developments. İstanbul: Keskin color Kartpostalılık Ltd. Şti. Matbaacılık.

Bayhan,S. (1999) . Priene , Didyma , Miletus. İstanbul:Son saat gazetecilik ve Matbaacılık hizmetleri. A:Ş:

Bean, G.E. (1997) . Eski Çağda Ege Bölgesi . (Çeviren: Delemen, İ.) . İstanbul: Arion Yayınevi.

Benevolo, L. (!981) . The History of the City. Cambridge: The MIT press.

Bingöl, O. (1998) . Magnesia Ad Maeandrum Menderes Magnesiası . Ankara Müze Eserleri Turistik Yayınları.

Bosch , M.E. (1943).Hellenizm Tarihinin Anahatları .İstanbul

Boyd, T.D. Jameson, M.H. (1981) . Urban Planning and Rural Land Division in Ancient Greece. Hesperia 50 s: 327-342.

Burns, A. (1976) . Hippodamus and the Planned City. Historia: 25,414-428,

Castagnoli,F. (1971) . Orthogonal Town Planning In Antiquity. Cambridge: Massachusetts.

Cippolo, C.M. (1980) . Tarih boyunca Ekonomi ve Nüfus. Çeviren: Gezgini,M.S. İstanbul: Tur Yayınları 38.

Child, G. (1950) . The Urban Revolution . Town Planning Review 21. sayı :1

Child, G. (1978) . Kendini yaratan insan. (Çeviren: Filiz Ofloğlu.) İstanbul:Varlık Yayınevi.

Child, G. (1982) . Tarihte Neler Oldu ?. (Çeviren : Tunçay,M. Şenel, A.) İstanbul: Alan Yayıncılık.

Cook, J.M. (1970) . The Greeks in İonia and the East. (3rd edition) . Great Britain : Camelot Press.

Coulton, J.J. (1976) . The Architectural Development of Greek Stoa . Oxford.

Demand, N. (1986) . The relocation of Priene reconsidered. İn: Phonix 40

Dinsmoor, B. (1950). The Architecture of Ancient Greece. London.

Doxiadis, C. A. (1972). The Method for The Study Of The Ancient Greek Settlements. Atina.

Duyuran, R. (1948). Priene Kılavuzu . İstanbul

Erder,C. (1967).Hellenistik Devir Anadolu Mimarisinde Kyma Rekta-Kyma Reversa. Ankara .

Filges , A. (1999). Kayıp Zamanların Peşinde . İstanbul :Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Finley, M.I. (1970). The Early Greece The Bronze and the Archaic Ages. London.

Forrest, W.G. (1966) . The emergence of Greek democracy , the character of Greek Politics, 800-400 BC. Hampshire: BAS printers.

Golding, N. H. / 1975). Plato as a City Planner. Arethisa 8 , s: 359-371.

Gloetz, G. (1965). The Greek City and its Institutions. London: Routledge and Kegan Paul Ltd.

Hammand, N.G.L. (1972). The City in the Ancient World. Cambridge: Massachusetts.

Haverfield, A. (1913). The Ancient Town planning . Oxford.

Herodotos, (1973). Herodot Tarihi. (Çeviren : Ökmen, M.) İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hornblower, S. (1983 9. The Greek World 479-323 BC. New York.

İplikçioğlu, B. (1997). Eski Batı Tarihi 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Jacobs, J. (1972). The Economy of Cities. Harmondsworth: Penguin Books.

Jones, A.H.M (1940). The Greek City From Alexander to Justinian . Oxford

Jones, A.H.M . (1949). Ancient Economic History. Journal of Roman Studies
39, sh:163,164.

Kriesis, A. (1965). Greek Town Buildings. Athens: The National Technical
Univercity of Athens.

Lampard, E.E. (1965) . Historical Aspects of Urbanization. (Derleyenler:
Hauser, P.M. Schnore,L.F.) . New York: John Wiley.

Mansel , A.M. (1984). Ege ve Yunan Tarihi. (4. Baskı). Ankara : Türk Tarih
Kurumu Basımevi.

Marshall, M.H.B. (1975). Urban Settlement in the second chapter of Thucycidides.
Classical Quarterly. 25,s: 26-40.

Mc Donald, W.A. (1943) . The political meeting places of the Greeks. Baltimore.

Meadows, P. (1969) . The City, Technology and Urbanism , Urbanization and
Social Change : Comparative Perspectives. (Derleyenler: Meadows, P.
Mizruchi,E.H.) . London: Addison-Wesley.

Mumford, L. (1966) . The City İn History. Harmondsworth: Pelican Books.

Naumann, R. (1998) . Eski Anadolu Mimarlığı.(4. Baskı) . Ankara: Türk Tarih
Kurumu.

Owens, E.J. (2000). Yunan ve Roma Dünyasında Kent. (Çeviren : Bilsel, C.)
İstanbul: Homer Kitabevi.

Perkins, J.B. (1974) . The Architecture of ancient Greece and Italy planning in Classical antiquity. Canada.

Pounds, N.J.G: (1969) . The Urbanization of the Classical World. Annals of the
Assosiation of American Geographers, cilt59 sayı:1

Radt, W. (1993) . Landscape and Greek Urban Planning. Exemplified by Pergamon And Priene . İn: City and Nature

Radt, W. (1989) . Pergamon Archäologischer Führer. İstanbul: Türkiye Turing ve
Otomobil Kurumu.

Ramsay, W.M. (1961) . Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası. İstanbul: Milli Eğitim
Bakanlığı.

Robertson , D.S. (1943) . Greek and Roman Architecture. (2nd edition). Cambridge

Rumscheid, F. (1998) . Priene aGuide to the 'Pompeii of Asia Minor ' . İstanbul:
Ege Yayınları.

Saltuk, S. (1990) . Arkeoloji Sözlüğü. İstanbul : İnkılap Kitabevi.

Shear, T.L. (1981) . From City-state to Provincial Town. Hesperia 50 , s: 356-377.

Stewart, C. (1952) . A prospect of Cities Studies towards a History of Town
Planning. London.

Sjoberg, G. (1960) . The Preindustrial City. New York: The Free Press.

Stanislawski, D. (1946). The Origin and Spread of the Grid-pattern Town. Geographical Review 36 s: 105-120.

Steiwig, R. (1970). Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Anahatları İstanbul:

Strabon, (1987). Coğrafya. Çeviren: Pekman,A. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Antik Kaynaklar Dizisi 1.

Thompson, J.O. (1949). History of Ancient Geography. Journal of Roman Studies. 39,sh: 160-162.

Thomson,G. (1983). Tarih Öncesi Ege 1 . İstanbul

Thomson,G. (1983). Tarih Öncesi Ege 2. İstanbul.

Travlos, J. (1981). Athens after the Liberation Planning the New City and Exploring the Old. Hesperia 50, sh: 391-404.

Toynbee, A. (1971). An Ekistical Study of the Hellenistic City-state Athens. The Center of ekisties.

Umar, B. (1993). Türkiye'deki Tarihsel Adlar. İstanbul: İnkılap Yayınları.

Walbank,F.W. (1981). The Hellenistic World. Great Britain.

Walbank,F.W. Astin, A.E. Fredericson, M,W. (1984) The Cambridge Ancient History Vol: VII. Part I. (2nd Edition). Cambridge.

Ward-Perkins, J.B. (1949). Roman and Greek Town Architecture. Journal of Roman Studies. 39 , s: 175-177.

Watkin,D. (1992). A History of Western Architecture. (2nd edition). Slovenia: Laurence King Publishing.

White-Sher Win,S.M. (1985). Ancient Archives : The Edict of Alexander to Priene A Reappraisal. Journal of Hellenic Studies. 69 , sh: 68-89,

Wycherley, R.E. (1938). The Agora of Miletus. Journal Institute of British Architecture. 45 , s: 1005-1011.

Wycherley, R.E. (1951) . Hellenistic Cities. Town Planning Review.22, 177-205.

Wycherley, R.E. (1964) . Hippodamus and Rhodos.Historia13, 135-139.

Wycherley, R.E. (1993). Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu ? . (3. Baskı).
(Çeviren: Nirven,N. Başgelen, N.). İstanbul : Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

TERİMLER

Arsenal: Askeri depo

Boule : 500 üyeden meydana gelen ve yasaları hazırlayıp , halk meclisine sunan meclis.

Bouleuterion: Kent meclisinin toplandığı bina.

Ekklesia: Halk meclisi.

Gymnasion: Antik Yunan'da ve Roma'da gençlerin düşünsel ve bedensel yönden eğitildikleri yapı.

Heroon: Antikitede yüceltilmiş kahramanların anısına yapılmış özel yapı.

Izgara Plan: Birbirine dik ve paralel sokaklar arasında kalan kare ya da dikdörtgen yapı adalarından oluşan düzenli plan.

İnsula: Sokaklar arasında kalan alana verilen isim.

Panionion: Yunan şehir birliği.

Prostylos: Anteler arasında ve tapınağın ön cephesinde sütunlar bulunan tapınak plan tipi.

Prytaneion: Antik Yunan kentinde ocağında sürekli ateş yanan , yabancı ülkelerden gelen elçilerin , seçkin yabancıların ağırlandıkları yapı.

Stadium: Spor karşılaşmaları ve yarışmalarının yapıldığı alan ile bu alanı çevreleyen oturma yerlerinden meydana gelen yapı.

Stoa: Gerisindeki duvara paralel bir sütun dizisi bulunan , çatılı , tek ya da iki katlı , uzunlamasına gelişmiş bir plan düzeni gösteren yapı türü.

